T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE SEYYAHLARIN İSTANBUL GEZİ GÜZERGÂHLARI ÜZERİNE İNCELEMELER

Ece DULUK

2501190445

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Ercüment BALCI

İSTANBUL - 2023

ÖZ

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE SEYYAHLARIN İSTANBUL GEZİ GÜZERGÂHLARI ÜZERİNE İNCELEMELER

ECE DULUK

Gerek ülkemizin gerekse dünyanın en önemli şehirlerinden olan İstanbul'un, dünya üzerindeki stratejik konumu ve geçmişindeki önemli olaylar sebebiyle tarihsel zenginliğinin yüzyıllardır herkes tarafından dikkat çektiği söylenebilir. Ayrıca dünyanın doğusundan batısına kuzeyinden güneyine topraklar arası bir geçiş bölgesi olması sebebiyle insanların farklı nedenlerle ziyaretine konu olmaktadır.

Dünya'da Sanayileşme sonrası ortaya çıkmış olan "turizm" kavramı, merak unsurunun da devreye girmesi ile gelişmeye başlamış ve İstanbul'a birçok seyyah, siyasetçi, ajan ve daha birçok kişi ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu kişilerin her birinin farklı deneyimleri ile yazmış oldukları kitaplar sayesinde birçok okuyucuya ulaşmış ve bu şehir hatta ülke hakkında çok fazla kişiye fikir vermiştir.

Bu tezin konusu 19. Yüzyıl'da İstanbul'a çeşitli sebeplerle gelen yabancı gezginlerin gezi rotalarını ve gezi motivasyonlarını inceleyerek günümüzle benzerlik ve farklılıklarını araştırmaktır. Böylelikle geçmişten günümüze turizm algısının değişimi gözlenerek ve günümüzle kıyaslayarak sektöre fayda sağlaması ve ışık tutması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Turizm, Seyyah, Turist, Edmondo de Amicis, Ernest Mamboury

ABSTRACT

STUDIES ABOUT İSTANBUL TRAVEL ROUTES BY TRAVELERS SINCE 19TH CENTURY

ECE DULUK

It can be said that the historical richness of Istanbul is one of the most important cities of both our country and the world which has attracted attention of everyone for centuries due to its strategic location in the world and important events in its past. In addition, since it is a transition zone between the lands from East to West, from North to South, it is the subject of people's visits for different reasons.

The concept of "tourism", which emerged after industrialization in the world, started to develop with the growing curiosity factor and many travelers, politicians, agents and many other people visited Istanbul. The different experiences of each of these people have reached many readers thanks to the books they wrote and gave many people an idea about this city and even the country.

This thesis examines the travel routes and travel motivations of foreign travelers who came to Istanbul for various reasons in the 19th century and investigates the similarities and differences with today. By these means, the change in the perception of tourism from past to present will be observed and it is expected to benefit and shed light on the sector as a result of comparison with today.

Key Words: Istanbul, Tourism, Traveller, Tourist, Edmondo De Amicis, Ernest Mamboury

ÖNSÖZ

Tarih boyunca seyyahların önemli gezi noktalarından olan İstanbul, birçok seyahatnameye konu olmuştur. Seyyahların İstanbul gezilerindeki deneyimlerinden faydalanarak günümüze ışık tutmasını dilediğimiz araştırmada, İsviçreli Ernest Mamboury, İtalyan Edmondo De Amicis, Fransız Theophile Gautier ve yine Fransız La Baronne Durand De Fontmagne seyahatnamelerinden en çok faydalanılan yazarlar olmuştur. Bu dört ana seyyahın deneyimlerini pekiştirmek için başka yazarların deneyimleriyle araştırmaya destek sağlanmıştır.

Tez çalışmamızda 19. Yüzyıl seyyahlarından başlayarak günümüze kadar İstanbul'un ziyaretçilerinin şehre dair izlenimleri, örnek olarak seçilen seyyahlar üzerinden incelenmektedir. Bu inceleme doğrultusunda seyyahları İstanbul'a çeken sebepler, şehirde seçtikleri rotalar, deneyimleri ve bunları insanlara nasıl aktardıkları hakkında bilgileri izah etmeye çalıştık. Ardından günümüz ziyaretçilerinin şehirdeki ziyaretlerinin amaçlarını keşfederek tıpkı geçmiş gezginlerimize yaptığımız gibi tercih ettikleri bölge ve rotaları belirlemeye çalıştık. Tüm bunlar ışığında seyyahlar ve günümüz turistleri İstanbul'u gezme konusundaki rota tercihlerinin ne kadar benzerlik veya farklılıkların gösterdiğini belirlemeye çalıştık. Bu benzerlik veya farklılıkların nedenlerini araştırmak da tez konumuzun ana eksenini oluşturmaktadır.

19. Yüzyıla dair seyahatnameler ve ilgili literatür üzerinden başlayan incelememiz; profesyonel olarak yaptığım turist rehberliği mesleği dolayısıyla turistlerle yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilen bilgi ve izlenimlerle ve ayrıca sektörün içinde olan resmi ve gayrı resmi kurum ve kuruluşların ortaya koymuş olduğu çıktılar ve deneyimlerle desteklenmiştir. Bu araştırma ile saptanmaya çalışılan İstanbul turistik çekiciliklerinin geçmişle ilişkisi, günümüz turizmine ışık tutmaya fayda sağlayacaktır.

Öğrencisi olmaktan mutluluk duyduğum İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı'nda başta sayın Prof. Dr. Ahmet Kala olmak üzere- üzerimde emeği geçen tüm değerli hocalarıma, tez boyunca deneyimlerini paylaşıp desteğini esirgemeyen danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Ercüment

Balcı'ya teşekkür ve minnet borçluyum. Çalışmalarım esnasında desteklerini ve sabrını esirgemeyen ailem ve arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunmak isterim.

İstanbul'un turizmine naçizane bir katkı sağlamak dileğiyle…

İSTANBUL, 2023

Ece DULUK

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
ÖNSÖZ ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
GÖRSELLER LİSTESİ ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
19. VE 20. YÜZYILDA SEYYAHLARIN İSTANBUL GEZİ ROTALARI: İSTANBUL'UN AVRUPA YAKASINDA TAKİP EDİLEN ROTALAR VE ŞEHRE DAİR GÖZLEMLER

1.1. GALATA VE BEYOĞLU BÖLGESİ **8**
1.1.1 Galata-Beyoğlu'nda Seyyahların Rota Tercihleri 16
1.1.2. Tarihi Yapılar ve Köprüler 17
1.1.2.1. Galata Köprüsü ve Galata Kulesi 20
1.2. GALATA VE BEYOĞLU'NDA SOSYO-KÜLTÜREL YAPIYA DAİR GÖZLEMLER **23**
1.2.1. Kahvehane ve Lokantalar ile Yeme İçme Kültürü 24
1.2.2. Dini-Ruhani Merkezlere Dair Gözlemler 27
1.2.2.1. Galata Mevlevihane'si 27
1.3. HALİÇ VE EYÜP BÖLGESİ 30
1.3.1. Ernest Mamboury'nin Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları 31
1.3.2. Edmondo De Amicis'in Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları 39
1.3.3. Boranne Durand De Fontmagne'nin Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları 43
1.3.4. Theophie Gautier'nin Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları 44
1.4. SURİÇİ (İSTANBUL) BÖLGESİ 48
1.4.1. Ernest Mamboury'nin Suriçi Gezi Rotaları 48

1.4.2 Theophile Gautier'nin Suriçi Gezi Rotaları 60
1.4.3. Edmondo De Amicis'in Suriçi Gezi Rotaları 67
1.4.4. Boranne Durand Fontmagne'nin Suriçi Gezi Rotaları 74

İKİNCİ BÖLÜM

19. VE 20. YÜZYILDA SEYYAHLARIN İSTANBUL GEZİ ROTALARI: ANADOLU YAKASI ADALAR VE BOĞAZİÇİNE DAİR GÖZLEMLER

2.1. İSTANBUL'UN ANADOLU YAKASINDAKİ GEZİ ROTALARI 78
2.1.1. Kadıköy 78
2.1.2. Üsküdar 82
2.2. ADALAR 87
2.3. İSTANBUL BOĞAZİÇİ 94
2.3.1. Boğaziçi (Anadolu Yakası) 94
2.3.2. Boğaziçi (Avrupa Yakası) 101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİSTLERİN GÜNÜMÜZ İSTANBUL'UNU ZİYARET AMAÇLARI VE ŞEHİRDE ROTA TERCİHLERİNİ BELİRLEYEN ETMENLER

3.1. SEYAHAT ACENTELERİNİN FAALİYETLERİ İLE TURİSTLERİN ÜLKEMİZİ TERCİH SEBEPLERİNE GENEL BİR BAKIŞ 108
3.1.1 Faaliyet Alanlarına Göre Seyahat Acenteleri ve Turizm Sektöründe Entegre Tesisler 110
3.1.2. Pandemi Sürecinde Turizm Sektörünün Durumu 111
3.1.3 Turistlerin İstanbul'u Ziyaret Amaçları ve Gezi Rotalarının Oluşumuna Etkileri 111
3.2. GÜNÜMÜZ İSTANBUL'UNDA TURİSTİK ROTALARIN 19. VE 20. YÜZYIL SEYYAHLARININ ROTALARIYLA MUKAYESESİ 117
3.2.1. Avrupa Yakasında Tercih Edilen Rotalar ve Turistlerin İzlenimleri 117
3.2.1.1. Beyoğlu, Galata ve Eyüp 117
3.2.1.2. Suriçi Bölgesi 126
3.2.1.2.1. Geçmişten Günümüze Ayasofya Gözlemleri 128
3.2.1.2.2. Topkapı Sarayı'nın Geçmişi ve Bugününe Bakış 133

3.2.1.2.3. Sultanahmet Bölgesinde Yoğun Ziyaret Edilen Diğer Bölge ve Yapıların Değerlendirilmesi 139
3.2.1.2.4. Çarşı Rotaları ve Kültürünün Geçmişten Günümüze Değerlendirmesi 144
3.2.1.2.5. Yoğun Ziyaret Edilen Rotalara Ek Olabilecek Alternatif Noktaların Değerlendirilmesi..... 147
3.2.1.2.6. Geçmişten Günümüze Sur Gezilerine Bakış 151
3.2.1.3 Boğaziçi Gezileri 156
3.2.2. Anadolu Yakasında Tercih Edilen Rotalar ve Turistlerin İzlenimleri 162
3.2.2.1. Adalar, Kadıköy ve Üsküdar Bölgeleri..... 162
3.2.2.1.1. Anadolu Yakasında Turistlerin Tercihleri ve Bölge Hakkında Görüş ve Düşünceleri 165
3.3 TURİSTLERLE YAPILAN ÖZEL SOHBET VE RÖPORTAJLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 167
SONUÇ 175
KAYNAKÇA 185
EKLER 188

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Edmondo De Amicis Kitabından Pera Mezarlığı Görünümü..... 11
Görsel 2: Seyyahların Galata - Pera Bölgesinde Ortak Gezi Noktaları Haritası..... 19
Görsel 3: Edmondo De Amicis İstanbul Kitabından Bir Türk Kahvesi Görseli..... 25
Görsel 4: J. Ross Browne Kitabından Dervişler Görseli..... 29
Görsel 5: Seyyahların Haliç - Eyüp Bölgesinde Ortak Gezi Noktaları Haritası 39
Görsel 6: Edmondo De Amicis İstanbul Kitabından Eyüp Sokağı Görseli 42
Görsel 7: Seyyahların Suriçi Bölgesinde Ortak Gezi Noktaları Haritası 51
Görsel 8: Edmondo De Amicis Constantinople Kitabından Ayasofya Görseli 68
Görsel 9: Seyyahların Anadolu Yakasından Ortak Gezi Noktaları Haritası 85
Görsel 10: Seyyahların Boğaziçi Ortak Gezi Noktaları Haritası 96
Görsel 11: Theophile Gautier Kitabından Boğaz'ın Saray ve Yalıları 105
Görsel 12 : Dolmabahçe Sarayı, Çamlıca Tepesi, Ortaköy, Rüstem Paşa Camii ve Mısır Çarşısı Program Örneği 113
Görsel 13: Eyüp, Pierre Loti Tepesi ve Kariye Müzesi (Camii) İçeren Gezi Programı Örneği..... 114
Görsel 14: Sağlık Turizmi Örnek Acente Reklam 116
Görsel 15: Galataport Denizden Görünüş 120
Görsel 16: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Sultanahmet Avlu Çıkışından Ayasofya Manzarası ve Kalabalık..... 131
Görsel 17: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Restorasyon Sonrası Yerebatan Sarnıcı İç Görünüm 140
Görsel 18: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Restorasyon Sonrası Sultanahmet İç Görünümü 143
Görsel 19: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Yedikule Hisarı Günümüz Görünümü 151
Görsel 20: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Sultanahmet Camii'ne Karşı Martıları Besleyen Turistler 159
Görsel 21: İstanbul Valiliği Sitesi - İstanbul Gezi Rotası-Adalar Videosundan Alıntı Görsel..... 163
Görsel 22: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Çamlıca Kulesi'nden Boğaz Manzarası .. 167

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm Gelir İstatistiği 109
Tablo 2: İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü-İstanbul Turist Profili ve Davranışları Araştırması-İstanbul'a Ziyaret Sebepleri 115
Tablo 3: İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü-İstanbul Turist Profili ve Davranışları Araştırması-Turistlerin Aklında Kalan Yerler 127

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Kültür ve Turizm Bakanlığı Seyahat Acenteleri İstatistiği 110
Grafik 2 : Kültür ve Turizm Bakanlığı Konaklama Tesis İstatistikleri 111
Grafik 3 : Sultanahmet Bölgesinde En Çok Ziyaret Edilen Yapılar..... 170
Grafik 4 : Avrupa Yakasında En Çok Tercih Edilen Bölgeler 173
Grafik 5 : Anadolu Yakasında En Çok Tercih Edilen Bölgeler 173

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

a.g.t. : Adı Geçen Tez

a.e. : Aynı Eser

s. : Sayfa

Çev. : Çeviren

GİRİŞ

Türkiye'nin incisi mertebesinde görülen ve Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarına başkentlik yapmış olan İstanbul, şüphesiz birçok araştırmaya konu olmuştur. Şehrin geçmişte çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapması tarihsel katmanlarının gezginler kadar, tarihçiler ve arkeologların da dikkatini çekmesine sebep olmuştur. Tarihsel birikimin yanı sıra zaman içinde oluşmuş kültürel çeşitlilik de şehre gelen seyyahları büyülemiştir. Tüm bu tarihsel, kültürel ve doğal güzelliklerin bir araya gelmesiyle marka haline gelmiş İstanbul şüphesiz hakkında yapılan sayısız araştırma ile literatüre de birçok katkı sağlamıştır.

İstanbul'un eskiden beri, her dönemin kendi şartlarında bakıldığında çok ziyaret edilen bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. 19. Yüzyılda şehre gelen gezginlerin artış gösterdiği görülse de 1500'lü yıllardan beri özellikle Batı'dan Kudüs'e giden seyyahların yol üzerinde bulunması sebebiyle şehri ziyaret eden seyyahlar ve paylaştıkları notlar İstanbul hakkında önemli bilgiler aktarılmasına sebep olmuştur. Bunlardan birçoğunun ajanlık ve bilgi toplama faaliyeti için geldikleri de bilinmekle beraber, paylaşılan notların kendi ülke yöneticilerine satılması da söz konusu olmuştur. Alınan bu notların 18. Yüzyıla kadar daha objektif ve 19. Yüzyılda daha taraflı oldukları da gözlemlenen ve hakkında araştırma yapılan gerçeklerdendir.

Türkiye günümüz turizminin zaman zaman yaşanan olumsuzluklar, politik sebepler veya dünyayı saran covid hastalığı gibi durumlar haricinde oldukça gelişmiş olduğu ve bu ülkeye olan turizm ilgisinin her geçen gün arttığını söylemek mümkündür. Turizm birçok sektörle bir araya gelerek birbirini besleyen geniş bir sektör halindedir. Bu sektörlerin birbirine destek vermesi dışında, farklı sektör ve meslek koordinasyonları farklı ilgileri de ortaya çıkarmakta ve hayal gücünü her daim bir adım ileriye taşımaktadır. Örneğin farklı kültürleri tanımak, örenyerlerini veya müzeleri gezmek suretiyle tarih bilgilerini arttırmak ve tabii ki doğal güzellikleri deneyimlemek olarak ifade edilmekte olan turizm artık sosyal medyanın da etkisiyle fotoğraf çekmek, tıbbi tedaviler veya estetik ameliyatlar yaptırma gibi sebeplerle de birleştirilerek farklı boyutlar kazanmıştır.

Tezde kaynak olarak ele aldığımız yazarlardan Ernest Mamboury İsviçre'de doğmuştur. Ressam ve resim öğretmeni olarak yetişmiş, 1909 yılında gezmek için geldiği İstanbul'da kalma kararı alarak burada çalışmış ve hayatını burada sonlandırmıştır. Okullarda eğitimci olarak çalışmasının yanı sıra tarihe olan merakı onu çeşitli tarih araştırmalarında yer almaya kadar götürmüş ve rölöve çizimleriyle araştırmalara katkı sağlamıştır. Yazmış olduğu kitaplar hariç, yerli ve yabancı gazetelerde yayımlanan çok fazla makalesi bulunmakta ve Türk sanatından bahsetmektedir. Şüphesiz en önemli eserleri turistik rehber kitapları olmuştur ve bunlardan ilki İstanbul için yazılan ve ilk olarak Fransızca basılan "Constantinople:Guide Touristique"dir. 1925 yılında İstanbul'da basılmış, aynı yıl Türkçesi de "Rehber-i Seyyahin" ismiyle çıkmıştır. 1929 yılında ikinci baskısı yapılan kitap büyük beğeni toplamış ve J. Ahlers tarafından 1930 yılında "Stambul-Reiseführer" ismiyle Almanca'ya çevrilmiştir. Aynı yıl İngilizce olarak "Contantinople" ismiyle yayınlanan kitap, 1934 yılında Fransızca olarak üçüncü defa basılmıştır. Mamboury, katıldığı tarihi kazı çalışmaları, yapmış olduğu öğretmenlik mesleği ve paylaştığı tüm araştırmaları ve eserleriyle sağladığı katkılar sonrasında 1953 yılında hayatını kaybederek Feriköy Protestan mezarlığına gömülmüştür.

Bir diğer yazarımız Edmondo De Amicis, İtalya'da doğmuştur. Askeri eğitim alarak savaşlara katılmış ve askeri dergilerde yazılar yayımlayarak, yazarlık kimliğine giriş yapmıştır. Askerlik dönemi boyunca askerlik hakkındaki yazılarının yanı sıra görev için gönderildiği İspanya tarihi hakkında da yazılar paylaşarak tarih hakkındaki merakını ortaya koymuştur. 1872 yılında askerlikten ayrılarak 1870lerin sonuna kadar Hollanda, İngiltere, Fas, İstanbul, Paris gibi yerlere seyahat ederek gördüklerini çeşitli kitaplarla yayımlamıştır. 1874 yılında ziyaret ettiği İstanbul gözlemlerini paylaştığı kitabı "Constantinopoli" ismiyle yayımlanmıştır. Yazarın ressam arkadaşı Enrico Junck ile yaptığı geziyi "llustrazione Italiana" adlı dergide Osmanlı İmparatorluğu üzerine makale yazmak için gerçekleştirdiği bilinmektedir. Kitap ilk defa Milan'da 1878-1879 yıllarında iki bölüm halinde yayımlanmış ve hemen ardından Fransızca, İngilizce, Almanca ve Yunanca 'ya çevirisi yapılmıştır. Türkçeye ise ilk defa Reşat Ekrem Koçu tarafından Fransızcasından çevrilerek on makalelik bir özeti yapılarak sonrasında bu makaleler "1874'de İstanbul" (İstanbul 1938) ismiyle kitap haline

getirilmiştir. Eserin tam metin olarak Türkçe'ye çevrilmesi Fransızcasından yapılan bir çeviriyle Beynun Akyavaş tarafından "İstanbul:1874" ismiyle gerçekleştirilmiştir. Eseri Türkçeyle ilk tanıştıran Reşat Ekrem Koçu, yazarın Türklerle yakın temas etme fırsatı bulamadığını ve Türkler hakkında verilen bilgilerin kendinden önce yazılan eserlerden ileri gitmediğini belirtmiştir. Yazar, kitabına eklediği bilgilerin çoğunu, İstanbul'da tanışıp yakınlık kurduğu İtalyan arkadaşlarından almıştır.

Kitabında yer alan gözlem ve düşüncelerinin Edmondo De Amicis ile benzerliği çeşitli araştırmalara konu olmuş Theophile Gautier, 1811 yılında Fransa'da doğmuştur. Okul hayatında spor ve sanat aktivitelerine ilgi duyan Gautier, resme de meraklı ve bu konuda yeteneklidir. Daha Lise döneminde arkadaşının çıkardığı "Elegies Nationales" isimli şiir kitabından etkilenerek resmi bırakmış ve şiire merak salmıştır. Böylelikle yazarlık kariyerine adım atmış olur. Kendi ülkesinde, kendi gibi birçok yazar ve sanatçı arkadaşı ile özgür sanatı savunarak birçok eser çıkaran yazar, Belçika ve İspanya'ya gitmiş ve altı ay süren İspanya gezisi sonrası iki eser yayımlamıştır. Ondan önceki kısa Belçika gezisi dışında İspanya gezisi Gautier'nin ufkunu açan, onu özgürlüğe kavuşturan ve gerçek tabiatla bir arada olduğu gezidir ve döndüğünde çok üzülmüştür. Daha sonra Cezayir ve Constantine'e gitmiş ve Paris'e geri dönmüştür. İstanbul'u merak ediyor olmakla birlikte onu buraya getiren nedenlerden biri de para sıkıntısıdır. Yazar biraz para kazanma umudu ile 1852 yılbaşında İstanbul'a hareket etmiştir. Burada geçirdiği dokuz haftalık zamanı 1852 Ekiminden 1853 Kasımına kadar Fransız basını "La Presse" tarafından yayımlanmış, Aralık ayında da "Constantinople" ismiyle kitap haline getirilmiştir. 1972 yılında İstanbul kitaplığı ile birlikte Nurullah Berk tarafından çevrilen kitap "İstanbul" adıyla yayımlanmıştır. Ardından 2007 yılında "İstanbul Dünyanın En Güzel Şehri" ismiyle kolektif yazarlar tarafından tekrar yayımlanmıştır.

Teze büyük katkı sağlayan son yazarımız ise La Boranne Durand De Fontmagne'dir. Yine bir Fransız olan yazarımız 1902 yılında Paris'te basılmış olan "Un Se'jour l'Ambassade de France A Constantinaple", Gülçiçek Soytürk'ün çevirisiyle günümüze kazandırılmıştır. Fontmagne, 1856 sonlarından 1858 yılı ortalarına kadar akrabası Thouvenel'in yanında İstanbul'a gelmiş ve yirmi iki ay burada yaşamıştır. Eserinde Kırım harbi sonrasında İstanbul'u anlatmıştır.

Bu yazarlar dışında teze eserleri ve düşünceleriyle katkı sağlayan diğer yazarlar İrlanda doğumlu Amerikan gezgin John Ross Browne, bir diğer Amerikalı Sullivan Samuel Cox ve Rus Pierre De Tchihatchef'dir.

John Ross Browne'nin 1853 yılında NewYork'ta basılmış olan "Yusef; The Journey of the Frangi. A Crusade in the East" kitabından tezde faydalanılmıştır. Yazarın hükümet için çeşitli işler yaptığı bilinmekle beraber Avrupa ve Ortadoğu'da çıktığı gezisinde yazmış olduğu mektuplardan meydana getirilen kitabı İtalya, Palermo'dan başlayıp Kudüs'te son bulmaktadır. Yol boyunca uğradığı duraklardan biri de Konstantinopolis olmuştur.

Sullivan Samuel Cox'un 1887 yılında İngilizce olarak basılmış "The Isles of the Princes: The Pleasure of Prinkipo" eseri tezde faydalanılmıştır. Kitabın 2013 yılında Dr. Baki Çokneşeli tarafından yapılan çevirisi "Prinkipo'da Tatlı Yaşam ve Prens Adaları" ismiyle yayımlanmıştır. Bu kitap yazarın, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye temsilcisi olarak görev yaptığı sırada deneyimlerini yazmış olduğu "Bir Amerikan Diplomatın İstanbul anıları" kitabına tamamlayıcı bir ektir. Kitapta Prens adalarında bir yaz boyunca yaşanan eğlence ve gözlemlerden bahsedilmiştir.

Pierre De Tchihatchef'in 1877 yılında basılmış ve jeologlara yönelik hazırladığı "Le Bosphore et Constantinople / Avec Perspectives Des Pays Limitrophes" isimli kitabının birinci kısmının çevirisi olan İstanbul ve Boğaziçi kitabı teze katkı sağlamıştır. Bu çeviri Ali Berktay tarafından gerçekleştirilmiş ve 2000 yılında basılmıştır. Ünlü doğa bilimcisi, Coğrafyacı ve gezgin olan yazarımız bahsedilen eseri haricinde 1847-1858 yılları arasında Anadolu'da gerçekleştirdiği araştırma gezileri ve gözlemleri hakkında sekiz cilt ve üç atlastan oluşan "Asie Mineure" adlı eseriyle de tanınmaktadır.

Yazarların seçimlerinde öncelikle şehre geldikleri yüzyıllar, tezin konusunun 19. Yüzyıldan günümüze zaman dilimini kapsaması sebebiyle göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır. Çoğu yazarımız 19. Yüzyılda gezisini gerçekleştirmişken 20. Yüzyıl'da şehre gelmiş olan tek yazarımız Ernest Mamboury'dir. Kendisi aynı zamanda yazarlar arasında en detaylı ve sistematik gezi kitabını yazan ve şehirde en uzun yaşamış kişi olarak geçmiş yazarların verdikleri

bilgiler ile onun dönemini kıyaslamak açısından faydalı olmuştur. Aradan geçen zaman diliminde olan değişimleri net şekilde ortaya çıkarmak veya benzerliklerin doğruluğunu tekrar onaylamak üzere oldukça yararı olmuştur. Seyyahların farklı ülke, kültür, statü ve gezi amaçlarının olması da fikir ve bakış açısı çeşitliliğini arttıran etkenlerden olmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı topraklarında nüfus artışı olduğu bilinmektedir. 1774 yılı itibariyle kaybedilen topraklardaki halkın ülkenin ana topraklarına dönmesi bunu etkileyen büyük bir etken olmuştur. 1856-1876 yılları arasında ülkeye bir milyonun üzerinde göçmen girmiş ve 1893 yılında bir nüfus sayımı açıklanmıştır.[1] Açıklanan sonuçlar içerisinde sayımı yapılmamış bölgeler olduğundan ülke nüfusu 32 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. İstanbul'da 1830 yılında yapılan nüfus sayımı ve sayıma alınmayan nüfus göz önünde bulundurulduğunda kent nüfusu yaklaşık dört yüz elli bini bulmaktadır. 1885 yılındaki sayımda ise nüfusun sekiz yüz yetmiş üç bin civarı olduğu ve 1906 yılında yedi yüz bin civarında olduğu kayıt altına alınmıştır.[2] Aynı yüzyılda Tanzimat fermanı ile modernleşme ile yüzünü Avrupa'ya dönen Osmanlı'da kültürel değişim gözle görülür biçimdedir. Yenilikler öncelikle İstanbul'da başlayarak zaman içinde alt kesime kadar yansımıştır. Kılık kıyafette yapılan değişimler, mobilyaların modernleşmesi, Avrupai bir hayat tarzı ve kurallar ile birlikte yanlış batılılaşma veya batıyı yanlış anlama da beraberinde gelmiştir. Bazı seyyahların da bu durumu eleştirdiği ve özgünlüğün kaybolmasına üzüldükleri seyahatnamelerinde belirtilmektedir. Yine 19. Yüzyılda yabancı devletler ülkede her türlü siyasi, kültürel ve iktisadi faaliyet içinde bulunabilmektedirler ki birçok yabancı okulun açıldığı ve eğitim sistemine bile etki ettikleri görülmektedir. Böylelikle tarih boyunca medeniyetler beşiği olmuş bu toprakların en önemli şehri İstanbul'da da bu yüzyılda yoğun bir kültür ve din mozaiği bulunmaktadır.

19. Yüzyıldan günümüze turizme baktığımızda turizm algısının dünyada ve ülkemizde çok daha fazla geliştiğini söylemek mümkündür. Fakat İstanbul'a gelen gezginler için en çok görülmek istenen yapı ve bölgelerin benzer olduğu yalnızca gezi biçiminin ve

[1] Mustafa Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", **Mecmua - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 1, Sayı,2, (2016), s. 49-65.
[2] Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı 16, Cilt 8, (2010), s.171-199.

bölgenin görünüşünün değiştiği anlaşılmıştır. Örneğin 19. Yüzyılda seyyahlar tarafından hem konaklama açısından hem de gezip görmek açısından tercih edilen Taksim, günümüzde de birçok gezgin tarafından bilinmekte ve gezi programlarına eklenmektedir. Fakat 19. Yüzyıl'daki Taksim ile günümüz Taksim görsel olarak ciddi değişimlere uğramıştır. Tezde ele alınan ağırlıklı 19. Yüzyıl tarihli olmakla birlikte seyahatnamelerimiz ve günümüz güncel bilgilerinin ne denli örtüştüğünü veya nasıl ayrım gösterdiğini keşfetmek ve en çok tercih edilen turistik çekiciliklerin geçmişten günümüze turizme katkısını göstermek amaçlanmıştır. Kendi mesleğim olan turist rehberliği dolayısıyla günümüz İstanbul kültür turizmine yakınlığım ve tecrübelerim de araştırmaya katkı sağlamıştır. Gerek yazarların kendi dönemlerinde yaptıkları yorumlar ve öneriler gerekse günümüz turizmindeki durumun geçmişle kıyaslanıp daha iyiye gidip gitmediğini ortaya koymak umduğumuz en önemli sonuçtur.

Turist rehberliği mesleği boyunca İstanbul'da gerçekleştirilen gezi programlarında karşılaşılan zorluklar, memnuniyet içeren durumlar, turistlerin şehir ve halkla ilgili fikirleri gibi gözlemler ve birçok turistle yapılan paylaşımlar tezin günümüzle kıyaslama noktasında en çok faydalanılan birincil kaynak niteliğindedir. Bunlar dışında teze katkı sağlaması açısından 40 kişi ile soru cevap şeklinde sohbet gerçekleştirilmiş ve araştırma kapsamında dikkate alınmıştır. Bunlardan bazıları Acenteci, bazıları rehber olmak üzere hizmet veren ve yerli, yabancı turistler olmak üzere hizmeti alan kişiler olarak kategorize edilmiştir. Sorularda hizmeti veren kişilere İstanbul'da turizm hakkında sorular sorulmuş, kendi tecrübeleri ve en çok hangi tur rotalarının tercih edildiğini paylaşmaları istenmiştir. Ziyaret edenler içinse, burada geçirdikleri zaman içerisindeki deneyimleri, tekrar gelmeyi isteyip istemedikleri ve özellikle gezmeyi tercih ettikleri yerler sorulmuştur.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle "Avrupa Yakası" birinci ve "Anadolu Yakası" ikinci bölüm olmak üzere rotalar ikiye bölünmüş ve iki taraf da kendi içinde başlıklara ayrılmıştır. Avrupa yakası; Suriçi, Eyüp ve Beyoğlu-Galata olarak ayrılmış ve her bölgede seyyahların gezileri detaylıca anlatılmıştır. Anadolu Yakasını konu alan ikinci bölüm, Kadıköy, Üsküdar ve Adalar olmak üzere üç gruba bölünmüş ve Seyyahların bu bölgelere yaptıkları geziler detaylıca açıklanmıştır. Üçüncü ve son bölümümüzde ise yapılan tüm araştırmalar, röportajlar, tecrübeler ve

gözlemler sonucunda aynı bölgelerdeki günümüz turizm faaliyetleri, gezginleri ve rotalarının bunca zamandır aldığı şekil ortaya konulacak ve ortaya çıkan durumu daya iyiye götürmek için hayata geçirilebilecek öneriler sunulacaktır. Çünkü insanın hayatının her aşamasında değiştiği ve turizmin de insan unsuru üzerinden ilerleyen bir sektör olduğu düşünüldüğünde, yaşayan bir sektör olduğu söylenebilir. Dolayısıyla turizm insanın değişimi, arzı ve talebi üzerinden değişim göstermeli, sık sık yenilenmelidir.

Tez aşamasında karşılaşılan başlıca zorluk insanların söyleşi/röportaj aşamasına katılmalarındaki gönülsüzlük olmuştur. Gerek bilgisayar üzerinden gerek kâğıt ve kalem ile yapılan röportajlar karşı taraf açısından az zaman alması beklendiğinden kısıtlı sorularla yapılmak durumunda kalınmıştır. Tezde yer alan seyyahlardan, deneyimlerini seyahati bittikten sonra yazanlar şüphesiz küçük detayları unutma riski olsa da fikir ve duygu olarak kafasında çok daha iyi oturmuş anılar kaleme almışlardır. Kişinin deneyimi sonucunda edindiği duygu ve fikir adeta parçalardan oluşmuş büyük bir resim gibidir. O sebeple sorulan birkaç sorudan ziyade turlar esnasında gerçekleşen uzun sohbetler ve edinilmiş deneyimler çok daha faydalı olmuştur. Günümüz insanının zamanının kıymetli oluşu da bu durumda etkili olmuştur. Söz konusu sorulara daha sonra cevap vereceğini söyleyip geri dönüş yapmayan sayısız turist mevcuttur. Bu durum tezde daha fazla sayıya ulaşmayı hedeflediğim fakat beklentilerimi istediğim biçimde karışılamayan bir husus olmuştur. Tüm bunların yanı sıra çoğunlukla İstanbul'da özel gezilerde rehberlik yapıyor ve turistlerle gün boyu vakit geçiriyor olmam bizzat ilk ağızdan aldığım sayısız bilgi ve özel gezi programlarıyla edindiğim birçok deneyim ve gözlem teze oldukça fayda sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

19. VE 20. YÜZYILDA SEYYAHLARIN İSTANBUL GEZİ ROTALARI: İSTANBUL'UN AVRUPA YAKASINDA TAKİP EDİLEN ROTALAR VE ŞEHRE DAİR GÖZLEMLER

1.1. GALATA VE BEYOĞLU BÖLGESİ

Yerleşim tarihi çok eskilere dayanan Galata bölgesi özellikle Bizans dönemindeki Ceneviz yerleşim zamanında ve Osmanlı döneminde ticaret merkezi olma özelliğiyle hep ön planda olmuştur. Bizans döneminden itibaren ticari ilişkilerin merkezi olan ve yoğunlukla Latinlerin yaşadığı bölge, bu dönemde Pera olarak adlandırılmaktadır. Cenovalılar, Bizans döneminde sahip oldukları özerklik sonrasında Cenova Cumhuriyeti'nin uzaktaki bir tebaası halini almıştır. Koloniyi Podesta denen bir temsilci yönetmeye başlamış ve bir yönetim merkezi olarak podesta sarayı inşa edilmiştir. Bizans döneminde surlarla çevrelenmiş olan Pera'da Cenovalılar, özellikle son dönemlerinde sahip oldukları gücü Osmanlı döneminde kaybetmiş olsalar da ticaret faaliyetlerini devam ettirme hakkına sahip olmuşlardır. Fakat Osmanlı döneminde şehrin surları yıkılmış ve bölge şehre dâhil edilmiştir. Edmondo de Amicis şehri ziyaret ettiği dönemde (1878-79) Cenovalıların kendi memleketlerindeymiş gibi davransalar da eski kudretlerinden yalnızca koca duvarların ve voyvodanın oturduğu köhne binanın kaldığını vurgulamıştır. Teophile Gautier ise kendi ziyareti sırasında hala mevcut olan Ceneviz kültürü etkisiyle ayakta kalmış Ceneviz dükkânlarından bahsetmiştir. Asker ve tüccar olan Cenovalılar dükkânlarını kale halinde inşa etmişlerdir. Ablukalara karşı gayet korunaklı görünümdedirler.[3]

Galata surlarının dışında kalan ve 16. Yüzyıl itibariyle Beyoğlu denecek bölgede önceleri yalnızca mezarlıklar, bağlar, meyve bahçeleri ve tarlalar bulunmaktadır. Bu nedenle bazı kaynaklarda bu bölge Pera Bağları olarak anılmıştır.[4] Osmanlı döneminde

[3]Theophile Gautier**, İstanbul Kitaplığı Theophile Gautier İstanbul,** Çev: Nurullah Berk, Apa Ofset, s.100-109.
[4]Ali Murat Karavelioğlu, "Şuara Tezkirelerinde Galata Tasvirleri" **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi** Cilt 50, Sayı 50, Mart 2015, s.71-75.

salgın hastalıklar dışında ölüler kilise bahçelerine gömülmüşlerdir. Sur dışındaki mezarlıklar önceleri salgın hastalıklar sonucu ölen Katolik Hristiyanlara tahsis edilmiştir. Bir süre sonra oldukça genişleyen mezarlık alanının 19. Yüzyılda bu bölgenin önem kazanmasıyla kamu sağlığına zararlı olduğu konuşulmaya başlanmıştır.[5] Beyoğlu, Pera bölgesinde azınlık gayrimüslimler tarafından işletilen az odalı pansiyonlar ve bekâr odaları bulunmaktaydı. Böylelikle gelen yabancı uyruklu kimseler buralarda kalmayı tercih edelerdi. Zaman içinde Pera'nın çok kültürlü bir yer olması ve Haliç'in etkileyici manzarası gibi sebepler Gayrimüslim ziyaretçilerin burayı daha çok tercih etmesine sebep olmuştur. Devletin yabancı uyruklu kişilerin Suriçinde kalmasını istememesi de bölgede Gayrimüslim halkın toplanmasındaki etkilerden biri olmuştur.[6] Pera'ya yerleşen yabancıların, ülkelerinin temsilciliklerinin, sivil ve dini yapılarının da eklenmesiyle Pera'da Galata'dan farklı bir yaşam alanı ortaya çıkmıştır.[7] 19. Yüzyıldan itibaren bu değişimlerin seyahat ve konaklama alanında bazı gelişmeler göstermesiyle Beyoğlu'nda de çeşitli oteller inşa edilmiştir. Önceleri konutlardan dönüştürülerek oluşturulan oteller, yerini otel olarak inşa edilen yapılara bırakmıştır.[8] Bu sebeple çoğu gezginin konaklamayı tercih ettiği bir bölge olmakla birlikte burası gezi programlarına da girmiştir. Gezilerin çoğunun Pera otellerinden çıkarak başlayıp yine bu otellerden birine gidilerek bitmesi konaklama alanındaki önemini kanıtlamaktadır. Aynı şekilde Pera'dan çıkışla Galata üzerinden başlayan ve yine Galata üzerinden Pera'ya giderek bitirilen programlar Galata'nın da yine geziler için merkezi bir bölge olduğunu bize kanıtlamaktadır. Yukarıda Bahsedilen elçilik yapıları her yazarın dile getirdiği bir konu olmakla birlikte özellikle Rus Elçilik binası hem Edmodo de Amicis hem de Theophile Gautier tarafından en dikkat çekici temsilcilik binası olarak görülmüştür. Özellikle Gauiter *"Kırmızı tuğlalı, kiremitli damlar ve ağaç kümeleri üstünde gururlu ve hâkim bir eda ile Rusya Elçiliği gözü çekerek daha şimdiden şehri zapt etmiş gibidir. Buna karşılık öteki elçilik*

[5]Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği, **Taha Toros Arşivi.**
https://core.ac.uk/download/pdf/38302684.pdf ,10.05.2023, 21.54
[6]Özgü Çilli, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas", **Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, (2009),** s.18-35.
[7]İlber Ortaylı, "Galata", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 13, s. 303-307.
[8]Meryem Elif Çelebi, "Galata ve Pera'da otel yapılarının gelişimi (1840-1914)**"**. **Sigma** (2011), 3, s.300-307.

yapıları, görünüş bakımından, çok daha alçak gönüllüdürler" sözleriyle etkilendiğini ifade etmiştir.

La Baronne de Fontmagne Kırım Savaşı sonrasını ele aldığı kitabında[9] Galata ve Beyoğlu'nda yaşayan halkın Müslümanların yaşadığı bölgelerden çok farklı olduğunu söylemiş ve birçok maceracı ve kanun kaçağının burada yaşadığını eklemiştir. Türk polisinin de bu bölgede yeterli olmadığını ve suç oranının oldukça yüksek olduğunu belirtmiştir. Cezaların yetersiz olmasının yanı sıra burada yaşayan insanların yol ortasında işlenen suçlara bile kayıtsız kaldığını yazmıştır. Ayrıca burada çoğunlukla dükkânların bulunduğu bir alışveriş merkezi olduğunu da eklemiştir. Bu bölgede otellerde kalmanın pahalı olduğunu söylemiştir. Şehirde hırsızlık ve yağmacılık önüne geçilemez haldedir ve otel sahipleri tek kişiden bile iki yatak ücreti, çifte yemek parası, çifte ışık ücreti, çifte servis ücreti istemektedirler. Verdikleri yemekler de kötü kalitedir.[10]

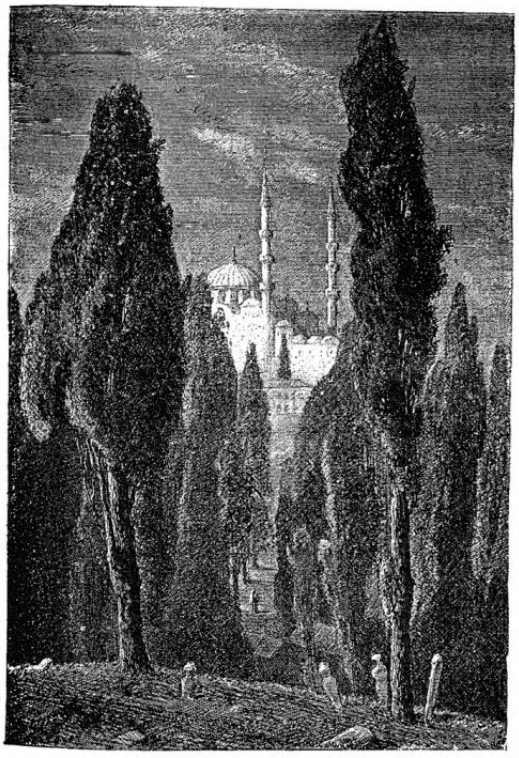
Ernest Mamboury yabancıların Beyoğlu'nda ikamet etmeyi tercih ettiklerini çünkü memleketlerinde alıştıkları refahı ve eğitimi buradaki otellerde bulduklarını ifade etmektedir. Ayrıca otel fiyatları hakkında bilgiler de vermiş Galata ve İstanbul bölgesinde gecesi 50, 100 kuruştan ucuza oda bulunabileceğini, durumu, daha iyi olanların da Beyoğlu'nda günde 100'den 1000 kuruşa kadar birinci veya ikinci sınıf otellerde konaklayabileceğini ifade etmiştir. Yabancı elçilerin burada eskiden inşa ettirilmiş konaklarının mevcut olduğunu, seyyahların kendilerine lazım olan kıyafet, çamaşır, ayakkabıyı buralardaki dükkânlarda bulabileceğini ekleyerek alışveriş konusunu desteklemektedir.[11]

Edmondo De Amicis bu bölgede Bizans otelinde kalırken Theophile Gautier ise Beyoğlu'nun büyük caddesi üzerinde, Frenk mahallesinin sonundaki derviş sokağında

[9]La Baronne Durand de Fontmagne, Çev: Gülçiçek Soytürk, "Kırım Harbi Sonrasında İstanbul", Tercüman - 1001 Temel Eser, İstanbul (1977).
[10]**A.e.,** s.109.
[11] Aynur Demiriz, "Rehber-i Seyyahin ve Ernest Mamboury (Transkripsiyon ve Değerlendirme)", **İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul (2012), s.103, 159.

İzmirli bir kadının kâgir evinde ona ayrılmış bir odada kalmıştır. Gautier, Avrupalıların bu mahalleden başka bir yerde kalmadıklarını söylemektedir.[12]

19. yüzyıl seyyahlarından, bölgenin yerleşimi artsa da yukarıda bahsedilmiş mezarlıkların bir kısmının hala durduğu hatta bu dönemde taşınıyor olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte Kasımpaşa'dan Şişhane-Tepebaşı'na kadar yayılan hatta Kuledibi'nden Tophane'ye doğru inen Müslüman Mezarlığı Küçük Mezaristan (Petit Champs) olarak adlandırılmıştır.[13] Taksim'den başlayıp Dolmabahçe ve Fındıklı'ya kadar inen bir başka mezarlık bölgesine ise Büyük mezarlık ismi verilmiştir.[14] Amicis de kendi seyahatnamesinde Galata kulesini geçtikten hemen sonra gördüğü Galata Mezarlığından bahsederek bu mezaristanı kast ettiği düşünülmektedir. Bu mezarlığı karmakarışık dağılmış taş ve mermerlerle kaplı alanı gölgeleyen selvi ağaçlarıyla dolu bir orman olarak nitelendirmiştir.

Görsel 1: Edmondo De Amicis Kitabından Pera Mezarlığı Görünümü

[12]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.100.
[13]Semavi Eyice, "Galata", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 13, s. 307-313.
[14]Necdet İşli, "Ayas Paşa Mezarlığı", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, cilt 4, s.204.

Amicis ayrıca Taksim'den Fındıklı'ya kadar uzanan, Yahudiler hariç her dinden kişinin farklı kabristana gömüldüğü ve yavaş yavaş ortadan kalkan büyük bir mezarlıktan da bahsetmiştir. Bunun dışında bir Müslüman Mezarlığı olan Taksim mezarlığının surlarla çevrili olduğunu söylemektedir. Sebebi için topçu kışlasının yakınında bulunmasından dolayı, ölülerle dolu bu ormanın asker için adeta aşk yuvası haline gelmesi olduğunu söylemiştir.[15] Fontmagne ise Beyoğlu'nu uzaktan gördüğünde mezarlıklar, kışlalar, elçilik köşkleri, tophane çeşmesi, ağaçlarla çevrili evler gördüğünü söylemiş ve bu manzarayı çekici yapan yegâne unsurun mezarlıklardaki ağaçlar olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Kırım savaşı döneminde İstanbul'da ölen elli bin Fransız'ın on dört farklı mezarlığa defnedildiğinden bahsetmektedir. Türklerin de bu mezarlıkların etrafına sınır çizeceklerine söz verdiklerini eklemiştir.[16] Yazar bu mezarlıkların yeri hakkında detaylı bilgi vermemişse de dönemin mezarlık bölgesi olması sebebiyle akla bir kısmının Galata-Beyoğlu bölgesinde olabileceğini getirmektedir. Gezintileri esnasında bu bölgede gördüğü mezarlıklardan Küçük mezarlık ve Büyük mezarlık olarak bahseden Fontmagne, küçük mezarlığın büyük mezarlık kadar sık uğranılmayan bir yer olduğunu belirtmiştir. Etrafta birçok mezar taşı, yıkıntı ve bir sürü kemikler arasında bulunmanın ürkütücü olduğunu belirten yazar, etrafta yeşillikleri yiyen inekler, koyunlar ve yıkadıkları çamaşırları çalılara seren kadınlar gördüğünü belirtmektedir. Kendisinden bir önceki sene Fransız bandosunun bu küçük mezarlıkta birkaç konser verdiğini eklemiştir. Müzik dinlemek için yerin uygun seçilip seçilmediğini sorgulayan yazar, İstanbul'da buradan başka gezi amaçlı alan olmadığını söylemiş ve bunun şehrin bir eksikliği olduğunu yazmıştır. Yabancıların ancak mezarlık tepelerinde nefes alabildiğini ve manzaranın keyfini çıkardıklarını eklemektedir. Bazı günlerde buralarda toplanan insanların etrafına seyyar satıcılar gelerek burayı bir pazar yeri havasına çevirmektedir. Mezarların üzerine basmayı, başında dua okumayı hatta üzerine oturmayı yasaklayan kanunlara rağmen kimse bunu dikkate almamaktadır.[17] Mamboury ise dönemi gereği bu mezarlıkların bir kısmının yok olmuş haline şahit

[15]Edmondo De Amicis, **İstanbul (1874),** Çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu, 2006, s.59-62.
[16]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.66.
[17]**A.e**., s.104.

olmuştur. Beyoğlu'nun bir kısmı bölgedeki mezarlıklar üzerine inşa olunmuşsa da Tepebaşı Mezarlığı ve Taksim'deki büyük kabristan henüz kısmen mevcuttur. Hatta Mamboury daha önce kilise dâhiline, sur yakınlarına ve Taksim'deki büyük mezarlığa gömülen ve Beyoğlu dâhilindeki tüm Hristiyan mezarlarının 1852 yılından itibaren Feriköy mezarlığına defnedilmeye başlandığını söylemektedir.[18] Türk mezarlarının ise ebedi niyetle bulundukları yerlere gömüldüklerinden bahsetmektedir. Mamboury'e göre Türk mezar alanlarının kullanım amacının değişmesi az görülen bir hadisedir. Seyyahların kitaplarında mezarlıklar özellikle Türkler için adeta sosyal yaşam alanı biçiminde ifade edilmektedir. Amicis, mezarlıklarda Türklerin çubuk içtiklerini, çocuklarının koşup oynadıklarını, ineklerin otladığını ifade etmektedir. Ermeni ve Rumlar mezarlık yollarında, Türkler mezarlıklar üzerine bağdaş kurup oturmuş Boğaz'ı seyrederken görülür. Gölgelik, serin ve huzur dolu bir alandır. Ermeni mezarlığında uyuyan bir Ermeni ve Türk mezarlığında yeni ölen yakınının mezarını ziyarete gelmiş Türkler görülmektedir. Türkler mezarlıklarda yemek yerler ve ardından kâğıda sarılan ve Amicis'e göre balık ekmek olan yiyecek mezarın yakınındaki deliğe sıkıştırılır. Üzerine de çubuk içilir. Yazar sonradan bunun yeni ölen yakınlara karşı dönemin sevgi işareti amacıyla bırakılan rızk olduğunu öğrenmiştir. O delik ise defnedilen her Müslümanın başucunda olup, sevdiklerinin ağlamalarının duyulması, dökülen gül suyunun ve çiçeklerin kokusunun ölü tarafından alınması için toprakta bırakılan boşluktur.[19] Gautier, Tepebaşına (Petit Champs) gittiğinde buranın uzun yıllar kimsenin gömülmediği bir Türk mezar yeri olduğunu belirtmiştir. Artık Türklerin gömülmeyişini de ya yer olmaması ya da Türk mezarların gayrimüslim mezarları yakınına gelmesinden olabileceği konusunda fikir yürütmüştür. Kendi ülkesinde bir mezarlıktan geçse ürkeceğine emin olan yazar, burada öyle bir hisse kapılmadığını ve Doğu'da ölümün hayata yakından karışmış olduğunu belirtmiştir. Etrafta Beyoğlu sosyetesinin uğrak yeri olan kahvehaneler ve yüksek evler bulunduğunu yazmaktadır. Mevlevi tekkesine kadar giden bu mezarlıkta hiçbir simetri yoktur ve zaman içinde mezar taşları kırılmış ve eğrilmiştir. Yazar, Grand bulvarının bulunduğu tepeyi Petit-Champs-des-Morts (Küçük mezarlık) ve Beyoğlu'nun üst tarafını Grand-Champs-des-Morts (Büyük mezarlık) olmak üzere mezarlıkları

[18]Aynur Demiriz, **a.g.t**., s.440.
[19]Edmondo De Amicis, **a.g.e.**, s.64.

isimlendirerek diğer yazarlarla ve tarihi bilgilerle gözlemlerini örtüştürmüştür.[20] Bu büyük mezarlığa bakan kötü mimarili burjuvazi evleri Gauiter'ye göre çok şanssız bir manzaraya bakar. Mezarlığın boş yerlerinde tahta işçileri kapı çerçevesi veya merdiven basamağı yontmakla meşgul olurlar. İşi gücü olmayan insanlar gölgelerde uyur veya mezar üstünde çubuk tüttürürler. Mezar taşları arkasına saklanmış çocuklar saklambaç oynayarak eğlenirler. Simitçiler bademli pastalar satarlar. Tavuk ve inekler kendilerine yem ararlar. Çok kullanılan yollarda mezarlar üstlerine basıldıkça yavaş yavaş eriyip gitmektedirler. Ölüme verilen yeri adeta hayat işgal etmektedir. Yazar bu mezarlıktan gördüğü karşı kıyı manzaralarını hayranlıkla izlemiştir. Tersane bölgesine kadar giden yazar, geçtiği yollarda çok bakımsız kulübelerin olduğunu ve kötü şartlarda bir yaşam alanı gözlemlediğini yazmıştır.[21] Yine 19. Yüzyılda İstanbul'a gelen John Ross Browne da sık sık ilgisini selvi ağaçlarıyla dolu mezarlıkların çektiğini söylemektedir. Belki de en büyüğünün Üsküdar'da olduğunu ve özellikle yaz aylarının öğlen vakitleri sohbet etmek ve zaman geçirmek için gidilmesi çok uygun yerler olduklarını belirtmiştir. Buralarda güzel havalarda, mezarların çevresinde oturmuş her sınıftan kadının çubuk içerken ve kahvelerini yudumlarken görülebileceğini vurgulamıştır. Müslüman mezarlarının mezar taşları Browne'a göre çoğunun sarıkla süslenmesi açısından özgündür.[22]

Zaman içinde Galata bölgesinin Beyoğlu'na doğru taşması bu bölgenin yoğunluğundan herhangi bir şey kaybettirmemiştir. 1909 yılında İstanbul'a gelmiş ve yerleşmiş olan Ernest Mamboury kendi döneminde Galata'nın ticari merkez olma özelliğinin devam ettiğini söylemektedir. Bölgenin gündüzleri arı kovanı gibi olduğunu ve akşam herkes evine döndüğünde ancak sakin bir hal aldığını belirtmiştir.[23] Edmondo de Amicis ise İstanbul'a geldiğinde arkadaşı Yunk ile şehirdeki dördüncü günlerinde yaptıkları ilk gezi bu bölgeden başlamaktadır. Dönemin nerdeyse tüm ticaretinin bu bölgede yapıldığını söyleyen Amicis, Borsanın, gümrük işlemlerinin, Avusturya Lloyd ve Fransız Mesajeri yazıhanelerinin, kiliselerin, manastırların,

[20]Theophile Gautier, **a.g.e**., s.109.
[21]**A.e**., s.105.
[22]John Ross Browne, "Yusef: Or, The Journey of the Fungi [ie Frangi]: A Crusade in the East", **Harper & brothers** (1853), s.147.
[23]Aynur Demiriz, **a.g.t.**, s.102.

hastanelerin ve mağazaların burada olduğunu söylemiştir.[24] Fontmagne ise daha şehre varırken birçok ülkenin bayraklarını taşıyan yüzlerce geminin limanı olan Haliç'i gördüğünde şehrin ticareti konusunda önemli bir fikre sahip olduğunu söylemiştir. Aynı yazar Beyoğlu'nda bulunan ve yoğunlukla gayrimüslim olan halkın tüccar ve bankacı olmak üzere iki grupta toplanabileceklerini, çalışma yerlerinin Galata olduğunu ve Avrupa'nın her bölgesiyle bu bölgeden devamlı olarak irtibat sağladıklarını söylemektedir. Ülkedeki aşırı rahatlığı fırsat bilen maceracıların da amacının Türklerin saflığından faydalanarak, henüz keşfedilmemiş bu kaynaklardan istifade edip kısa yoldan zenginliğe kavuşmak olduğunu ifade etmektedir.[25]

Fontmagne'nin 19. Yüzyıl ortalarında yaptığı bu yoruma, 20. Yüzyılın ilk çeyreğindeki İstanbul hakkında yazdığı eserinde Samiha Ayverdi benzer bir yorumla ekleme yapmıştır. Beyoğlu halkından İstanbul'a dudak bükerek bakan, küçümseyen olarak bahseden Ayverdi, çala çala mal sahibi olup, eski ekmek kapısına ihanet eden kurnaz Beyoğlu olarak hitap etmektedir. Beyoğlu zihniyetinin İstanbullunun zaafından ve şaşkınlığından faydalanmaktan hiç çekinmediğini ve onları ağına düşmüş bir av gibi gördüklerinden bahsetmektedir.[26]

Osmanlı'da tramvay ulaşımıyla ilgili çalışmaların başladığı 1869 yılı sonrasında 1871 yılında Azapkapısı-Galata-Tophane-Beşiktaş hattının açılan ilk atlı tramvay hattı olduğu bilinmektedir.[27] Aynı yüzyıl içerisinde bu gelişme sonrasında kara ulaşım hatları artmış, zaman içinde buhar ve elektrik gibi yeni teknolojik yöntemlerle değişim göstererek gelişim göstermiştir. Ulaşım araçları seyyahların seyahatlerinde zaman zaman kullanıldığından, notlarında yer almışlardır. Fontmagne dar ve uzun Beyoğlu caddesinde kalabalıktan ezilme tehlikesi yaşamanın çok doğal olduğunu, her an bir atın sağrısı veya bir diğer taraftan başka bir at veya eşeğin kafasının yüzüne, sırtına çarpması tehlikesinin olduğunu söylemiştir.[28] Ernest Mamboury de Galata ve çevresinde iş bitiş saatlerinde insanların tünele hücum ettiğini, vapurların batacak hale

[24]Edmondo De Amicis, **a.g.e.**, s.55.
[25]La Baronne Durand de Fontmagne**, a.g.e.**, s.108.
[26] Samiha Ayverdi, İstanbul geceleri, **Kubbealtı Neşriyat No:107**, 2007,baskı 5, s.163
[27]Melek Çolak, "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da trafik ve tramvay", **Dergipark,** Cilt 0, Sayı 5, 2004, s.76.
[28]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.101,102.

geldiğini, tramvayların basamaklarının insan dolduğunu yazarak bölgenin ve toplu taşıma araçlarının yoğunluğunu vurgulamıştır.[29] Kendi seyahati döneminde Atlı tramvay kullanıldığını söyleyen Amicis ise, atlı tramvaylara yol verebilmek için arkadaşıyla kendilerini dükkânlara attıklarını söylemektedir. Tramvayların önünde ellerindeki değnekle yol açan, belden yukarısı çıplak Türklerin koştuğundan bahsetmiştir. Aynı zamanda tarihi tünelden de söz etmektedir. Amicis, Galata ve çevresi gezisinde herhangi bir ulaşım aracı kullandığından bahsetmemektedir.

1.1.1 Galata-Beyoğlu'nda Seyyahların Rota Tercihleri

Galata ve Beyoğlu bölgelerine gelen seyyahlar bu ana bölgeler dışında çevre mahalleleri, semtleri de gezmiş ve tur rotalarını Beyoğlu bölgesiyle beraber oluşturmuşlardır. 19. Yüzyıl başlarında yaşanan bölge Taksim'de bitmekteydi. Bu sınır sonrasında kalan bölgeler kırlık alan olmakla birlikte kışları pek tekin değillerdir.[30] Kurtuluş semtinin Okmeydanı, Pangaltı, Tatavla, Aya Dimitri gibi isimleriyle anılan mahalleleri, ona yakın olan Kasımpaşa, Şişli ve Nişantaşı gibi semtleri de bazı gezi notlarında yer almışlardır. Beyoğlu, Pera bölgesinin 19. Yüzyıl'ın ilerleyen zamanlarında hızla gelişmesi ona yakın olan bu semtlere ve mahallelere de etki göstermeye başlamıştır. Birbirlerine yakınlıkları sebebiyle bu semtler arasında yaşanan değişimler birbirinden ayrı tutulmamaktadır.[31] Öyle hızlı bir değişimdir ki Kurtuluş semtinin ilk yerleşimini oluşturan Rum halkın burada başka bir tebaayla yaşamaması için fermanlarla koyulan kurallar değişiklik göstermiş ve kültür değişmiştir. Fetih'ten sonra Kurtuluş semtine yerleşen Rum halkı 18. Yüzyıl sonlarında başka tebaa halkının bölgeye yerleşmesi sonrası çıkarılmış fermanla buradaki sosyal ve kültürel yaşamını korumuştur. Bu fermanın sebebinin, dönemin Padişahı III. Selim'in Tatavla'da yaşayan ressam Konstantinos Kizikinos ile olan arkadaşlığı olduğu düşüncesi mevcuttur.[32] Beyoğlu ve Galata bölgelerinde seyyahların

[29]Aynur Demiriz, **a.g.t**., s.102,103.
[30]Emine Nazan Avkovan, "İstanbul Tatavla/Kurtuluş Semti'nin kültürel ve mimari kimlik değişimi", **(Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü)**, (2019), s.53.
[31]**A.e**., s.2.
[32]**A.e**., s.19.

bahsettikleri atlı tramvaylar 1911 yılı itibariyle Tünel, Galatasaray, Taksim, Harbiye, Pangaltı yolu ve Ayios Dimitrios bölgesini birbirine bağlamıştır. 1914 yılında ise Elektrikli tramvay kullanılmaya başlanmıştır.[33] Mamboury de Beyoğlu'nun Şişli, Tatavla, Nişantaşı gibi varoş semtlere tramvay ile bağlandığını söylemektedir.[34] Bu gelişmeler sonrasında şüphesiz semtlerin mimarisi, nüfusu, tebaaların çeşitliliği değişiklik göstermiş, semt sınırları genişlemiştir. Öncelikle ahşap evlerin inşasıyla başlanan yerleşim, sonraları yerini kâgir binalara bırakmıştır. Beyoğlu'nda olduğu gibi bu bölgede de mezarlıklar semtin dışındayken yerleşimin genişlemesiyle semtin içinde kalmıştır. Araştırmada 19. Yüzyıl ele alındığından ve bu dönem Taksim etrafındaki semt ve mahalleler daha yeni gelişim göstermeye başladığından giden seyyahlar bu bölgelerde pek hareketli bir hayattan bahsetmemekle birlikte varoş mahalleler olarak bahsetmektedirler. Muhtemelen bu sebepledir ki her seyyahın merak ettiği bölgeler olmamışlardır.

1.1.2. Tarihi Yapılar ve Köprüler

Edmondo De Amicis İlk Gezisi olan Galata'da oldukça uzun bir rota çizmiştir. Öncelikle Tünelden bahsederek gezisinin başlangıç noktası Galata'yı işaret etmiştir. Galata'nın bir başından öteki ucuna kadar denize paralel olarak uzanan yolda yürümüştür. Bu yolda yürürken gittiği doğu sınırını Sultan Abdülaziz'in atının ayağının takılarak yere düştüğü yer olarak belirlemiştir ki bu konuda net bilgiye ulaşılamamıştır. Yazara göre atının düşmesi sebebiyle bu bölgeden sonrasının taşları saraya kadar Sultanın emriyle sökülmüştür. Buradan Galata kulesinden geçerek Galata mezarlığına girmiş ve Pera caddesinden geçerek Taksim mezarlığını görmüştür. Halil Paşa kışlası ve talimhane meydanından da bahsettikten sonra burada bir kahvehanede mola vermiştir. Kahvehane sonrası Büyük mezarlık üzerinden birçok köşk, hastane, bahçe ve kışlaların olduğu Pangaltı'ya varmıştır. Oradan halkının tamamı Rum olan Aya Dimitri mahallesine gitmiş ve öğle yemeğini Tatavla mahallesinde yemiştir. Ardından tersane bölgesi olan ve o dönem bağ ve bahçelik olduğunu söylediği

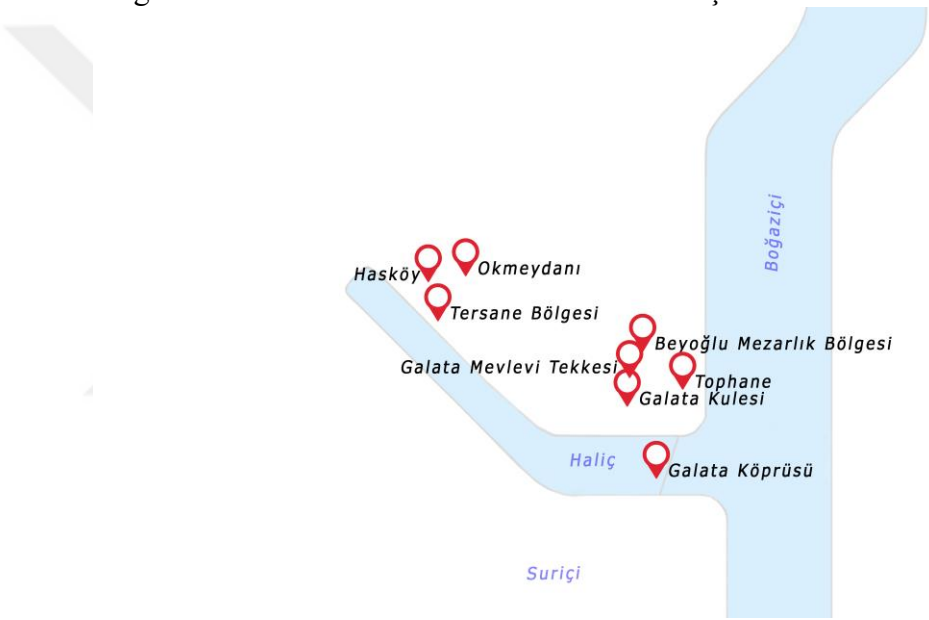
[33] **A.e.,** s.21.
[34] Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.104.

Kasımpaşa'ya varıp Haliç sahil kıyıları boyunca Piyalepaşa, Okmeydanı, birkaç köpek ve dilenciden başka birinin olmadığını söylediği Piripaşa, Hasköy, Halıcıoğlu ve son mahalle olan Sütlüce'ye gidip buradaki Yahudi mezarlığında oturarak Galata'ya dönüş yapmıştır.

Ernest Mamboury Beyoğlu'nun Şişli, Tatavla, Nişantaşı gibi birçok varoşları olduğunu ve bunların tramvayla birbirlerine bağlandıklarını söylemektedir. Bu bölgelerde mağazaların az olmasının yanında fabrika dahi olmadığını dile getiren Mamboury'nin çok kısa bahsetmiş ve gezi yaptığını açıkça ifade etmemiş olsa da verdiği bilgilerden bu bölgeleri gezdiği fikri düşünülmüştür. Mamboury, detaylıca hazırladığı ve binilecek vasıtalara kadar açıkladığı tur programlarından birinde Galata bölgesi gezisi önermiştir. Program Galata kulesiyle başlar ve kuleye çıkıldığı takdirde manzaranın güzelliğinden bahsedilmiştir. Yolda Bereketzade Çeşmesi, Sen Piyer kilisesi, Sen Piyer Hanı, Sen Corc Kilisesi görülür. Ardından Yanıkkapı sokağında Cenevizler zamanından kalma dış cephesi ve üzerinde armasıyla Yanıkkapı görülür. Ardından Azapkapı caddesinden gidilerek Azapkapı Çeşmesi görülerek yola devam edilir ve Arap Camii (Saint Paul Kilisesi) görülür. 1913 yılında tamir edilen Arap Camisinin döşeme tahtaları kaldırıldığında bulunan Dominikenler zamanındaki taş döşeme, kitabe ve mezar taşları eski eserler müzesine nakil edilmiş ve 21. Salonda sergilenmektedir. Yapının çan kulesi görülmekle beraber kulenin altındaki kemerli geçitte kapak taşlarının armasının büyük kısmı görülmektedir. Ardından Yeni Camii (Saint Fransuva Kilisesi) avlusundan geçerek Kredi Lion bankası ve Yeraltı Camii de yol boyunca görülen yapılardır. Güzergâh Tophane meydanına götürür ve Kılıç Ali Paşa Camii ile I. Mahmut çeşmesiyle gezi bitmiş olur ardından Galata'ya dönüş sağlanır. Galata'ya dönüş esnasında Saint Benoit Kilisesi görülür ve Galata'ya vardıktan sonra burada öğle yemeği yenir.

Tanımadığı şehirlerde keşif ve araştırma gezisine çıkmış gibi sokaklarda tek başına dolaşmayı ve karşısına çıkan sürprizleri sevdiğini söyleyen Theophile Gautier bir gezisinde, kaldığı yerden çıkıp Tepebaşı'ndan mezarlıklar boyunca yürümüş, mezarlıklardan geçmiş ve Haliç'e giden yokuşa varmıştır. Karşısındaki manzaraya hayranlıkla bakan yazar, kötü görünümlü sokaklar eşliğinde tersaneye gitmiştir. Buradan köprüyü geçip İstanbul'a varmayı arzu etmesine rağmen çok ilerlediğini

düşünmesi sonucu geri dönmüş ve Tepebaşı'ndan Beyoğlu'na geçerek Galata Kulesi'ne varmıştır. Ardından yorgun vaziyette kaldığı yerin bulunduğu sokağa giderek burada bulunan bir lokantadan yemek yemiştir. Ertesi gün gezisine devam eden Gauiter, Haliç'in sonundaki Avrupa tatlı suları olarak adlandırdığı Kâğıthane'ye gitmiştir. Dönüş yolunda kayık kullanmak yerine at kiralayarak Piripaşa, Hasköy ve Kasımpaşa'dan geçerek San-Dimitri Rum köyüne gittiğini söylemiştir.[35] Buradaki San-Dimitri Rum köyü, Aya Dimitri Mahallesi olduğu fikrini akla getirmektedir. Boş arazilerden geçerek Okmeydanı'na varmıştır. Böylelikle Amicis ve Mamboury'nin bahsettiği bazı ortak noktalar da Gauiter de bulunmuştur.

Görsel 2: Seyyahların Galata - Pera Bölgesinde Ortak Gezi Noktaları Haritası

Fontmagne, Fransız Sefaretinden çıkarak başladığı Beyoğlu gezisinde, bu bölgeyi baştan sona kat eden yoldan yürürken solda Hristiyanlara ait Cüzzam Hastaları için kullanılan bir karantina merkezi görmüştür. Sağ tarafında Rumların Mezarlığı eşliğinde gezisinin hedefi olan Küçük mezarlığa varmıştır. Mezarlık içinde gezinen ve arkadaşlarının vasıtasıyla bazı mezar taşları üzerinde neler yazdığını öğrenen yazar, bu yazılardan etkilenmiştir. Ardından Beyoğlu ve Galata hakkında bilgiler verse de mezarlık sonrasında Galata'ya kadar indiğiyle ilgili bir bilgi paylaşmamıştır. Yazarın bir başka gezisi de bütün gününü alan Haliç gezisidir. Tersane bölgesine kadar

[35]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.317,318.

yürümüş oradan Ajaccio isimli özel tekne ile Haliç'in sonuna kadar gitmiştir. Yolda gördüğü şehir surlarını ve gördüğü bir Müslüman mezarlığını anlatmıştır. Mezarlıkta en iyi manzarayı aramış ve bu manzaranın resmini yapmıştır.[36] Ardından şehrin bazı kara kapıları, Galata köprüsü, Fener semti, Binbirdirek sarnıcı, Aya İrini kilisesi gibi birbirine uzak ve konu bütünlüğü olmayan yapı ve mekânlardan bahsetmiştir. Yazar, yalnızca bildiklerini aktarırcasına karmaşık bir sıralamada gözlemlerini okuyucuyla paylaşmıştır.

1.1.2.1. Galata Köprüsü ve Galata Kulesi

Tarihte en çok yangın görmüş şehirlerden biri olan İstanbul'da Beyazıt, Galata ve İcadiye bölgelerinde üç adet yangın kulesi bulunmaktaydı. Bunlardan Beyazıt kulesi yangın gözetleme amacıyla öncelikle ahşap inşa edilmiş ardından günümüz kâgir görünümüne kavuşmuştur. Galata kulesi ise Bizans döneminde 14. yüzyıl itibariyle Cenevizler tarafından tehlikelere karşı gözetleme kulesi olarak inşa edilmekle birlikte Osmanlı döneminde zaman içinde başka amaçlarla kullanılmış ve bir dönem yangın kulesi görevi üstlenmiştir. Bu kulelerle birlikte Galata kulesinden görünen Galata köprüsü de yoğunluğu ve mevkiiyle seyyahların dikkatini çekmiştir. Ticari yoğunluğu her daim bilinen Galata'da Haliç iskelelerinden yapılan ulaşımlar öncelikle kayıkla başlayıp ardından 19. Yüzyılın ikinci yarısında küçük vapurların da eklenmesiyle ulaşım yoğunluğunu arttırmıştır. Gerek deniz ulaşımı, gerek yaya ve gerekse kara ulaşımı için kullanılan Galata köprüsü seyyahlar için insan yoğunluğu olan merkezi ve görülmeye değer bir nokta olmuştur.

Mamboury Galata mahallesinin çağdaş olduğunu fakat temizlik konusunda eksik olduğunu söylemiştir. Havasının sağlığa zararlı olduğunu ve şehirdeki salgın hastalıkların daima buranın sokaklarında başladığını vurgulamıştır.[37] Bazı gezilerinde vapur kullanmayı öneren Mamboury, sık sık Galata köprüsünü vapur bileti almak ve vapura binmek için kullanmış, ayrıca otomobille gezecekler için iskelenin İstanbul ve Galata tarafında duran otomobillerle pazarlık edilerek otomobil kiralanabileceğini de

[36]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.162.
[37]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.103.

söylemiştir.[38] Galata Kulesinin günün her saati ziyaret edilebileceğini söyleyen yazar, o dönem yangın ihbarı için kullanıldığından bahsetmektedir. Yapının içinde güney tarafında 5. kata kadar çıkan merdivenin olduğunu buradan sonra 3 katlı ahşap bir merdivenle çıkıldığını söylemektedir. Bunun dışında dehliz yoluyla girilebileceğini de eklemiştir.[39]

Amicis, şehirdeki en büyük zevkinin bu köprüden güneşin doğuşunu ve batışını izlemek olduğunu söylemiştir. Bu zamanlarda şehrin muhteşem manzarasının onu etkilediğinden bahsetmiştir. Bu köprüde düşüncelere daldığını ayrıca gam dağıtmak için de burada vakit geçirmenin uygun olduğunu söylemiştir.[40] Galata'dan başladıkları gezintide Amicis, fesli insanların görülmediği takdirde buranın şark olduğunun anlaşılmadığını söylemiştir. Konuşulan diller Fransızca, İtalyanca ve Ceneviz dilidir. Bir sürü küçük, karanlık ve pis sokağa girip çıkarak Galata kulesine vardığını[41] anlatması Mamboury'i temizlik fikrinde desteklemektedir. Amicis döneminde kule yangın kulesi olarak kullanılmakla birlikte koyu renkli ve tepesinde bakırdan yapılmış konik şeklinde çatısı vardır.[42]

Samuel Cox, Cuma günleri Galata kulesinden hanedanlığın değişim göstergesi olan kırmızı hilalin dalgalandığını söylemiştir. Galata semtinin dar sokaklarında ilerlerken eski İtalyan şehri görüntüsünün ortadan kalktığını ve Venedik sarayının külüstür binalar arasında neredeyse kaybolduğunu söylemektedir.[43]

Fontmagne ise Galata köprüsünü en ilginç ve en eğlenceli yer olarak adlandırmıştır. Her kültürden insanın hiç bitmeyen geliş ve gidişleri esnasında itişmelerine rağmen herhangi bir kavga veya sürtüşmenin olmaması tuhaftır. Her geçen on para vermektedir.[44] Fontmagne Galata ve Seraskerlik kulelerinin yangın kulesi olarak kullanıldığını desteklemekte ve yangın olduğu takdirde bu şehrin çok iyi teşkilatlandığını vurgulamaktadır. Yazar dayanamayıp Avrupa'da böylesine

[38]**A.e**., s.163.
[39]**A.e**., s.420.
[40]Edmondo De Amicis, **a.g.e.**, s.49.
[41]**A.e**., s.57.
[42]**A.e**., s. 57.
[43]Samuel Sullivan Cox, **Prinkipo'da Tatlı Yaşam ve Prens Adaları**, Çev: Baki Çokneşeli, **Adalı Yayınları,** 2013 s.120.
[44]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.163.

teşkilatlandırılmış bir şehir olup olmadığını sorgulamıştır.[45] Dünyanın en büyük balık pazarının Galata'da olduğunu düşünen Fontmangne'ye göre İstanbul'un tüm serserileri de buradadır ve sarhoş olduklarında tehlikeli ve kaba davranışlar içine girmektedirler. Fontmagne, daha Galata'ya gelmeden Tophane semtinin bile pislik ve çamur içinde olduğunu söylemektedir. Beyoğlu'ndan Tophane'ye sık sık inildiğini de vurgulamıştır. Fakat buna rağmen şehirde hiçbir şeyin solduramadığı berrak bir havadan bahseden yazar, bunu Fabrika, baca, lokomotif ve arabaların olmamasına bağlamıştır.[46]

Gautier Beyoğlu'ndan Tophane'ye inişin kaydırak misali zorlu ve kurumuş bir şelale yatağına benzer dar bir sokaktan olduğunu yazmıştır. Azap verici olan bu inişi yazar, arkadaşının koluna girerek gerçekleştirmiş ve bir yerini kırmadığı, hiçbir köpeğin üzerine basmadığı için şaşırmıştır.[47] Frenk ticaretinin yapıldığını söylediği Galata'da ise, Galata kulesinin tepesinin mazgallarla çevrili, bakırdan (kurşun) sivri bir külahla örtüldüğünü ve yangınları haber verdiğini yinelemektedir. Şehirde kaldığı süre boyunca hem akşam vakti hem sabah vakti yangınlara şahit olan Gautier, akşam yangınını Galata kulesi çevresinden izlemiştir. Yangınlar sonrasında insanların büyük bir umursamazlık içinde bu duruma ne kadar alışık olduklarını anlatmıştır. Ayrıca kuleye çıkarken ki manzarasından bahsederken köpeklerin uyuduğu, çocukların oynadığı çöp birikintilerinin bulunduğu bir çukurun yanından geçtiğini söyleyerek kirliliği bir kez daha vurgulamıştır. İngiliz, Fransız, Avusturya ve Türk gemileri gördüğünü anlatarak Haliç bölgesinin yoğunluğunu anlatmış ve Galata ile Tophane arasındaki gümrükten bahsetmiştir. Bölgede Rumca, Türkçe, İtalyanca ve Fransızca konuşulmaktadır ve yazara göre kendi dillerinden başka dil konuşmayan Fransızlar için insanların birçok dil bilmesi şaşırtıcıdır.[48]

[45] **A.e**., s.127.
[46] **A.e**., s.100.
[47] Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.118.
[48] Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.102.

1.2. GALATA VE BEYOĞLU'NDA SOSYO-KÜLTÜREL YAPIYA DAİR GÖZLEMLER

Yine batılı yaşam tarzına geçiş zamanı olan 19. Yüzyılda eğlence anlayışı da Osmanlı halkı içinde ilk önce İstanbul'da hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle Galata ve Pera bölgesinde bulunan Levantenlerin yaşamına duyulan merak ve hayranlık, eğlence kültürünü değiştirmeye yetmiştir.[49] İstanbul'da 1856 yılında gazla aydınlatılan ilk yer Beyoğlu Caddesi olmuştur. Diğer büyük caddelerin ancak 1879 yılında aydınlatılmaya başlanması bu semtin sosyal yaşam yoğunluğunu gözler önüne sermektedir.[50]

Ernest Mamboury, Galata ve Beyoğlu'nda var olan sosyal hayatın parçası tiyatroların, konserlerin ve bahçelerin bile zaten bu gibi zevklerden bıkmış olan yabancıları tatmin etmediğini söylemektedir.[51]

Benzer düşüncelere sahip olan Fontmagne Beyoğlu'nun kadınlarından bahsederken hayatlarının bomboş ve manasız geçtiğini, kitap dahi okumadıklarını ve bilgilerinin de kıt olduğunu belirtmektedir. Bu bölgede eğlence, sanat, edebiyat ve bilim hayatı için insanları meşgul edecek yeterli aktivitenin olmadığını ve kimsenin gitmediği kötü bir İtalyan tiyatrosu dışında pek bir seçenek olmadığını söylemektedir. Ancak Fontmagne henüz İstanbul'a gitmeden önce 1857 kışında Fransız sefaretinin başlattığı parlak bir zevk ve eğlence dönemine değinmektedir. Bu yeniliğin başlangıcında hükümdar şerefine verilen bir balo vardır ve ondan sonra sefaret salonları artık büyük toplantılar için açılmaya başlanmıştır. Yazar, Beyoğlu'nun kaymağını ilk bu davetlerden birinde gördüğünü ve Beyoğlu'nda çok güzel eğlenildiğini hissettiğini söylemiştir.

Gautier ise Mezarlık çevresinde taraçaların ve bu taraçalarda çalgılı kahvehanelerin varlığından söz eder. Bu kahvehanelerde Konsomasyon kültürü vardır. Bu kültüre Alman valsi ve İtalyan opera parçaları çalan Tzigan orkestrası müzikle eşlik etmektedir. Müzik hiç durmaz ve burada zaman şenlikli geçer. Nargile ve sigara

[49]Sevde Harmandar, "19. Yüzyılda İstanbul'da Değişen Eğlence Anlayışı ve Yeni Eğlence Mekânları", **ETÜT Dergisi,** S.1, 2020, s.117.
[50]Halil İnalcık, "İstanbul", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt 23, s.220-239.
[51]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.104.

dumanı havada uçuşur. Burada kadınlar da tütün içmekle birlikte Fontmagne'nin fikrine destek olarak Gautier de Beyoğlu kadınlarının kendi istekleriyle çok kapalı yaşadıklarını söylemektedir.[52]

1.2.1. Kahvehane ve Lokantalar ile Yeme İçme Kültürü

Seyahatleri boyunca kahvehanelerde mola veren veya öğle yemeği için gittikleri yerleri anlatan yazarlar, kahve kültürü, Türk mutfağı ve lokanta kültürü hakkında da bilgiler vermişlerdir. Aynı dönemde geleneksel tarzdaki kahvehaneler yerine özellikle Pera'da batılı tarzda kafelerin açıldığı bilinmektedir.

Fontmagne'ye göre Beyoğlu caddesinde birçok şeyi satan küçük dükkânlarla beraber batılıların uğrak yeri olan kahvehaneler bulunur.[53] Sokaklarda seyyar kahveler olduğunu ve büyük ağaç gölgelerine kurulduklarını söylemektedir. Burada insanlar kahvelerini yudumlayıp çubuklarını içmektedirler.[54] Yazar, dükkânlara girdiğinde satıcının tatlı dili yanı sıra kahve ve çubuk ikram ettiğini, bununsa bir incelik ifadesi olduğunu vurgulamaktadır. Bir Türk erkeğinin karısından boşanmak istediği zaman getirdiği kahveyi içmediğini, ekmeği, pilavı reddettiğini ve haftada iki defa hamama gitme parasını vermediğini söyleyen yazar, kadının şikâyetçi olması durumunda boşanma gerçekleştiğini söylemektedir.[55] Padişah hazinesinden sorumlu Paşa'nın Bağdat köşkündeki yemek davetine katılan Fontmagne, yemek öncesi zaman zaman ikram edilen kahveden, tütün içme evresinden ve bunlara eşlik etmesi için ikram edilen reçeller ve meyvelerden bahsetmiştir. Masaya gelen çok çeşitli fakat az miktardaki yemeklerden ve bu yemeklerin çok hızlı şekilde geri gittiklerini anlatmıştır. Türklerin yemek pişirme adetlerini ilginç bulan yazar, Türk sofrasında aynı yemekten iki kere almanın adet olmadığını söylemiştir.[56] Yemeklerden sonra tatlı ikramı olmuştur ve bu esnada özenle değiştirilen bardaklar yazarın dikkatini çekmiştir. Yemeğini elleriyle yiyen Türklerin temizliğe hatta içtikleri suyun kalitesine ne kadar dikkat ettiklerini söylemektedir. Yemek bitiminde ellerin yıkanması ardından yine kahve ve çubuk

[52]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.111.
[53]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.108.
[54]**A.e**., s.57.
[55]**A.e**., s.239.
[56]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.51.

faslına geçilmiştir. Ramazan ayının iftar kültürü hakkında bilgiler de vermiş olan Fontmagne, herkesin kapısının ve sofrasının misafirlere açık olduğunu söylemektedir. Top atıldıktan sonra gelene önce su ardından çubuk ve Türk kahvesi, tuzda balık veya tavuk sonrasında tekrar çubuk ve Türk kahvesi ikramının ardından nihayet Türk yemekleri ikram edildiğini söylemektedir.[57]

Görsel 3: Edmondo De Amicis İstanbul Kitabından Bir Türk Kahvesi Görseli

Amicis Galata gezisi boyunca iki adet kahvehaneye oturmuş ikisinde de manzaranın tadını çıkardığını ifade etmiştir. Bahsettiği kahvehanelerden biri Taksim Meydanı topçu kışlası ve talimhanenin aksi yönünde "Belle Vue" isimli bir kahvehanedir. Kahvehanenin Anadolu yakasına doğru çok güzel bir manzarası vardır. Yazar Kasımpaşa semtine geldiğinde de buranın tepesinden gördüğü mezarlık, tersane ve bahriye nezaretinin zarif saray manzarasını bir kahvehaneden izlemeyi tercih etmiştir. Amicis, İstanbul'da olan herkesin ister istemez her gün içmek mecburiyetinde olduğu on fincan kahveden ve İstanbul'un her tarafında kahvenin şekerli olarak hazır bulundurulduğundan bahsetmiştir. Kahve günümüzdeki gibi su ile ikram edilmektedir. Türkler kahve içmeden önce suyu içerler ve Türk kahvehanelerinin çoğu aynı zamanda berber dükkânıdır. Ayrıca kahvecilerin cerrah veya dişçi olduğu da Amicis'e göre

[57]**A.e**., s.173.

görülmüş şeylerdendir.[58] Yazar, geçmişte çok tartışmaya konu olan kahvenin o gün Galata ve Serasker kulesi tepesinde, bütün vapurlarda, mezarlıklarda, berber dükkânlarında, hamamlarda, çarşılarda içildiğini söylemektedir. İstanbul'un her yerinde etrafınıza bakmadan "kahveci" diye seslenmeniz kahveye ulaşmak için yeterli olacaktır. Türklerin vakit öldürme sanatında usta olduklarını söyleyen Amicis, bir fincan kahveyi yarım günde içebileceklerini ifade etmiştir. Yazar Beşiktaş'ta Barbaros'un mezarını gölgeleyen çınarların altında kazıkların üstüne oturmuş bir kahvehaneden bahsetmiştir. Bu kahvehane insanlarla dolu olan, denizin üzerinde ve önünde sandal ve kayıklarla çevrilmiştir. Yazar buranın manzarasını beğendiğini dile getirmiştir. Türk mutfağını daha iyi tanımak için arkadaşları tarafından tüm şark yemeklerinin bulunduğu bir lokantaya götürülen Amicis, burada sarayın en lezzetli şekerlemelerinden, Türkmen usulüne göre pişirilmiş at eti ve Arap usulüne uygun hazırlanmış deveye kadar her çeşidin bulunduğunu anlatmıştır. Masada yirmi çeşitten fazla yemeğin her birini büyük cesaretle tatmıştır. Türklerin yegâne yemeği pilavdır ve yazarın en hoşuna giden şey yemeklerden sonra içilen hoşaf olmuştur. Amicis, Tatavla'da gittiği bir meyhanede, İstanbul'daki meyhanelerde kendi kendine hizmet etmenin adet olduğunu öğrendiğini söylemiştir.[59] Yemek ve içkilerini kendileri masalarına taşımışlardır.

Gauiter ise Petit-Champs pasajını geçtikten sonra oldukça aç ve yorgun biçimde sokağının başına vardığını söylediğinde yakın bir lokantadan önüne yemek getirildiğini belirtmiştir. Bu yemeğin iştahını kestiğini ve tiksindiğini dile getiren yazar, yolculuklarında yemeklerden şikâyet etmenin âdeti olmadığını eklemiştir. Buna rağmen İstanbul mutfağıyla bu ilk tanışmasının onda kötü bir etki yarattığını itiraf etmiştir. Eski su bendlerinin küfünü taşımış sarı ve tatsız su onu en çok etkileyen şeylerden olmuştur. Fakat daha sonra bir paşa tarafından davet edildiği yemek daha iyi anılara sahip olmasına vesile olmuştur. Türk sofrasının geleneklerine uygun şekilde yemek isteyen yazar, eliyle yemeyi tercih etmiştir. Türk yemekleri yazara göre hayli uğraşılmış ve rastgele pişirilmemiş tariflerdir. Çok çeşitli olan bu yemekler sıkça değiştirilmektedir. Pilavın her sofrada olması gerektiğini söyleyen Gautier, yemek

[58]Edmondo De Amicis, **a.g.e.**, s.71.
[59]**A.e.,** s.70.

sonrasında ellerin yıkanma töreninden bahsetmiştir. Ardından kahve ve çubuk faslı başlamıştır. Yazarın İstanbul'un yemek çeşitliliğinin bol olmadığını belirttiği kitabında yayıncı, yazarın Türk konaklarına girmediğinden gözlemlerinin eksik olduğunu belirtmiştir.[60] Beyoğlu Mevlevi tekkesi karşısında bir kahvehaneden bahseden Gautier, buraya daha çok Frenkler ve Ermenilerin geldiğini söylemektedir. Kahvehaneler aynı zamanda berber dükkânıdır ve bu yerden ya Galata'ya giden tüccarlar ya da dağınık mezar taşları izlenmektedir. Türk kahvehanelerinin çok sade olduğunu söylemiştir. O dönemin kültürüne göre suyu Türkler kahveden önce, Frenkler ise sonra içmektedir ve kahve yirmi paradır. Herkes tütününü kendi getirir kahvehane çubuğu ve nargileyi verir. Kahvehane her sınıftan insanın toplandığı ve kimsenin birbirinden sınıf farkı dolayısıyla rahatsız olmadığı bir yerdir. Bunlar arasındaki en seçkini Sarayburnu ile Yeni Camii arasında kalan "Mermer Çeşmeli Kahve'dir. Bu kahvehanede kırlangıçlar kubbe altına yuva yapmışlardır. Bir Avrupalı gözünde bu çok etkileyici ve kuşun insana bu denli güvenmesi duygusal bir görüntüdür. Beşiktaş kahvehanesi de su üstünde olması ve önünde her daim olan kayık kalabalığı ile Amicis gibi Gautier'yi de etkileyen kahvehanelerden olmuştur. Kahvehanelerde çalan saz toplulukları müzik tarzlarıyla Avrupalılara garip gelmekle beraber, zaman zaman Gauiter'in hoşuna giden bir aktivite olmuştur. Bir seferinde yazar ekmek ve yoğurt yemek için bir kahvehaneye girdiğini yazmıştır.[61]

1.2.2. Dini-Ruhani Merkezlere Dair Gözlemler

1.2.2.1. Galata Mevlevihane'si

1940 yılında yıkımına başlanıp, 1941 yılında tamamen yıkılmış Topçu kışlası da[62] talimhane alanıyla birlikte seyyahların yazılarına konu olmuş ve günümüzde var olmayan mekânlar arasındadır. Günümüzde turistik algıyla yaşatılmaya çalışılan ve

[60]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.292.
[61]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.317.
[62]Tuba Üzümkesici**, "**Taksim Topçu Kışlası ve Yakın Çevresinin Tarihsel Dönüşümü", **İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi Programı, Yüksek Lisans Tezi,** 2010. s.61.

kültürümüzden tıpkı Topçu kışlası gibi uzaklaşmış görünen Mevlevilik kültürü, dervişlik ve sema gösterilerinden de seyahatnamelerde dikkat çekici şekilde bahsedilmektedir. Kuruluşu çok eskilere dayanan, Osmanlı Devleti tarihiyle doğru orantılı ilerleyen ve devletin son dönemlerinde devletin resmi kurumu haline gelmiş Mevlevilik, devletin çöküşünden sonra eski popülerliğini yitirmiştir.[63] 19. Yüzyılda Mevleviliğin seyyahlar tarafından yorumlanması da birçok konuda olduğu gibi farklılıklar göstermektedir.

Ernest Mamboury, mevcut tarikatları Mevleviler, Bektaşiler, Kadiriler, Rufailer, Halvetiler, Celvetiler, Saidiler ve Nakşibendiler olarak sıralamıştır. Seyyahlarınsa yalnızca Mevleviler ve Rufaileri görebileceğini söylemektedir. Mevlevilerin birkaç farklı semtte bulunan tekkeleri arasından Beyoğlu'ndakinin ecnebiler için daha kolay ziyaret edilebilir olduğunu söylemiştir. Mukabelenin Cuma günleri öğleden sonra 2'de icra edildiğini de eklemiştir. Bu tekke, yazarın söylediğine göre yabancılar için özel olarak belirlenmiştir. Ayakkabılar çıkarılmasa da şapkalar çıkarılmalıdır. Yabancılar gerek alttaki gerek üstteki dehlizde de bulunabilirler. Rufai dervişlerinin de Tatavla, Kasımpaşa, Galata'daki yeni yol ve özellikle Üsküdar Karacaahmet mezarlığı yanında yerleri olduğunu söylemektedir. Kasımpaşa'daki Rufai tekkesi bir hane içindedir ve tekkeden çıkınca bahşiş verilmelidir. Bektaşi tekkeleri ise ayinlerine ziyaretçi kabul etmemektedirler.[64]

Amicis otuz iki tarikat arasında en tanınmış olan Mevlevi dervişlerini ve Galata'daki tekkelerini ziyaret etmiştir. Sema gösterilerini de izleyen yazar, hayal kırıklığına uğradığını söylemektedir. Soğuk bir tiyatro oyunu olarak bahsettiği sema gösterisinde donuk yüzler beklemesine rağmen gülmesini zor tutan dervişlere rastlamıştır. Bu durum ona samimi gelmemiş ve dervişleri yorulmak bilmeyen raksçılar olarak tanımlamıştır. Fakat her yaştaki bu dervişlerde bulunan ve batılı dansçıların çoğunu imrendirecek bir zarafet, tavır ve inceliği de görmek oldukça dikkatini çekmiştir.[65]

[63]Nimetullah Akay, "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevîlik", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl:20, S.34, (2015), s.122-152.
[64]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.329.
[65]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** .363,364.

Fontmagne seslerini yükselterek zikir yapan dervişleri izlemek istediğini ama sinirlerinin buna dayanıp dayanamayacağından korktuğunu söylemiştir. Fakat dervişlerin şovu mutlaka görülmelidir. Hatta belki kısa süre sonra bu ayinlerin ve kültürün de yok olabileceğini öngörmüştür. Bunun nedenini batının Şark'ı eski adet ve geleneklerinden koparmak için elinden geleni yapmasına bağlamıştır. Fakat kendisi ülkenin özgünlüğünü kaybetmemesini arzulamaktadır. Türkler için bu gösterinin dini bir anlamı olduğunu söyleyen yazar batılılar için sadece tiyatro sahnesinde izlenmiş bir ayinden farklı olmadığını söylemektedir.[66]

John Ross Brown kendi deneyimlerini aktarırken yabancıların haftada bir veya iki kere sema gösterisini izleme izinlerinin olduğundan bahsetmektedir. Gösteri için herhangi bir ücret ödenmemektedir. İçeri girerken ayakkabı çıkarılması istenmektedir.[67]

Görsel 4: J. Ross Browne Kitabından Dervişler Görseli

Teophile Gautier müftü ve ulemanın dervişlere hoş gözle bakmadıklarını söylemektedir. Sebep olarak da alt kademeye olan etkileri veya dini otoritenin bu tip tarikatlara küçümseyici bakış açısı olabileceğini tahmin etmiştir. Yazar, namaz vakitlerinde camilere giren meraklı gezginleri kovarak kötü sözler sarf eden Müslümanların aksine dervişlerin tekkelerine Avrupalı ziyaretçileri kabul ettiklerini söylemektedir. Kapı önünde ayakkabı çıkarıp, terlikle veya yalın ayakla içeri girilmesi gerekir. Hristiyanların onları izlemesi rahatsızlık vermek yerine onları mutlu eder.

[66]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.235.
[67]John Ross Browne, **a.g.e**., s.153.

Tekkenin dışındaki demir parmaklıklardan içerideki derviş mezarlıklarının görüldüğünü söyleyen yazar bunun sebebini Türkiye'de yaşayanların ve ölülerin omuz omuza yaşamaları kültürüne bağlamıştır. Bu tekkenin Katolik ülkelerin soğuk, hüzünlü ve ölümü çağrıştıran havasından çok uzakta, oldukça iç açıcı bir yer olduğunu söylemiştir.[68]

Amicis'in aksine Gautier dervişlerin gösterisinden çok etkilenmiştir. Gösteri kendisine gülünç gelebilecek bazı hareketlerle başlamasına rağmen onların ağırbaşlılığından gülme isteği ortadan kaybolmuştur. En iyi Alman valsçisinin bile bu dervişlerin gösterisini yapsa nefesinin kesilip ölebileceğini belirten yazar, dervişlerin gösteri ilerledikçe yüzlerinin güzelleştiğini, nurlandığını söylemektedir. Dervişlerin yüzünde beliren gülümsemelerini de Amicis'in aksine yaşadıkları kendilerinden geçiş anlarında gördükleri hayallere olan tepkileri şeklinde yorumlamıştır.[69]

1.3. HALİÇ VE EYÜP BÖLGESİ

Galata ile Sarayburnu arasından başlayarak bir boynuz biçiminde uzanarak ilerleyen ve batılıların altın boynuz olarak adlandırdıkları Haliç, Alibeyköy ve Kâğıthane derelerinin birleşmesi sonucu bölgenin sular altında kalmasıyla oluşmuştur.[70] Daha önce liman görevi görmeyen Haliç, Roma döneminde genişletilen surlar ile birlikte büyüyen şehirde iç liman olma özelliğine kavuşmuştur. Türk döneminde ise Haliç hızla gelişmiş ve bölge kısa süre içinde devletin hem ticaret hem de savaş limanı halini alarak tersane ve çeşitli denizcilik tesisleri kurulmuştur. Haliç'in bu ticari özelliğinin yanı sıra üst kısımları tıpkı Boğaziçi gibi yazlık yalıların bulunduğu bir sayfiye yeri özelliği taşımaktadır. Özellikle Eyüp bölgesinde bu yalılardan bahsetmek mümkündür. Eyüp bölgesi Bizans döneminde sur dışında mezarlık bölgesinde bulunmakla birlikte İstanbul'un fethi sonrasında bir kasaba olarak gelişmeye başlamıştır.[71] Seyyahlar da bu bölgeleri ilginç bularak gezi rotalarına dâhil

[68]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.144.
[69]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.150.
[70]Semavi Eyice, "Haliç", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 15, s. 264-280.
[71]Tülay Artan, "Eyüp", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 12, s. 1-6.

etmişlerdir. Lale Devrinin baş eğlence mesire yerlerinden biri olan Kâğıthane bölgesi de seyyahlar tarafından dikkat çeken ve vakit geçirmeyi tercih ettikleri bir bölge olmuştur.

1.3.1. Ernest Mamboury'nin Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları

Ernest Mamboury Kasımpaşa deresinin suları, Beyoğlu ve İstanbul bölgelerinin lağımlarının Haliç'e akması sebebiyle Haliç'in sularının kirli ve çamurlu olduğunu söylemektedir. Haliç'te ulaşımı sağlayan şirketin duraklarını Köprü-Yemiş iskelesi-Kasımpaşa-Cibali-Ayakapı-Fener-Balat-Hasköy-Ayvansaray-Halıcıoğlu-Defterdar-Sütlüce-Eyüp-Kırkağaç-Kâğıthane şeklinde sayan yazar, vapur kalkışının Galata köprüsü ortasında bulunan bir iskeleden yapıldığını söylemiştir. Vapur tercih etmek istemeyenler için ise sandal veya motor kullanım seçeneklerinden bahsetmektedir. Küçük motorlar ve sandallar köprünün baş tarafında sağda ve Galata yönünde bulunmaktadırlar. Haliç'te yazın öğleden sonra saat 6'ya kadar, ilkbahar ve sonbaharda da saat 4'e doğru gezinti yapmak Mamboury'e göre iyi olacaktır.

Bu vapur Galata kulesi ve Süleymaniye Camii manzarasıyla İstanbul tarafında öncelikle Yemiş iskelesine yanaşır ki bunun yanı başında Rüstem Paşa camiinin kubbesiyle minaresi yükselmektedir. Rüstem Paşa Camii altında mahzenler gibi akarlar bulunmaktadır ve bu camiye uç taraftan merdivenle çıkılır. Çinileri sebebiyle şehrin mücevher mimarisidir. Özellikle Mihrap tarafındaki çiniler ve üst tabakadakiler dikkate değerdir. Burada bulunan ahşap vaiz kürsüsü görülmemiş bir eserdir. Caminin doğu cephesini sarmış avlu yazar döneminde Hurmalı handır. Mısır çarşısına yakın yemiş çarşısı bulunur ve Haliç sahilindedir.

Gemi ilerledikçe Arap camiinin 4 köşeli minaresi, köprü altında Azapkapısı camii, üçüncü ve dördüncü tepelerde Bozdoğan kemeri yüksek kavisleri göze çarpar. Bu manzaralardan sonra eski köprüye varılır. Burası geçildikten sonra sağda tersanenin üç adet havuzu önünden Kasımpaşa İskelesine gelinir. Buraya aynı isimdeki dere

akmaktadır. Yazar, tepedeki Bahriye hastanesi ve iskelenin yanında denize doğru uzanan bahçe içindeki eski Bahriye nezaretinden bahsetmiştir. Aynalıkavak sarayı ve Kanuni'nin inşa ettirdiği hapishanenin Kasımpaşa'da olduğunu eklemiştir. Aynalıkavak Sarayı bir zamanlar Tersane sarayı sınırları içinde olup Hasköy kapısı bitişiğindedir. III. Selim zamanında arazisi tersaneye devredilmiştir.[72] Günümüze bu saraydan geriye Aynalıkavak Kasrı kalmıştır. Kasımpaşa ilerisinde Tepebaşı mezarlığının son servileri Beyoğlu'nun Beyazhaneleri üzerinde görülür.

Vapur buradan Cibali'ye yanaşır. Fatih ve sol tarafında birkaç kubbe arasında Zeyrek Camii görülür. Cibali'deki büyük yapılar tütün idaresinin ambar ve fabrikalarıdır. Vapur Ayakapı'ya gelir. Bu iskeleden biraz önce Gül Camii binası, ev çatıları ilerisinden görülür. Gül Camii eski Aya Theodosia kilisesidir. Binanın önünde iç tarafı insana benzeyen şekilde bir tekne vardır. Vapur Fener'e yanaştığında buradan Sultan Selim Camii görülür. Altında deniz kenarının biraz gerisinde Patrikhane binası dikkat çeker. Kırmızı mektep, Muhliyotisa kilisesi ve biraz ötede Fethiye Camii yine yazarın manzarasında yer alan binalardandır. Yazar, Patrikhane Kilisesi binasının sağ kanadındaki mukaddes eşyalar olan Hz. İsa'nın kamçılandığı sütun, Tabut muhafazalarında da Aya Euphemia, Aya Teofna'dan bahsederek mukaddes kumaşlara bürünmüş şekilde bu röliklerin sergilendiğini söylemektedir. Aynı kanatta İkonostasisin üzerindeki Meryem tasviri gümüşle kaplanmıştır. Patrik'in fildişi kakmalı tahtının 1676 yılında tamir edildiği üzerindeki kitabede yazmaktadır. 1821 yılından beri kapalı matem kapısı üzerinde hala çivileri görülmektedir. Yazarın Fethiye Camii yorumuna göre ise mozaikleri Kariye Camisine göre daha üstün ve seçkindir. Camiinin doğusundaki teras altında Sütun başlıklarına kadar toprakla dolmuş Fethiye sarnıcı bulunmaktadır. İçine genellikle kapanmış olan bir delikten güçlükle girilmesi mümkündür. 14 sütuna sahiptir.

Fener'den itibaren vapur daima İstanbul sahilini takip eder. Bulgar Kilisesinin önünden geçerek Balat'a varır. Balat'ın karşı sahilinde tersane imalathaneleri bulunur. Ardından Hasköy'e yanaşır. İlerisinde Yahudi Mezarlığı vardır ki yeşillikten

[72]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.359.

yoksundur ve taşların geniş bir sahada serpilmesiyle dikkat çeker. Tepe ise Okmeydanı'dır. Hasköy'den Edirnekapı Mihrimah Camii, Kariye Camii ve Edirnekapı'sı görünür. Edirnekapısı İstanbul'un en yüksek noktasıdır ve burada Rumlar yaşamaktadır. Mihrimah caminin mihrap ve minberi ile birlikte renkli camları kibardır. Kariye Camii adeta Bizans sanat müzesidir ve buradaki mozaik ve tasvirler dikkate değerdir.

Vapur Ayvansaray iskelesine ulaşır. Burası Blakhernai Sarayının mevkisinin alt kısmındadır. Burada surların kara tarafındaki kısmı iskelenin biraz ötesinden başlar. Eğrikapı'da bulunan İvazefendi Camii, Konstantin hapishaneleri ve İsaakios Angelos kuleleri Blakhernai Saraylarının bulunduğu mevkii gösterir. Yazar, Blakherne Sarayından kalanların bulunabilmesi için o güne kadar ciddi bir çalışma olmadığından bahsetmiştir. Sarayın kuzey ve doğu sınırlarının hala sağlam duvarlarla görülebildiğini söylemiştir. Güney ve batı kısımları daha az bilinmektedir. Bazı yazarlar Konstantin ve Anemas hapishaneleri denen kısmın, Anemas ve İsaakios Angelos kulelerinin ve Konstantin Porfirogenet ismiyle anılan yapının Blakherne sarayının çevresinde olduğunu söylemektedirler. O gün bu bölge dolaşıldığında kuzey ve doğu taraflarında geniş duvar etekleri, sütunlar, inşaat enkazı gezen kişilerin manzarası olur ki saraydan geriye kalan bunlardan ibarettir.

Vapur Halıcıoğlu'na gelir. O gün yetimler yurdu olan eski Topçu mektebi ile Piri Mehmet Paşa Camii önünden geçerek Sütlüce iskelesine gelinerek Eyüp iskelesine varılır. Burada sağda servi ağaçlarının koyu yeşil renkleri içinde mezarlık görülür. Vapur buradan ileri gitmez ve yazarın tarifine göre vapurdan inildiğinde giden yol takip edilerek Eyüp Camii ve Eyüp Sultan türbesi ziyaret edilir. Şadırvan yanında darı satan bir adam ve etrafında güvercinler bulunur. Güvercinler her taraftadır, beslemek isteyen olursa hemen başına üşüşürler. Bu avluda ıtriyatçılar tembelce müşteri beklerler. Büyük çınar dallarında birçok leylekler gürültü ederler. Sağdaki kapıdan çıkılır ve yine sağda camiyi çevreleyen sokağa girilir. Biraz sonra merdivenli yola gelinir ki sol tarafında mezarlık vardır. Bu yokuş çıkılır. 10 dakika sonra bir kahveye gelinir. Manzaraya bakınca solda deniz kenarında Karaağaç mezbahası görülür. Yazar

bu manzaradan çok etkilenmiştir. Ayıca İstanbul'u ziyaret eden tüm yabancılar dahi herkesin burayı huşu içinde ziyaret etmek için koştuğunu söylemiştir.

Yazar kara yoluyla yaptığı programlarından birinde Haliç, Ayvsansaray ve Eyüp bölgelerini gezmiş ve bu bölgenin yollarının otomobile uygun olmadığını söylemiştir. Gezginlerin yanlarında yemeklerini götürmelerini önermektedir. Haliç iskelesinden binilen vapurla başlanan gezi vapurdan indikten sonra şehir sur kapılarının birine girilerek başlar. İlk olarak Blakherne Kilisesine ait kutsal suya gidilir. Geçmişte burada birbirine bağlı iki kilise olduğunu söyleyen yazar kutsal havuz ve ayazmalarından bahsetmiştir ve iki kiliseden bir tek bu ayazmanın kaldığını söylemektedir.[73] Meşhur Meryem Ana tasviri de zail olmasına rağmen olan haliyle Asar-ı Atika müzesinin Bizans salonunda sergilenmektedir. Ayazmanın suyundan içmek için burayı pek çok kişi ziyaret etmektedir. İçine paralar ve saç iğneleri atılır. Suyun pislenmesini önlemek için yakın zamandan beri Ayazma önüne kafes gerilmiştir. Buradan çıkıp Toklu Dede Camii önünden geçerek ilerlenir ve bir çınar ağacı altında bir çeşme önüne gelinir. Burası Cabir Camiinin olduğu yerdir. İç Avluya girildiğinde solda görülen çukur Konstantin hapishanelerinin girişidir. Ardından Tekfur Sarayına varılır. Bu çatısız, balkonlu saray harabesine girmek için bir hanenin ahşap kapısı kullanılır ki burası üzeri cam kırıklarıyla kaplı bir bahçeye açılır, saray buranın iç tarafındadır.[74] Buranın keşfedilmesi ardından Kariye Camii ve Kefeli Camii (Manuel Manastırı) ziyaret edilir. Bulunduğu mahalle Kefeli olarak anılmaktadır. Sonrasında yan yana olan Odalar ve Kasımağa mescidlerine gidilir. İkisi de yangın ve depremlerden dolayı harap haldedir. Odalar mescidi doğusunda, yer altında Aya Yani'ye ithaf olunmuş ve metruk bir ayazma, ayrıca cami solunda kapalı bir sarnıç bulunur. Bu sarnıcın Bodrum sarnıcı olduğu tahmin edilmekle birlikte yazar günden güne çöple dolduğunu söylemektedir.[75] Kapalı sarnıçtan sola dönülürse Aspar sarnıcına varılır ve bostan olarak kullanılmaktadır. Buradan Mihrimah Sultan Camii önünden geçilerek Edirnekapı'ya gelinir. Surun dışına çıkmalı sağda ve solda bulunan bahçeli kahvelerde yanında getirilen öğle yemeği yenmelidir. Buradaki büyük mezarlık ziyaretinden sonra suru

[73]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.198.
[74]**A.e**., s.347.
[75]**A.e**., s.391.

dışından takip ederek Haliç'e doğru inen yoldan ilerlenmeli ve Yahudi, Rum mezarlığı önünden geçilmelidir. Yolda Eğrikapı maksemi ve kuleleri önünden geçilerek Eyüp'e varılır ve buradan Haliç'e dönülür.

Mamboury pek bilinmediğini söylediği Haliç surlarında gezi yapmıştır. Bu gezi aslında tüm surları kapsamakla birlikte Haliç ile ilgili kısım bu bölüme yazılmıştır. Yazara göre Haliç surlarının pek bilinmeme sebebi çok önem taşımaması ve en çok bu bölgedeki duvarların harap olmuş olmasıdır. Surların yığmakta olduğu çamur ve topraklardan dolayı Haliç'in Fener'den yukarı olan kısmının birkaç asır sonra şüphesiz bir nehirden ibaret olacağını düşünmektedir. Haliç surlarında 20 kadar kapı olup çoğu ortadan kalkmıştır. Yazar sur gezilerini bölgelere göre ayırmış ve kategorize ederek düzenli bir tur programı çıkarmıştır. Yazarın kendi başlıklandırma biçimine göre Haliç bölgesi sur gezisi aşağıdaki gibidir.

Edirnekapı'dan Tekfur sarayına: yaklaşık 650m'dir. Edirnekapısı'ndan Haliç'e doğru inen surun 5. kulesi Nikola Agalon'un kitabesine sahiptir. 10. sur ise Theodosios surunun son kulesidir. Sarayın altında bir kapı vardır ki 1917 senesinde az kalsın tahrip edilecekti. Bu kapı Konstantin Porfirogenet ismini taşırdı ve sarayın hususi kapısıydı.

Manuel Komnenos suru

Tekfur sarayından Eğrikapı'ya: yaklaşık 220 m'dir. Bu sur Tekfur sarayının bulunduğu köşeden başlar. Edirnekapı'ya kadar yedi adet kulesi bulunur. Kaligaria ismindeki kuleden önce o gün bir duvarla örtülmüş küçük bir kapı görülür ki Paspati bu kapıya Ayias Klinikis ismini verir. Bu kapıdan yokuş yukarı gidince solda Eğrikapı maksemine gidilir.

Komnenos surunun devamı V. Leon ile Heraklius surları

Eğrikapı'dan Haliç'e: Mesafe takriben 650 m'dir. 12 kule ve Fetih esnasında duvarla kapatılmış 2 kapısı bulunmaktadır. Suru yakından takip edebilmek için Ayvansaray'a giden dar yol ile sur arasında bulunan bostanlar içine girilmelidir. Eğrikapı'dan sonra 4. Ve 5. Kule arasında o gün kapalı bulunan Yirolimni yani Gümüşgöl kapısı görülür. 6. kulede VIII. John Paleologos'un kitabesi bulunur. 7. kulede İsaakios Angelos ve Basileios'un kitabeleri bulunmaktadır. Bundan sonra da İsaakios Angelos ve Anamas ismiyle bilinen çifte kule gelir. Bu kulelerden önce olanı büyük pencerelerin önüne koyulmuş ve geçmişte bir balkona dayanmış sütunları ile ayırt edilebilmektedir. Biraz

sağda ve surların ilerisinde İvaz Efendi Camii görülür. Anemas kulesinin solunda ve dışarıdan destekli bir duvarın gerisinde Konstantin hapishaneleri veya Anemas meclisleri bulunur. Daha kuzeyde ve ileri doğru taşkın şekilde Ermeni V. Leon suru görülür. Birinci köşeleri üzerinde II. Mişel ile Theofilos'un kitabeleri bulunur. Ardından Blakherne sarayının tamamen zemine gömülmüş dış kapısının kemer ve görünen çerçevesi dikkat çeker. Daha ileri gidilince surun ikinci köşesine gelinir. Buradan sonra sur Haliç sahilinde bulunan Heraklius suruna ait bir kuleyle buluşur. Bundan sonraki kule kara surlarının son, Haliç surlarının da ilk kulesidir. Geçmişte Kisilo Porta yani ahşap kapı bu noktada idi. Heraklius surunu ziyaret etmek için bu noktadan itibaren Haliç sahilindeki suru takip ederek Ayvansaray vapur iskelesinden gelen yolun karşısındaki eski Ayvansaray Kapısı'na kadar gelmeli ve buradan girip sağa saptıktan sonra suriçi tarafından yolu takip etmeli. Biraz sonra sol kolda ve köşede görülen, şeklinden eski Bizans kilisesi olduğu anlaşılan küçük bina Toklu Dede mescididir.[76] Bu köşeyi dönerek ileri gidince bir meydana gelinir. Burada Heraklius surunun iç tarafı tamamen görülür. O gün mevcut olan merdiveninden tepesindeki karakol yoluna çıkıldığı halde Blakherne sarayının iç kapısının müdafaaya mahsus olan "ateş deliği" görülebilir. Tekrar meydana inip sağa doğru yola devam edince bir mezarlığın kapısı önüne gelinir. Kitabeden anlaşıldığı üzere burası Hz. Ebu Şeybetü-l Hudri'nin türbesidir. İç tarafa karşısındaki kapıdan girilirse Heraklius suru ve V. Leon suru arasındaki sahada olunur. Sağda duvara dayanmış olan türbede Ebu Şeybetü-l haricinde Hamdullah Ensari'nin de mezarı bulunmaktadır. Mezarlığın ortasında bulunan ve etrafı sakat bir parmaklıkla kuşatılmış olan mezar Toklu Dede'nin mezarıdır. Mezarın sağ tarafındaki kısma girilirse sol kolda küçük bir binanın içine geçilir ki burada Aya Basileios ayazması vardır. Daha ileride ve en iç tarafta sol köşeyi meydana getiren kulenin altında dar ve alçak bir geçide girilirse 627 tarihinde Avarlar tarafından yakılan ve V. Leon'un baştan yaptırdığı Aya Nikola ve Periskos kilisesinin enkazı görülür. Burada ve en kuzeyde bulunan, Aya Nikola ismini taşıyan kule Romanos Lakaran'ın o gün ot ve yapraklarla örtülmüş kitabesini barındırır. Blakherne'nin iç kapısından girerken sol koldaki güney kulesi üzerinde ya II. Mikhail ya da Theofilos'un şerefine olmak üzere kiremitten yapılmış bir kitabe bulunur. Alt

[76]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.377.

kısımları güzelce yontulmuş taş parçalardan ve üst taraflarda ince tuğla tabakalarla şekillenmiş bu uç kule güzeldir.

Ayvansaray'dan itibaren sur ziyareti: Bu mahalleye Haliç vapurları veya sandalla gelinebilir. İskele ‘den çıkınca surlara doğru gidilmeli, surun dış tarafını takiben sağa ve sola uzanan cadde üzerinde sola saparak ilerlemelidir. Bu yolda surun hanelerle gizlenmemiş kısımları görülebilir.

Ayvansaray'dan Fener'e: Ayvansaray kapısından doğuya doğru takriben 100m gidilir ve surun bir yol ile ikiye ayrılmış bir kısmına gelinir. Bu yarığın iç kısmında Atik Mustafapaşa Camii bulunur ki burada eskiden Aya Petro ve Marko Kilisesi bulunmaktadır. Yazarın kitabı yazdığı yıldan birkaç yıl öncesine kadar burada eski vaftizhanenin mermer havuzunun bulunduğu belirtilmiştir. Camiye Cabir bin Abdullah Ensari defnedilmiştir. Bu caminin yakınında ve yine surun iç tarafına dayanmış şekilde Aya Dimitri Kanavo isimli bir Rum kilisesi mevcuttur. Sonra Balat'a gelinir. Burada Yahudiler oturur. Surun bu bölgedeki kısmı yangınlardan sonra yapılan tamiratlar sebebiyle epeyce zarara uğramıştır. Balat'tan biraz önce birbirinden 30'ar metre mesafede bulunan, aralarında birer kuleye sahip 3 geniş kemer hala kısmen görülmektedir. Bunlardan doğudaki, tarihçilere göre Eski Porto to Kinigo yani Avcılar kapısıdır.[77] Zamanında iki tarafında bulunan mermer kabartmalardan yalnız biri yazar dönemine intikal etmiştir. Bu kanatlı bir zaferi temsil etmekle birlikte Asar-ı Atika müzesinin Bizans salonunda korunmaktadır. Buradan Fener kapısına gelinir.

Fener'den Aya Kapıya: takriben 450 m'dir. Bu kapıdan 30 m kadar önce bir noktadan Petri kapısı denilen bir kapıyı takip eden diğer noktaya kadarki sahada Patrikhane'nin Aya Yorgi kilisesi bulunur. Petri kapısından sonra yeni Aya kapıya gelinir. Bu kapı fetih sonrasında açılmıştır. Bu kapının yanında bilinmeyen Bizans harabeleri vardır. Bunu takip eden kapı Aya kapısıdır. Gül camii de surun hemen gerisindedir. Fener'den Aya kapıya kadar bütün bu bölge içinde Haliç sahilini takip eden yolun iki tarafında eski haneler sıra ile görülür.

Ayakapıdan eski köprüye: takriben 750 m'dir. Ayakapıdan 250 m sonra Cibali kapısına gelinir. Bu kapının 550 m ilerisinde Unkapanı kapısı bulunur. Meydanın

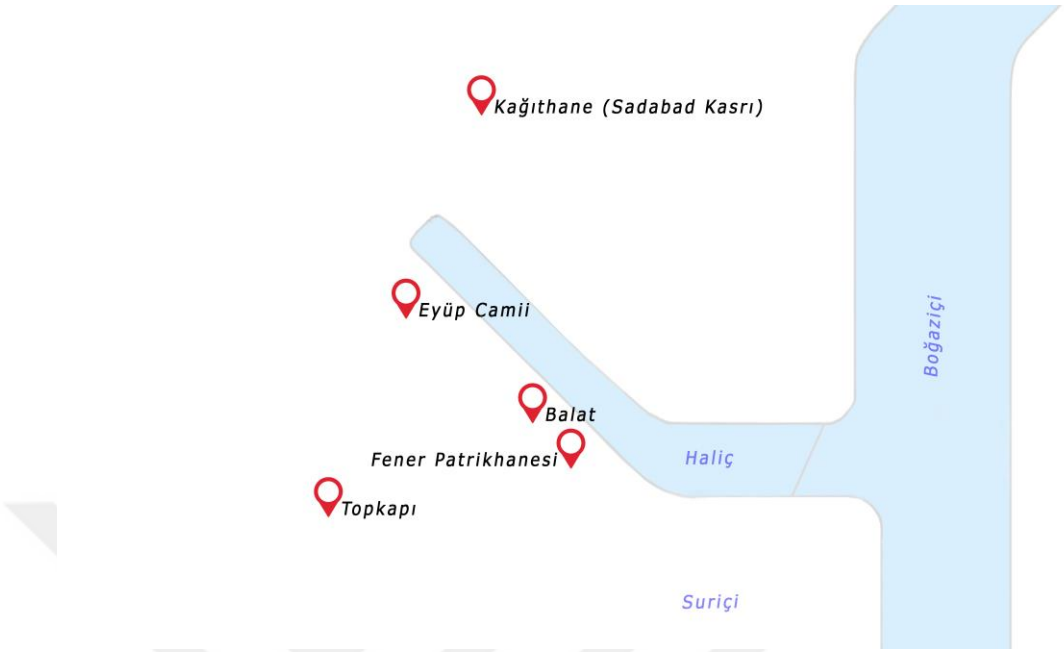
[77]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.380.

üzerindeki haneler kümesinin sağ tarafındaki surun Theofilos tarafından tamir edildiği üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır.

Eski köprüden yeni köprüye: takriben 1100 m'dir. Unkapanı köprüsünden itibaren kapıların sayısı, Limanın faal olan kısımları olduğundan artar. İlk karşılaşılan kapı Ayazma kapısıdır ve fetihten sonra açılmıştır. Ardından Odun kapısı sonra Zindan kapısı ki eski ismi John Dokornibos veya Aya İyo Anu Vaptistodur. Bu ismi alma sebebi o gün yalnız bir ayazması kalmış olan bir kilisedir.

Mamboury kitabındaki tur rotalarında Bahariye veya Bahrabad köşkü, Kandilli Güzel Mescidi, Şeyh Murat Mescidi, Balkapanı han gibi Haliç'te bulunan bazı yapı ve mekânlardan bahsetmektedir. Bahariye köşkü aslında ilk olarak Beşiktaş Mevlevihanesi ismiyle geçmekle beraber Çırağan Sarayı'nın bulunduğu mevkide inşa edilmiştir. Çırağan sarayı inşaatında Maçka'ya taşınmış, oradan da silahhane inşaatı ile Haliç'te bulunan Edirne Köşkü'nün yerine inşa edilerek Bahariye veya Baharabad ismini almıştır. Kandilli Güzel Mescit, Gül Camii'nin arka kısmındaki Hamam Sokağı yokuşundan çıkıldığında yangın bölgesinin kenarında görülen bir minareli harap yapıdır. Fakat o gün yalnızca binanın sol duvarının alt bölümleri kalmıştır. Şeyh Murat Mescidi ise Kandilli Güzel Mescidine oldukça yakın ve bulması güç bir durumdadır. Caminin minaresi mevcut olmadığı gibi, yalnızca cephesi, hala oteller arasından kırık bir halde görünen ve Bizans döneminden kalmış mermerlerden pek güçlükle anlaşılabilmektedir. Yanı başında yeni inşa olunan hanenin bahçesinde önemli kimselerin bazılarının kabirleri bulunur. Balkapanı Hanı ise mısır çarşısının batı kapısından Hasırcılar caddesine çıkarak düz ilerlendiğinde solda ikinci Balkapanı sokaktadır. Hanın o dönem zemin katı ve bodrumunun bir kısmı iyi muhafaza edilmiştir. Avlu içinde şeklen Bizans ama aslen Osmanlı eseri olan büyük bir terazi görülür.

Yazar bir başka tur programında Fatih, Sultan Selim ve Fener mıntıkasını karayolundan gezmiştir. Bu gezisinde Haliç bölgesinde, başka gezilerinden farklı olarak yalnızca Hırami Ahmet Paşa Mescidinden (Sen Jan in Trullo-Saint John en te Trullo) bahsetmektedir.

Görsel 5: Seyyahların Haliç - Eyüp Bölgesinde Ortak Gezi Noktaları Haritası

Mamboury, Kâğıthane'ye gitmek istendiği takdirde vapurlardan biriyle Eyüp'e ve buradan sandalla Kâğıthane'ye gidilebileceğini söylemiştir. Bunun dışında köprüden doğrudan sandalla takriben 1,5 saatte de gidilebilir. Yazar, geçmişte bu bölgenin köşklerle bezenmiş bir sosyal yaşam alanı olduğunu ve o dönemlerden bir çeşme, bir kanal, güzel ağaçlıklarıyla parkın bir kısmı, Sadabad Camii ve padişahlara eğlence yeri olan ve güzel şelaleleri bulunan bir kasır kaldığını dile getirmiştir. Bahariye Mevlevihane'sine yakın olan bir bölgede elektrik fabrikası tesis olunmuştur.[78]

1.3.2. Edmondo De Amicis'in Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları

Edmondo De Amicis, İstanbul'un en fevkalade manzarası olarak anlattığı Haliç'teki ve bununla birlikte Marmara kıyılarındaki Hristiyan mahallelerinin eskiden Türk olan İstanbul'u yavaş yavaş kemirdiğini ve tecavüz ettiğini söylemektedir.[79] Haliç mahallelerine vapurlarla gitmek mümkündür. Amicis, İstanbul'un tepelerini anlattığı

[78]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.422.
[79]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.20.

bölümde Aziz Pierre sarnıcı ve yanındaki Sultan Selim Camii, aşağısında Haliç boyunca bulunan Patrikhane ve Rum mahallesi Fener, Tekfur Sarayı, pis olan Yahudi mahallesi Balat, Meryem Ana Kilisesiyle Blakhernai mahallesi yazarın bahsettiği bölgeler ve yapılar olmuştur. Blakhernai mahallesi harabeler ve hüzünle doludur. Ardından Otakçılar Mahallesi ve ilerisinde Eyüp Mahallesi gelmektedir. Eyüp ilerisinde ise eski ordugâhın bulunduğu ova ve bunun ilerisinde yeşil koruların içinde neşeli görünen köyler vardır. Haliç'i seyretmek için Bulgurlu tepesinin tercih edildiğini söylemektedir.[80]

Amicis'in, Galata başlığında Galata bölgesi başlangıçlı ve Haliç kıyılarını içine alan rotası paylaşılmıştır. Bu gezi Haliç bölgesinde gittiği semtler, tersane bölgesi olan ve o dönem bağ ve bahçelik olduğunu söylediği Kasımpaşa ile başlar. Cami ve Tekkesi bol bir Müslüman Mahallesi olan Kasımpaşa'nın tepesinden muhteşem bir manzara izlenir. Aşağısında havuzu ve gemi kızağıyla tersane, meydan, dükkân, kışla karmaşası ile görülmekte, Ardından Bahriye nezareti ve liman göze çarpmaktadır. Haliç kıyılarında birkaç köpek ve dilenciden başka birinin olmadığını söylediği Piripaşayı ziyaret eden yazar, bölgedeki sessizlik sebebiyle kolayca semti incelediğini belirtmiştir. Balat'tan buraya bakan birinin semti rengârenk görerek insanın hayal gücünü harekete geçireceğini fakat içine girildiğinde bu duyguların yok olacağını söylemektedir. Piripaşa'ya geldiğinde, bunca çirkin şeyin bu denli nasıl güzel gözükebildiğini sorgulamış ve dünyada hiçbir şehirdeki güzelliğin İstanbul'da olduğu gibi sadece dış güzellik olmayacağını düşünmüştür.[81] Yahudi bir mahalle olan Hasköy'e varan Amicis'in burada yaşayanların giyim kuşamıyla ilgili verdiği bilgiler, iyi şartlar olmadığını göstermektedir. Pasaklı çocuklar, paçavra ve hurda dolu evler, yırtık elbiseli kadınlar, pencerelerden bakan hastalıklı suratlar ve her yanda görülen ot ve çamur yazarın aldığı izlenimi gözler önüne sermektedir. Buradan mezarlık geçerek ulaştığı Halıcıoğlu, her sokak başında bir başka din ve ırkın bulunduğu karma bir semttir. Burada Rumca, Türkçe, Ermenice, İspanyolca ve Yahudi İspanyolcası duyulmaktadır. Buradan son mahalle olan Sütlüce'ye varan yazar, Hristiyan mahallesi olduğunu söylemiştir. Dinlenmek için semtin tepesine çıktıklarını ve burada

[80]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.49.
[81]**A.e**., s.77.

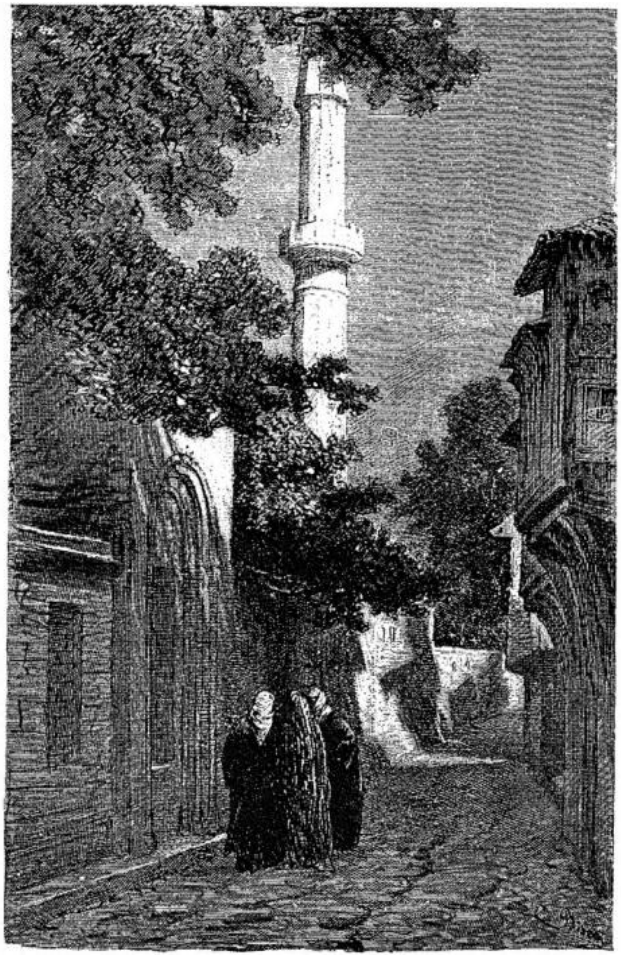
İstanbul'un en büyük Yahudi mezarlığını bulduklarını belirtmiştir. Burada Bir mezar taşı üzerinde oturup Haliç'i izleyerek dinlenmişlerdir. Amicis, sonbaharda şafak vaktinde Haliç'in çoğunlukla ince bir sis tabakasıyla örtülü olduğuna dikkat etmiştir.[82]

Amicis, şehirdeki Yahudilerden bahsederken büyük bir cesaretle onların yoğunlukla yaşadığı Balat'a gittiğini ve uzunca dolaştığını yazmıştır. Küf tutmuş evlerin arasından en sefil sokaklara kadar girmiştir. Burnunu kapatmadan geçemeyeceği sokaklar ve paçavraların asılı olduğu pencerelerin içindeki karanlık duvarları görmüştür. Vebalıya benzeyen insanlara şahit olmuş ve adım başı uyuz köpekle karşılaşmıştır. Yazar daha önce dünyanın başka yerlerinde gördüğü Yahudi hanımları burada da görme arzusuyla[83] gittiğini fakat hayal kırıklığına uğradığını söylemiştir.[84] Balat'a gittikten sonra Türk hamamına girmenin mantıklı olacağını düşünen yazar, bunu isteyenlere iyi düşünmelerini tembih etmiştir. Görülecek sert muamelenin herkesin üstesinden gelebileceği bir şey olmadığını söylemektedir. Hamamda zorlu dakikalar geçirdiğini söyleyen yazar, buna rağmen hamam sefası bittiğinde yeniden doğmuş gibi olduğunu vurgulamıştır.

Amicis de tıpkı Ernest Mamboury gibi sur gezisi yapmıştır. Issız ve bu büyük harabeler arasında dikkatlice gezildiği ve düşüncelere dalındığı takdirde insan üzerinde devamlı ve derin bir iz bıraktıklarını vurgulamıştır. Karaköy'den köprüyü geçtikten sonra sur ve liman arasında kalan uzun köy şeridini yürüyen yazar, buraya İstanbul dışı veya dış İstanbul dendiğini yazmıştır.[85] Şehrin bu tarafında kalmış surlar beş adım boyu yüksekliğinde ve mazgallıdır. Bazı bölümleri yıkılmakla birlikte her yüz adımda bir küçük kulelere rastlanır. Fakat bu yöndeki surlar İstanbul'un sanat ve tarih bakımından en az dikkat çeken surlarıdır. Yazar, sokakta yemek, rakı, meyve, sebze ve tatlı satanların tıkadığı sahil boyunca ilerleyerek, yakışıklı Rum denizcilerini de arkada bırakarak Fener mahallesini geçmiştir. Yahudi Mahallesi olan Balat'ın etrafını dolaşmıştır. Ardından sessiz sedasız olduğunu söylediği Blakherna semtini geçtikten sonra nihayet Eğrikapı isimli kapıdan çıkmıştır. Bu yerde artık Frenk yüzü ve kıyafeti görülmez. Hiçbir iş gürültüsü, dükkân tabelası ve sokak işaretlerine de şahit olunmaz.

[82]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.109.
[83]**A.e**., s.151.
[84]**A.e**., s.156.
[85]**A.e**., s.258.

Bu yürüyüşün kocaman tenha alanlarda, ine çıka yapılmış zorlu ve bir buçuk saat sürdüğünü söylemiştir.[86]

Görsel 6: Edmondo De Amicis İstanbul Kitabından Eyüp Sokağı Görseli

Amicis, Haliç gezileri yanı sıra arkadaşlarıyla canları sıkıldıkça, onları bu sıkıntıdan kurtaracak çareyi Eyüp'e gitmekte bulduklarından bahsetmektedir. Galata'dan kayığa binerek kendilerini Haliç'e bıraktıklarını söylemiştir.[87] Eyüp'e bir başka gezisinde gurup vakti gittiklerini iki yanı kabirlerle dolu meyilli bir yoldan çıktıklarını ve ortalığın saat dolayısıyla ıssız olduğunu yazmıştır. Yoldayken herhangi bir derviş veya imama rastlamak istemediklerini söyleyen yazar, bu semtte ve bahsedilen vakitte bir gayrimüslimin gezme merakının hoş karşılanmayacağını vurgulamıştır. Amicis,

[86]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.258.
[87]**A.e**., s.160.

arkadaşıyla birlikte cami avlusuna varmış ve ortadaki çınar ağacının altında çember halinde dizilmiş kandillerin devamlı olarak aydınlattığı Eyüp Sultan türbesini görmüştür. Buradaki mezarlık da bu cami de Müslümanlar için en kıymetli olandır. Bu mezarlığı gezerken yazar, İstanbul'un başka hiçbir yerinde ölüm algısını güzelleştiren ve ürkmeden seyrettiren Müslüman sanatının burası kadar zarif şekilde gözler önüne serilmediğini düşünmüştür.[88] Müslümanların vakit geçirdikleri bölgelerden biri daha önce Küçüksu mevkii olarak bahsedildiyse de Amicis, Kâğıthane mevkiini de ekleyerek buranın büyük bahçeleri ve yeşillikleri içinde Türk kadınlarının, kahvecilerin, Bulgar çobanların, göbek atan çingenelerin ve daha nicesinin yarım gün boyunca adeta tiyatro sahnesi gibi curcuna içinde eğlenmesini anlatmıştır. Amicis, sultanın burada bir kasrı olduğundan da bahsetmektedir.

1.3.3. Boranne Durand De Fontmagne'nin Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları

Fontmagne İstanbul'un ticaret konusundaki önemini öncelikle Haliç'te çeşitli ülkelerin bayrağını taşıyan yüzlerce gemiden anladığını belirtmiş ve ilk Haliç algısını paylaşmıştır. Haliç'e ilk girişin insanda hayranlık duygusuna yol açtığını söylemektedir. Haliç'te yaptığı bir gezinin tüm gününü aldığını söyleyen Fontmagne, Tersaneye kadar yürüyerek yol kat ettiklerini ardından Ajaccio isimli özel tekneleriyle Haliç'in sonuna kadar gittiklerini söylemiştir. Şehrin surlarının geçmiş durumundan bahseden yazar, kara surlarının deniz surlarından daha yüksek olduğunu fakat deniz surlarının sahil boyunca sayısız mazgal ve kuleyle donatıldığını söylemiştir. Şehrin önceleri yirmi iki kapısı olduğunu, bunlardan altısının karada, on birinin deniz tarafında ve beşinin de Marmara denizi tarafında olduğundan bahsetmektedir. Bu kapılardan Topkapı'yı ve Edirnekapı'yı anlatmıştır. Edirnekapı'da Bizans döneminden kalmış değerli ve zarif bir mabet olduğunu ve sonradan camii yapıldığını söylemiştir ki burası Kariye Camii olmalıdır. Bu heybetli duvarları görebilmek için bir hayli tırmanması gerektiğini, duvarların her yanının ağaçlık, yeşillikle sarılı olduğunu ve duvarlara yaslanmış fakir kulübelere şahit olduğunu söylemiştir. Haliç'in sonuna

[88]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.351.

vardığında Müslüman Mezarlığı görmüş ve insana derin bir anlam hissettiren bu mezarlıkta, manzarayı iyi seyredebileceği bir yer aramıştır. Yazar, bu mezarlığın Eyüp Mezarlığı olduğunu yazmasa da yaptığı tarifler Eyüp Mezarlığı olma ihtimalini düşündürmüştür. Hükümdar ailesine mensup kişilerin kubbeli türbeleri oldukça gösterişli görünmektedir. Bu bölümde yollar geniş, bakımlı ve evler ise özenlidir. Burası tam olarak Türk'tür ve çok sessiz, huzurludur.

Fontmagne'ye göre Fener semtinin ana caddesi geniştir. İki tarafında taş evler ve bu evlerde Rumlar yaşamaktadır. Rumların geçmişte Bab-ı Ali dış ilişkilerinde oynadıkları roller sebebiyle yazar döneminde hala "Fenerli" olarak anılmak değerli ve şanlıdır.[89] Yazar döneminde Sarayın diplomatik ajanları, Eflak ve Boğdan idarecileri hala buradan geçmektedirler bu sebeple de burada asil bir hava hissedilir. En merkezi yerinde Ortodoks Patrikhane kilisesi ve Gül Camii bulunmaktadır. Elli bin Rum'un orada yaşadığını söyleyen yazar, hala eski dokusunu koruduğunu belirtmiştir.

Fontmagne'nin cuma günlerinin en sevdiği aktivitesi Kâğıthane deresine gitmektir.[90] Burada bulunan Ali Bey suyu ve Kâğıthane deresi iki küçük vadiye akmaktadır. Yıkıntıları görülen bir saray yapısından bahseden yazar III. Ahmet tarafından yapıldığını söylediğinden Sadabad Kasrı olduğunu düşündürmüştür. Burada bulunan yemyeşil iki küçük vadide İstanbul ve Beyoğlu'nun Frenkleri ve Rumlarının toplanıp eğlendiklerini ifade etmiştir.[91] Türkler buraya pek gelmemekle birlikte Asya kıyılarını tercih etmektedirler. Diğer yazarların Haliç deneyimleri düşünüldüğünde La Baonne Durand De Fontmagne'ın bu bölgede çok vakit geçirmediği ve karış karış gezmeyi tercih etmediği düşünülmüştür.

1.3.4. Theophie Gautier'nin Haliç ve Eyüp Bölgelerinde Tercih Ettiği Gezi Rotaları

Theophile Gautier, Haliç'in Altın Boynuz ismiyle anılmasının sebebini gemilere barınma kolaylığı tanımasına, ticarete, deniz yapılarına uygun oluşuna ve şehrin bolluk ve bereket merkezi olmasına bağlamaktadır. Haliç şehrin tüm faaliyetlerini kendinde

[89]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.164.
[90]**A.e**., s.225.
[91]**A.e**., s.225.

toplamaktadır.[92] Yazarın daha önce Tersane'nin bulunduğu mevkie gittiğinden bahsedilmiştir. Burayı geniş yeraltı temelleri üzerine oturmuş beyaz bir yapı olarak gören yazar, Türklerin buradan çok gururlandığını söylemektedir. Fakat buranın bir Avrupalı için çok da ilginç olmadığını vurgulamıştır.[93] Bu sebeple yazar, tersaneye çok dikkatini vermeyip limana doğru yönelmiştir.

Kitabında İstanbul dükkânlarından bahseden Gautier, Haliç boyunca giden sokakta yeni ve eski köprünün arasında mermer ustalarının bulunduğunu söyler. İstanbul mezarlıklarını süsleyen gösterişli ve beyaz hayallere benzeyen taşlar, mermer çeşmeler burada yontulur. Bu sebeple çekiç ve keski sesleri duyulmaktadır. Yazar buharlı gemilerle Galata köprüsünden daha ileri gidilemeyeceğini belirtirken, buradan Boğaz'a, Üsküdar'a, Kadıköy'e ve Adalara gidilebileceğini söylemektedir.[94] Buharlı gemi ve kayık rekabetinden bahsetmekle birlikte, onun şehirde olduğu dönemlerde kayıkçıların ayaklanmasını duyduğunu ve buna şaşırmayarak iskelelerin artık kayıklar açısından tenhalaştığını söylemektedir.

Bir gezisinde Avrupa tatlı sularına yani Kâğıthane'ye gittiğini söyleyen Gauiter, yolda üç gemi köprüsü ve tersaneyi geçtiğini ardından Cydaris (Alibeyköy) ve Barbyses (Kâğıthane) derelerinin ağzını ayıran küçük adalara vardığını söylemiştir. Yazar üç köprü geçtiğini söyleyerek Haliç'te üç adet köprü olduğunu vurgulamıştır. Bu bilgi burada inşa edilmiş, Ayvansaray ismiyle anılan köprüyü akla getirmektedir. Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerine göre köprü hakkında yazışmalardan bu köprünün en geç 1851 yılında yapımına başlandığı ve Mayıs 1852 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. 1862 yılı yazışmalarından da anlaşılan köprünün Haliç'in dolmasına sebep olmasından dolayı kaldırıldığıdır. Fakat bu yazışma köprünün kaldırılmasından sonra yapıldığından 1860 veya 61 tarihlerinde kaldırıldığı fikrini doğurmaktadır.[95] Gautier'nin 1852 yılında İstanbul'da olduğu düşünüldüğünde tarihler uyuşmaktadır. Haliç'teki küçük adalarda balıkçı kuşları ve leylekler insanlara dostça davranır ve martılar kanatlarını insanlara çarpmaktadır. Bu bölge artık şehirden

[92]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.99.
[93]**A.e**., s.106.
[94]**A.e**.. s.203.
[95] https://www.sinangenim.com/tr/articles.asp?ID=7&Y=2021&AID=266&do=detail / 03.10.2022, 21.32.

uzakta bir köy havasındadır. Yazar Kâğıthane deresi üzerinden geçen zarif Çin köprülerinden ve buradan kimsenin geçmemesinden bahsetmektedir. Avrupa tatlı sularına kışın gitmek daha çok tercih edilir. Burada Sultan Mahmut'un yaptırdığı suni göllü ve çağlayanlı güzel bir köşk bulunur. Kenarlarında da Türk zevkine uygun inşa edilmiş pavyonlar mevcuttur.[96] Fakat bu köşk artık pek kullanılmadığından bir yıkıntı olmaya başlamıştır. Sadabad köşkü ve çevresinin Sultan I. Mahmud tarafından yenilendiği bilindiğinden Gautier buradan bahsediyor olmalıdır. Yazarın gittiği gün gezinti yerinde kimse yoktur fakat bir süre dolaştıktan sonra küçük bir kahvehaneye oturmuştur. Dönüşte kayık yerine at kiralamayı tercih etmiş; Piripaşa, Hasköy ve Kasımpaşa'dan geçerek gezisine devam etmiştir.

Tüm seyyahların Eyüp ve Kâğıthane deneyimlerine ek olarak Samiha Ayverdi de bahar geldiğinde Kâğıthane'nin tabiatla bir araya gelmek isteyen İstanbulluların kavuşma yeri olduğunu yazmaktadır. Eyüp ise Sadabad'a akan selin yalayıp geçtiği bir semttir. Renk renk sazlı sözlü kafileler kayık ve sandallarıyla Eyüp'e kadar gitmektedir. Böylelikle Eyüp'ün de Kâğıthane'den sonra sosyal yaşamda yerini aldığı anlaşılmaktadır.[97]

Seyyahların İstanbul'un uzak mahallelerini seyrek gezdiklerini ve daha çok en bilindik yerler olarak sur içinde vakit geçirdiklerini söyleyen yazar, diğer gezginler gibi sur gezisi yapmaya karar vermiştir. Bu sur gezisinde Haliç bölgesinde Edirnekapı'dan geçerek Fakir ve pis evler ve keneli, yaralı köpeklerin arasında yaptığı bir yürüyüşü anlatmıştır. Pencerelerde kötü çamaşırların asılı olduğu ve içeride solgun yüzlerin göründüğünü söyleyen yazar burada insanların da çelimsiz olduklarını vurgulamıştır. Burası İstanbul'un Gettosu Balat'tan başka bir yer değildir. Yazar bu durumu 400 yıllık baskının, her yerden kovuluşun görüntüsü olarak adlandırmıştır. Yahudiler adeta bunlardan kaçıp çöplüğe saklanmışlardır. Bu millet bu tiksintiyi kullanarak canını korumaktadır ve bundan daha pis bir durum düşünülemez.[98] Yazar burada yaşayan insanların zehirli olduğu için kesilip atılan balık kafaları ile beslendiklerini ve bunu çok ucuz olduğu için yaptıklarını söylemektedir. Bu yiyecek onlarda bir çeşit hastalığa

[96]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.317.
[97] Samiha Ayverdi, **a.g.e**., s.158.
[98]**A.e**., s.218.

yol açmaktadır ve karşı tarafta Haliç'in öbür kıyısında bir sırtta bulunan Yahudi mezarlığında buradaki Yahudilerin sağlıksız kuşakları yatmaktadırlar. Türklerin yeşilliklerle dolu mezarlığı yanında Yahudilerinki mezbelelik görüntüsüne sahiptir. Theophile Gautier de Amicis gibi Yahudi kadınlarını bölgelere göre kıyaslamış ve Konstantin'in müthiş güzellikteki Yahudi kadınlarının buradakilerden farkının büyük olduğunu vurgulamıştır. Güzel kumaşlarla giysiler, altın mücevherler, işlemeli başörtüleri ile haşmetle yürüyen Yahudi kadınların buradakilerle aynı soydan olması düşünülmez. Aynı farkın erkeklerde de görüldüğünü söyleyen yazar, buradakileri de Afrikalı Yahudi erkekleriyle kıyaslamıştır. Yahudilerin bu hayat tarzının biraz da onların seçimi olduğunu söyleyen yazar, tefecilik ve faizcilikle Hristiyanlar ve Türklerden öç aldıklarından bahsetmiştir. Burada yaşayan nice haham, başına kül dökerek uzun zamanlardan beri dünyadan Yahudileri süpürmek isteyen milletlerden öç almak için sihirli dualar ederler.[99] Buradan Fener'e gelen Gautier görselliğin bir anda iyi yönde değiştiğini ve burada zengin Rumların yaşadığını söylemiştir. Burada mimari üslubu güzel taş evler mevcuttur. Antik Bizans'tan kalan ailelerin fertleri yaşar ve esirleri tarafından Kral muamelesi görürler. Fener mahallesi sonunda Haliç boyunca uzanmış, tüccar bir halkın yaşadığı Türk sokakları görülür. Adım başı hamallara rastlanan bu sokaklardan birine girilir. Biraz gürültülü olan bu mahallede görülen Türk evleri ahşaptır ve yazar bir kibritle tutuşmaya hazır olduklarını söyler.[100] Burada mazgallı bir duvar parçası gördüğünü ve bunun antik bir su bendi olduğunu söyleyen yazar bu geziyi atı üzerinde, yanında arkadaşı ve kendisine rehberlik eden seyis ile yaptığını söylemiştir. Haliç'te bulunan ikinci köprüye kadar geldiklerini söyleyen yazar, Kasımpaşa'dan geçerek turun bittiği yere Fransız Sarayı kapısına varmıştır. Ertesi gün ise hasta hissetmesi dolayısıyla, tıpkı Amicis gibi yorgunluk atmanın en iyi yolu olan hamama gitmiştir. Bu da birbirlerinden farklı zamanlarda şehre gelmiş bu iki yazarın birbirinden etkilenmesi ihtimalini göstermektedir.

[99]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.220.
[100]**A.e**., s.221.

1.4. SURİÇİ (İSTANBUL) BÖLGESİ

1.4.1. Ernest Mamboury'nin Suriçi Gezi Rotaları

Her seyyahımızın kendi gezme biçimi ayrı olmakla birlikte Ernest Mamboury, okuyucularına İstanbul'u layıkıyla gezebilmeleri için bazı işaret noktaları belirleyerek önerilerine başlamıştır. Bu noktalar Galata Sarayı (Galatasaray Lisesi) ve kulesi, Karaköy, Eminönü ve Yeni Camii, Ayasofya, Beyazıt meydanı ve Camii, Süleymaniye Camii, Fatih Camii, Yavuz Sultan Selim Camii, Edirnekapı ve Mihrimah Sultan Camii, Aksaray beş yolağzı, Topkapı, Yedikule, Eski köprü İstanbul tarafı, Ayvansaray, Eyüp, Üsküdar, Haydarpaşa ve Kadıköy'dür. Yazar, oldukça sistematik şekilde yazdığı ve otomobil, yaya veya tramvay gibi ulaşım araçlarına göre kategorize ettiği gezi rotalarının çoğunda suriçi bölgesini gezmiş, gün sayısına ve ulaşım araçlarına göre yalnızca ufak farklılıklar yapmıştır. Genellikle Rotalarını Ayasofya ve Topkapı sarayından başlatan yazar, III. Ahmet çeşmesi, Aya İrene kilisesi, Asar-ı Atika müzesi, Çinili köşk ve Ayasofya içindeki türbelerin ziyaretlerini rotaya dâhil etmeye çalışmıştır.

Mamboury'nin birçok gezi rotasını Ayasofya'dan başlatması bu yapıyı ne kadar merkezi ve önemli gördüğünün işareti olmalıdır. Ayasofya gezisini de ayrıca dile getiren yazar, yapının kubbesinden etkilendiğini ve kendi döneminde cami olan yapının mozaiklerinden bahsederken mihrabın üzerinde yer alan mozaiğin gerilen bir kumaşın altında kaldığını söylemiştir. Yapının ikinci narteksteki imparatorluk kapısının üzerindeki mozaik de kapatılmıştır. Üst kattaki mozaiklerden bahsetmiş ve mozaiklerin kapalı olup olmadıkları hakkında bilgi vermemiştir. İç nartekste terlik giyildiğini, baston ve şapkaların bırakıldığını söyleyen yazar, içeride fotoğraf çekmenin yasak olduğunu belirtmiştir. Zeminde Roma döneminden kalan Taç giyme töreni bölümü halı altında kalmıştır. Binanın sol koridorunda hep nemli olan ve insanların batıl inançlar sonucunda parmaklarını soktukları mermer sütundan bahseden Mamboury, bu sütunun göz ağrılarına iyi geldiği fikrine inanıldığını söylemektedir. Çatlamasın diye etrafı levhalarla kaplanmış sütun aşağıdaki sarnıcın suyunu emdiği için nemli olmakla birlikte hükümetçe buranın kapanması batıl inançlar

sebebiyle yazara göre faydalı olacaktır.[101] İçeride gördüğü Haç motifleri ve çinilere dikkat çeken yazar, III. Ahmet çeşmesi önüne çıkan kapının açık olduğunu dile getirmiştir. Çinilerle donatılmış kütüphaneyi de gördükten sonra giydiği terlikleri aynı yerde çıkarıp isteyenin üst katı gezebileceğini söylemiştir. Üst katta mihrabın tam karşısına gelindiğinde biraz durulmalı ve manzaranın ihtişamı izlenmelidir. Kadir gecesinde üst kat yabancılara tahsis edilmektedir. Cennet cehennem kapısı ile Enrico Dandalo mezar taşını gördükten sonra yazar çıkışa doğru ilerlemiş, Vaftizhanenin duvarla örülmüş kapısını görerek türbe ziyareti yapmıştır.

Mamboury, çeşmeleri iki şekilde incelemiştir. Bunlar halkın su aldığı çeşmeler bir de sebillerdir. Sebillerden, gelip geçenler bir zincirin ucunda bağlı olan ve sebilciler tarafından sürekli doldurulmakta olan taslarla hararetlerini alırlar. Hatta sebillerin bazılarında yazın şiddetli zamanlarında harareti alma maksadıyla suya buz atmanın ayrıca vakıf bütçesinde yeri bile vardır. Yazar, III. Ahmet çeşmesi için yalnızca çok zarif bir yapı olarak bahsetmiştir.

Topkapı Sarayı'nı da ayrıca ziyaret eden Mamboury, deniz yönü surlarından pek bir şey kalmadığını, kara surlarının bir kısmının da Sirkeci istasyonu civarında yıkılmış olduğunu dile getirmiştir. O dönem bu duvarların her bir tarafına ve kuleler arasına hususi haneler sıkıştırılmıştır. Saray Pazar, Salı, Perşembe ve Cuma günleri 12.00-16.00 saatleri arasında açıktır. Yalnızca Bağdat köşkü, Mustafa Paşa köşkü, Abdülmecit köşkü terası, çini koleksiyonu, arz odası ve Kubbealtı ziyaret edilebilir.[102] Mamboury saray gezisine birinci avludan başlamış ve Yeniçeri müzesi olan Aya İrini ve darphane binasını görmüştür. Bu avludan Asarı-ı Atika müzesine gidilebilir ve Çinili müze ziyaret edilebilir. Asar-ı Atika müzesi hakkında detaylı bilgi edinmek isteyenler yazarın önerisine göre müze önünde satılan küçük kılavuzdan yararlanabilmektedirler. O dönem çinili köşk içinde yalnızca İslam eserlerini barındırmaktadır. Çinili köşk burada halka açılmış son binadır bu sebeple yakın zamanda bir rehber kitap basılması beklenmektedir. İkinci avluda yazar, Kubbealtı'nı görür. Üçüncü avludaki Ağalar Camii harap vaziyettedir. Enderun kütüphanesinde el

[101]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.245.
[102]**A.e**., s.357.

yazması kitaplar hala mevcuttur. Hırka-ı Saadet dairesinin yanında bulunan Has oda Hırka-ı Saadet hademesinin kaldığı yerdir. Hırka-ı Şerif dairesinin birinci salonu ortasında mermer bir çeşme bulunur ve burasının ziyareti yasaktır. Yalnızca Ramazanın on beşinci gününde devlet erkânı, altın muhafazada bulunan Hırka-ı Şerifi ve altıncı bohçada bulunan mendili öpmek suretiyle ziyaret etmektedir.[103] Bu muhafazanın yanında memurlar bulunup kuran okumaktadır. Saray hazinesi binasında birçok değerli eşya ve odalar olmasına rağmen birinci dünya savaşından beri kapalıdır. Buradan bir sonraki avluya geçen yazar Abdülmecit Köşkü'nün deniz tarafına doğru merdiveni olduğunu söylemiştir. Özellikle veliaht odasının ziyarete değeceğini söylemiştir ki bu köşkün yalnızca terasının açık olduğunu söyleyen yazar nakil bilgi vermiş olmalıdır. Tarifat-ı Sabıka dairesini de gezdikten sonra yazar, çıkışa yönelmiştir. Haremin bu sarayın tüm batı bölümünü kapladığını fakat hakkında az bilgi bilindiğini söylemektedir. Sarayın kuzey ve batı cephesi belediyeye ait olduğundan park yapılmıştır. Yazar burada Gülhane parkından bahsetmekte ve Avrupa bahçelerini andıran bu bahçede içine girilebilen bir sarnıç, Gotlar sütunu, tiyatro harabesi ve eski akropolün temel duvarları gibi Bizans'tan bazı kalıntılar gördüğünü söylemektedir. Daha ileri gidildiğinde kâgir depolar ve tren hattı görülebilir. Bu tren hattı yanında merdiveni bulunmayan bir manastır sarnıç girişi bulunur ki adı Sen Corc de Mangan'dır. Daha ileride Mangana Sarayına ait sarnıç girişleri bulunuyor olsa da buralara elektrik lambasıyla gidilmesi gerektiği yazar tarafından söylenmiştir.

[103]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.356,357.

Görsel 7: Seyyahların Suriçi Bölgesinde Ortak Gezi Noktaları Haritası

Mamboury tur rotalarını zaman ve ulaşım seçeneklerini göz önünde bulundurarak Yerebatan sarnıcı, Binbirdirek sarnıcı, at meydanı (Alman Çeşmesi, dikilitaşlar) Sultanahmet Camii, Küçük Ayasofya Camii, Sokullu Mehmet Paşa Camii, Çemberlitaş, Nuruosmaniye Camii ve kapalı çarşıya girmeden öğle yemeği şeklinde devam ettirir. Öğle yemeği için Kapalıçarşı girişindeki lokantaları, Ayasofya ve tramvay durağı çevresindeki lokantaları ama özellikle Tokatlıyan lokantasını ve Sirkeci İstanbul lokantasını gezi rotalarına göre önermiştir.

Mamboury Yerebatan sarnıcının içinde su bulunduğunu ve su akış sistemini muhafaza etmiş nadir bir örnek olduğunu söylemektedir. Suyu Belgrad ormanından, Cebeci köy kemeri ve Eğrikapı ile Ayasofya maksemleri vasıtasıyla gelir. Yazar, yapının tamamen zeminin altında olduğunu ve bir revak ile çevrelendiğini söylemektedir. Sarnıcın girişi hususi bir hanenin kapısından gerçekleştirilir ve içi elektrik ile ışıklandırılmıştır. İçerinin her tarafını gezmek için sandal kullanılması uygundur. Mamboury sarnıcın en iç tarafında hurma ağacı şeklinde yontulmuş bir sütundan bahsetmekte ve kuzey yönündeki binaların sağlamlığını garantilemek adına kalın sütunlar inşa edildiğini

söylemektedir. Petrus Gyllius döneminde bu sarnıcın suyunda balıklar olduğunu söyleyen yazar, kendi döneminde olmadığından bahsetmiştir. Manzarası dikkate değerdir. Binbirdirek sarnıcının girişi de tıpkı Yerebatan gibi bir hane kapısındandır. Bu sarnıç yazarın bilmediği bir dönemden beri boştur. Meydanın üzerinde menfezler görülür ki sarnıca ışık buradan girerdi. Ernest Mamboury 1918'de Hipodrom bölgesinde yapılan kazılarda görev aldığından bu bölge ve hipodrom hakkında bilgi sahibidir.[104] Hipodromun Sphendone duvarı dâhilinde iki adet sarnıcın bulunduğunu söylemiş ve seyyahların buraları görmekten mahrum kaldıklarını dile getirmiştir. Hipodrom üzerinde bulunan Theodose dikilitaşının şehirdeki en iyi muhafaza edilen abide olduğunu söyleyen yazar meydanın mezbelelik haline geldiğini ve burada bulunan diğer dikilitaşlarla birlikte bu sütunun da bir kısmının toprak altında kaldığını ifade etmektedir.[105] Theodose dikilitaşı yosunla kaplanmış olmakla birlikte Ayasofya'ya bakan cephesi aşınmıştır. Örme dikilitaş ise hipodrom üzerinde bir bahçe ortasında bulunmaktadır. Yılanlı sütunun yılanlarından birinin üst çenesi Asar-ı Atika müzesinde bulunur ve 1856 yılına kadar alt kısmı toprağa gömülü olmakla birlikte üzerinde otuz bir yunan beldesinin yazılı olan bölümü ortaya çıkarılmıştır. Yazar bu bölümün görülebilmesi için merdiven yapılmasının faydalı olacağını söylemektedir. Hemen hipodrom yanındaki Sultanahmet Camii yazar için İstanbul'daki en güzel cami örneklerinden biridir. Mamboury Sokullu Mehmet Paşa camiinin yerinde daha önce Aya Anastasya kilisesinin bulunması ihtimali olduğunu söylemiş fakat kendi döneminde herhangi bir iz olmadığını vurgulamıştır. Caminin sütunlarının büyük kısmının Bizans tarzında olması göze çarpmaktadır. Kubbenin dayandığı kemerleri ve onu süsleyen çinileri İstanbul'un en güzellerindendir. Mermer ve çiniden oluşmuş sanat eseri minberi de görülmeye değerdir. Mahfilin bulunduğu duvar pencerelerinin renkli camları çok eskidir. Avlunun sokak yönündeki geniş cephesinin duvarına dayanan yüksek merdivenli küçük haneleriyle ve duvara açılmış dükkânıyla dikkati çekmektedir. Cami avlusunda bir medrese, dış kapının yanı başında çeşme ve kıble tarafında tekke bulunur. Nuruosmaniye Camii için zarif yorumu yapan yazar Nuruosmaniye sebili, kütüphanesi ve sarnıcından da söz etmektedir. Kütüphane Tarih ve edebiyat kitapları bakımından zengindir.

[104]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.11.
[105]**A.e**., s.331.

Mamboury, rotasına göre Kapalıçarşı ziyareti ile gezilerin ikinci yarısına başlamaktadır. Ardından Beyazıt Meydanı ve cami, Laleli Camii, Pertevniyal Valide Sultan Camii, Bodrum Camii, Modest Sarnıcı (Laleli Taşhan), girişinde bulunan iki ufak çeşmesi ile Hasan Paşa Hanı ile Kalenderhane Camii görülebilir. Buradan Direkler arası, Şehzade Camii, Süleymaniye Camii ve bozdoğan kemeri, Molla Gürani Camii, Zeyrek Camii, Şeyhülislam Camii, Fatih Camii, kıztaşı, Molla Fenari İsa Camii, Aspar sarnıcının bulunduğu bostan, Yavuz Sultan Selim Cami ve Kariye Camiini rotasına uygun olacak şekilde eklemiştir.

Mamboury, Kapalıçarşı'nın İstanbul'da en çok ziyaret edilen yerlerden biri olduğunu söylemiştir. Burada birçok ticarethane bulunur. Çarşının tam ortasında bulunan asıl bedestende silahlar, eski tunç ve çini dükkânları bulunur ve buralarda mezat yapılır. Her dili konuşan birçok satıcı vardır ve satılan ürüne göre pazar ayrılmıştır. Mamboury pazarın eski özelliğinin yavaş yavaş kaybolduğunu söyleyerek insanları uyarmakta ve ürünlerin giderek kalitesinin düştüğünü söylemektedir. Taklit ürünler arttığından hakiki ürün almak isteyenleri uyarmıştır. Beyazıt Meydanı ve çevresi ıtriyat ve teşbih satan satıcılarla doludur. Bunların etrafında uçan güvercinler ve gelip geçerken onları besleyenler cami avlusunda çok güzel bir manzara yaratır. Beyazıt kütüphanesinde ise üç dilde matbu ve yazma pek çok eser ve batılı dillerinde yazılmış bazı eserler bulunmaktadır. Laleli Caminin harimi mimari açıdan dikkate değer bulunmuştur. Ayrıca genel olarak Avrupa etkilerinin gözlemlenebileceği söylenmiştir. Kalenderhane Camii mermer kaplamalarının zarifliği, damar renklerinin uyumu ve simetrisi bakımından yetenek göstergesidir. Şehzade Camisinin türbelerinden bahseden yazar Bosnalı Gazi İbrahim Paşa'yı anmadan geçmemiş, en önemlisi olarak şehzade Mehmet türbesini göstermiştir. Süleymaniye Camii'ne giden Hürrem Sultan ve Kanuni türbelerini ziyaret etmelidir. Hürrem sultan türbesi içinde zarif çini ve oymalar mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi de oldukça zengin olmakla birlikte kitaplar Mamboury döneminde Süleymaniye medresesinin kütüphanesine aktarılmıştır. Süleymaniye külliyesi eski imaret binasının içinde 1913 Haziranında tesis olunmuş evkaf müzesinden bahseden yazar, yakında beşinci salonunun açılacağını duyurmuştur. Eski Aya Theodora kilisesi olan Molla Gürani Camii'nin dış kapısının iki yanında uzanan ve sütunlardan oluşan bina cephesi yazar döneminde

harap halde olmakla birlikte ince işçilik örneği sergilemektedir. Sütun başlıkları görülmeye değerdir. Zeyrek Camii Eski Pantokrator manastırıdır. Birinci ve ikinci narteks arasındaki orta kapının çerçevesi kırmızı mermerdendir ve yekpare bir parça olarak dikkate değerdir. Dış narteks yalnızca güneyde bulunan ve ortadaki kilisenin bir kısmının iç narteksi önündedir. Cami ilerisinde meydanda bir ahşap barakanın içinde yeşil benekli bir lahit bulunmakta ve İmparatoriçe İrene'nin olduğu söylenmektedir. Kilise Camii meydanında zemine gömülü olan çeşmeden bodruma girilirse sonunda 28 m uzunluğunda ve 11.40 m genişliğindeki sarnıca gelinir. Yarısı toprakla dolmuştur ve içine girilebilir. Fenari İsa Camii ise 1917 yılında İstanbul'un beşte birini tahrip eden yangında yanmıştır.

Yazar, gezilerinin başka günlerinde Eminönü Yeni Camii'nden başlayan rotalar oluşturmuştur. Buradan Mısır çarşısı, Bal kapanı Han, Rüstem Paşa Camii, Hasırcılar sokağı, parmaklıkçı ve tornacıların olduğu Uzun Çarşı rotaları içindeki önemli yerler olmuştur.

Yeni Camii'nin iç avlusuna girilen üç kapısı yazara göre görülmeye değerdir. Merkezde bulunan şadırvanı ve tunç parmaklıkları Türk sanatının mücevheridir. Caminin hünkâr dairesi, çinileriyle Türk sanatının adeta müzesidir. Pencereler, kapılar ve ocaklar ince bir sanat sonucudur. Hemen yanındaki mısır çarşısı ise her yeni çıkan ilaç ve eczane malzemesinin satıldığı bir pazardır. Yılan gömleği, kaplumbağa kabuğu, kuru bitkiler vb. burada bulunabilir. Çarşıdaki elektrik sistemi bu ürünleri keskin bir ışıkla aydınlatmaktadır.

Yazarın rotalarına eklediği bir başka bölge ise Yedikule ve çevresidir. Burada Yedikule, Mermer kule, Debbağhane kapısı, Yaldızlıkapı, Bizans surları ve İmrahor Camii yazarın birkaç programına dâhil ettiği noktalar olmuştur. Bu rotada öğle yemeğini yanında getiren kişi kahvehanelerden birinde yiyebilir. Ardından Kocamustafapaşa Camii'ne gidilebilir. Bunun dışında Macuncu çukurbostanı (Fındıkzade çukurbostanı), İsa Kapısı mescidi (Esekapı Mescidi), Hekimoğlu Ali Paşa Camii, Davutpaşa Camii ve programa göre de Kıztaşı rotaya uygun şekilde görülebilecek yapılardan olmuştur.

Şehre trenle Yedikule yönünden gelen yolcuların giriş yaptıkları kapıdan girer girmez yabani otların sardığı, yangınlardan kalma yıkık duvar parçaları ile karşılaşacağını söyleyen yazar, Yedikule gezisini detaylıca anlatmıştır. Bu kule Asar-ı Atika müzesi ile bağlanmıştır ve biletler girişte soldan alınmaktadır. Bir bekçi eski hapishanelerin bulunduğu kuleyi gezdirmektedir. Meydanda geçmişten kalan yalnızca bir minarenin kaidesi bulunmaktadır. Küçük yaldızlı kapı oldukça iyi durumdadır. Bu kapı yaldızlı kapıdan ayırt edilebilmek için bu ismi almıştır. Debbağhane kapısının ismi burada Debbağhanelerin bol bulunmasından gelir ve yazar döneminde de bu işletmeler mevcuttur. Mamboury, İsa Kapısı mescidi için bir hane kapısından girildiğini söylemektedir. Bu kapıdan girildiğinde mescidi saran bir bahçeye girilmiş olunur. Buraya aynı zamanda İbrahim Paşa Medresesi de denmektedir. Hekimoğlu Ali Paşa Camii yazara göre 18. Yüzyıl Türk mimarisinin bir mücevheri niteliğindedir. Avlusu dışında bir kütüphanesi bulunur ki kitap hazinesi ziyarete değerdir. Yazar şehrin birkaç yerinde Davutpaşa ismini taşıyan camilerin varlığından bahsetmektedir. Burada bahsedilen cami Aksaray'dan Yedikule'ye giden tramvay hattı üzerinde Kasab İlyas mahallesinde bulunmaktadır.

Mamboury daha önce de bahsedilen sur gezilerinde surların dört bir yanını ve kapılarını gezmiştir. Bu surların çok heyecan verici olduğunu söyleyen yazar, Bizans tarihçisi Şelomberje'nin bu surları dünyanın başka ülkelerindeki surlarla kıyasladığı ve onlardan daha muazzam, şairane, ıssız ve daha önemli olduklarını söylediği sözünü hatırlatmıştır.[106] Surlar tamir edilse de depremler dolayısıyla bazı yarıkların olduğunu söyleyen Mamboury, kapılarının sayısının ellilere vardığını söylemiştir. Yazar, kara suru ziyaretine Marmara sahilinden başlamayı önermiştir. Ardından aşağıdaki sıralama ile sur gezi programını okuyucuyla paylaşmıştır.

Theodosius Surları: Marmara denizinden Yedikule kapısına kadarki kısımdır. Aşağı yukarı 620 metrelik bir mesafedir. Eskiden Hristos kapısı olarak anılan Debbağhane kapısından sur dışına çıkılır, sola ve denize doğru dönünce surun birinci kulesine gelinir. Bu kule eteğinde ve denizin içinde hala küçük liman ile iskelesinin kalıntıları görülmektedir. Kuzeye doğru suru takip etmek için solda debbağhane sokağına ve

[106]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.364.

sonra sağa dönmek gerekir. Çünkü şehrin bu kısmına debbağhaneler yerleşmiş hatta hendek bölümünü bile işgal etmişlerdir. Debbağhane kapısı etrafındaki kısım dışarıdan iyi korunabilmiş ve bazı yerlerinde taşların sureti ve tertibi bozulmamıştır. Dış surun buradan görünen ilk küçük kulesi VIII. John Palaiolog'undur. Surun birbiri ardına devam eden bölümleri en iyi burada görülüp anlaşılabilir. Tren hattı 6. ve 7. büyük kulenin arasından geçmektedir. Bu durum da dış surun kulelerinden birinin yıkılmasına sebep olmuştur. Büyük surun 9. ile 10. kulesi arasında Yaldızlıkapı ile bunun iki tarafında pilon denilen dört köşe iki büyük duvar bulunmaktadır. 10. kuleden hemen sonra üçüncü kapı gelir ki bu da yaldızlı kapılardan ayırt edilebilmek için eskiden Küçük Yaldızlıkapı ismini almıştır. Kapı kemerinin iç tarafı üzerinde mermerden Bizans kartalı görülür.

Bu kapı Yedikule kapısı ismiyle anılır. Bu kapı dışında sağ tarafta Ermeni ve Rum hastaneleri bulunur.

Yedikule kapısından Belgrad kapısına: Aşağı yukarı 620 m'dir. Bu iki kapı arasında sur oldukça iyi muhafaza edilmiştir. Fetih öncesi dönem hakkında oldukça iyi fikir vermektedir. Belgrad kapısı dış surun bu bölgesindeki diğer kapılarına benzememektedir.

Belgrad kapısından Silivrikapısı'na: Takriben mesafesi 680 m'dir. Bu kısım da oldukça iyi muhafaza edilmiştir. Büyük surun 3. ve 4. kulelerinin her biri üzerinde III. Leon ve V. Konstantin'in bir kütüphanesi mevcuttur. Silivrikapı sur dışında Balıklı Rum kilisesi ile ayazması bulunur. Kapıdan çıkınca ön tarafa gelen ve bir yol ile ikiye ayrılmış olan mezarlıktan sol tarafa giden köşesinde ve kenarında sıra ile dizilmiş birkaç mezar taşı görülür.

Silivrikapısı'ndan yeni Mevlevihane kapısına: Takriben 900m'dir. Surun bu kısmında 15 kule mevcuttur. 4. Ve 5. Arasında To terito veya sigma ismindeki askeri kapı bulunur. Üzerinde II. Theodose'nin bir heykeli vardır. Yeni Mevlevihane kapısı eski ismi ile Regium (region) kapısı veya kırmızı fırkanın kapısı idi. Bunun üzerinde kitabeler bulunduğundan dikkate değerdir.

Yeni Mevlevihane kapısından Topkapı'ya: Takriben 900 m'dir. 15 kulesi vardır. 9 ve 10. Kule arasında eski To tetarto isminde 4. Asker kapısı bulunmaktadır. Bu kapının kuzeyindeki birinci küçük kulenin üzerinde Yorgios'un şerefine bir kitabe vardır ki

eskiden bir kiliseye aitti. Topkapı'sının iç tarafında yazarın döneminde hala gülleler asılı bulunmaktadır.

Topkapı'dan Edirnekapı'ya: Takriben 1250 m'dir. Fetih'te bu bölgeye önem verilmesi dolayısıyla surun bu kısmı yazarın döneminde hala mücadelenin izlerini taşımaktadır. Büyük surun 21 kulesinin büyük kısmı zarar görmüştür. İkinci bölgedekiler ise ortadan kalkmıştır. Fakat surun şehir tarafındaki kısmı fetihten sonraki tamiratlar sebebiyle yine iyi bir haldedir. Bu iki kapı arasındaki vadi açılmakta olup, içinde akan Bayrampaşa deresi 10. kulenin altından şehre dâhil olan Langa limanına yükselirdi. 12 ve 13. kulelerin arasında To pemipto ismindeki (Sulukule veya hücum kapısı) 5. askeri kapı bulunur. Surun iç tarafında bu kapı ile Topkapı arasında bulunmak ve bir kulenin içinden sızmakta olan Bayrampaşa deresinin iki tarafından büyük bir sura bitişik olmak üzere, pek eğlenceli ve garip bir çingene mahallesi görülebilir. Edirnekapısı'ndaki surun iç tarafında eskiden bulunan Aya Yorgi kilisesinin yerinde Mihrimah Sultan cami bulunmaktadır. Kapının dışında ise şehrin en geniş mezarlığı bulunur.

Yazarın Edirnekapı'ndan Yeni köprüye kadar olan Haliç sur gezisi çalışmanın Haliç bölümünde paylaşıldığından bu bölümde geziye Marmara denizi surlarından devam edilmiştir.

Marmara Deniz Surları: Sarayburnu'nda bulunan eski Aya Barba kapısından Yedikule'deki Theodosios surlarına kadar uzanır. Takriben 8 km'dir. Sarayburnu'nda, Çatladıkapı ile Samatya kısımlarında 1871 yılında tren inşaatı sebebiyle uğradığı tahribat dışında tamamı o gün mevcuttur. Bu tren hattı Küçük Ayasofya'dan itibaren eski Bizans sahil saraylarının bulunduğu mevkiden geçerek rast geldiği her şeyi tahrip etmiştir. Avrupalı mühendisler hiç değilse gelecekte incelenmek üzere bu yapının planlarını bile muhafaza etmemiştir.[107] Yazar surun yüz seksen sekiz kulesi ve sekiz kapısı olduğunu vurgulamıştır. Toprak birikmesi sebebiyle de zemin seviyesinin değiştiğini söylemektedir.

[107]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.383.

Marmara deniz surları ziyareti: Surun dış görünüşüyle ilgili fikir sahibi olabilmek için sandala binip sahil boyunca gitmek gerekir.

Sarayburnu'ndan Küçük Ayasofya'ya: takriben 2700m olan surun ziyareti için Sarayburnu'ndan hareket edilir. Topkapı Sarayı Değirmen kapısı önüne gelinir. Kumsal boyunca gidildiğinde sura açılan ve o gün kapalı bulunan birçok kapı bulunur. 100 metre kadar ötede sonradan açılmış Demirkapı bulunur. Mangana tersanesinin güneyinde önceden Manastırlar, kiliseler ve Mangana sarayı mevcuttu. 1920-23 senelerinde Asar-ı Atika müzesi tarafından yapılan çalışmalar neticesinde burada bulunan 3 abideye ait geniş bodrumlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Sahil takip edilirse hücrelerle süslenmiş bir kapı ile penceresi bulunan bir bina cephesine gelinir ki Aya Sotiri kilisesinden kalan enkazdır. Daha ileri gidilirse Sinan Paşa köşküne ulaşılır. Bu yapının sütunları arasında Aya Sotirinin metruk ayazmasına ulaşan bir merdiven o gün hala mevcuttur. 1871'de tren hattı inşa olurken tahrip olan bu köşkün güneyinde surun ismi bilinmeyen bir kapısının yanında yıkık olduğu görülür. Kumsal üzerinde yürümeye devam edilirse sura yan yana açılmış 6 adet kapı görülür ve buradan öteye gidilmez. Küçük kapıya geri gelip surun içinden takip etmek gerekir. Kapıdan 70 m mesafede bulunan bir kulenin üzerinde Theofilos ve Mikhail'e ait iki kitabe bulunur. Mamboury'e göre bütün yazarlar Ayyos Lazaros Manastırının burada Aya Maria Odikitria Kilisesinin biraz ileride yüksekte ve bahçeler içinde görülen harabelerin bulunduğu mevkide olduğunu ifade etmektedirler. Bostanlar arasından ileri gidildiğinde deniz fenerine gelinir. Bunun batısında Bizans sarnıcından ibaret olan yüksek bir seddin üzerinde Gülhane Hastanesi bulunur. Buradan tren hattının öbür tarafına geçilip hattı takip ederek Gülhane kapısından çıkılınca saray bölgesinin dışına çıkılmış olur. 50 m sonra tren hattının altından geçilir ve yola devam edilerek ahırkapıya varılır. Aynı yol üzerinde gidilirse yine tren hattına varılır. Bunun üzerindeki köprünün önünde yolu takip ederek sol kolda ilk sokağa sapılır ve eski deniz feneri görülür. Sonra sağa sapınca Justinyen sarayı denilen harabeye gelinir. Tren hattının duvarı ile deniz arasındaki yola devam edilirse sarayın 16. asırdaki deniz kapısı olan girişine varılır. Kapı üzerinde Justinyenin şifresi, bir kitabenin parçası ve çok sayıda çizim görülür. Biraz ileride denize doğru çıkmış bir harabenin altında vaktiyle bir öküzü boğmakta olan bir aslan grubunun tasvirinin olduğu ada görülür. Tren hattının altından geçen bir yolda ilerleyerek biraz sonra sola girilirse Küçük

Ayasofya Camii'ne gelinir. Buradan sonra hat ile deniz arasında devam edilecek olursa Çatladıkapı'ya varılır. Bu kapının mermerden olan iki çerçeve ayağı dikkat çeker. Kapının üzerinde Zebur'dan kitabeler bulunur.

Küçük Ayasofya'dan Yenikapı'ya: takriben 2300 m'dir. Küçük Ayasofya'nın hemen batısında eski Kadırga limanı bulunurdu ki o gün de bu bölge kadırga limanı ismiyle anılmaktadır. Fetih'ten sonra da küçük deniz taşıtları için kullanılmıştır ve şekli o gün etrafındaki surlardan fark edilebilmektedir. Sokullu Mehmet Paşa Camii (Eski Anastasia Kilisesi) ve o gün mevcut olmayan bazı saray, kilise ve hamam yapıları bu limanı eskiden çevrelemekteydi. Bu limandan sonra Kontoskalon isimli bir başka liman gelirdi ki Ermeni Patrikhanesi bunun hemen yakınında bulunur. Elfteros Marmara sahilinin en büyük limanı idi. Konstantin tarafından inşa edildiyse de yönetiminin son döneminde bile Bayrampaşa deresinin getirdiği çamur ve toprakla kısmen dolmuştu. 13. asırda civardaki mahallenin ismi Valenga idi ki o gün Langa olarak kullanılmaktadır. Doğuda bulunan Mustafa Kemal caddesinde son bulan Yenikapı'dan itibaren içeriden sınır koyan suru, Davutpaşa kapısına kadar takip etmek mümkündür. Yazar burada Bodrum Camii'nden bahsetmiştir.

Davutpaşa kapısından Yedikule'ye: Takriben 3 km'dir. Bu kapıdan itibaren Konstantin suru Etyemez mahallesine kadar gider. Deniz bu noktada terk edilir ve Eski Yaldızlı kapıya doğru uzanırdı. Buradan sonra Samatya kapısına gelinir ki burayı Narlıkapı takip eder. Yazar geçmişte Narlıkapı'nın Stüdion manastırına bağlı olduğundan bahsederek İmrahor Camii'ni de anmıştır. Burada bir kulenin üzerinde civardaki suru tamir ettirmiş olan Manuel Komnenos'un kitabesi bulunmaktadır. Narlıkapı'dan sur takriben güney köşesinde eskiden bulunan Aya Diyomidos Manastırının yanından geçerek Mermerkapı'ya varılır ki bunun alt kısmı gerçekten mermer olmakla beraber 13. asırda zemin yükselmiştir. Bu kule Bizans zamanında hapishane ve fetih sonrasında darphane olarak kullanılmıştır. O gün kulede görülmekte olan açıklıktan eskiden idam edilenlerin bedenleri denize atılmaktaydı. Bu kulenin yanında debbağhane kapısı ile İmparatora mahsus iskele bulunur ve iskelenin rıhtımı o gün hala gözükmektedir.

Mamboury, Mirahor Camii için 1913 yılında Rusların burada kazı çalışması yaptıklarını ve bulunan eserlerin Asar-ı Atika müzesinde sergilendiğini söylemiştir. O

dönem zemin üzerinde hala mozaik enkazı görülmektedir. Yazar güzel başlıkları olan otuz üç sütunlu bir sarnıcının olduğundan da bahsetmiştir. Mamboury Mirahor Camii'ne girdiğinden hiç bahsetmemekle birlikte Camiler başlığında bahsettiği birçok cami içinde Mirahor Camisinden de bahsederek nasıl gidileceğini detaylarıyla tarif etmektedir. Ayrıca caminin güneyinde bir bahçe içinde bulunan Mirahor sarnıcından da söz etmektedir. Burası biri tarafından ot ambarı olarak kullanıldığından girmesi güçtür. Yazar burası gibi gezi rotalarına dâhil etmediği birçok yapıdan kitabında bahsetmiş ve yapıları Camiler, Saraylar, Sarnıçlar gibi başlıklar altında toplayarak kısaca nasıl ulaşıldığını anlatmıştır.

1.4.2 Theophile Gautier'nin Suriçi Gezi Rotaları

Theophile Gautier daha deniz yoluyla gelirken etrafı anlattığında şehrin asıl Sarayburnu kıyısından sonra yükseldiğini söylemektedir. Yapılar set set görülmektedir ve ona göre yeryüzünde böyle bir toprak parçası hayal edilemez.[108] İlk bakışta gözüne çarpan yapıları Ayasofya Camii, Aya Eiriene Kilisesi, Sultanahmet Camii, Nuruosmaniye Camii, Beyazıt Camii, Süleymaniye Camii, Fatih Camii, Sultan Selim Camii ve Seraskerlik kulesi olarak sıralamıştır. Yazar dükkânlardan bahsederken Mısır çarşısı ve Kapalıçarşı'yı örnek göstermiştir.

Bir gezisinde Mısır çarşısına giden yazar, burada dükkân sahiplerinin ağır baharat kokusu ile uyuşmuş biçimde bağdaş kurup mallarını beklediğini söylemiştir. Bu satıcıların önünde kına, sandal, antimon, renkli tozlar, hurmalar, tarçın, aselbend, fıstıklar, gri amber, sakız, zencefil, Hindistan cevizi, afyon ve haşhaş serilmiştir. Buradan çıkıp yoluna devam eden Gautier kazancıların çekiç sesleri ile lezzetli aşçı dükkânlarını geçmiş ve Frenklerin isimlendirdiği şekilde Büyük Çarşıya varmıştır. Buraya çok kez gelinse bile içinden zorlukla çıkılan bir labirent etkisi yaratır. Yabancılar en çok Ermeni olup Fransızca konuşan Ludovic'in dükkânını tercih etmektedir.[109] Burada eski malzemeler bol bulunur. Yazara göre Avrupa'nın bir hayal gibi algıladığı güneş memleketlerinin efsanevi zenginliği buradadır. Yazar çarşıda

[108]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.98.
[109]Theophile Gautier**, a.g.e**., s.136.

gördüğü Avrupa tipi kumaşların doğunun ahenkli havasını bulandırdığını söylemiş ve bunu canı gönülden lanetlediğini belirtmiştir.

İstanbul surları için kitabında ayrı bir başlık ayırmış olan Gautier, seyyahların bedestenden, At meydanından, Beyazıt meydanından, eski saray ve Ayasofya'dan öteye gitmediklerini söylemiştir çünkü Müslüman şehri bu çevrede toplanmıştır. Yazar da gidilmeyen yerlere gitmek istediğini söyleyerek sur gezisi yapmaya karar vermiştir. Yeni Cami'yi arkasında bırakarak ilerleyen Gautier, ilerledikçe sessizliğin ve tenhalığın arttığını söylemiş ve birtakım bakımsız ev, türbe ve mezarları geçtiğini dile getirmiştir. Yol boyunca geçtiği semtlerin ve kapıların bilgisini aktarmayan yazar, Silivri kapıya geldiği zaman bunu dile getirmiş ve bir arkadaşının buradaki cambazları izlemesi gerektiğini tembihlediğini söylemiştir. Silivri Kapıya gelmeden şehir surlarının ötesinden görülen harap bir Balıklı Rum kilisesinden söz eder. Yazar bu kadar yolu geldiğine kendi bile şaşırmış hatta cambazları izlemeyi neredeyse unutacağını söylemiştir. Burada artık çok yorulduğunu ve acıktığını söyleyen yazar adını unuttuğu bir camide dinlenmiş ardından kahveye oturmuştur. Burası tam aradığı yerdir ve başlangıcını kaçırsa da cambazlık gösterilerini izlemeyi başarmıştır. Gösteriyle gözleri doymuştur fakat karınları doymamıştır çünkü burada şehrin ortasında olan şekerlemeciler ve aşçı dükkânları mevcut değildir. Ardından yazar Samatya'ya geldiğini yazmıştır. Burada artık Müslüman halk görülmez, ağırlıklı Rumların yaşadığı bir yerdir. Burada onlara restoranların yerini gösteren bir Rum'un arkadaşının cüzdanını çaldığını söyleyen yazar, sonunda bu restoranda bir ziyafet çekmiştir. Ardından Yedikule şatosuna en yakın kapıya vardığını söyleyen yazar, Rumca ismi Heptapurgon olan şato önünde bir at seyisine rastladıklarını ve buradan sonra atlarla yola devam ettiklerini anlatır. Eski devlet hapishanesini sağda bırakarak Bizans'ın antik kalıntıları dışında ilerlediklerini söyleyen yazar, Edirnekapı'nın belki de daha ilerisine gitmeyi planladıklarını söylemektedir. Bir mezarlık ve harabeler arasında uzanan bu yolun yarattığı büyüklük ve elem hissini dünyanın başka herhangi bir yolunun hissettirmeyeceğini düşünmüştür. Yedikule'den Eyüp sırtlarına kadar gitmiştir. Zaman içinde duvarlarda çatlaklar ve yıkımlar oluşmuştur. Bazı kapılar Türkler tarafından sıvansa da görülebilmektedir. Yazar mezarlıklarla dolu ıssız yollardan planladığı gibi Edirnekapı'ya kadar gelmiş buradan Balat itibariyle gezisini

tamamlamış, ardından yorgunluğunu hamamla atmaya karar vermiştir. Yazarın Balat itibariyle gezisi Haliç başlığında detaylandırılmış olduğundan burada tekrarlanmamıştır.

Gautier, Bayram törenlerinin ibadetle başladığını ve Padişahîn devlet adamlarıyla şehrin baş camisi olan Ayasofya'ya gelerek namaz kıldığını söylemiştir. Padişah fermanı olarak; hatta yanlarında kavaslar dahi olsa gayrimüslimler için ramazanda camilere girmek tehlikelidir.[110] Bu sebeple yazar, Ramazan ayına denk gelen Ayasofya ziyaretini Ramazandan sonraya bırakmıştır. Genel olarak İstanbul ziyaretlerinin buradan başladığını söyleyen yazar, dışarıdan bakıldığında görülen bina kalabalığı sebebiyle hayal kırıklığa uğrayanların içeride daha hoş bir görüntüyle karşılaştığını söylemiştir. Gautier kanadının birinde Grek haçı izleri olan bronz kapıdan girdiğini ve bu kapının dokuz kapıya açılan bir koridora çıktığını söylemiştir. Bu koridorda ayakkabılar çıkarılmakta ve terlik giyilmektedir. Bu anlatımdan iç nartekste ayakkabıların çıkarıldığı düşünülebilir. Yazar içeri girdiğinde büyülenmiş ve burayı Venedik San Marco kilisesiyle kıyasladığında oranın Ayasofya'nın minyatürü gibi kaldığını söylemiştir. Mozaikler sıvalarla örtülmüştür fakat meleklere yüzlerinin kaplanması hariç dokunulmamıştır. Kuran okumak için Hatip minbere bir elinde kuran diğer elinde kılıcıyla çıkmaktadır. Ayasofya yazara göre bu haliyle de oldukça güzeldir. Kubbenin kaplanmış hali bile yazarı San Marco kilisesi kubbesinden daha çok etkilemiştir. Yazar Mollaların her gün duvardaki altın yaldız tabakalarını ve mozaikleri bıçakları yardımıyla söktüklerini ve yabancılara sattıklarını, hatta kendisinin bile yarım düzine kadar parçaya sahip olduğunu söylemiştir. Üst kata çıktığında caminin bütünlüğünün harika şekilde gözler önüne serildiğinden bahsetmiştir. Yapının yan şapellerinin Müslüman ibadetinde faydasız olduğunu söyleyen yazar, buralarda çeşitli yük ve sandıkların yığılı olduğunu yazmıştır. Çünkü bir doğu geleneği olarak camiler aynı zamanda depo olarak kullanılmaktadır. Yola çıkacaklar veya hırsızlıktan korkanlar sahip olduklarını Allah'a emanet etmektedirler. Yazara göre kimsenin malının veya parasının çalındığı da görülmemiştir. Müslüman hayatı camiden ayrılmadığından cami dışında imaretler, fakirler için mutfaklar,

[110]Theophile Gautier**, a.g.e**., s.245.

medreseler ve hamamlar bulunur. Evsizler buralarda kemer altlarında uyur ve tanrı misafiri olduklarından polisler onlara dokunmaz. Şehrin işgali esnasında ibadetini yarıda kesen ve mihrap bölümünde ortadan kaybolan papazın hikâyesini anlatan yazar, yapının Hristiyanlık için tekrar açıldığı gün bu papazın geri geleceğine olan inançtan bahsetmiştir. Bu hikâye sonunda Şark'ta olan problemlerden dolayı bunu imkânsız görmediğini itiraf etmektedir.[111] Ayasofya'dan çıktıktan sonra birkaç cami gezdiğini söyleyen Gautier, hepsinin ismini saymamakla birlikte Sultanahmet Camiinin en dikkate değerlerden biri olduğunu söylemektedir. Bu caminin en büyük özelliği altı minaresi olmasıdır ve Türkçesi Altı Minareli Camii olarak geçmektedir. İçeriye girer girmez ilk göze çarpan kubbelerin yükünü taşıyan dört dev destektir. İnsana güçlü bir kudret hissini yansıtırlar. Burada da yan neflerde sandıklar, yükler ve mallar görülür. Sultan Ahmet'in türbesini de ziyaret eden yazar, bu yapı sonrasında Beyazıt Camii'ni detaylıca anlatmayı gereksiz bulmuştur. Bu camii ufak mimari farklılıklarla Sultan Ahmet Camii'nden ayrılır. Beyazıt Camii içinde Afrika'dan getirtilmiş porfir ve kan taşlarına dikkat çeken yazar, cami yanındaki medrese önündeki güvercin sürülerini de San Marco meydanına benzetmiştir. Buradaki kuşları San Marco meydanındakiler kadar cana yakın bulmuştur. Beyazıt meydanındaki kuşlar yazarın söylediğine göre burada önceleri dilenen bir kadından satın alınmış iki yabani güvercinden gelmedir. Sultan Beyazıt türbesini de ziyaret eden Gautier, birbirlerine çok benzeyen camileri tek tek anmanın gerekmediğini yalnızca Süleymaniye'yi eklemenin yeterli olacağını yazmıştır. Bu külliyede de Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan türbelerinden bahsetmiştir.

Topkapı Sarayını gezmiş olan Gautier, padişahın yazlık sarayında kaldığı zamanlarda bir fermanla bu sarayın gezilebileceğini söylemektedir.[112] Haremin içi boş olsa bile bu bölüm hiçbir yabancının giremeyeceği esrarlı bir bölümdür. Burayı gezmek için on kişilik bir grup toplanır ve tutarı yüz elli, iki yüz Frank'ı bulan bir bahşiş dağıtmak gerekir. Gruba önderlik eden kişi bunları kapı gardiyanlarıyla halleder. Yazar bu liderlerin Türkçe konuştukları için kolaylıkla insanları aldatabileceğini söyler. Gautier'ye göre milletler arası ilişkilerin kolaylaştığı bu çağda Fransızca ve veya

[111]Theophile Gautier**, a.g.e**., s.252.
[112]Theophile Gautier**, a.g.e.**, s.255.

İngilizce gibi Katolik ve evrensel bir dilin kabul edilmesi gerekmektedir.[113] İnsanların birbirlerine sağır ve dilsiz gibi bakmaları utanç verici bir durumdur. Sarayı gezecek kişilerin yanlarında terlik getirmesini öneren yazar, Türkiye'de saygıdeğer bir yere girildiğinde ayak tozunun dışarıda bırakılması gerektiğinden dolayı ayakkabı çıkarıldığını söyler. Birkaç erin koruduğu kapıdan giren Gautier, kafilenin yanında saray subayı, kavas ve drogman (tercüman) olduğunu söylemiştir. Bahçe bir alandan geçtikten sonra saray dairelerinin girişine geldiklerinde drogmanın söylemiyle herkes terliklerini giymiştir. Yazar, Arap masalları okumuş kuzey memleketlerinin Doğu zenginliği üzerine şatafatlı fikirlere sahip olduklarını ve Türk usulüyle Arap usulünün birbirine karıştırıldığını söylemiştir. Türk üslubu Arap üslubuna göre çok daha sadedir. Yazar, odaları tek tek gezmiş fakat ayrı bir odada bir dolap ve örtüler içinde saklanan çeşitli değerli taşlar gerçek doğu lüksünü gözler önüne sermiştir. Geleneğe göre her padişah bu koleksiyona kullandığı bir parçayı hediye etmelidir. Harem ve saray içindeki hamamlara uzaktan baktıklarını söyleyen yazar, ayakkabıları ellerinde devam ettikleri gezide iç oğlanların kütüphanesine gelmiştir. Kitaplığın kapısını başlı başına harika bulan yazar, hiçbir Arap dehasının bu denli akıl şaşırtamayacağını ve hiçbir matematiğin bu derece girift çizgiler oluşturamayacağını söyleyerek hayranlığını dile getirmiştir. Burada parşömen kâğıdına çizilmiş şekilde padişahların aile ağacı gezginlere gösterilmiştir. Buradan arz odasına geçtiklerini söyleyen yazar, gördüğü yatak sedir karışımı tahtın üzerindeki değerli taşlardan bahsetmiştir. Türklerin o dönemde taşları yontmadıklarını söyleyen yazar, bu harikulade kuyumculuk zevkinin medeniyet ilerledikçe kaybolduğunu ve barbarların bu işin sırrını bildiğini söylemiştir. Gezintisine devam ettiğini söyleyen Gautier, bir askeri müze olan Aya İrene kilisesinden bahsetmiştir. Bu kilisenin bahçesine Bizans'tan kalan parçaların toplanması yazara göre ilerlemeye işaret eder. Bizans müzesinin temelini oluşturabilecek bu eserler daha da artarsa yazara göre ilginç bir tablo ortaya çıkacaktır. Kilisenin içindeki askeri birikim Türklerin gururlandığı bir tablo olsa da Gautier'ye göre bu Avrupalı bir seyyahı şaşırtmaz. Asıl ilginç olan kilise apsisinde bulunan tarihi silahlardır. Burada Fatih'in kılıcını gördüğünü söyleyen yazarın çıktıktan sonra geçerken göz attığı ahırlar ilgi çekici gelmemiştir. Çünkü padişah giderken sevdiği

[113]**A.e**., s.291.

atları götürmektedir ve geriye sıradan atlar kalmıştır. Bir yabancının sarayda görebileceğinin bu kadar olabileceğini söyleyen yazar, asıl güzelliklerin haremde olduğunu, erkekler evinin haremin ihtişamının koridoru gibi olduğunu söylemiştir. Bu sözlerden yazarın merakı anlaşılmaktadır. Gautier bu gezide altı, yedi kere ayakkabılarını çıkardığı için yorgun olduğunu ve Hamamı göremediği için de çok üzgün olduğunu söylemiştir. Yazar ona daha önce arkadaşı tarafından anlatılan hamamı göremediğini anlatırken, gardiyanlar için "Bu sefer gardiyan daha sert davrandı, belki de yeni emirler almıştır."[114] Cümlesini kullanmış, bu da saraya daha önce geldiği fikrini düşündürmüştür. Yazar Saraydan çıktıktan sonra Bab-ı Hümayun kapısını görecek şekilde bir kahvede oturmuştur. Gördüğü III. Ahmet çeşmesi için de Tophanedeki çeşme ile beraber örnekleri az bulunan İstanbul çeşmelerinin en güzelleri olduklarını söylemiştir. Bu eser kadar zarif bir başkası düşünülemez.

Atmeydanı gezisini de bir başlık altında yazan Gautier, eski bir hipodrom olan bu haşmetli yapıdan kalma zayıf kalıntılarını Theodose obeliski, burmalı sütun ve piramit olarak anlatmıştır. Theodose obeliski Hipodromda ayakta kalmış anıtlar arasında en sağlamıdır. Theodose sütunu altındaki mermer kaideyi beğenmeyen yazar, bu bölümü bir soysuzlaşma çağının ürünü olarak adlandırmıştır. Alt kısmının yarı yarıya toprak altında kaldığını söylemektedir. Bu granit taşı alt kısımdaki mermerden daha eski olmasına rağmen mermerin durumu obeliskten daha kötüdür. Yılanlı sütunun başları o dönemde de bulunmamaktadır ve temeli toprak içindedir. Konstantin Porphyrogenete'nin örgülü piramidinin aşırı abartılı bir çağda dünyanın yedi harikası arasında sayıldığını söylemektedir.[115] Fakat artık örümcek ağı içinde ve her yanı çatlak bir duvar parçasından başka bir şey değildir. Eski Çağ abartıcılarının Rodos deviyle (Rodos heykeli) kıyasladıkları bu piramit bir zamanlar altın gibi parlamaktaydı. Atmeydanı ucunda Etmeydanı bulunmaktadır. Bu pazarda etler satılmaktadır ve yazara göre ölüm korkusuyla dolu korkunç bir yerdir. Hipodromun biraz ötesinde yangın kalıntılarıyla örtülü bir yerde kurumuş bir Bizans sarnıcının ağzı açılır. Tahta bir merdivenle aşağı inilmektedir. Türklerin Binbirdirek olarak adlandırdığı bu sarnıçta aslında daha az sütun bulunur. Bu sarnıcın yerleri tavandan buraya zaman

[114]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.262.
[115]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.274.

içinde dökülen molozlar ve çöplerle örtülmüştür. Burada Yahudi ve Ermenilerin kurduğu bir ipek imalathanesi bulunmaktadır. Yazar toprak altında çalışıp göz nuru döken buradaki işçilere acımıştır. Burası dışında Yerebatan Sarnıcından da bahseden yazar, içeri girer girmez insanın içine işleyen bir buharla karşılaşmıştır. Burada simsiyah bir sudan bahseden yazar, eskiden burada sandalla gezilerin yapıldığını söylemiştir. Bu gezi daha sonra yasak edilse de yazar zamanı serbesttir fakat yazar bu sarnıç kadar ölüm etkisi uyandıran bir başka mekânın olmayacağını düşünerek tekrarlamayı aklına bile getirmemiştir.

Atmeydanı'nda Sultanahmet Camii karşısında ve mehterhane yanında bir Türk evi vardır. Burası Elbise-i Atika olarak adlandırılmış, eski Osmanlı giysi müzesidir. Halka yeni açılan bu müzenin girişinde bir çeşme bulunmaktaydı. Bilet gişesi görülmediği takdirde kişi kendini konakta hissedebilirdi. İçeride ustaca çalışılmış yüz kırk kadar manken birçok kıyafeti sergilemektedir[116] ve Müslümanlığa aykırı olan bu olay artık kimsenin umurunda değildir. Yeniçeri kıyafetlerinin sergilendiğinden bahseden yazar, eski Türk bozuk paralarını da görmüştür. Yeniçerilerin katliamından yalnızca yirmi yedi yıl geçmesine rağmen değişimin oldukça radikal olması çok daha uzunmuş hissi yaratmaktadır. Mankenlerin çeşitli yönlerden aydınlatıldığını söylemekle birlikte burayı Curtius'un salonu ve bir Tussaud gösterisi[117] olarak adlandırmıştır. Yazar mumyalaştırılmış gibi cenazeler olarak gördüğü bu heykellerden korktuğunu açıklamıştır. İki katlı müze içerisinde yeniçeri askerleri dışında eski moda giysiler, saray ve devlet görevlileri ve esnaf mankenleri de sergilenmektedir.

[116]**A.e.**, s.279.
[117]Dr. Philippe Curtius balmumu modelcisidir ve burada kastedilen eserlerini sergilediği salondur. Marie Tussaud ise 18. Yüzyılda yanında eğitim almış ve ondan sonra balmumu eserleri konusunda ün kazanmış kişidir.

1.4.3. Edmondo De Amicis'in Suriçi Gezi Rotaları

Edmondo De Amicis de Gautier gibi daha deniz yoluyla şehre ulaşırken gördüklerini anlatmış ve Suriçinde en dikkatini çeken yapılar Ayasofya, Sultanahmet Camii, Süleymaniye Camii, denize yakın bulunan Bezmialem Valide Sultan Camii, Fatih Camii, Sultan Selim Camii, Tekfur Sarayı, Serasker kulesi olmuştur. Ayasofya ve Sultanahmet Camii'nin bulunduğu tepe İstanbul'un başıdır. Yazar Ayasofya'yı bir ekim sabahı, İtalyan konsolosluğunun Türk kavası ve Rum tercümanı eşliğinde gezmiştir. Hem Türk hem Rum tercih etme sebebi birinin Kiliseyi diğerinin Camiyi övmesi ile Hristiyan ve Türk gözünden bu yapıyı en iyi şekilde gezmektir. Yolda bile çok heyecan yaşadığını söyleyen Amicis, bu yapıdan daha ünlüsünün olmadığını düşünmektedir. Bab-ı Hümayun yönünden Camiye gittiği anlaşılan yazar, ilk olarak III. Ahmet çeşmesinin dikkatini çektiğini söylemiştir. Türk sanatının en orijinal ve kıymetli eseri olarak adlandırdığı çeşme, şehrin küçük harikaları içinde akla ilk gelendir. Ayasofya'nın dışında pek dikkate değer bir görüntü olmamakla birlikte en dikkat çekici unsur büyük kaidelere oturmuş minarelerdir. Doğu tarafında altı sütunla süslenmiş bir kapı ve güneyde bir avluya girilen kapıdan bahseden yazar, güney kapısının da açık olduğu fikrini düşündürmüştür. Yazar, rehberin onu yapının kuzey yönünde küçük bir sokaktan (soğuk çeşme sokak olmalı) geçirerek tunçtan bir kapıdan içeriye bir dehlize soktuğunu söylemiştir. Mermerle kaplı bu dehlizde hala mozaik parçalarının parladığını söyleyen yazar, bu mozaiklerin Kapalıçarşı'nın dükkânlarında satın almak üzere bulunabileceğini söylemiştir. Bu dehlizden dokuz kapıyla doğu tarafındaki sahına (iç narteks olmalı) çıkılmaktadır. Eşikten geçer geçmez karşılarına çıkan sarıklı bir din adamına giriş iznini gösteren yazar, yine bu noktada ayaklarına terlik giydiklerini söylemiştir. Orta kapıdan girdiğinde sahına ayak basar basmaz çivilenip kaldığını söyleyen yazar, ilk tesirin çok etkileyici olduğunu vurgulamıştır. Eşi benzeri olmadığını düşündüğü yapının sütunlarını incelemek için bile tarih merakı olan birinin bir saatini feda edebileceğini söylemektedir. Yapı içindeki toplama malzemelerin oluşturduğu üslup karmaşası yazara göre zevk namına utanç verici olmakla birlikte insanın gözünü alamadığı bir etkiye sahiptir. Amicis üst kata çıkmış ve parmaklıklar üzerinden eğildiği takdirde her şeyin dev gibi gözüktüğünü yazmıştır. Camiyi büyük hayranlıkla anlatsa bile her tarafta korkunç bir tahribatın izlerini

görmenin ve artık mevcut olmayan halini düşünmenin hüznünün mevcut görüntüden duyulan hazdan çok daha güçlü bir duygu olduğunu söylemektedir.[118] Bir süre yapı içinde kendi başına dolaştığını söyleyen yazar, galeri altındaki dua yerlerinin adeta bir hazine dairesi olduğunu söylemiştir. Türkler buralara paralarını ve kıymetli eşyalarını koyarak Allah'a emanet etmektedirler. Bazı bölümler ise duvar örülerek hastane şeklini almıştır. Burada şifa bulmayı veya ölümü bekleyen hastalarla eblehler (aklı kıt) yatmaktadırlar.[119] Üzerine tunç geçirilmiş, sürekli ıslak olan sütuna da değdiğini söyleyen yazar, Gautier ile örtüşen şekli ile mihrapta kaybolan rahip hikâyesini dinlemiştir. Dışarı çıktıkları zaman peşlerinden gelen bir Türk din adamının onlara duvardan söktüğü bir avuç mozaik parçasını verdiğini söylemiştir.

Görsel 8: Edmondo De Amicis Constantinople Kitabından Ayasofya Görseli

Amicis de diğer yazarlar gibi sur gezisi gerçekleştirmiştir. Tek başına bu geziyi yaptığını söyleyen yazar, diğer seyyahlara da kendi gibi yapmalarını tavsiye etmiştir. Sabah sekizde başladığı gezisindeki niyetinin Blakherna semti kapısından çıkarak

[118]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.174.
[119]**A.e**., s.178.

Haliç surlarından Yedikule'ye kadar kat etmek ve Marmara denizi sahilinden dönmek olduğunu söylemiştir. Yazarın gezi rotası Haliç sahilinden başlamış ve bu gezi Eğrikapı'ya kadar Haliç başlığında detaylıca anlatılmıştır. Bu sebeple burada yazarın Eğrikapı itibariyle gezisine devam edilecektir. Yazar bu kapıdan çıktıktan sonra sola döndüğünde gördüğü manzara İstanbul kara surların büyük bir kısmından başka bir şey değildir. Bu manzarayı büyük hayranlıkla hatırladığını söyleyen Amicis, Şark'ın başka bir yerinde böylesine tabiat ve insan elinden çıkmış kudretli harabelerin hüznünün bir araya gelme ihtimalini merak etmektedir. Surların fethedildiği gibi göründüğünü söyleyen Amicis, fetih sonrası çok az tamir yapıldığını ve tüm savaş izlerinin göründüğünü söyleyerek orta surların kulelerinin temeline kadar yıkılmış olduğunu söylemiştir. Buna rağmen iç surların kulelerinin çoğu ayakta olmasına rağmen hasarlı görünümdedir. Surlardan düşen büyük parçalar bazı hendekleri ve dış sur sahanlıklarını kapatmıştır. Burada 5. Yüzyıl havası sezilmeye devam edilir ve 19.yy İstanbul'u unutulmaktadır. Eğrikapı'dan çıkıldığında Müslüman Mezarlığı görülmekle birlikte buradan Marmara denizine kadar artık ne mahalle ne de ev bulunur. Bu dümdüz yola koyulan yazar uzun bir süre iki mezarlık arasında yürümüştür. Surların dibinde olanlar Hristiyan, sağ tarafta Selvi ormanı içinde olanlar ise Müslümanlara aittir. İlk gördüğü kapı Edirnekapı olmuştur. Burada surları geride bırakarak Edirne yolu üzerinde ilerleyip Lykos vadisine varan Amicis, bir süre sonra Davutpaşa ovasının önüne gelmiştir. Burada Fetihle ilgili bazı canlandırmalar yapan yazar, aynı yoldan tekrar surların yanındaki yola dönmüştür. Üzerine duvar örülmüş Sulukule askeri kapısı ardından Topkapı'yı gördüğünü söylemiştir. Topkapı'ya geldiğinde bir çingene aşiretinin burada yaşadığını söyleyen Amicis, ona şaşkınca baktıklarından bahsetmiştir. Buradan Tetarte kapısına vardığını söyleyen yazar surların durumunun burada daha iyi olduğunu ve burada iki güzel kule göründüğünü söylemiştir. Çevrede mezarlıklar dışında bazı köylü kulübeleri gören Amicis, on beş dakika daha yürüdükten sonra Yeni Mevlevihane kapısının önüne varmıştır. Burada çınar ağaçları arasında saklanmış bir tekkeden bahseden yazar, çevresinde hiçbir insan görmediğini yinelemiştir. Ardından kapalı olan Trite kapısını (Üçüncü kapı) geçtikten sonra sekiz köşeli kuleli açık bir kapı olan Silivrikapı'ya gelmiştir. Burada meşhur Balıklı Manastırını anmadan geçmemiştir. Bu kapı çevresindeki Müslüman Mezarlığına giriş yapan yazar, kimsesizler bölümünü bulup mezar taşlarını

incelemiştir. Bu esnada bir Rum keşişinin onu Balıklı kilisesine götürmek için yanına geldiğini ve onu takip ederek Manastıra girme şansına eriştiğini söylemiştir. Amicis'i manastıra götüren keşiş onu balıkların olduğu ayazmaya indirip balıkları görmesini sağlamıştır. Amicis'in yüzüne biraz kutsal su serpen keşiş bahşişini aldıktan sonra yazarın manastırdan ayrılışını izlemiştir. Surlar ardından surlar ve kuleler ardından kuleleri geçerken Amicis, mezarlar, tarlalar, bağlar, gür ağaçlar, çocukların güttüğü keçi ve koyunlar, yabanı ot kokularına şahit olarak Yedikule'ye varmıştır. Seyyahların bu yapıyı adet olduğu üzere onları Haliç'e götüren vapurdan gördüklerini söylemiştir. Bu cümle bu yapının o dönem dikkat çektiğini ve seyyahların eserlerinde yer almış olabileceğini düşündürmektedir. Yedikule'den "uğursuz yapı"[120] olarak bahseden yazar, yedi kuleden dördünün sapasağlam olduğunu söylemektedir. Giriş kapısının sur içinde ufak bir kulenin içinde olduğundan bahseden Amicis, kapıda para karşılığında seyyahları içeri almaya istekli, terlikli bir nöbetçinin uyukladığını söylemektedir. İçeride cami, barakalar ve boğulmuş bir vezirin mezarı bulunmaktadır fakat cami ve barakalar kapalı vaziyettedirler.[121] Yazar kuleleri ve surları ziyaret etmiş ve geçmişte burada yaşanan acıları anmadan geçmemiştir. Etraf ıssızdır ve yalnızca böceklerin, kertenkelelerin ve kuşların ses ve hareketleri ortalıkta duyuluyordur. Öğle vaktiydi, yazar üzeri açılmış mezara bakarak dakikalarını geçirmiş ve kale camisinde ezan okunduktan sonra buradan ayrılmıştır. Dış surlar boyunca yürümeye devam ederek Edirne istasyonuna gelmiştir. Eski ve tozlu vagonlar arasında ilerledikten kısa süre sonra surların sonuna gelmiş fakat şehre oradan gireceğini sanarak hayal kırıklığına uğramıştır. Burada deniz ve kara surları birleşir ve herhangi bir kapı görülmemektedir. Buradan geri dönmeden önce eski bir dalgakıran harabeleri üzerinde bir taşa oturarak anını değerlendirmiştir. Ardından Yedikule'ye tekrar dönen Amicis yorgun şekilde bir Müslüman Mahallesi geçerek, Rum ve Ermenilerim yaşadığı Samatya'ya girmiştir. Buradaki surları gördükten sonra Samatya kapısından çıkarak kendini bir başka Müslüman mahallesinde bulmuştur. Ardından eski Forum Boarium'un bulunduğu yerden geçmiştir. Eski Theodosiun limanı üzerindeki büyük Langa bostanları etrafında dolaşmış ve yangın yerlerinden geçerek Yenikapı ve Kumkapı'yı da geçerek Galata'ya doğru ilerlemiş ve gün kararırken varmıştır.

[120]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.273.
[121]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.274.

Amicis'in Suriçinde Topkapı sarayı ziyareti de onun için yapılması gereken gezilerdendir. Bu sarayın duvarlarından girmedikçe insan kendisini hiçbir şey görmemiş saymalıdır. Şehrin her noktasında fark edilen bu yapı meraktan kurtulmak için de ziyaret edilebilir zira Avrupa'da bu yapı birçok hikâyeye konu olarak hakkında hem güzel ve hem de korkunç olacak şekilde birçok tasvir oluşturulmuştur.[122] Fakat dünyanın merak ettiği şey mimari bir güzellik değildir. Sarayın asıl değeri Osmanlı hanedanının hayatını açığa çıkarmasıdır. Yazar bu sarayın kendi dönemindeki durumunu anlatmayı boşa zahmet bulmaktadır. Çünkü yangında bazı yapılar yanmış, surlar arasından tren hattı geçirilmiş, hastane, kışla gibi birçok yeni yapı inşa edilmiş ve eski yapılar başka amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır. Bab-ı Hümayundan saraya giriş yaptığını söyleyen yazar, üzerinde bir köşkü olduğunu söylemiş ve kapının Arap ve Acem karışımı bir üslupta olduğunu vurgulamıştır. Ardından Yeniçeriler avlusuna giriş yapıp mühimmat deposu olarak kullanılan Aya İrini kilisesi ve on kişinin bile kucaklayamayacağı kadar büyük Yeniçeri çınarıyla dikkat çekmektedir. Büyük çınarın altında kellelerin uçurulduğu iki taş sütunun hala durduğunu söyleyen Amicis, bu bölümün eski zamanlardaki koşuşturmasını hayal etmeye çalıştıktan sonra direkt Babüsselam kapısından fermanla geçtiğini söylemiştir. İkinci avluya girdiğinde iki cihanın efendisinin mukaddes nefesini daha kuvvetli hissettiğini söyleyen yazar, bu avluya ilk giren kişinin adımını atar atmaz korku hissedeceğini söylemektedir.[123] Bu avludaki salonlar arasında yalnızca divan salonunu görmüş ve eski zamanlardaki gibi durduğunu söylemiştir. Üçüncü kapı önünde gece gündüz kılıç ve hançerleriyle bekleyen akağalar takımı ve kapıcılar taburu nöbet tutmaktadır. İçeride göze çarpan ilk bina arz odası olmuştur. Burası ziyaret edilebilmektedir. Burada hazine dairesinden bahseden yazar bu daire yakınındaki tenha bahçenin ortasında şehzadelerin kapatıldığı meşhur bir kafesin varlığından söz etmektedir. Burası penceresiz, tepeden aydınlanan, arkasına koca bir taş dayalı ve ufak demir kapısı olan bir yerdir. İçoğlanları koğuşu, kütüphane ve II. Selim hamamından bahseden yazar uzunca da haremi tasvir etmiştir. Yazar Arz odasının görülebilecek tek yapı olduğunu söylemesine rağmen anlattığı diğer yapıların tamamına girip girmediği net şekilde ifade edilmemiştir. Saraydan

[122]**A.e**., s.282.
[123]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.301.

çıkan Amicis, Gotlar sütunu ve daha birçok yapının serili olduğu bir düzlüğe (Gülhane Parkı) varmıştır. Harap bir vaziyette görülen Yalı köşk, hemen hemen olduğu gibi görünen Yeni köşk, Alay köşkü ve sepetçiler köşkü yazarın bahsettiği yapılardan olmuştur.

Amicis bir gününü de selatin camilerinin çoğunu görmek için ayırmıştır. Burada yine Ayasofya'yı anmadan geçmeyen yazar, yapıya ilk girdiği andaki hayranlığını hatırlamıştır. Camilerin genel özelliklerinden bahsederek, hepsinin Justinianus Bazilikası Ayasofya'dan örnek alınarak yapıldığını fakat İslam'ın kendi renk ışığına sahip olduklarını söylemiştir. Camiler Amicis'e göre muhteşem sadelikte, bembeyaz karlı bir vadide dinlenen, yumuşak bir ışık yayan, kocaman sahınlardır. İnsan içinde olduğunda kapalı bir alanda olduğuna inanamaz. İçeride ne hüzün ne de dehşet verici hiçbir şey yoktur ve insan burada yalnızca ibadete odaklanabilir. İstanbul'un selatin camileri yazara göre ruha iyi gelen onu yükselten bu ortak özelliklere sahip olmakla birlikte çok az konuda birbirlerinden ayrılırlar. Bütün bu özellikleri saydıktan sonra yazar ilk olarak Sultanahmet Camii, altı minaresi ve ne kadar hafif durduğundan bahsetmiştir. Ardından bir mabetten çok bir şehre benzeyen ve yabancı birinin içinde kolayca kaybolabileceği Süleymaniye'yi anlatmıştır. Ardından Beyaz ve neşeli bir Ayasofya olarak adlandırdığı Fatih Camii ve şekillerin zarafetini oluşturan, kumrularla bütünleşmiş Beyazıt Camii'ni anmıştır. Yazar, Nuruosmaniye Camii'nden bütünüyle mermer olarak bahsetmiştir. Şehrin en zarif minaresi olarak Şehzade Camii'ni seçen Amicis, Aksaray Camii için Türk sanatındaki Rönesans'ın en güzel örneği olarak bahsetmektedir. Yavuz Sultan Selim Camii'ni en ciddi olarak adlandıran Amicis, Sultan Mahmut Camii (Nusretiye Camii olmalı) için de en tuhaf yapı demiştir. Pertevniyal Valide Sultan Camii'ni en süslü yapı olarak seçen yazar, bu külliyelerde bulunan darülhadisler, sıbyan mektepleri, emanet yerleri, kütüphaneler, medreseler, hanlar, hamamlar ve daha niceleri ile birlikte bu külliyeleri hayırsever ve misafirperver küçük birer şehre benzetmiştir.

Sarnıçlar başlığında Edmondo De Amicis, bir Müslüman evinin avlusundaki karanlık ve rutubetli merdivenden indiği Yerebatan sarnıcı gezisini anlatmıştır. Meşale eşliğinde indiği bu karanlık mekân, İstanbul halkına göre nerede bittiği bilinmeyen bir

sarnıçtır.[124] Çivit rengi ışıkla yer yer aydınlatılmış iç mekân, zaten korkunç görünümü daha da ürpertici hale getirmiştir. Bir tercümanla buraya girdiğini söyleyen Amicis, korkunç hikâyeler anlattığını ve sarnıcın bittiği yeri keşfedebilmek için bir sandala bindiklerini söylemiştir. Bu sarnıçtan çıktıktan sonra Binbirdirek sarnıcına varan Amicis, Rum işçilerinin şarkılar söyleyerek burada ipek büktüklerini söylemiştir. Böylelikle Sarnıç gezileri sona ermiştir.

Amicis Kapalıçarşı gezisine de Yeni Camii'nin olduğu yerden yola çıkarak başlamıştır. Boğazına düşkün okuyucuları için balık pazarına uğrayabileceklerini söylemiştir. Balık şehirde oldukça boldur. Amicis'in ifadesine göre Kapalıçarşı'ya gitmek için, balık pazarına açılan, dar bir sokağa girilir ve iki sıralı, basık, karanlık tütüncü dükkânının arasında uzunca yürünür. Yola devam edince, kemerli ve asma dallarıyla tezyin edilmiş eski bir kapının altından geçilir ve büyük kârgir bir binanın karşısına gelinir. İçeriye girer girmez, insanın burnuna öyle keskin bir koku çarpar ki, neredeyse gerisin geriye dönülür. Burası, Mısır çarşısıdır. Buradan çıkılıp sokakları ve satıcıları geçerek Kapalıçarşı'ya gidilir. Çarşı önünde insanları durduran ve onlara çarşıyı gezdirmek istediklerini söyleyen insanlar bulunmaktadır. Bu insanlar ilginç şekilde gördükleri yabancıların nereli olduklarını anlayıp, konuştukları dilde yanılmamaktadır.[125] Kişi istemese bile laf cambazlıklarıyla onlarla birlikte yürümeyi başarırlar. Amicis, insanları bu duruma karşı hazır olmaları konusunda uyarmıştır. Çarşının dışına bakıldığında içini tahmin etmeyi sağlayacak bir çekiciliği yoktur ve mimari bir önemi olmayan kemerli bir kapısı vardır. Yazarın bu sözlerinden hangi kapıdan girdiği anlaşılmamıştır. İçeri girdiğinde dışarıdaki görünümden sonra nutkunun tutulduğunu söyleyen yazar, burayı kalabalık bir şehre benzetmiştir. Önceleri kargaşa gibi görünen çarşı aslında bir kışla kadar muntazamdır. Bir süre sonra herkes yolunu bulabilecek hale gelebilir. Burada satılan her ürünün ayrı sokağı, yolu, meydanı ve mahallesi vardır. Yazar kendi gezdiği veya gezilmesini önerdiği yerleri yazmıştır. Bunlar, kumaş ve esvap çarşısı, çubukçular çarşısı, ıtriyatçılar çarşısı, kuyumcular çarşısı, kumaş tüccarı Frenklerin dükkânları, yabancıların en çok gittiği çarşılardan biri olan kavaflar çarşısı, en zengin ve seyretmeye değer silah çarşısı,

[124]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.338.
[125]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.85.

bitpazarı, kalpakçılar çarşısı, kürkçüler çarşısı, bıçakçılar çarşısı, Simkeşler çarşısı, nakışçılar çarşısı, bakırcılar çarşısı, terziler ve çömlekçiler çarşısıdır. Buralarda tüccar veya tellallar olmadan kaybolmanın çok kolay olduğu yerler vardır. Buralar iç kısımlarda kalabalık küçük sokaklarla çevrilmiş adacıklardır. Buralarda kafa eğilerek geçilen, fenerle aydınlatılmış, toprağın altına inilip üstüne çıkılan yollar mevcuttur. Buradaki dükkânlara yabancıları genellikle tellallar götürür. Buralarda Ayasofya mozaiklerinden padişah eşyalarına kadar birçok değerli eşsiz eşya satılır. Amicis çarşının akşam duasından sonra kapandığını söylemektedir.

Gautier ile oldukça benzer rotaları tercih etmiş Amicis, yeniçeri müzesini görmüş ve bu müze için kitabında ayrı bir başlık oluşturmuştur. Bu müzeyi, Londra'da gördüğü Tussaud müzesinin son salonu hariç gördüğü en ürperti duyduğu mekân olarak kabul etmiştir. Buradaki heykeller tahtadan yapılmıştır. Öncelikle padişah dairesi bölümü görülür ve burada her türlü saray ve devlet görevlisi canlandırılmıştır. Ardından Yeniçeri ocağı gelmektedir. Burada her sınıftan asker canlandırılmıştır. Bu müzeden çıktığında gördüğü insanların kıyafetlerine bakarak "bugünkü Türkiye ne kadar iyi ve tatlı" sözleriyle geçmişteki korkuyu bir kez daha vurgulamıştır. Buradan at meydanına çıktığında yazar, türbe ziyaretleri yapmıştır. Öncelikle Sultan II. Mahmut türbesine aldığı izinle girdiğini belirtmiştir. Ardından Sultan Ahmet türbesi, Sultan Beyazıt Türbesi, Sultan Süleyman Türbesi, Sultan Mustafa Türbesi, III. Selim Türbesi, Sultan Abdülhamit Türbesi ve Hürrem Sultan Türbesinden bahsederek bunların birbirlerine benzediklerini söylemiştir.

1.4.4. Boranne Durand Fontmagne'nin Suriçi Gezi Rotaları

Fontmagne İstanbul'u ilk olarak deniz yönünden görerek bir insanın cennet için bile olsa bu şehri terk etmeyeceğini söylemiştir.[126] Suriçi'nde ilk ziyaretini Topkapı Sarayı'na gerçekleştirmiştir. Girmeden III. Ahmet Çeşmesi, içeri girdiğinde bahçede Aya İrini Kilise binası, yeniçeri subayları ve nöbetçilerini görmüştür. Bu bölümde fırın ve hastaneye dikkat çekmiştir. İkinci bahçeye girmek için açılan kapıda ise cellatlar

[126]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.48.

bulunuyordu. Yazarın söylediğine göre Hükümdarın idam fermanı verdiği vezirleri bekliyorlardı.[127] Bu bahçede mutfaklar ve divanın toplandığı salon da mevcuttu. Padişahın haremine açılan mutluluk kapısını gördükten sonra üçüncü bahçede padişahın köşkleri görülmüştür. Bunun ötesinde padişah kardeş veya yakınlarının kapatıldığı bir bölümden bahseden yazar, sarayın kudretli ve korku dolu hatıralarıyla şehir içinde ayrı bir şehir gibi ayakta durduğunu söylemektedir. Burası artık ölen padişahların eşleri ve gözden düşen kadınları için bir ev durumundadır. Padişahın hazine dairesinde fazla oyalanmadığını söyleyen Fontmagne, burada gördüğü tozlu, rengi soluk ve işlenmemiş taşlardan etkilenmediğini dile getirmiştir. Yazar, bu taşların sergilenmeyen nicelerinin olduğunu duyduğunu fakat bu taşların Türklerin şehri ele geçirdikten sonra Ayasofya'dan buraya taşıdıklarına inandığını söylemiştir. Eski kıyafetlerin sergilendiği bölümü çok eğlenceli bulan Fontmagne, yeniçeri kıyafetlerinin en çok ilgi çekenler olduklarını söylemiştir.

Fontmagne İstanbul'un başka hiçbir baş şehre benzemediğini, şehirle ilgili birçok bilgiyi okumuş olsa bile hep beklenmedik şeylerle karşılaşılabileceğini söylemiştir. Buraya gelen herkesin ortak düşüncesinin İstanbul'un dünyanın en güzel yerine kurulduğu olduğundan bahsetmektedir. İnsanın hayalinin düşünebileceği en güzel şehir olan İstanbul, adeta dünyaya hükmetmek ve onu idare etmek için yaratılmıştır. Deniz yoluyla şehre gelirken görülen doyumsuz manzara esnasından, kurşun kaplı Yedikule'den bahseden Fontmagne, Haliç ucundan baktığında da Konstantin'in eski saray kalıntılarını (Büyük Roma Sarayı olmalı) gördüğünü anlatmıştır. Şehrin altısı kara tarafında, on biri deniz tarafında ve beşi de Marmara denizi tarafında olmak üzere yirmi iki kapısı olduğunu öğrenmiştir. Şehrin çarşılarını da es geçmeyen Fontmagne, hem Kapalıçarşı hem de mısır çarşısını gezmeyi ihmal etmeyerek, buraları İstanbul'un en eğlenceli yerleri olarak adlandırmıştır. Bir başka gün üzerindeki dikilitaşlarla birlikte At meydanını (Hipodrom) gezme fırsatı bulduğunu söyleyen Fontmagne, bayram gibi özel günlerde buranın kullanıldığını söylemiştir.

[127] **A.e.**, s.53.

Türklerin yapılara karşı ilgisiz fakat yıkıcı olmadıklarını söyleyen Fontmagne, camileri, çeşmeleri ve hamamları itinayla koruduklarını söylemektedir. Su kemerleri ve Binbirdirek sarnıcı için yok olan şaheserler arasında kalan yapılar olarak bahsedilmiştir.[128] Şehirde başka sarnıçların olduğunu söylemekle birlikte diğer hiç birinin Binbirdirek kadar büyük ve meşhur olmadığını vurgulamıştır. Yazarın bu bilgiden sonra Yerebatan sarnıcını görmemiş veya duymamış olduğu düşünülmüştür.

Fontmagne İstanbul'da Ayasofya kadar güzel birçok cami olmasına rağmen hiç birinin onun kadar etkileyici olmadığını düşünmektedir.[129] Yazar ibadet yönünün Kâbe'ye doğru kaymasından dolayı halının ve mihrabın yön değiştirmiş olmasına şaşırmıştır. Bu durumun mimari ahengi bozduğunu söylemiştir. Müslümanların duvar resimlerini kazıdıklarını, çoğu yerde de alçı ile kapattıklarını söyleyen Fontmagne, tavandaki mozaiklerin olduğu gibi durduğunu açıklamıştır. Bazen buradan parçalar düşmekle birlikte bunlardan süs eşyası yapmak mümkündür. Yazar da kendisine bir çocuğun avuç dolusu sattığını söylemiştir. Yapının dışına sonrada ilave edilmiş minarelerin herhangi bir zarafet katmadığını söyleyen Fontmagne, sağlam da görünmediklerini vurgulamıştır. Yazar başka gezginlerin duymuş olduğu papaz hikâyesini daha farklı biçimde duymuş ve ona gösterilen bir küçük kapıdan mukaddes eşyalarla birlikte papazın kaçtığını söylemiştir. Ardından görünmeyen bir güç tarafından duvarla örüldüğüne inanılan bu kapı, Türkler tarafından papaz karşılarına çıkar korkusuyla yıkmaya korkulan bir bölümdür. Uzun zaman bu yapının saygısızca kullanıldığını belirten Fontmagne, Türklerin Ayasofya'nın bir gün Hristiyan yapısı olacağı inancına sahip olduklarını söylemiştir.[130]

İstanbul'daki 345 Camii'nin 214'ünün Selatin Camii olduğunu ve padişahların kendi camilerine gömülmeyi vasiyet ettiklerini söyleyen Fontmagne, bütün cami ve türbelere girerken ayakkabıların çıkarıldığından ve bir miktar bahşiş bırakıldığından bahsetmiştir. Ayasofya'dan sonra şehrin en büyük ve ünlü camisi Sultanahmet Camisi'dir. Yazar ardından Valide Camisinden (Yeni Camii) bahsetmiş ve tam bir

[128]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.164.
[129]**A.e**., s.165, 166.
[130]**A.e**., s.167-168.

zarafet ve incelik sembolü olduğunu dile getirmiştir. Orijinal tarzda kemerleri ve antik yeşil renkteki sütunları, güzel görünümlü revakları, Selvi ağaçlarının gölgesindeki Beyazıt Camii de görülmeye değerdir. Burada yem satıcıları ve sevimli güvercinler mevcuttur. Tüm yazarların İstanbul'un göz kamaştıran pırıltısı olarak bahsettiğini söylediği Süleymaniye Camisi, Fontmagne için de şehrin en zengin ve süslü olanıdır. Büyük camilerde küçük çocuklara din dersi verilmektedir ve Fontmagne'ye göre bu çocukların yüzünde ne bir gülüş ne de bir hafiflik görülür.[131] Fontmagne Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan türbelerin de ziyaret etmiş, türbeyi onlara açan bekçinin onları saygı ile karşıladığını söylemiştir. Sultan Osman'ın yaptırdığı diğerlerine göre küçük, tamamı mermerden yapılmış, zarif iç galerileriyle süslü camisi (Nuruosmaniye olmalı) de görülmeye değerdir. Fontmagne, Padişahların camileri yalnızca ibadet amaçlı yapmadıklarını, etrafında birçok yapının bu külliye içinde çeşitli hizmetler verdiğini de dile getirmektedir.

Samuel Sullivan Cox tıpkı diğer seyyahlar gibi, şehirdeki İtalyan etkilerinden bahsederken Suriçi'nde Ayasofya'yı geldiğini söylemiştir. Kadınlar galerisinde yürürken gördüğü üzerinde Dandalo yazılı yer döşemesi dikkatini çekmiş ve İstanbul'u işgal etmiş bir kişinin bu kubbe altında olmasına ve ününün hala yaşıyor olmasına şaşırmıştır. Ayasofya'yı San Marco kilisesiyle sıkça kıyaslayan Cox, San Marco kilisesinin çamurlara batmakta olduğunu, sürekli restoreye ihtiyaç duyduğunu fakat Ayasofya'nın dimdik ayakta olduğunu söylemektedir. Yazara göre Ayasofya'nın tek eksiği eski halinin olmayışıdır.[132] Müslüman badanası temizlenip buradan çalınan eşyalar geri getirebilirse burada sergilenecek zenginlik akıl alacaktır.

[131]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.169.
[132]Samuel Sullivan Cox, **a.g.e.,** s.122.

İKİNCİ BÖLÜM

19. VE 20. YÜZYILDA SEYYAHLARIN İSTANBUL GEZİ ROTALARI: ANADOLU YAKASI ADALAR VE BOĞAZİÇİNE DAİR GÖZLEMLER

2.1. İSTANBUL'UN ANADOLU YAKASINDAKİ GEZİ ROTALARI

2.1.1. Kadıköy

M.Ö. 1000 yıllarında Fenikelilerin Khalkedon ismiyle kurdukları günümüz Kadıköy'ü[1], tarihteki efsanelerde "Körler ülkesi" adıyla anılmıştır. Bu kuruluşun Grek kolonisi tarafından olduğunu iddia edenler de mevcuttur.[2] Tıpkı diğer İstanbul bölgeleri gibi sırasıyla Bizans ve Osmanlı dönemlerine şahit olmuş bölgede, Bizans döneminde Hristiyanlığın kabul edilmesiyle Moda'da bulunan eski ve büyük bir tapınak yıkılarak onun yerine Saint Euphemia Kilisesi inşa edilmiştir.[3] Bu kiliseyle birlikte etrafında bir yerleşim büyüyen semt, Osmanlı dönemiyle İstanbul şehrine bağlanmış, hızla gelişmiş ve 19. Yüzyıl ortasına kadar Üsküdar'ın gölgesinde kalmış bir kasaba görünümündedir.[4] 18. Yüzyıl Lale Devri itibariyle mesire yeri olarak önemi artmakla birlikte [5] 19. Yüzyılda imparatorluğun askeri faaliyetleri için kullanılmıştır. Özellikle Haydarpaşa, askeri yapılarıyla birlikte bu doğrultuda anılmaya başlanmıştır. Yine 19. Yüzyıl ortalarında nüfus, ulaşım ve gayrimüslim artışı bu bölgeye birçok gayrimüslim okulunun da açılmasına sebep olmuştur.[6] Aynı yüzyıl sonlarına doğru Moda ve yakınlarında Levantenlerin yerleşmiş oldukları, Göztepe, Erenköy, Bostancı

[1]Mahmut Karaman, "Üsküdar'ın Türkiye Kimliği: Üsküdar Anadolu"." **Üsküdar Sempozyumu 1, Cilt 1, (2004)**, s. 221.
[2]Aylin Sakızlı, "İstanbul metropoliten alanındaki planlama eylemlerinin Kadıköy merkez alanına etkileri", **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, 1995, s.3.
[3]Aylin Sakızlı **a.g.t.**, s.4.
[4]**A.e.**, s.6.
[5]Funda Karabey, "Moda'da Hristiyan Dini Yapıları.", **Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve-Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi,** 2001, s.70.
[6]Funda Karabey **a.g.t**., s.73.

ve yakınlarında sayfiye kültüründe yerleşimler olduğu görülmektedir.[7] Hatta 1928 yılı itibariyle Kadıköy'e elektrik gelmiş ve öncelikle Kadıköy-Moda arasında tramvay hattı sağlanmakla birlikte 1934 yılı itibariyle Haydarpaşa, Altıyol, Kadıköy iskele ve Kadıköy, Altıyol, Kızıltoprak, Ihlamur, Feneryolu, Suadiye, Bostancı tramvay hatları eklenerek ulaşım geliştirilmiştir.[8]

Ernest Mamboury Haydarpaşa itibariyle kuzey sahilinde bulunan köylerin Anadolu treni boyunca yayıldıklarını söyleyerek bu fikri desteklemiştir. Bu köylerden bazıları zirai köyler bazıları da şehirde çalışan kişilerin yaşadıkları yerlerdir fakat Kadıköy farklıdır. Burası dükkânları, küçük imalathaneleri, az miktarda iş sahibi olan nüfusuyla bir beldedir. Moda burada bulunan çok güzel, iyi otel ve pansiyonları olan bir muhittir. Haydarpaşa'dan sonra gelen ilk istasyonlar, Kızıltoprak ve Feneryolu'dur. Yazar Feneryolu'nda Justinianus tarafından inşa edilmiş Theodora'ya mahsus sarayının, limanın ve sarnıçların kalıntılarının görüldüğünü söylemektedir. Diğer duraklar Göztepe ve Erenköy'dür. Erenköy yeşillik ve yemişleri sebebiyle arzu edilen bir sayfiyedir. Ardından Suadiye ve Bostancı gelir ki Bostancı'da yazar döneminde birçok harabe mevcuttur. Diğer durak Maltepe'dir. Bostancı ve Maltepe durakları arasında görülen harabe ise Saint İgnas'ın 9. asırda inşa ettirdiği manastırdır. Diğer istasyon Kartal ve 9. son durak Pendik'tir. Sahilden adalar görülmektedir. Seyr-i Sefain idaresi Köprüden Haydarpaşa, Köprüden Kadıköy ve Köprüden Moda ve Kalamış seferlerine sahiptir. Mamboury'nin Kadıköy'de bahsettiği yapılardan biri Saint Euphemia kilisesi olmuştur. İstanbul'un en güzel kiliselerinden biri olduğunu düşünmektedir. Kadıköy iskele civarının Osmanağa Mahallesi olarak anıldığını söyleyen yazar, Osmanağa tarafından inşa edilmiş Cami'yi de es geçmemiştir. Mamboury'e göre Kadıköy'de bulunan Asumperiyonistlerin Kütüphanesi zengin kütüphanelerdendir. Fakat günümüzde Assumption kilisesi ismiyle anılan ve Caferağa'da bulunan kiliseye geçmişte bağlı olan yapılar araştırıldığında kütüphane binası görülmemektedir. Fakat yine kiliseye bağlı erkek ve kız öğrenciler için kurulmuş okullar içinde olabileceği düşünülmüştür.

[7]Aylin Sakızlı, **a.g.t.**, s.8.
[8]**A.e.**, s.9.

Fontmagne yazılarında Kadıköy'den yalnızca İstanbul'un kuruluş efsanesinde geçen körler ülkesi tanımıyla bahsetmektedir. İstanbul'un stratejik konumu gereği bu hikâyenin manidar olduğunu yazmıştır. Yazara göre Avrupa yakasının bakımlılığı yanında Kadıköy ilerisindeki Marmara denizi kıyıları engebeli görünmektedir.[9] Bu ifadeler Kadıköy'e gidip ötesini görmediği fikrini düşündürmüştür.

Amicis, şehre varırken gemiden Üsküdar'ın öbür tarafını gördüğünden bahsetmektedir. Gemiden uzun bir ev, cami ve bahçe dizisi görmüştür. Dürbünle bakınca kahvehaneler, çarşılar, Avrupai evler, merdivenler, bahçe duvarları, kıyı boyunca oraya buraya dağılmış küçük sandallar iyiden iyiye görülmüştür. Burası vaktiyle Bizans'ın rakibi olan eski Khalkedon'un harabeleri üzerine yerleşmiş, kadıların köyü, Kadıköy'dür. Khalkedon, Delphoi kâhininin İstanbul'un yükseldiği karşı sahil yerine burayı seçtikleri için körler diye adlandırdığı Megara sakinlerince milâttan altı yüz seksen beş sene önce kurulmuştu. Böylelikle Amicis de İstanbul'un kuruluşu vasıtasıyla Khalkedon'un anıldığı efsaneyi dile getirmiştir.

Gautier, Kadıköy'e buharlı gemilerin gittiğinden bahsederek ulaşım konusunda benzer bilgileri vermiştir.[10] Yazar, Karacaahmet Mezarlığından çıkan yolun Haydarpaşa'ya vardığını yazmıştır. Burası Üsküdar ve Kadıköy arasında büyük bir ovadır. Bu köy civarında büyük kışlalar ve yanında talim yeri vardır.[11] Bu Haydarpaşa yolu yazarın etrafı izlemesi için iyi bir fırsat olmuştur. Kar suyu, şerbet, üzüm, kiraz, kavun ve karpuz satıcılarının yanı sıra rengârenk feraceleriyle hanımlar ve her bir taraftan geçen tüm vasıtalar yazar için oldukça ilgi çekici bir görüntü yaratmıştır.[12] Kadıköy'de gezinti, özellikle Boğaz'da bir ev sahibi olmayan Beyoğlu halkı için, bayram ve tatil günlerinde keyifle yapılan bir aktivitedir. Körler ülkesi hikâyesini yineleyen yazar, Fontmagne'nin aksine bu ismin doğru olmadığını savunmuştur. İstanbul'u layıkıyla görmek için Kadıköy'de bir kahve içmenin kâfi olduğunu söylemiştir. Kadıköy'e gitmek için kayık ve Galata'nın tahta köprüsüne yanaşan dumanlı buhar gemiler

[9]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.33.
[10]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.105.
[11]**A.e**., s.168.
[12]**A.e.,** s.169, 170.

kullanılabilmektedir. Akıntının şiddetinden dolayı gemi daha fazla tercih edilmekteyse de yazar ikisini de denemiştir. Fakat gezinin daha eğlenceli olması bakımından geminin çok daha ilginç olduğunu belirtmiştir. Birbirinden farklı insanların toplandığı gemide, kültürün bir parçası olan cinsiyet ayrımı rahatlıkla görülebilmektedir. Geminin üst kısmı adeta hanımlardan oluşan haremlik bölümü şeklindedir.[13] Türk hanımların dışında Ermeni ve Rum hanımlar da burada oturmaktadırlar. Güvertede oturma yerleri, oturulduğunda dizlerin çeneye değmesini sağlayacak şekilde alçaktır. Gemide su, rakı, kahve, çubuk, şekerleme ve tatlılar satan garsonlar bulunmaktadır. Yazara göre İstanbul'da sıkça bir şeyler yemek adettir hatta en ağır başlı devlet memurları bile acıktıklarında sokak ortasında baklava ve karpuz yemekten çekinmezler. Kadıköy limanı denen yere vardığında yazar, buranın Türk, Ermeni ve Rum kahveleriyle çevrili kalabalık bir yer olduğunu söylemektedir. Yazar, insanların içki, nargile ve kahvelerini yudumladıklarını ve bundan daha zevkli bir görüntü olmadığını söylemiştir. Nitekim kendisi Ermeni Ludovic tarafından davet edildiği için Kadıköy'de bulunmaktadır.[14] Yazar ana cadde olarak bahsettiği bir yoldan yürümüş, bu yol üzerindeki cumbalı evleri İngiliz ve İtalyan zevkine benzetmiştir. Yolda düzensiz taş kaldırımları ve at arabalarıyla sallana sallana kırlara geziye giden aileleri görmüştür. Ana caddeyi geçtikten sonra evler seyrekleşmiş ve geniş bahçelerin içinde yer almaya başlamışlardır. Birkaç dakikalık yürüyüş sonrası arkadaşının evine varmıştır. Yemekte İstanbulluların iskorpit dediği yağda kızarmış balık, koyun pirzolası, kıymalı salatalık bulunmaktadır. Meyveler, küçük ballı tatlılar, yemişler ve iki çeşit Rum şarabı da masaya eşlik etmektedir. Yazara göre İstanbul'da yemek zevkleri bol olmadığından burada duyduğu hazzı daha çok anlatmak istediğini söylemiştir.[15] Kahvelerini yudumladıktan ve Boğazdan gelen doğu müziğini dinledikten sonra yazar, arkadaşıyla Moda burnunda bulunan tiyatroya gitmeye karar vermiştir.

[13] Theophile Gautier**, a.g.e**., s.288.
[14]**A.e**., s.290.
[15]**A.e.,** s.292.

2.1.2. Üsküdar

Üsküdar Yunanlı ve Romalılar tarafından Bthynia olarak adlandırılan, verimli topraklara sahip, bölgenin ikinci önemli şehriydi ve Khalkedonya'ya bağlıydı. Ardından Büyük İskender döneminde Makedonyalılar, Persler, Romalılar ve Doğu Romalılar hâkimiyetine girmiştir. Bölgede Doğu Roma döneminde, dinlenme yeri olduğu, ayazmaların, bir sarayın, haberleşme kulesinin bulunduğu bilinse de günümüze bu dönemden bir kalıntı kalmamıştır.[16] Osmanlı döneminde ise Üsküdar İstanbul'dan önce alınmış olup, Bizans dönemindeki özelliğini korumuştur. Fakat Üsküdar'ın en gelişmiş halinin Osmanlı dönemiyle şekil aldığı da aşikârdır. Bu dönemde büyük imar faaliyetleri gerçekleşmiş ve semt, imparatorluk içerisinde en çok eser bırakılan yer olmuştur.[17] Ticari açıdan önemli bir konumda yer alan Üsküdar, çeşitli yerlerden gelen tüccarların toplanma yeri olması yanı sıra Kartal, Pendik ve Gebze gibi bölgelere doğru uzanan yolları ile Denizyolu dışında Karayolundan da ticaretin yapılmasının sağlandığı bir bölge olmuştur.

Amicis'e göre Üsküdar'dan Mekke'ye kervanlar gitmektedir ve Bursa'ya ekspres tren de mevcuttur. Fakat aynı zamanda buranın henüz bir köy olduğunu ve kırlar içine serpilmiş evlerden başka bir şeyin uzaklardan gözükmediğini de söylemiştir.[18] Türk kadınlarının Cuma günleri Üsküdar'daki kabristana gittiklerini yazmaktadır.[19] Üsküdar kocasından ayrılmış ve hayatından memnun olmayan kadınların sığındıkları bir liman gibidir.[20] Yazar Üsküdar'a giderken yolda arkadaşı ile birlikte Haliç'in iki sahiliyle Üsküdar sahilleri arasında seçim yapmışlardır. Arkadaşı Üsküdar'ı seçerken Amicis İstanbul'u tercih etmiştir. Fakat deniz tarafından gördüğü manzara karşısında şaşkınlığını gizlememiştir. Bu manzaranın insanla alay edercesine yanıltıcı olduğunu söylemektedir. Marmara denizinden bakıldığında tepe üzerinde bir köyden başka bir şeye benzemeyen Üsküdar, Haliç yönünden bakıldığında şehir görünümündedir. Vapur iskeleye yanaşırken bu şehir görüntüsü iyice genişlemekte ve detaylar ortaya

[16]İsmail Hakkı Kurtuluş, "Dünden Bugüne Bağlarbaşı, Altunizade ve Kısıklı'daki Kültür Mirasımız", **Üsküdar Sempozyumu 1**, Cilt 1, (2004), s.385.
[17]İsmail Hakkı Kurtuluş, **a.g.m.,** s.386.
[18]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.142,143.
[19]**A.e.**, s.202.
[20]**A.e.**, s.232.

çıkmaktadır.[21] Kalabalık olan ahşap bir iskeleye inen yazar, içleri tütün içen Asyalılarla dolu olan kahvehanelerin önünden geçerek daha az ihtişamlı olan ama daha neşeli bulduğu Üsküdar sokaklarında gezmeye başlamıştır. Burası yazara göre her tarafta kırlar, ahırlar, vadiler ve tepeleri olan bir köy topluluğudur.[22] Tepelerde sakin hayat sürülürken denize yakın bölgeler daha telaşlı bir yaşama sahiptir. Etrafta yükselen kışlalardan söz eden yazar, bir süre sonra şehirden çıkarak meşhur mezarlığa gittiğini söylemiştir. Bu mezarlık Karacaahmet olmalıdır. Yazar, mezarlıkta yerlerde kafatası gördüğünü söylemiştir. Burada gezdikten sonra Haydarpaşa ovasına giden büyük yolu kullanmıştır. Yazar şehirdeki son anıları içinde en güzelinin Üsküdar arkasında bulunan Çamlıca tepesi olduğunu söyler. Şehri son kez buradan selamlamıştır. Gün doğarken gibi erken bir saatte gitmiş ve manzaradan çok keyif almıştır. Yazar kız kulesine gittiği hakkında bilgi vermemekle birlikte bu kulenin güzelliğini uzaktan izlediğini söylemektedir.

Ernest Mamboury rehber kitabında yazmış olduğu tur programlarından birinde Perşembe gününe denk getirilecek şekilde köprüden Üsküdar'a vapurla gitmeyi önermiştir. Perşembe gününe denk getirme sebebi Rufai dervişlerinin ayin gününe ve başlama saati 15.15'e denk getirmektir. Ayin bir buçuk saat sürmektedir. Ayin sonrası dergâh önündeki yol takip edilerek Karacaahmet mezarlığına gidilir. Dergâha yürüyerek gidilebilmekle beraber dönüşte mezarlık ilerisinden iskeleye kadar arabayla gidilebilir. Mezarlık ilerisi araba bölgesidir, yol üzerinde Selimiye kışlası ve tıbbiye mektebi önünden geçilir. Yazar Üsküdar vapur iskelesinin bulunduğu bölgeye "öküz limanı" dendiğinden bahsetmiştir.[23] Mihrimah Camii, Yeni Valide Camii, Ahmediye Camii, Ayazma Camii, Eski Valide Camii, Selimiye Camii, Çinili Camii ve Davutpaşa Camii gibi birçok yapıdan söz etmiş ve bölgede birçok hamam, medrese ve tekkenin varlığından bahsetmiştir. Özellikle Rufai tekkesini birçok ecnebinin ziyaret ettiğini söylemektedir. O dönemde inşa edilen bir tramvay hattının Üsküdar'ı Çamlıca tepeleri ve Alemdar ormanına bağlayacağını ve bu bölgelere geziyi kolaylaştıracağını

[21]Edmondo De Amicis, **a.g.e.**, s.340,342.
[22]**A.e.**, s.343.
[23]Aynur Demiriz, **a.g.t**., s.204.

belirtmiştir.[24] Üsküdar'ın üstü kapalı bir çarşısından bahseden yazar, burada daha çok ev eşyası satıldığını söylemiştir. Herhangi bir tur dâhilinde olmamakla birlikte kız kulesinden de bahseden yazar, Üsküdar'dan sandalla gidilebileceğini söylemiştir.

Fontmagne Üsküdar'ı Koyu renkli Selvileri ile birlikte doğunun en büyük mezarlıklarının bulunduğu bir yer olarak adlandırmıştır. Semt yazara göre ölüler âlemi ve ölümü bekleyenler âlemi olarak ikiye ayrılmıştır. Uzaktan bakıldığında yalnızca ormana benzeyen ve neredeyse sonu olmayan bir mezarlık görünümünden söz etmektedir.[25] Semtin geniş yollarını da Fransa'nın eski krallık dönemindeki yollara benzetmektedir.[26] Her sabah penceresinden Üsküdar'ı seyrettiğini söyleyen yazar, görülmeye değer bir semt olduğunu vurgulamıştır. Burası İran, Arabistan, Hindistan, Mısır, Suriye ve yakın doğudan buraya gelen kervanların ticari durağıdır. Üsküdar halkı da bir o kadar ticaretle uğraşmaz. Onlar yerine Yahudi, Ermeni ve Rumlar bu işlerle ilgilenmektedir.[27] Bu bölgede birçok derviş tekkesi olduğunu belirten yazar, herhangi bir ayin seyretme niyetinde olmadıklarını ve böyle bir ayine zaten denk gelmediklerini söylemiştir. Ayin mekânlarını ve bir kahvede tekkenin güler yüzlü şeyh efendisini gördüğünü söylemiştir. Fontmagne, İstanbul'un Avrupa yakasında oturan Türklerin yakın zamanda yabancı ordularının onları bu şehirden atacağı korkusuyla kemiklerinin Asya topraklarının mezarlıklarında olmasını arzu ettiklerini bu sebeple de er ya da geç bu Türklerin Üsküdar tarafında oturması gerektiğini söylemektedir.[28] Yazar büyük mezarlığı (Karacaahmet olmalıdır) geçtikten sonra Üsküdar'ın tepelerine çıkmıştır. Burada Cüzzam hastalarının toplandığı bir yerden söz etmiştir. Üstelik bu hastalar birbirleriyle evlenip, çocuk yapıyor ve hastalığı yaymaya devam ediyorlardır. Selimiye Kışlasından bahseden yazar, bu yapının benzerleri arasında en önde gelen olduğunun söylendiğini belirtmektedir. Son olarak Bulgurlu dağının manzarasının eşsiz bir güzellikte olduğunu vurgulamıştır.

[24]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.206.
[25]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.111.
[26]**A.e.**, s.49.
[27]**A.e.**, s.112.
[28]**A.e**., s.112.

Görsel 9: Seyyahların Anadolu Yakasından Ortak Gezi Noktaları Haritası

Gauiter şehre varırken gördüğü Üsküdar'da ilk dikkat çekici yapı olarak Selimiye kışlasından bahsetmiştir. Hemen ardından denizde kız kulesini görerek bu isimle anılan bir fener olduğunu söylemiş ve ışığının berraklığı sebebiyle kaymak taşından yapılmış gibi görülmektedir. Galata köprüsünden günün her saatinde gemilerin kalktığını ve birçok yerle birlikte Üsküdar'a da gittiklerini[29] söyleyen yazar, bir kayık yolculuğu esnasında Üsküdar'ı uzaktan seyredebilmiştir. Bu manzarada set set evler, aydınlatılmış Camiiler ve tepelere kadar uzanan serviler dikkatini çekmiştir. Yazar Pera'da dönen dervişleri gördükten sonra Üsküdar'ın haykıran dervişlerini de görmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun için Tophane'den bindiği kayıkla Üsküdar'a ulaşmıştır. İskeleyi ilginç bulduğunu söyleyen Gauiter, denize doğru uzanan bir kahveden ve içinde tütün içen insanlardan bahsetmiştir. Ardından Büyük Camiinin beyaz duvarlarının arkada belirdiğini söyler. Bu Camii'nin Mihrimah Sultan Camii olduğu düşünülmüştür. Çünkü yazar hemen ardından meydandaki çeşmeden ve bu meydandan başlayan ana sokaktan söz etmiştir. Çeşmeden o gün su akmamakla birlikte çevresini anlatmaya devam eden yazar, atlarını kiraya vermek isteyen sahipler,

[29]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.203.

kırmızı boyalı evler ve büyük mezarlık alanını anlatmıştır. Bu büyük caddenin şehrin diğer sokaklarına kıyasla daha Türk görünümlü olduğunu söylemiştir.[30] Kişi Asya topraklarında olduğunu hissetmektedir. Adeta yenilikler buraya uğramamışçasına eski giysilere, sarıklara, cüppelere, açık renkli kaftanlara burada İstanbul'dan çok rastlanır. Sokak boyunca tütüncüler, baklavacılar, aşçılar, kahveler ve bu gibi işletmeler sıralanmıştır. Zaman zaman işletmeler arasına sıkışmış küçük mezarlıklar görülür. Öküzlerin çektiği arabaların altında bu semtteki köpeklerin ezilmek pahasına yer değiştirmediklerini söyleyen yazar, Türklerin de ağırkanlı olduğunu söylemektedir. Nihayet yoldaki gözlemlerinden sonra Üsküdar tepesinde yer alan haykırıcı dervişlerin tekkesine varmıştır. Ayin saatini beklerken yakınında bir kahvede kahve, su ve çubuk içmiştir. Karnını ise kahveden çıktıktan sonra pirinç unu ile yapılan, kiraz veya gül suyu serperek yenen bir tatlıyla doyurmuştur.[31] Avluda gördüğü deli kişiye Türklerin tepkileri yazar için oldukça ilginçtir. Türklerin delileri bir küçük çocuk gibi bağışladıklarını ve bu tekkeye giren bazı kişilerin de bu kişiyi öptükten sonra tekkeye girdiklerini söylemiştir. Yazar ise ancak ilk dua bittikten sonra tekkeye alınmıştır. İçeride dualar dinleyen yazar, iki adet rahip gördüğünü ve Müslümanların onlara kötü gözle bakmadıklarını söylemiştir. Bu hoşgörü yazara göre övülecek bir durumdur.[32] Haykırıcı dervişlerin Pera'dakilerden farklı olarak haykırmanın yetmediği yerlerde kendilerine işkence aletleriyle zarar verdiklerini söylemiştir. Bu ritüele ayakta sallanışlar ve şarkılar da eşlik etmektedir. Gauiter, derviş gösterisi sonrası Üsküdar Mezarlığı ziyaretinde Hristiyan mezarlıklarında hissettiği hüznü Müslüman Mezarlıklarında hissetmediğini söylemiş aksine tatlı hayallere daldığını belirtmiştir.[33] Hristiyanlık dininde ölüm korku verecek şekilde tasarlanmış fakat Müslümanlık dini bunu ebedi istirahat mekânı olarak tasarlamıştır. Yazar birçok defa Müslüman mezarlıklarında çubuk içtiğini fakat kendi ülkesinde bunun saygısızlık olacağını söylemiştir. Oysa toprak altındaki kişi ile üzerindeki kişi arasında yalnızca bir mermer tabakası olduğunu düşünmektedir. Doğu'nun en kalabalık, en büyük ve semt olarak en güzel mezarlığı olarak adlandırdığı bu yerde az önce gördüğü sahneleri unutmayı

[30]Theophile Gautier**, a.g.e.**, s.153.
[31]**A.e.**, s.155.
[32]**A.e.**, s.156.
[33]**A.e.**, s.162.

amaçlamıştır. Servinin mezarlığa çok yakıştığını düşünen Gauiter, öncelikle büyük toprak yoldan yürüdüğünü ardından mezarlıkları keşfetmek için ara yollara girdiğini söylemiştir. Gautier mezarlığın başına bir delik bırakıldığını söylemiştir. Ölü kişinin mezar taşının üzerinde birkaç parmak derinliğinde bulunan çukur, yakınlarının çiçek, süt veya güzel kokular koyması içindir. Dostlarının iniltisini duyması için çukurun başına bırakılan delik ise adeta bir geçit gibidir. Yazar bir mezarda bu delikten bakıp kemiklerin bir kısmını gördüğünü yazmıştır.[34] Mezarlığın hem eski hem yeni bölümlerinden geçen yazar, en sonunda Haydarpaşa ovasına çıkan yolu kullanarak mezarlıktan ayrılmıştır. Yolda gördüğü kadınlar ve satıcılar manzarasını şenlendirmiştir. Türk Kadınlarının rahatça gezebildiğini söyleyen yazar, birçok farklı yerlere gezilerinden ve arkadaş ziyaretleri yaptıklarından söz etmektedir. Kendi gezisinin ardından Üsküdar'a onu bekleyen kayıkçısının yanına dönmüştür.

2.2. ADALAR

Adaların sayfiye yeri olma özelliği kazandığı 19. Yüzyılda, bu bölgelerde gezen seyyahlar için de yansıttığı kültür bu yönde olmuştur. 17. yüzyılda neredeyse Büyükada'nın yarısına sahip denilebilecek Hristos Manastırının, kendi arazilerini 19. Yüzyılda halka satmaya başlamasıyla villaları artan Büyükada'da hızla bir sayfiye kültürü yayılmaya başlamıştır.[35] Yerleşimin yayılmasıyla aynı yüzyıl içerisinde adaya ulaşım ve ada içi ulaşım da etkilenerek geliştirilmiştir.[36] Böylelikle fetih ardından yapılan nüfus politikası sebebiyle Fatih Sultan Mehmet tarafından bölgeye getirilen Karadeniz Rumlarına,[37] Avrupalılar ve Soylu Türkler de katılmışlardır. Diğer adaların gelişiminin Büyükada ile doğru orantılı ilerleyişi de Büyükada itibariyle başlayan bu furyanın diğer adaları etkilemiş olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Adalara gidiş, vapurlarla mümkün olmakla birlikte Mamboury'e göre bazen yolcu izdihamı olduğunda bu hoş bir seyahat biçimi değildir. Cuma ve Pazar günleri için adalarda gezi öneren Mamboury, bir gezi programının öğleden sonrasına da isteğe

[34]Theophile Gautier**, a.g.e.**, s.167.
[35]Akillas Millas, **Büyükada: Prinkipo, Ada-i Kebir,** *İstanbul: Adalı Yayınları* (2014), s.413.
[36]**A.e.,** s.21.
[37]**A.e.,** s.42.

bağlı olarak adaları eklemiş, Büyükada'da bir saat geçirilebileceğini vurgulamıştır. Adalara gitmek için iskele, Karaköy-Eminönü köprüsünün (Galata olmalı) girişinde Haydarpaşa ile Kadıköy iskelelerinin yanında yer almaktadır. Seyr-i Sefain isimli şirket vapurları günde birkaç defa adalara gider. Böylelikle sabah gidiş ve akşam dönüş şeklinde bir gezi planlanabilmektedir. Vapur önce Sarayburnu'nu dolaşarak doğruca Kınalıada 'ya gider. Ardından sırasıyla Burgazada, Heybeliada, Büyükada ve Pendik'e uğrar. Mamboury vapurun uğradığı adalar için en önemlileri olarak bahsetmektedir. Seyahat süresinin aşağı yukarı 1 saat 20-40 dakikayı bulduğunu ve bu sürenin çok uzun olmadığını söylemiştir.[38] Mamboury adalarda yerli halkın genellikle yazın oturduğunu söylemektedir. Buralara giden turistler içinse özellikle otellerin iyi idare edildiğini, birçok pansiyon, ev, apartman hatta aile odaları gibi yazı geçirmek için her bütçeye uygun konaklama seçeneklerinin olduğunu vurgulamıştır. Hatta yazın İstanbul'da birkaç hafta kalmak durumunda olan yabancıların adalarda Heybeliada, Büyükada veya Boğaziçi'nde Yeniköy, Tarabya bölgelerinde kalmasını önermiş[39], buralarda havanın serin olduğu kırlarda veya deniz kenarında konaklama şanslarının olduğunu söylemiştir. Boğaziçi'nin bazı semtlerinde sivrisinek bulunmadığını fakat adalarda ve Marmara kıyılarında bolca bulunduğunu ekleyerek tercih için bilgilendirme yapmıştır.[40] Özellikle Büyükada'da iyi otellerin ve aile konaklama seçeneklerinin olduğunu söyleyen yazar, burayı zarif, temiz ve bakımlı bir köy olarak adlandırmıştır. Büyükada'da gezi yapanlar için bazı hatırlatmalar yapan Mamboury, Nizam mahallesinde bulunan küçük bir kaynaktan başka su olmadığını söyler. Yolları muntazamdır. Araba veya eşekle yapılan gezintiler hoştur. Aya Yorgi Manastırı, Aya Nikola Manastırı ve Hristos Manastırlarından bahsetmesi bu yapıların olduğu bölgelere gezi yaptığı fikrini güçlendirir. Adanın doğusuna gidince maden mahallesi bulunur ki burada birçok maden ocağı kalıntısı vardır. Bu harabelerin ilerisinde, deniz kenarında adada vaktiyle bulunan kadınlar manastırının kalıntıları dikkat çeker. Yerliler tarafından bu kalıntıya mağara denir. Manastırın harabesi günümüzde olmamakla birlikte o zamanlar görülmektedir. Ortada bulunan kilise, rahip hücrelerinin bulunduğu iki bölüm, liman, yolun kenarındaki büyük yuvarlak sarnıç

[38]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.193.
[39]**A.e.,** s.149.
[40]**A.e.,** s.104.

(Aleksi Apakok kulesi zannediliyordu) yazara göre kolaylıkla görülebilmekte idi. Mamboury, o zamanlarda bu bölgelerde balıkçıların ve az gelirlilerin yaşadığından bahsetmiştir. Yazın da şehir halkının buralara denize girmeye geldiklerini söyler. Adaların her birinden bahseden Mamboury, Kınalıada'dan çoğunlukla Ermenilerin yaşadığı küçük bir köy olarak bahsetmiştir.[41] Burgazada'da ise evlerin zarafetinin burada yaşayan Rumların refah seviyesini gösterdiğini söylemektedir. Heybeliada'nın üç tepesinde üç adet manastır bulunur. İstanbul'dan gelirken köyün sağ tarafında kalan tepede Ekanim-i Selase Manastırı olduğunu ve bunun yerine 1844 yılında Rum ilahiyat mektebinin inşa edildiğini söyler. Burgazada karşısında kalan tepede önceden Aya John Prodromos Manastırı bulunurdu. 1672'de yandı ve yalnızca Meryem kilisesi kurtuldu. Güneyindeki üçüncü tepe ise Aya Yorgi Manastırı tepesidir. Heybeliada'nın halkı eskiden beri Türk ve Rum'dur. Bu güzel adada çok sayıda güzel yer vardır. Bütün yamaçları çam ağaçlarıyla örtülüdür. Paşa limanı görülmek için cazip mekânlardandır ve bu adada Bahriye Mektebi mevcuttur. Ufak ve iyi oteller, aile pansiyonları bulunur.[42] Büyükada'dan sandalla Tavşan adasına gidilebilir. Vaktiyle orada bulunan Manastırdan bir Bizans kalıntısı ve işlenmemiş taştan bir lahit kalmıştır. Boş bir ada olmasına karşın tavşanlar 1850 senesinde çoğalmaları amacıyla buraya koyulmuşlardır.[43] Plati ve Oksiya isminde Bizans döneminde meşhur olan iki adaya gitmek için motor lazımdır. Akıntılardan dolayı yelken ve sandalla gitmek tehlikelidir. Yassıada tepesinde bir manastırın büyük harabeleri görülür. Bu ada vaktiyle hapishane hizmeti görmüştür. Birçok Bizans asilzadelerinin içinde vefat ettiği eski mahzenler o gün görülebilmektedir. 1850 senesinde İngiltere sefiri Sir Henry Bulwer burada bir köşk inşa ettirmiştir ki harabesi o gün doğu tarafında deniz kenarında görülmektedir. Sivri Ada'da ise Patrik Anastas tarafından inşa edilen bir manastır ve Sen Mişel Kilisesinin harabeleri hala mevcuttur. Bu ada 1910 senesinde İstanbul köpeklerinin mezarı olmuştur.

Gautier, İstanbul'da görülmesi gereken yerlere olan merakının azalması sebebiyle havasını çok tatlı ve sağlığa yararlı olarak nitelendirdiği Prens adalarından

[41]Aynur Demiriz**, a.g.t.,** s.194.
[42]**A.e.,** s.195.
[43]**A.e.,** s.196.

Büyükada'ya gitmiş ve beş altı gün kalmıştır. Proti, Antigona, Kalki, Prinkipo, Nikandro, Oxeia, Plata ve birkaç ada ile birlikte adalardan bahsetmiştir. Prinkipo'nun en kalabalık ve büyük ada olduğunu söylemektedir. Türk ve İngiliz buharlı gemilerinden oluşan bir şirketin yaklaşık bir buçuk saatlik bir sürede dileyenleri adaya götürdüğünü söylemiştir.[44] Gemi adaya yanaşırken bir patlama sesi çıkar ve bu geminin gelmek üzere olduğunun habercisidir. Bunu duyan kayık ve sandallar yolcuları almak için karadan ayrılırlar çünkü bu bölgede deniz alçak olduğundan büyük gemiler yanaşamaz. Joseph Baudouy'un bugünkü ada iskelesi çevresinde aldığı arsalar ve bu arsaların değerini yükseltme isteği sonucu 1867 yılında Sultan'dan aldığı izinle inşa ettiği iskele Büyükada'nın ulaşım sorununu büyük ölçüde çözmüştür. Bu yeni iskeleden önce Tıpkı Gauiter'nin söylediği gibi vapurlar karaya yakın şekilde yanaşamadığından sandalcılar vasıtasıyla yolcular karaya taşınmaktaydı.[45] Mamboury gibi Gauiter de adalar için gün belirlemiş ve Pazar günleri gezintiye gidilen yerler olarak bahsetmiştir.[46] Adada servisini çok iyi bulduğu bir otelde kalan gezgin, akşamüstü adadaki Rum ve Ermeni kadınların dışarıda şık kıyafetlerle gezinmek konusunda yarış halinde olduklarını, tuvaletleri, bilezikleri ve açık korsajlarıyla adeta açık hava balosunda hissettiğini söylemektedir. Gece on ikiye doğru herkes evlerine çekilmiş ve uyumuş olur. Bu akşam gezintileri ve deniz banyoları Büyükada'nın tüm eğlence anlayışını oluşturur. Gautier adada eşekle gezi de yapmıştır. Bu gezide o dönem tımarhane olarak kullanılan ve harap vaziyetteki Aya Yorgi kilisesine gittiğini ve zincirleriyle ortalıkta dolaşan zavallı insanları gördüğünü anlatmıştır.[47]

Edmondo De Amicis'e göre Kasımpaşa'dan daha ileri gitmemiş İstanbullu Türkler ancak dost ziyareti için Prens adalarına veya köşkleri Boğaziçi'nde olduğu için Boğaziçi'ne gitmektedirler. Bunlar nüfuz sahibi kişilerdir ve bundan ötesine gitmezler. Türk kadınları ise günün yarısını hamamlarda geçirirler. Vapurla gezerler, perşembe günü Rumeli'ye, pazar günü Anadolu yakasının dere kenarındaki mesire yerlerine, cuma günü Üsküdar'daki kabristana, diğer günler Prens adalarına, Tarabya'ya, Büyükdere'ye, Kalender'e gidip sekizer onar kişilik kümeler halinde oturarak

[44]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.307.
[45]Akillas Millas, **a.g.e.,** s.118.
[46]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.95.
[47]**A.e.,** s.303.

halayıklarıyla beraber yemek yerler. Yazar Prens adaları için çoğunlukla Pazar gününü tercih ettiklerini de vurgulamaktadır.[48]

Fontmagne İstanbul'un eğlence yeri olarak adlandırdığı adalara Fransız sefiri M. Thouvel ile sabah dört itibariyle başlayan gezintisinin keyifli geçtiğini anlatmıştır. İstanbulluların ve yabancıların çok sık gezmeye geldikleri, en gitmeye değer ve en büyük adanın Heybeliada olduğunu söyleyen yazar, büyüklük konusunda bilgi hatası yapmıştır. Heybeliada'yı yürüyerek gezdiğinden pek büyük bulmamış fakat havasının temizliğine ve hastalık iyileştirdiğine dikkat çekmiştir. Şirin sokaklarda villalar gördükten sonra tepedeki Yunan okulunu ziyaret eden yazar, burada rahiplerin onları karşıladığını ve parşömen üzerine yazılmış bir İncil gösterdiklerini söylemiştir. Topçuluk okulunun önünden geçerken (Deniz Lisesi olmalı) yapının görünüşünün onları şaşkınlığa uğrattığını ve sefirin Fransa'da bu değerde bir kuruluşun var olmadığını söylediğini yazmıştır.[49] Heybeliada yakınlarında Büyükada ve diğer adaların olduğunu söyleyen Fontmagne onların daha az yeşillikli olduğunu bazı yerlerinin de kayalık olduğunu söylemiştir. Yazar diğer adalara gittiği hakkında bir bilgi vermemiş, Heybeliada'dan Tarabya'ya dönüş yaptığını söylemiştir.

Amerikan Büyükelçisi olarak İstanbul'da görev yapmış Samuel Sullivan Cox, 1887 yılında basılan "Prinkipo'da Tatlı Yaşam ve Prens Adaları" başlıklı kitabında bir yaz boyunca Büyükada'da geçirdiği güzel zamanları paylaşmıştır. Büyükada'dan kendi ofisine kolayca gidebildiğini, misafirlerini buradaki Rum evinde[50] ağırladığını ve burayı bir "Sağlıkevi" olarak adlandırdığını söyleyen yazar, Büyükelçiliklerin kışlık mevkilerinin bulunduğu Pera'nın yaz aylarında sıcaktan pis kokulu olması ve köpekleri yüzünden yaşanmaz olduğunu düşünmektedir.[51] Böylelikle yazını geçirmek için Büyükada'yı tercih etmiştir. Yazar'a göre Amerikalılar isterlerse rahatlıkla Prens adalarına gelebilirler. Adalar Newyork'tan on beş gün Paris'ten ise Orient Express ile Varna üzerinden üç gün uzaklıktaydı. İstanbul'a vardıktan ve burada bir gün dinlendikten sonra ertesi gün adaya varılabilir.[52] Osmanlı hâkimiyetinde olsa da

[48]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.49.
[49]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.181.
[50]Samuel Sullivan Cox, **a.g.e.,** s.57.
[51]Samuel Sullivan Cox **a.g.e.**, s.47.
[52]**A.e.**, s.55.

adaların hala Rum adaları özelliğini taşıdığını söyleyen yazar, Rum balıkçılarla balığa çıktığını yazmıştır. Eşiyle tura çıktığını söyleyen Cox, Hristos yolu üzerinden Heybe olarak adlandırılan yere gittiklerini söylemiştir. Buraya vardığında kafelerin ve seyyar satıcıların olduğunu söyleyen yazar, Aya Yorgi Manastırına çıkmak üzere ayrılan insanları görmüştür.[53] Bu da "Heybe" olarak adlandırdığı yerin günümüz "Lunapark Meydanı" olduğunu kanıtlamaktadır. Yazar gezinin geri kalanından bahsetmemiştir. Bir başka gününü Aya Yorgi Manastırına ayıran yazar, burada görevli pederin misafiri olmuş ve 600 yılında parşömen kâğıda yazılmış bir kutsal kitap gördüğünü söylemiştir. Bir zamanlar akıl hastalarının bulunduğu yerden bahsetmiş fakat o gün yalnızca bir hasta olduğunu ve onun da burada olmadığını yazmıştır. Manastırda vakit geçirip pederle sohbet eden Cox, verdiği bağış ardından eşeğine binip evine döndüğünü yazmıştır. Hristos Manastırı'na gitmek için geç olduğunu düşünerek bir başka gün evine yakın olan bu manastıra yürüyüş yapmıştır. Hala tarım yapılan arazisinin olduğunu bazı keşişlerin üzüm bağlarıyla ilgilenip şarap yaptıklarını ve Manastırın buradan gelir sağladığını belirtmiştir.[54] Burada bir cenaze merasimine denk gelen yazar, camide izlediği sade merasim kadar etkilenmediğini söylemiştir. Cox, Halki adasına (Heybeliada) da bir hafta sonu gününü ayırmıştır. İner inmez denizcilik okulu ile karşı karşıya kalmışlardır. Heybeliada'da at arabalarına izin verilmediğini söylemiş ve tek ulaşımın eşekle sağlandığını vurgulamıştır. Fakat yazar onun için getirilen at ile adada gezmiştir. İlk olarak Ruhban okuluna çıkmışlardır. Burada Aya Triada Manastırını papaz rehberliğinde ziyaret etmiş ve kütüphaneyi görmüştür. Buradan ticaret okuluna gitmişlerdir. Buradaki çam kokuları, arazi yapısı, yürüyüş için dinlenme alanları ve ağaçlardan dökülen kozalaklardan oluşan halı dokusu ile piknikçiler, yürüyüşçüler ve hastalar için Büyükada'dan daha üstün geldiğini söylemiştir. Cox, Ticaret okulunun bitişiğindeki küçük kiliseyi ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir. Buradan yine vasıtalara bindikten sonra kolejin önündeki yoldan koya inmiş ve buradaki restoranda mola vermiştir. Ardından orman içinden ilerleyerek Kutsal Ruh kilisesine varmıştır. Yazar ağaçlardan kozalak koparmanın bile yasak olduğunu söylemiştir. Aya Yorgi Kilisesine varan yazar ana binanın uçurum kenarında

[53] **A.e.** s.112.
[54] **A.e.**, s.148.

kayalar üzerinde kurulduğunu söylemektedir.[55] Yazar buradan gezisini sonlandırmıştır. Cox, Plati ve Oxia adalarının her biri üzerinde geçmişten kalma kilise kalıntılarının olduğunu, Oxia'da yılanlar hariç bir başka canlının yaşamadığını söylemiştir. Oxia geçmişte köpek ve hastalanmış atlar için kullanılmıştır. Plati adasını (yassıada) gezmek için ise bir başka gününü ayırmıştır. Yassıada'ya balık tutmaya gittiklerini söyleyen Cox, gördüğü her adayı ve manzaraları yazmıştır. Anlatımları arasında martılardan bahseden yazar, Marmara ve Boğaz'ı canlı tutanın martılar olduğunu söylemiş ve adanın diğer canlıları gibi onların da huzur içinde yaşadıklarını vurgulamıştır. Yazar, iki adanın da yaklaştıkça göründüklerinden daha geniş olduğunu fark etmiştir. Plati'de bir zamanlar bulunan kilise deniz kenarındaki kalenin yakınında hala görülmektedir. Yazarın söylediğine göre Plati adası geçmişte Sir Henry Bulwer'ın olmasından dolayı rahatlıkla onun ismiyle de adlandırılabilir. Adadaki bulut beyazı kaleleri de o yaptırmıştır. Bu kaleler biri kıyıda diğeri de zirvede olmak üzere iki adettir.[56] Yazar adaya varır varmaz aşağıdaki kalenin kâhyası onu karşılamış ve içeriyi gezdirmiştir. İçeride şömineli salonlar ve büyük avizeler yer almaktadır. Cox bu kâhyanın kendi ailesiyle beraber toplam sekiz kişiyle birlikte buranın tarımsal faaliyetlerinden sorumlu olduğunu da öğrenmiştir. Terkedilmiş bir bölge olduğu yazarın geçtiği ve betimlediği yerlerden belli olmakla birlikte üst kale alt kaleden daha iyi durumdadır ve en iyi korunmuş yerleri ahırlardır.[57] Yazar bu kaleleri gezmeyi bitirdiğinde kâhyaya verdiği bahşişin ardından teknesine dönmüş ve öğle yemeği yemek üzere Antigone'nin (Burgazada) yolunu tutmuştur.[58]

Pierre De Tchihatchef Adalardan bahsederken, Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada, Yassıada, Sivriada, Kaşık adası, Sedef Adası ve Tavşan adasını sıralamış ama aralarından Büyükada'nın üzerinde durulmaya layık olduğunu vurgulamıştır. Büyükada'da Aya Yorgi Manastırı ve eşsiz manzarasının üzerinde duran yazar, Sedef ve Tavşan adalarının sadece tavşanların yaşadığı çıplak adacıklar olduğunu ve avcıların uğrak yeri olduğunu söylemiştir.[59] Heybeliada, yazara göre bu takımadalar

[55]Samuel Sullivan Cox, **a.g.e.,** s.186.
[56]**A.e.,** s.211,212.
[57]Samuel Sullivan Cox, **a.g.e**., s.218.
[58]**A.e.,** s.221.
[59]Pierre De Tchihatchef, **İstanbul ve Boğaziçi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih vakfı, İstanbul (2000), s.30.

arasında en güzelidir. Adını bakırdan alan bu adada, birçok bölgeyle birlikte özellikle güneyinde bakır madeni için yapılan kazı çalışmaları görülmektedir. Güneydoğuda bulunan plajında maden köpüklerinin bulunması ve tepelerinden birinde bulunan Panagia Manastırının yer aldığı vadide kazılardan oluşmuş yükseltiler bulunması bu durumu onaylar niteliktedir. Heybeliada, Büyükada Aya Yorgi tepesinden bakıldığında bir ucu Panagia, diğer ucu Aya Triada manastırları ile biten yeşil bir kütleye benzemektedir. Bu kütle bazı plajlarla çevrelenmiş ve üzerlerinde doğu yamacındaki yerleşim de görülmektedir. Burgazada'nın en yüksek noktasında bazı manastır kalıntıları ve yakınında sapasağlam iki sarnıç gözükmektedir. Burgazada'da tek köy doğu sahilinde bulunur ve yanında Aya Yorgi Manastırı bulunmaktadır. Kınalıada ıssız bir adadır. Fakat Yassıada, Sivriada ve Kaşık adası kadar da çorak değildir.[60] Bu adalar geçmişlerindeki bilinen sürgün hikâyelerinden çok uzaklarda, en çekici ve sağlıklı sayfiye yerleri olmuşlardır. Boğaz'dan hatta başkentten çok daha güzel iklimleri bulunur. Adalarda geçmişten beri korunan Hristiyan yerleşmesi yazar döneminde de devam etmektedir bu sebeple yabancılar için çok uygun bir yerleşim olduğunu söylemiştir.[61] Özellikle Buharlı gemi seferlerinin başlamasıyla bu fırsat iyice artmıştır.

2.3. İSTANBUL BOĞAZİÇİ

2.3.1. Boğaziçi (Anadolu Yakası)

Bir Rus doğa bilimcisi, coğrafyacısı ve gezgini olan Prens Pierre De Tchihatchef'e göre Dünya üzerinde bu denli tarihe şahit olmuş, doğanın çeşitli hediyeleriyle donatılmış, Asya ve Avrupa'yı birleştiren İstanbul Boğazı kadar görkemli bir manzara bulunmamaktadır. Yazarın tahminlerine göre boğazın Asya kıyılarındaki vadi sayısı Avrupa kıyılarına göre daha fazladır ve Asya kıyısının manzarası daha güzeldir. Bu güzellik ve üstünlüğün de engebenin çok olmasından kaynaklandığını düşünmektedir.[62] Doğa Bilimci, Asya kıyılarından bahsederken Asya Tatlısu vadileri adıyla anılan Göksu'dan başlamış ve Anadolu Hisarını da anmadan geçmemiştir.

[60] **A.e.,** s.31.
[61] **A..e.,** s.32.
[62] Pierre De Tchihatchef, **a.g.e.,** s.17.

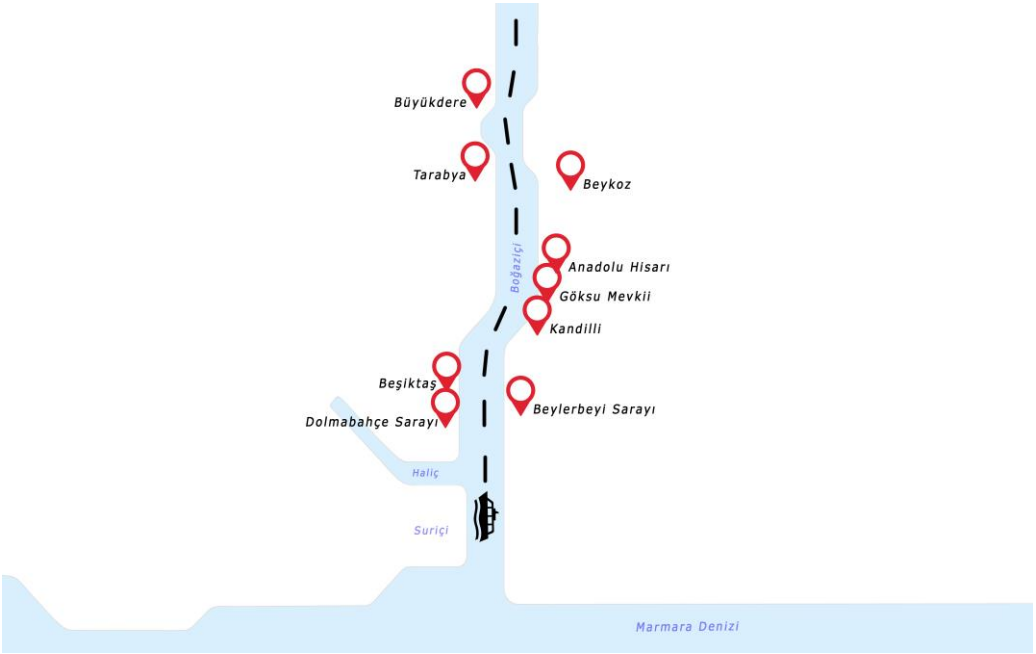
Kandilli, Kanlıca, Çubuklu, İncirköy, Sultaniye, Beykoz, Tokat Deresi ve Hünkâr iskelesi, Yuşa Tepesi, Filburnu, Poyraz burnu, Anadolu feneri ve Yon burnu gibi yerler yazarın saydığı önemli noktalar olmuştur. İstanbul'u ve Boğaz'ı yalnızca Mayıs'tan Ekim'e kadarki[63] yaz aylarında gezmeyi öneren yazar, buharlı vapurların bu bölgede geziyi çok kolaylaştırdığını ancak belirli saatlerde yapılan bu seferlerin güneş battıktan sonra sona erdiğini söyleyerek yetersizliğini vurgulamıştır.[64] Vapurların bittiği noktada kayık tek seçenek kalmaktadır. Boğaz kıyılarında eğlence hayatı bekleyen yabancıların bu hayalden vazgeçmelerini söyleyen yazar, burada balo, konser, kumarhane gibi yerlerin olmadığını hatırlatmıştır. Yazara göre bu tip zevkler burada Avrupa konforuyla sunulmamaktadır ve burada gelen insanların doğada, zaman zaman at sırtında bazen de yaya olarak gezerek hayran kalmakla yetinmesi gerekmektedir. Bu gezginler yanlarında yiyeceklerini ve kilimlerini taşımalıdır. Akşam evine dönmediği takdirde konuksever bir çobanın ağılında veya açık havada uyumayı göze alması gerekmektedir. Çünkü Pera, Tarabya, Büyükdere ve Büyükada dışında Boğaz kıyı bölgelerinde hiç otel yoktur. Yazar bu bölgeleri sayarken bazı kötü şartlardaki otelleri es geçtiğini söylemiştir.[65] Bu şartları sayarak yabancılara Boğaz'ın çok özenilecek özelliklere sahip olmadığını söyleyen yazar, ardından inanılmaz güzellikteki manzaradan ve Avrupa yaşamının temel alışkanlıklarının karşılandığından bahsetmektedir. Bu beklentide biri için Boğaz yaşamı yeterli olmakla birlikte Batı Avrupa'nın meşhur yazlık bölgelerinin en çok övülen yerleri silikleşmektedir.[66] Yazar bu kültürdeki entelektüel zevklere uygun etkinliklerin yaratılmasının azlığının kadın ve erkeğin kendiliğinden birlikteliğini oluşturan imkânların yokluğundan kaynaklandığını düşünmektedir.[67]

Ernest Mamboury Boğaziçi'nde Karadeniz girişine kadar Şirket-i Hayriye vapurlarının işlemekte olduğunu söylemiştir. Boğaz seferlerinden bazılarını sınıflandırırken mıntıkalara ayırmıştır.[68] Anadolu Yakasının birinci mıntıkası için Üsküdar, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy duraklarından bahseden

[63]**A.e.,** s.179.
[64]**A.e.,** s.175.
[65]Pierre De Tchihatchef, **a.g.e,,** s.174.
[66]**A.e.,** s.179.
[67]**A.e.,** s.175.
[68]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.154.

yazar, ikinci mıntıka için Kandilli, Anadolu Hisarı, Kanlıca, Çubuklu, Paşabahçesi, Beykoz, Anadolu Kavağı duraklarını saymıştır. Ayrıca Beykoz'dan 5 km ileride Akbaba ve 6 km mesafede Dereski köylerine doğru gezintilerin yapılabileceğini gezi programlarına eklemiştir. Bu köylerin kiraz ve kestaneleri meşhurdur.

Mamboury, programlı gezilerinden birinin sekizinci gününde Boğaziçi'nde gezi önermektedir. Vapur kullanılacak gezide seyyahların yanlarında yiyecek götürmelerini söylemiştir. Vapurların hareket saatleri için otellerden bilgi alınabileceğini vurgulayan yazar, eski köprünün İstanbul tarafından vapura binmiştir. Anadolu Kavağına kadar gidiş dönüş bileti alınmalıdır. Kavağa varıldığında burada inilir ve öğle yemeği molası verilmiştir. Ayrılmadan Ceneviz kulesi de ziyaret edilir.[69] Dilenirse buradan sandalla daha yukarı çıkılabilir veya sahil boyunca uzanan dar yol takip edilerek 3 km sonra Kefeli mevkiine gelinebilir. Daha ileri devam etmek isteyenler için Fil burnu ve burayı muhafaza eden tabyalar, Poyraz burnu, Anadolu Feneri, ardındaki Kabakoz denen küçük körfez ve Riva köyü ve deresi görülebilir.[70]

Görsel 10: Seyyahların Boğaziçi Ortak Gezi Noktaları Haritası

[69]**A.e.,** s.182.
[70]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.217.

Boğaz'ın Rumeli tarafında tramvaylar olmasına ve araba için uygun yol bulunmasına rağmen Anadolu tarafında yolların her tarafı işlek durumda değildir. İstanbul'a gelen seyyahların Bizans saray kalıntıları ve Boğaz'daki Osmanlı saraylarını ziyaret edebileceklerini söyleyen yazar, Beylerbeyi Sarayından da bahsederek, Anadolu yakasının üçüncü iskelesi olan Beylerbeyi'nde bulunduğunu açıklamıştır. Boğaziçi'nin en küçük ama en zarif köşklerinden Göksu Kasrı ve yanındaki çeşme de yazarın bahsettiği yapılardan olmuştur. Anadolu Hisarı'nda vapurdan indikten sonra Anadolu Hisarı eski kalesi içinden geçilerek Göksu deresini aşan ahşap bir köprüye gelinir. Solda dere boyunca gidildiği takdirde yaşlı ve güzel ağaçların gölgelediği bir bahçeye varılır ki burası Göksu denen mesire yeridir. Köprünün diğer tarafından gidildiği takdirde önde bir çayır ve üzerinde sahil tarafında Göksu kasrı görülebilir. Göksu deresinin ağzında yer alan bölge 19. Yüzyılın sonuna kadar Türklerin Cuma ve Pazar günleri buluşma yeridir. Eski dönemlerde kayıklar Göksu deresinin yukarısına kadar çıkmakla birlikte buralarda kahvehaneler bulunmaktaydı. Fakat Mamboury döneminde dere kumla tıkanmış ve kahvehaneler ortadan kalkmıştır.[71] Biraz sonra Küçüksu isimli dereye gelinir.

Fontmagne, daha İstanbul'a gelirken, az kişiye nasip olacak şeyleri göreceği için ve yaşayacağı yirmi iki aylık Boğaziçi macerası için heyecan duymuştur.[72] Asya ve Avrupa'yı birleştiren Boğaz'dan çok etkilendiğini söylemiştir. M. Thouvenel ile beraber hemen her gün kayıkla gezmeye çıktıklarını ve çoğunlukla Asya sahilinin en güzel köşelerinden olan Sultan Çayırı'na gittiklerini yazmıştır. Yazar çevrede serpilmiş gibi duran mermer çeşmeler ve büyük bir çınar ağacı gölgesinde bir derviş evi bulunduğunu söylemiştir. Bu gezintilerden bir başkası da Küçüksu'ya yapılmıştır. Küçüksular vadisi olarak adlandırdığı bu mevkie yazar, yaz ve bahar aylarında İstanbul'un her yerinden insanın Cuma namazı sonrası akın ettiğini söylemektedir. Yazar, Türk kadınlarının ömür boyu kapalı duvarlar ardında oturması inancının tersine, en çok sevdikleri gezinti yerinin burası olduğunu söylemektedir. Buraya araba veya kayıklarıyla gelip halı serip üzerinde otururak hoşça vakit geçirmektedirler.[73]

[71]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.209.
[72]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.14.
[73]**A.e.,** s.76.

Özellikle çeşmenin etrafında kümelenen kadınların yanına fesli ve kavukluların yaklaşması imkânsızdır. Kadınların rengârenk yaşmaklarından bahseden yazar, zaman zaman yaşmakların kalınlaşması için kanunlar çıkarılmasına rağmen buna pek uyulmadığını söylemiştir. Türkiye'de kanunlar bir haftadan fazla uygulanmamaktadır.[74] Giyimine oldukça önem veren Türk kadınlarının en önemli meşgalesi süslenmek ve bir şeyler atıştırmaktır. Vadi sonundaki tepeleri küçük derelerin suladığı, çocuklarla dolup taşan bu bölge adeta bayram yeridir. Erkekler büyük ağaçların gölgesinde kurulmuş seyyar kahvelerde kahvelerini yudumlarken çubuklarını tüttürürler. Türkler ayaklarını altlarına alıp oturduklarından tabure kültürleri yoktur bu sebeple yazar, zorlandıklarını yazmıştır. Buradaki kasrı da ziyaret eden Fontmagne, Göksu yakınında bulunan Kandilli'nin Boğaz'ın en şirin bölgelerinden biri olduğunu söylemiştir. Sahildeki köşkler, yalılar ve konaklar dikkatini çeker. Yazara göre Boğaz'ın Asya tarafındaki köylerine çoğunlukla balıkçılıkla uğraşanlar yerleşmiştir. Sık sık balık avlanan yerlere rastlayan Fontmagne, çoğunlukla kılıç balığı ve uskumru tutulduğunu söylemiştir. Boğaz'da balıklar bol olmakla birlikte zaman zaman suda zıplayan yunus balıkları da görülmektedir.[75] Fontmagne, son günlerinden birinde Yuşa Tepesine yaptığı gezintiyi unutmayacağını söyler. Buraya varmak için yeşillikler içinde bodur ağaçlarla dolu bir yokuşu tırmanmıştır. Bir buçuk saat süren bu yolculuk sonucunda vardıkları tepede çok güzel bir manzarayla karşılaştıklarını söylemiştir.

Dönemin Fransız sefiri M. Thouvenel'in akrabası olduğu için sefire eşlik etmek üzere İstanbul'a geldiği bilinen Fontmagne, Tarabya'daki yazlık köşkte bolca vakit geçirmiştir. Tarabya dağın arkasında kaldığından ısınmadığını söyleyerek buranın havasından zaman zaman şikâyet etmiştir. Bundan dolayı da sık sık Asya tarafında vakit geçirip ısındıklarını belirten yazar, Tarabya'nın karşısında daha fazla güneş alan küçük balıkçı köyü Beykoz'a işaret etmiştir.[76] Burada büyük çınarların gölgesi altında küçük meydan, çeşme ve etraftaki şirin evler yazarın dikkatini çekmiştir. Türk evlerinin aynı model olduğunu söyleyen Fontmagne, bu semtte kahve veya gazino gibi

[74]**A.e.,** s.57.
[75]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.77.
[76]**A.e.,** s.219.

sosyal alanın olmadığını söylemiştir. Kadınlar ise Müslüman adetlerine uygun şekilde evlerinde vakit geçirmektedirler. Yazara göre Asya tarafı Müslümanların daha bol yaşadığı bir bölgedir ve Boğaz'ın iki tarafına yayılan otuza yakın köy ağacın, meyvenin veya bir çiçeğin ismini taşımaktadır.[77] Fontmagne, İstanbul yaşamı içerisinde tanıştığı Polonyalı arkadaşı Kontes Zamoyska ile her gün Asya veya Avrupa sahillerine giderek beraber resim yaptıklarını söylemektedir.[78] Yazar Fransız Sefaretinde en çok gördüğü paşalardan birinin Fuat Paşa olduğunu söyleyerek Asya kıyısındaki yazlık evine yemeğe gittiğini anlatmıştır.[79]

Edmondo De Amicis şehirden deniz yoluyla ayrılırken gördüğü Boğaz manzarasını anlatmaktan geri kalmamış, İstanbul'un ona daha önce hiç bu kadar güzel ve büyük görünmediğini söylemiştir. Ayrılırken Anadolu sahillerinde sırasıyla Kuzguncuk, iki minareli Camiiyle İstavroz, Beylerbeyi köyü ve sarayı, Bulgurlu tepesi, Çengelköy ve tepedeki beyaz köşk dikkatini çekmiştir. Ardından Kışla etrafına yayılan Vaniköy ve Kuleli, iki köy arasında Sultan Selim'in saklandığı köşk, bir Hollanda köyüne benzeyen Kandilli köyü, İcadiye tepesi, Kandilli yanındaki dere vadileri, Küçüksu Kasrı ve çayırlığı da yazarın hayranlıkla bahsettiği yapı ve yerlerden olmuştur. Yazarın "ilahi dere" olarak adlandırdığı Küçüksu çayırlığı uzaktan bir bayram yeri olarak görünmektedir. Türk beyleri ve hanımları dolu birçok tenteli kayık mevcuttur. Yazara göre insana gemiden atlayıp oraya yüzme hissi uyandırır. Oradan hiçbir yere gitmeden Müslümanlara mahsus bu saadetin içinde olma ve ölme isteği doğar. Sonrasında Anadolu Hisarı ve eteğine oturmuş olan köyü gören yazar, Asya sahilinin daha yeşil ve daha neşeli göründüğünü söylemiştir.[80] Ardından iki beyaz minaresiyle Kanlıca köyü, Fuat Paşa'nın göz kamaştıran sarayı, Çubuklu köyü, İncirköy, Sultaniye, Beykoz köyü yazarın yolculuk esnasında yılankavi ilerleyen gemide yakalayabildiği manzaralardan olmuştur. Hünkâr iskelesi körfezi, arkasındaki yeşil vadi ve köyü, Sultan Abdülaziz Köşkü (Mecidiye Kasrı olmalı), Yuşa tepesi ve eteğine inşa edilmiş Telli Tabya, Rumeli kavağı karşısındaki kale, Rumeli feneri ve son olarak gördüğü harabeler yazarın son manzarasını oluşturmuştur. Boğaz'da en yakından en uzaktaki

[77] **A.e.,** s.220.
[78] **A.e.,** s.44.
[79] **A.e.,** s.253.
[80] Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.391.

evlere kadar tüm evler arası yemyeşildir. Boğaz'dan geçerken yazarın gördüğü manzaralar eski dönemleri düşündüğünde bir zamanların kana bulanan, ateşe verilen ve kıyasıya savaşlar verilmiş bir yer olmasındansa bir dekor hissi yaratmaktadır. Tepeleri taçlandıran kale yapıları korku hissi uyandırmak şöyle dursun adeta insanda sakin düşüncelere ve sonsuz huzur algısına sebep olur.[81]

Theophile Gauiter gündüzleri sıcak olsa da geceleri soğuyan Boğaziçi'nin iki yakasındaki göz alıcı renkleriyle dizili köşk, yalı ve saray yapıları için yansıyan güneş ve ay ışıklarını da düşünerek bundan daha güzel hayalin tasavvur edilemeyeceğini söylemiştir. Boğaz ve Marmara'nın panoramik harika görüntüsü için Bulgurlu dağına çıktığını söyleyen yazar, buraya at arabası kiralayarak gittiğini söylemiştir. Bir gün Gautier, Boğaz'da Karadeniz ağzına kadar gitmek için vapurla bir gezinti yapmıştır. Bunun için Haliç üzerindeki Galata köprüsünden gemiye binmiştir. Avrupa ve Asya kıtası arasındaki yaklaşık iki saatlik gezintisi ile kıyaslayacak başka bir gezintiyi bulmanın zor olduğunu söylemiştir.[82] Bu gezi boyunca Anadolu yakasından Kız kulesi, Üsküdar ve mezarlık alanı ilk önce dikkatini çeken manzaralar olmuştur. Üsküdar ilerisinde yaz saraylarından bahseden yazar, muhtemelen Beylerbeyi sarayı ve deniz köşklerini kastetmiştir. Bu sarayların pencerelerinin parmaklıklı olduğundan bahseden Gautier, kuş kafesine benzediklerini söylemektedir. Yazara göre Türk villaları deniz üzerinde yüzer gibi olduğundan yüzme okuluna benzemektedirler. Buharlı gemilerin daha çok iskelesi olan Avrupa yakasına daha yakın mesafede gittiğini söyleyen yazar belki de bu sebeple Asya yakasından daha az bahsetmektedir. Asya kıyılarının karşı kıyılara göre daha ağaçlı ve gölgeli olduğundan bahsetmiş ve daha sıkışık mesafelerde köylerin ve köşklerin dizili olduğunu söylemiştir. Bu köyler Kuzguncuk, Stavros, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy ve tatlı sularıyla Küçüksu'dur. Küçüksu denizden görülen çeşmesi ve zengin yeşilliğiyle Osmanlıların en sevdiği gezinti yeridir. Bu geniş çayır Cuma günleri arabalarla dolar ve haremin tembel güzelleri İzmir halıları üzerine uzanırlar.[83] Anadolu Hisarı da yine yazarın dikkatini çeken yapılardan olmuştur.

[81]**A.e.,** s.393.
[82]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.305.
[83]**A.e.,** s.308.

Samuel Sullivan Cox, Boğaziçi'nin Kandilli isimli köyünden Tüm Konstantinopolis limanının göründüğünü ve hemen alt tarafında modern bir Türk köyü olan Beylerbeyi'nin yer aldığını söylemektedir. Türkiye'de tek bir köyün yaşamına bakarak tüm ülke hakkında fikir sahibi olunabileceğini[84] düşünen Cox, burada Beylerbeyi sarayını ziyaret etmiştir. Bu saray dışında Istavros, Çengelköy, Kuleli ve Kandilli saraylarını da anmayı ihmal etmemiş ama aralarında en gösterişlisinin Beylerbeyi olduğunu vurgulamıştır. Yazar, sarayın deniz köşklerinden, terasın üst kısmındaki devekuşu bahçesinden ve hala sarayda bulunan kaplandan bahsetmiştir.[85] Bu bengal kaplanı yazarın çok dikkatini çekmiştir.

2.3.2. Boğaziçi (Avrupa Yakası)

Daha önce bahsedildiği gibi Ernest Mamboury, İstanbul boğazı Rumeli sahilinde Bebek semtine kadar tramvay olduğunu ve yolların araç için Anadolu yakasına göre daha iyi olduğunu söylemiş fakat büyük ölçüde deniz yoluna bağlı bir ulaşım kullanıldığını eklemiştir. Burada tepe yamaçlarında bulunan hanelerde oturanlar yarı köylü yarı şehirlidirler. Bir kısmı balıkçılıkla uğraşmakla birlikte diğer kısmı da İstanbul ve Galata'da çalışırlar. Tarabya, Yeniköy ve Büyükdere gibi bazı köyler yazlık yerlerdir. Sefirler veya Beyoğlu sakinleri yazın buralarda süslü otellerde ikamet ederler. Yine Bebek, Tarabya ve Beykoz bölgelerinin sahillerinde bulunan lokantalı gazinolar, isteyenin hem güzel yemek yiyebileceği hem de musiki dinleyebilecekleri mekânlardır. Zira bu tip kafa yorgunluğunu giderecek eğlenceler İstanbul'da sınırlıdır.[86]

Daha önceden bilinmektedir ki Boğaziçi vapurları Karaköy-Eminönü köprüsü üzerinden kalkmaktadır. Vapurun Rumeli sahillerinde ilk durağı Beşiktaş'tır. Yolda Mamboury'nin ilgisini çeken yapılar olarak Almanya Sefarethanesinin büyük binası, ileride taş kışla ve Maçka kışlası, henüz bitirilmemiş İtalyan Sefaret binası ve Valide Camii (Bezmialem Valide Sultan Camii) ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'nı sayabiliriz. Dolmabahçe Sarayı'nın içinin muhteşem olduğunu söyleyen Mamboury, sarayın

[84]Samuel Sullivan Cox, **a.g.e.,** s.263.
[85]Samuel Sullivan Cox, **a.g.e.,** s.267.
[86]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.149.

yakında halka açılacağını haber vermektedir. Saraya bitişik olan Beşiktaş iskelesinden sonra vapur Çırağan Sarayı rıhtımına devam eder. Ardından sırasıyla Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Rumeli Hisarı uğranan duraklardır. Rumeli Hisarı üzerinde Amerikan mektebi binaları görülmektedir. Buradan Boyacı köyü, Mirgün, İstinye ve Yeniköy'e gelinir. Bu bölgede güzel yalılar mevcuttur. Ayrıca eski Avusturya sefarethanesi, Aya Yorgi Rum kilisesi, Meryem Ana kilisesi ve yolda görülen Sümer Palas Otel Mamboury'nin bahsettiği yapılardandır. Bir sonraki durak Tarabya'dır. Ardından Kireçburnu'na gelinir. Buraya yakın balıkçıların ikamet ettiği ve Mamboury'nin Anadolu Hisarı'ndan kayıkla gitmeyi önerdiği Kefeli köyü bulunur. Büyükdere'ye gelindiğinde Mamboury, buradan Kabataş tepesine güzel gezintiler yapılabildiğini, ayrıca Belgrad ormanına gidip bentlerin ziyaret edilebileceğini hatırlatmıştır. Dileyen Pirgos ve Alibeyköy üzerinden ve Orman içinden geçerek Bahçeköy, Maslak ve Kâğıthane'yi kat ederek Beyoğlu'na yaya gidebilir.[87] Mesarburnu, Yeni Mahalle'ye uğradıktan sonra vapur en son Rumeli Kavağına gelir. Tepedeki mevkide Rumeli Kavağı kalesinin son kalıntıları görülmektedir. Rumeli kavağından sonra cadde son bulur ve keçi yolundan başka bir şey görünmez. Karadeniz'in girişinde ise Rumeli Feneri mevcuttur.

Amicis daha önce bahsedildiği gibi şehri terk ederken bindiği gemi ile yolculuğu sırasında Boğaziçi'nde gördüklerini anlatmış, bunun dışında deniz yoluyla yaptığı herhangi bir boğaz gezisinden bahsetmemiştir. Fakat Boğaziçi köylerine giden vapurlar olduğunu söylemiştir. Ayrılırken Avrupa yakasında gördüğü ilk köy Beşiktaş'tır. Burada çınar ağaçlarının gölgelediği Barbaros türbesi ve denize doğru kazıkların üzerine oturmuş tıklım tıkış kahve Amicis'in dikkatini çekmiştir. Boğaziçi köylerinin kendilerine has zarafet ve neşesi vardır. Avrupa yakasının saraylar silsilesini geçerken Amicis, etkilendiğini dile getirmiştir. Ardından Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek, Rumeli Hisarı, Baltalimanı köyü, Emirganoğlu bahçesi koyu, İstinye, Yeniköy, Kalender körfezi, Tarabya yazarın sırasıyla gördüğü köylerdir. Burada Amicis, boğaz manzarasının zirve noktasına çıktığını söylemiştir. Tarabya, Büyükdere'den sonra sahilleri süslü en şaşalı köydür.[88] Sonrasında Küçük

[87]Aynur Demiriz, **a.g.t.,** s.215.
[88]Edmondo De Amicis, **a.g.e.,** s.395.

Hünkariskelesi köyü görülür ki burası Ermenilerin gözde yazlık yeridir. Büyükdere koyu bütün bu güzellikleri geride bırakacak etkidedir. Boğazın en üstün zarafeti Amicis'e göre buradadır ve Büyükdere köyü de burada bulunur. Kefeliköy buradan hemen sonra gelmekte ve köyün arkasında Belgrad ormanı ve su bentleri yükselmektedir. Son olarak Sarıyer köyü, Yenimahalle köyü, Rumeli kavağı kalesi, Büyükliman köyü, Rumeli feneri yazarın gördüğü ve bahsettiği bölgeler arasındadır.

Amicis, kitabında boğazın incisi gibi duran Dolmabahçe sarayına bir bölüm ayırmıştır. Galata'dan buraya yaya gitmek için Tophane ve Fındıklı mahalleleri geçilmektedir. Bu sarayı bir yapıdan çok mücevhere benzeten yazar, içine girmediğini hatta içeri girme şansına sahip olanların içinin de dışı kadar süslü olduğunu anlattıklarını söylemiştir. Bir saltanat alayı merasimini izleyen Amicis, o gün bu merasimi fakirhane olarak adlandırmış ve geçmiş padişahların gücü ve kudreti yanı sıra Sultan Abdülaziz'in güç kaybını dile getirmiştir. Amicis bir başka başlığını Çırağan Sarayı'na ayırmış ve bu saraya bizzat gitmiştir. Sultan Abdülaziz'in yaveri tarafından görevlendirilmiş iki haremağası eşliğinde tramvayla bu saraya gittiklerini dile getirmiştir. Saraya girdiklerinde resmi kıyafetlerle onları birçok insanın uzun bir koridorda karşıladığını söylemiştir. Bu koridordan sonra terlik giyerek yola devam ederek üst kata çıkmışlardır. Sarayı haremağaları gezdirmiş ve içerideki bölümleri anlatmışlardır. Amicis, gezerken etrafta gördüğü sadeliğin onları sessiz konuşmaya zorladığını söylemiştir. Özellikle Sultanın hamamından etkilenen Amicis, geziden sonra satırlarını yazarken hamamın gözünün önünde olduğu gibi durduğunu dile getirmektedir. Müthiş bir sessizliğe bürünmüş sarayda adeta bir yere yetişecekmişçesine hızlı hareket ettiklerini söyleyen Amicis, saraydan koşarak çıktıklarını dile getirmiştir.

Fontmagne şehre gelirken bilindiği üzere çoğu zamanını geçireceği Tarabya'ya varmadan Boğaziçi sahillerinde gördüğü yalılar, köşkler ve bahçeler ile birlikte Boğaz'da adeta büyülendiklerini söylemiştir. Bu köşkte geçirdiği manzaralı sabahları ve manzaranın büyüsünden etmeyi unuttuğu kahvaltılarını anlatırken Fontmegne, Tarabya limanının küçük olmakla birlikte hareketli olduğunu söylemiştir. Boğaz sahillerinin güzellik ve neşe diyarı gibi görünmelerine rağmen bu görünümün yalnızca dekor olduğunu belirten Fontmagne, karaya ayak basıldığı takdirde içerilere doğru

insanı hüzünle dolduracak kadar maddi ve kültür bakımından fakir bir görüntü olduğunu söylemiştir. İstanbul'un biraz uzağı yazara göre adeta bir çöldür.[89]

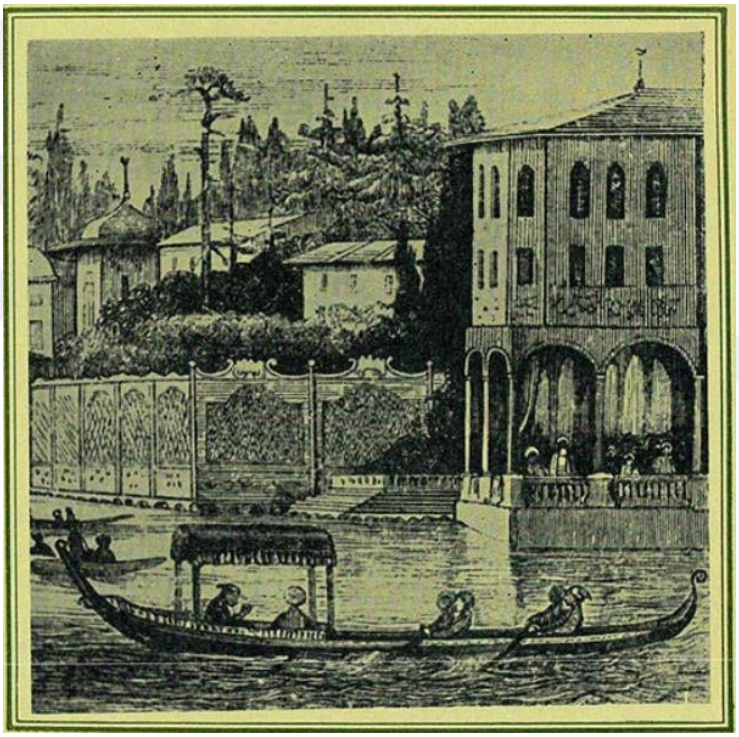
Fontmagne bir gün Lady Stratford'un yemek davetine bir başka gün ise Türk bir Paşa'nın Boğaziçi Avrupa yakasında Küçük Fener bölgesinde verdiği yemeğe katılmıştır. Türk Paşa onları Fener tepesinin yamacındaki kalede karşılayıp ağırlamıştır. Burası Boğaz'ın Karadeniz'le birleştiği yerdedir. Boğaziçi ne kadar canlı ise burada görülen manzara bir o kadar karanlık ve ürkütücüdür.[90] Aynı zamanda onunla yakından ilgilendiğini söyleyen Lady Stratford ile Karadeniz girişinde birçok geminin batmasına sebep olan Öreke taşlarını görmeye gitmiştir. Bunun oldukça tehlikeli bir deneyim olduğunu söyleyen Fontmagne, gittikleri kayalıkların üzerinde yürüdüklerini ve tek parça döndüğüne memnun olduğunu dile getirmiştir.

Bir gün Sultan Hanım düğününe denk gelen Fontmagne, bu günlerde Boğaz'ın her yerinin ışıklandırıldığını, herkesin eğlendiğini, cezaların, yasakların önemsenmediğini ve gün boyu halkın Dolmabahçe sırtlarındaki Ermeni ve Fransız mezarlıklarında toplanıp eğlendiklerini söylemiştir. Burada hokkabazlar ve cambazlar gösteri yapmaktadırlar.[91] Yine Dolmabahçe sırtlarında on iki gün süren Çadırlar Bayramı'na da katılan Fontmagne, burada padişah ve şehzadelerin de bulunduğunu söylemiştir. İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen on bin erkek çocuğunun sünneti sebebiyle tertip edilen bu organizasyon için binlerce çadır kurulmuştur. Bir Cuma günü Sultan Abdülmecit'in camiden dönüşüne şahit olan Fontmagne, Dolmabahçe sarayına gittiğini anlatmıştır. Bu sarayın zarif ve ince bir stile sahip olduğundan bahsetmiştir. Sultan'ın vezirlerle divan kurduğu ve sefirleri huzuruna kabul ettiği Beşiktaş Kasrı'ndan bahseden Fontmagne, hafif ve zarif mimarisi ile şark tarzı taşıdığını söylemiştir. Fontmagne'e göre Avrupai hava taşıyan yapılar şark havasını bozmaktadır.

Theophile Gautier, Avrupa yakasının Asya'ya göre daha az ağaçlı ve daha sıkışık olduğunu gözlemlemiştir.[92] Kayıkla Boğaz'a yaptığı mini bir gezide gördüğü

[89]La Baronne Durand de Fontmagne, **a.g.e.,** s.78.
[90]**A.e**., s.86.
[91]**A.e.,** s.136.
[92]Theophile Gautier, **a.g.e.,** s.308.

Nusretiye Camii ve Tophane yapısından sonra caminin minarelerinin şehrin en ince ve zarif minareleri olduğunu söylemiştir. Boğaz'ın Avrupa kıyısı boyunca vezir ve paşaların yalılarını görmüş ve Çırağan Sarayına varmıştır. Bir süre sarayı izledikten sonra gezisine son vermiştir. Tıpkı başka gezginler gibi Gautier'de bir merasime denk gelmiş ve Padişah'ın Çırağan Sarayı yanındaki Mecidiye Camii'nde namaz kıldığı zamana ve bununla ilgili törene şahit olmuştur. Bu esnada Çırağan Sarayı'ndan bahseden Gautier, modern bir yapıda olduğunu, kıvrık olan Ceneviz ve Rokoko tarzı mimarisinin ilginç olmadığını fakat güzel göründüğünü söylemektedir.[93]

Görsel 11:Theophile Gautier Kitabından Boğaz'ın Saray ve Yalıları

Gautier, kazıklar üzerine inşa edilmiş hemen suyun kenarındaki Beşiktaş kahvehanesini uzaktan seyrettiğinde pek hoş ve zarif göründüğünü ve adeta balıkçıların salaş mekânlarına benzediğini söylemiştir. Bu su üstündeki kahvehanenin önü, yanaşan kayık kalabalığı ile doludur.

[93]**A.e.,** s.182.

Üsküdar karşısındaki mermer saraydan bahseden Gautier'nin Dolmabahçe sarayını kast ettiği anlaşılmıştır. Bu sarayın önünden her geçtiğinde hep içeri girmek istediğini söyleyen Gautier, İtalya'da olsa bunun çok kolay olacağını fakat burada padişah rıhtımına kayık yanaştırmanın kötü sonuçları olabileceğini söylemiştir. Gautier oldukça şanslı olacak ki yapının mimarı olan mösyö Balyan ile tanışmış hatta bizzat kendisinin sarayın dairelerini ona gezdirdiğini söylemiştir. Sarayın içinin henüz bitmediğini dile getirmiştir. Buradan çıktığında acıkmış olan Gautier, aşçı dükkânlarının birinde yemek yedikten sonra Tophane ve Sultan Mahmut camisine varmıştır. Bu camiyi modern ve zevkli olarak tanımlamış, minarelerinin zarafet bakımından ün saldığını söylemiştir. Ayasofya'nın prototipi yapılardan cesaretli ve yeni bir anlayışa sahip olanıdır.

Gautier Büyükada'da beş-altı gün kaldığında burayı güzelce gezdiğini, ardından Sarayburnu'ndan başlayarak Karadeniz'e kadar tüm Boğaz'da bir gezinti yapmak üzere Boğaziçi'ne yöneldiğini söylemektedir.[94] Karadeniz ağzına kadar deniz ulaşım araçlarıyla dolu olduğunu söylediği Boğaziçi'nde, kayığa binenlerin azaldığını belirtmektedir. Kendisi gezi sırasında yine Çırağan sarayını gördüğünden bahsetmiştir. Daha önce mimarisi ilginç değil ama güzel dediği yapı için bu sefer geniş merdiveni denize kadar inen dikkat çekici yapı olarak bahsetmiş ve güzelliğini tekrar vurgulamıştır. Ardından daha önce detaylıca anlattığı Dolmabahçe sarayından bahsetmeye başlamış ve pek soylu zevkle olmamakla birlikte garip ve zengin bir kaprisin ürünü olduğunu söylemiştir. Buradan Ortaköy ve Kuruçeşme köylerini geçmiş, bu iki köy arasında oldukça hoş bir görünüme şahit olduğunu söylemiştir. Burada Arnavutköy ve Bebek, yazarın geçtiği diğer köylerdir ve tabi ki Rumeli Hisarı dikkat çekmektedir. Rumeli Hisarı'nın yanındaki mezarlık Gautier'ye göre ferah ve neşeli görünmektedir. İnsanın adeta oraya gömülme isteği gelir.[95] Balta Limanı, İstinye, Yeniköy ve Kalender geçildikten sonra gemi Tarabya'da durmuştur. Burada oturmak hoş ve zevklidir. Rıhtımda lüks kahveler ve az rastlanacak restoranlar bulunmaktadır. Buradan sonra Büyükdere ve Rumeli kavağından sonrasında boğaz genişleyerek Karadeniz'de kaybolmaktadır. Büyükdere, dünyanın en iç açıcı ve zarif

[94]Theophile Gautier**, a.g.e.,** s.304.
[95]**A.e.,** s.310.

yerleşim yerlerinden biridir. Burada zengin tüccarların evleri bulunur. Burada yeni kurulan oteller çok iyi işlemektedir. Gautier burada bir bahçede kahvaltı yaptığını söylemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURİSTLERİN GÜNÜMÜZ İSTANBUL'UNU ZİYARET AMAÇLARI VE ŞEHİRDE ROTA TERCİHLERİNİ BELİRLEYEN ETMENLER

3.1. SEYAHAT ACENTELERİNİN FAALİYETLERİ İLE TURİSTLERİN ÜLKEMİZİ TERCİH SEBEPLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Öğrenmek, insanın yaşamından doyum alması için gerekli olan bilgilerin kazanılmasıdır.[1] İnsan yaşamı boyunca yeni kültürler ve coğrafyalar tanıma merakına sahip bir canlı olmuştur. İnsanların kendi rutin hayatlarından kopup değişik deneyimler edinme, kültürel ve coğrafi farklılıkları keşfetme ve öğrenme hissi turizm olgusunu gündeme getirmekte ve faaliyetlerini desteklemektedir. Doğal varlıkların turizme katkısı yadsınamaz derecede olmasına rağmen, insanların geçmiş dönemleri öğrenme dürtüsü de bu sektörün etkenlerinden biri olmuştur. Günlük rutinlerin insana geçmiş deneyimleri yaşatmaması duygusu insanların hem kendi hem de ülke tarihleriyle ilgilenmelerine sebep olmuştur.[2] İnsanın kendi ülke hatta semt tarihlerini öğrenmek üzere kültür turlarına katılmaları bununla bağdaştırılabilir. Bu isteğe merak unsuru eşlik ettiğinde başka kültür ve milletlerin tarihini öğrenmek de çekici gelmektedir. Teknolojik keşiflere bakıldığında ise bu buluşlar ile toplumsal değişimin paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır.[3] Kişilerin yaşadıkları deneyimleri sosyal medyada paylaşabiliyor olması ve bunu takip edebilme imkânı turizm tercihlerini etkilemektedir. Günümüzde iletişim araçları ve imkânlarının artmasıyla insanların merakının biraz olsun giderilmesi kolaylaşmış görünse de sosyal medya veya televizyon programlarıyla tamamen giderildiğini söylemek zordur. Anlatımdan ziyade

[1]Malik Yılmaz, "Öğrenme ve bilgi ilişkisi", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 29.1, 2009, 173-190.
[2]Gözde Emekli, "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", **Ege Coğrafya Dergisi**, 15, 2006, s.51-59
[3]Nurettin İmre, "Turizm Sektöründe Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 4.2, 2020, s.1655-1670.

görsel olarak da çeşitli kültürleri deneyimleyen kişi şüphesiz bizzat bu kültürlere şahit olmak istemektedir. Günümüz şartlarına uygun çeşitli ön plandaki mekânlara gitmek bazı kişilere sosyal statü kazandırmaktadır. Yani turizmin, merak unsuruyla hareket edip yeni deneyimler yaşamak isteyen insanların veya toplumda bir statü kazanacağını düşünen insanların tercih ettikleri bir sektör olduğu düşünülebilir. Turizmde çekicilik unsuru önemlidir ve bu çekicilikler coğrafyanın unsurları ile doğru orantılı olarak zaman içinde belirlenir ve sektörde yerini alır. Bahsedilen medya etkilerinin de desteğiyle turizm, zaman içinde bir ülke için büyük bir ekonomik katkı olmaya aday olmaktadır.

TURİZM GELİRİ ($)							
AYLAR	YILLAR				DEĞİŞİM ORANI (%)		
	2019	2020	2021	2022	2020/2019 (%)	2021/2020 (%)	2022/2021 (%)
	TOPLAM	TOPLAM	TOPLAM	TOPLAM	TOPLAM	TOPLAM	TOPLAM
OCAK	1 755 674	2 085 858	854 475	2 259 265	18,8	-59	164,4
ŞUBAT	1 505 062	1 682 608	722 424	1 870 892	11,8	-57,1	159,0
MART	1 865 797	895 926	1 059 071	2 430 853	-52	18,2	129,5
NİSAN	2 287 216	175 638	1 198 135	2 525 296	-92,3	582,2	110,8
MAYIS	3 024 127	196 363	1 035 086	3 611 055	-93,5	427,1	248,9
HAZİRAN	3 823 979	275 473	1 870 861	4 378 817	-92,8	579,1	134,1
TEMMUZ	4 951 125	711 042	3 844 761	5 439 592	-85,6	440,7	41,5
AĞUSTOS	5 921 319	2 054 698	5 641 288	6 710 319	-65,3	174,6	19
EYLÜL	4 970 573	2 356 564	4 640 682	5 684 611	-52,6	96,9	22,5
EKİM	4 590 419	2 301 315	4 678 158	5 783 369	-49,9	103,3	23,6
KASIM	2 393 087	1 178 102	2 511 421	3 220 811	-50,8	113,2	28,2
ARALIK	1 842 095	903 685	2 117 226	2 370 026	-50,9	134,3	11,9
12 AY TOPLAM	38 930 474	14 817 273	30 173 587	46 284 907	-61,9	103,6	53,4

Tablo 1: Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm Gelir İstatistiği

Yukarıda Kültür ve Turizm bakanlığının TÜİK ve Merkez Bankası'nı kaynak göstererek yayımlamış olduğu 2019-2022 yılları arası Turizm gelir tablosu, sektörün ekonomik önemini vurgulamakla birlikte pandeminin de bu katkıya olumsuz etkilerini yansıtmaktadır. Her sektörde olduğu gibi turizm sektörü de oldukça büyük bir takım işidir ve birçok meslek grubu dolaylı veya doğrudan şekilde bu sisteme katkı sağlanmaktadır. Turistlerin turlarının organizasyonları için ulaştıkları seyahat

acenteleri de bu sektördeki önemli yapı taşlarından biridir. Bu acenteler Turistler için kendi ülkelerindeki acenteler olabilmekle birlikte, gidecekleri ülkelerdeki yerel acenteler de olabilmektedir. Yabancı acenteler de gezi düzenleyecekleri ülkedeki yerel acentelerle iş birliği yaparak gezilerini düzenlemektedirler. Böylelikle farklı ülkelerin turizm acentelerinin birbirine destek olması ve işlerini kolaylaştırmaları söz konusudur.

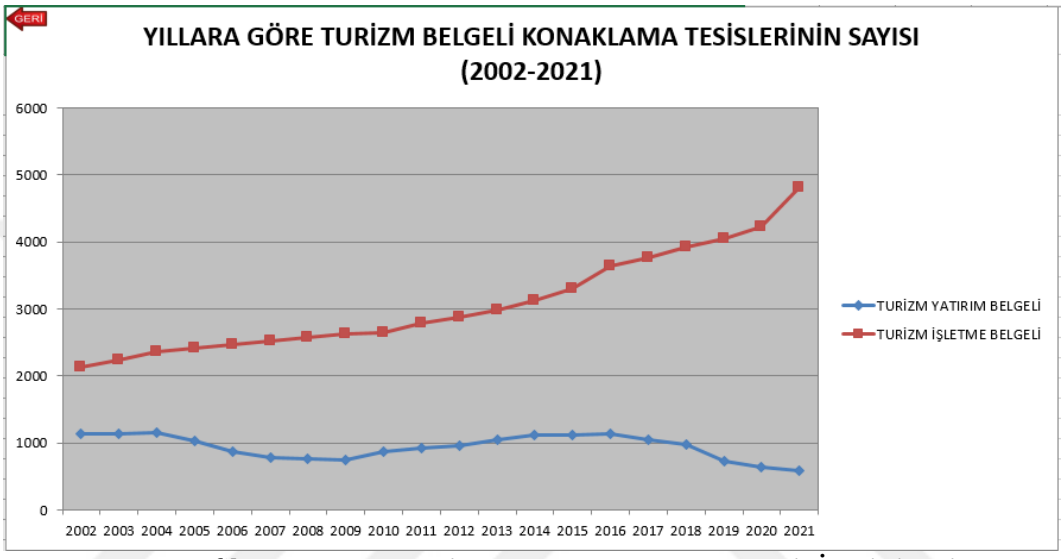
3.1.1 Faaliyet Alanlarına Göre Seyahat Acenteleri ve Turizm Sektöründe Entegre Tesisler

Ülkemizde A Grubu, B Grubu ve C Grubu şeklinde üç gruba ayrılmak üzere acenteler bulunmaktadır. A Grubu acenteler tüm seyahat acenteciliği hizmetlerini ifade ederken, B grubu acenteler uluslararası kara, hava ve deniz ulaşım araçları hakkındaki hizmetleri gerçekleştirebilmektedir. C Grubu acenteler ise yalnızca Türk vatandaşlarının faydalanabileceği yurtiçi turlar düzenlemektedirler. Seyahat Acente sayılarının her geçen yıl artması durumu, bu sektörde insanların iş bulma ve para kazanma oranının yüksek olma ihtimalini düşündürmektedir.

Grafik 1: Kültür ve Turizm Bakanlığı Seyahat Acenteleri İstatistiği

Yukarıda yer alan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın İstatistiklerine göre 2000 yılında 4077 seyahat Acentesi mevcutken bu sayının 2019 yılında 11410'a çıktığı görülmektedir. Turizm sektörünün bir takım çalışması ve birbirini tamamlayan hizmetler silsilesi olduğu düşünülürse Konaklama ve yeme-içme işletmelerinin artış göstermesi de oldukça doğaldır.

Grafik 2 : Kültür ve Turizm Bakanlığı Konaklama Tesis İstatistikleri

Seyahat acentelerinin neredeyse üç katı artışına ek olarak 2002 yılından 2021 yılına kadar Turizm işletme belgeli konaklama işletme sayısının iki katı arttığı fakat yatırım belgeli işletme sayısının azaldığı gözlemlenmektedir.

3.1.2. Pandemi Sürecinde Turizm Sektörünün Durumu

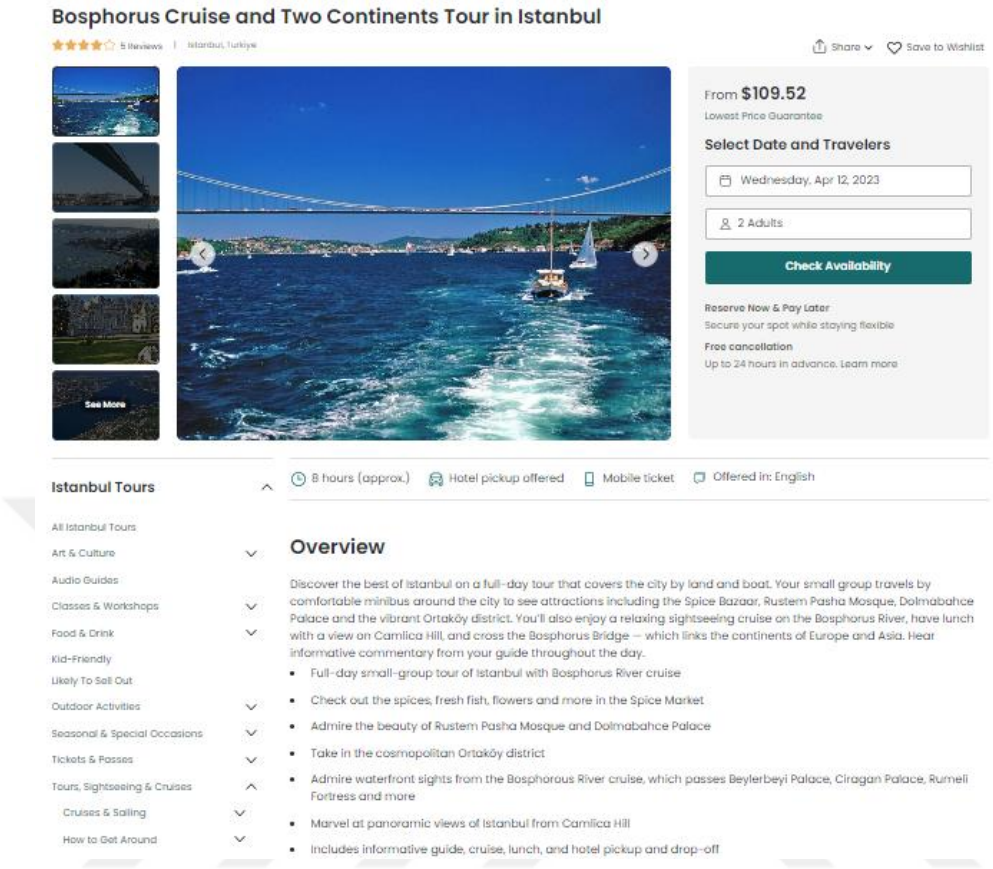
Pandemi döneminde Türkiye'nin sınırlarını tüm ülkelere yüzde yüz oranda kapatmayışı ve yalnızca lüzumlu gördüğü ülkelere bazı dönemlerde sınırlarını kapatıp açması ülkenin, uygun ülke vatandaşlarının tek ziyaret edebileceği yer olarak karşılarına çıkmasına sebep olmuştur. Hatta başka ülkelerde mahsur kalan insanlar kendi ülkelerine Türkiye üzerinden dönmek zorunda kalmış ve gelmişken burada vakit geçirmeyi tercih etmişlerdir. Üstelik böylesine kısır bir dönemde devam eden ticaret ve iş ilişkileri de turizm sektörü çerçevesinde az da olsa katkı sağlanmasına vesile

olmuştur. Acenteler ile anlaşma yapan ve gelen denizcilere İstanbul turu hediye eden tersaneler, pandemi boyunca kendisini tercih eden şirketleri memnun etmeyi amaçlamak üzere turizmin imkânlarını kullanmıştır. Bu tersanelerin pandemi dönemi hariç her dönemde bu hizmeti sürdürdüğü de bilinmekle birlikte, bu acentelerin, rehberler vasıtalarıyla birçok denizci ilk defa İstanbul'da dolu dolu vakit geçirme fırsatı bulmaktadır. Böylelikle turizmin etkisi her bir sektörden çığ gibi büyümeye devam etmektedir.

Yabancı turistlerin özellikle pandemi etkilerinin ve kurallarının azaldığı bu dönemde yoğun ilgi gösterdiği İstanbul, ekonomik etkiler ve Türk parasının değer kaybetmesinden dolayı turistler üzerindeki ilgisini taze tutmaya devam etmekte hatta bu ilginin gözle görülür şekilde artışının gözlemlenmesine sebep olmaktadır. 29 Ekim 2021 tarihinde açılan Galataport'un özellikle 2022 yaz aylarında yoğun şekilde ağırladığı cruise gemileri de büyük ölçüde turizme etki etmiştir.

3.1.3 Turistlerin İstanbul'u Ziyaret Amaçları ve Gezi Rotalarının Oluşumuna Etkileri

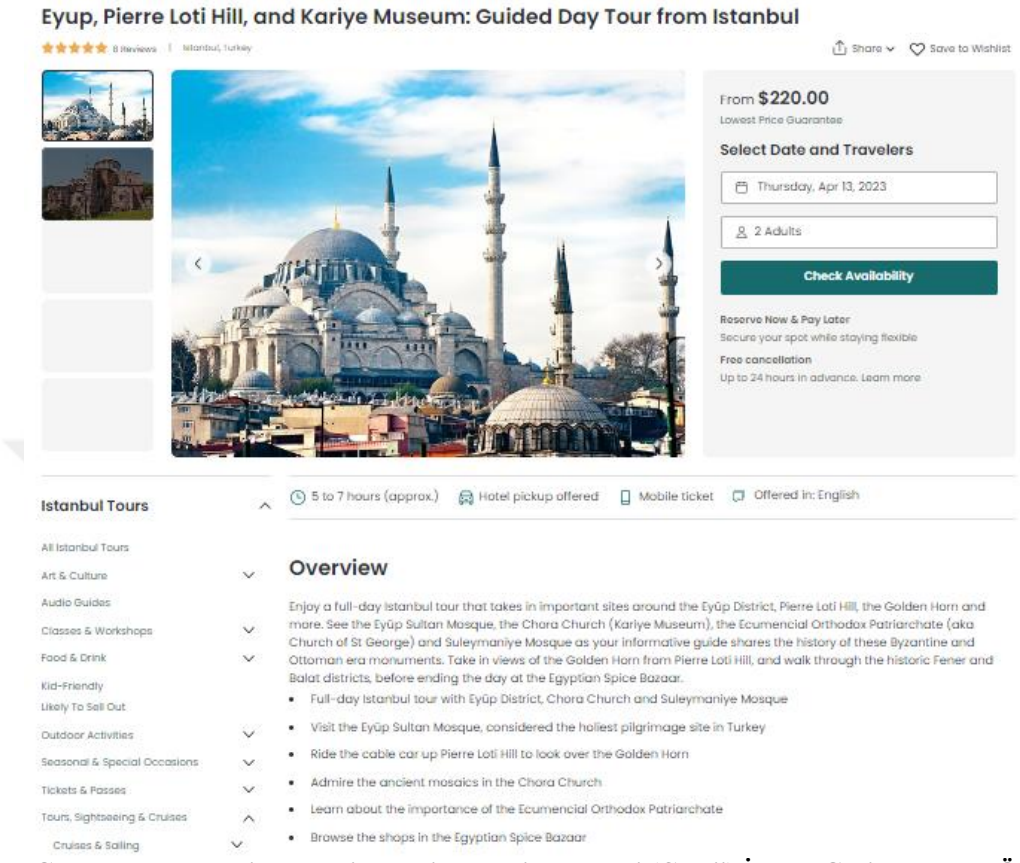
Bu güne kadar acenteler, rehberler ve turistler ile yapılan sohbetler ile edinilen deneyimler göstermiştir ki İstanbul denince turistlerin akıllarına ilk olarak tarihi yarımada ve Sultanahmet bölgesi gelmektedir.

Görsel 12 : Dolmabahçe Sarayı, Çamlıca Tepesi, Ortaköy, Rüstem Paşa Camii ve Mısır Çarşısı Program Örneği

Bu bölgede en çok görmeyi merak ettikleri yapıların ise Ayasofya Camii, Sultanahmet Camii, Topkapı Sarayı, Yerebatan Sarnıcı, Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı ve Boğaz turu olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Ardından gelen bölgenin ise Taksim ve Galata bölgesi olduğu yapılan araştırmalarca söylenebilir.

Bu bölgeler dışında ise genellikle tercih edilenler Fener, Balat, Eyüp, Pier Loti tepesi ve Kadıköy'dür. Daha nadir olan fakat yine tur programlarında yer alma ihtimalleri bulunan bölgeler arasında Çamlıca tepesi, Çamlıca Camii ve kulesi, Rumeli Hisarı, Anadolu Hisarı, adalar, şehir sur gezileri, Yedikule, Samatya, Üsküdar ve Selimiye yer alabilir.

Görsel 13: Eyüp, Pierre Loti Tepesi ve Kariye Müzesi (Camii) İçeren Gezi Programı Örneği

Acenteler ve rehber programları eşliğinde alışveriş merkezlerine gitmek isteyen turistler de mevcuttur. Bu nedenle alışverişi turizmden ayırmak olanaksız denebilir. Gerek modern alışveriş merkezleri, yerel semtlerde yer alan butikler ve gerekse turistik bölgelerde yer alan çarşılar da turistlerin ilgisini çekmektedir. Özellikle modern bölgelerin tercih edilmesi giyim alışverişi sebebiyle olmakla birlikte, geleneksel çarşı pazarlar da fotoğraf çekmek ve kişilerin kendileri veya sevdiklerine hediyelik eşya almaları için ilgi odağı olmaktadır. Geleneksel çarşılar için Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı başta olmak üzere, Arasta Çarşısı, Kadıköy Çarşısı, Tahtakale ve bazı semt pazarları örnek gösterilebilir.

		Kaçıncı Gelişiniz				Toplam
		İlk kez geliyorum	2. - 3. gelişim	4. - 5. gelişim	6. ve üzeri gelişim	
İstanbul ziyaretinizin sebebi nedir?	Seyahat/Eğlence/Tatil	53,2%	29,0%	7,8%	10,1%	100,0%
	İş/Kongre/Toplantı	25,7%	25,0%	15,7%	33,6%	100,0%
	Arkadaş/Akraba ziyareti	26,4%	30,2%	17,9%	25,5%	100,0%
	Alışveriş	26,3%	36,8%	10,5%	26,3%	100,0%
	Sağlık/Tıbbi Nedenler	45,5%	36,4%	9,1%	9,1%	100,0%
	Eğitim/Konferans	38,9%	27,8%	11,1%	22,2%	100,0%
	Diğer	40,9%	36,4%	13,6%	9,1%	100,0%

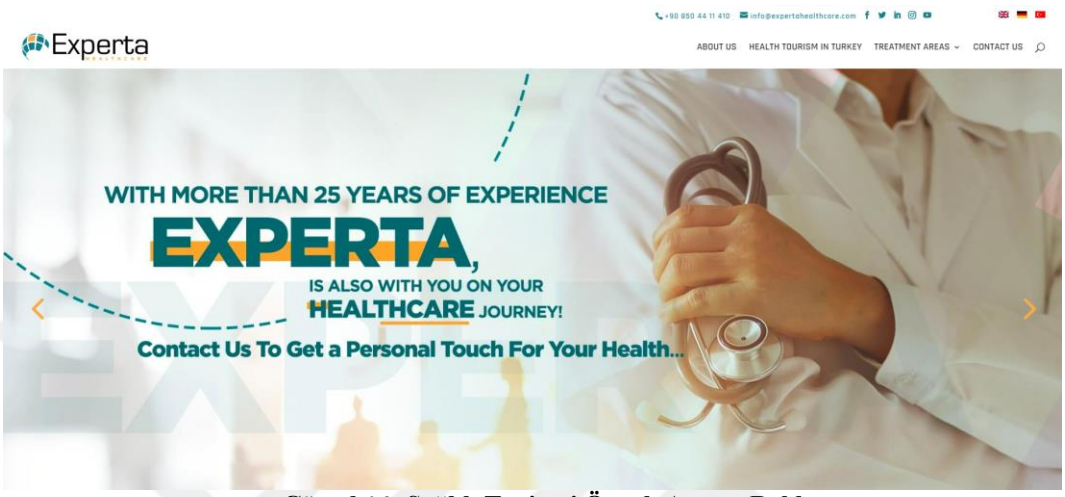
Tablo 2: İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü-İstanbul Turist Profili ve Davranışları Araştırması-İstanbul'a Ziyaret Sebepleri

Yukarıda İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğünün Aralık 2016 tarihli İstanbul Turizmi Turist Profili ve Davranışları Araştırması verilerine göre turistlerin İstanbul'u ziyaret için sahip oldukları sebepler ve kaçıncı kez geldikleri ortaya koyulmuştur.

Ülkemizde Sağlık turizmi de giderek artan ve sektörde yerini almış bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalara göre zaman içinde artan turist sayılarıyla dünya sıralamalarında üst sıralara yükselen ülkemizde, sağlık alanında özel hastanelerin yaptıkları atılımların etkisiyle 2012 yılında ülkeye gelen uluslararası hastaların %83'üne, medikal turistlerin %91'ine ve turist sağlığı kapsamındaki hastaların %68'ine hizmet verilmiştir.[4] 2014 yılında Sağlık akademisyenleri dergisinde yayınlanan yazıda gelen turistlerin daha çok göz, ortopedi, kardiyoloji-kardiyovasküler cerrahi branşlarını tercih ettiklerinden bahsedilmiştir. Antalya, İstanbul ve Ankara ise bu tercihte öne çıkan illerimizdir. Fakat günümüzde görülene göre insanların plastik cerrahi başta olmak üzere daha çok dış görünüşlerine yönelik müdahaleleri tercih ettikleri söylenebilir. Öyle ki şehre saç ektirmeye, diş yaptırmaya veya burun ameliyatı olmaya ve daha niceleri için gelmiş turistlerle turlar

[4]Gülnaz Kantar & Erdoğan Işık, "Türkiye'de Sağlık Turizmi", **Sağlık Akademisyenleri Dergisi**, 1.1, 2014, s.15-20.

gerçekleştirilmektedir. Bu kişilerin İstanbul'a geliş öncelikleri tamamen sağlık veya estetik sebepler olmakla birlikte gelmişken şehri gezme kararı almışlardır.

Görsel 14: Sağlık Turizmi Örnek Acente Reklam

3.2. GÜNÜMÜZ İSTANBUL'UNDA TURİSTİK ROTALARIN 19. VE 20. YÜZYIL SEYYAHLARININ ROTALARIYLA MUKAYESESİ

3.2.1. Avrupa Yakasında Tercih Edilen Rotalar ve Turistlerin İzlenimleri

3.2.1.1. Beyoğlu, Galata ve Eyüp

Beyoğlu ve Galata Bölgesi yazarların dönemi ile günümüz arasında büyük değişim göstermiştir. Yazarlar geçmişte aksini iddia etseler de, günümüzde Galata veya herhangi bir bölge ile kısıtlı olmamakla birlikte çoğu turistin İstanbul'u, nüfusuyla oranladıklarında oldukça temiz ve düzenli bulduklarını söylemek mümkündür. Üstelik bugün bölgede Ceneviz kültürü etkisi ve tekin olmayan sokaklardan bahsetmek gerçeklerden uzaktır. Her iki dönemde de burada turistlerin konaklayabilecekleri otellerin ve alışveriş yapabilecekleri dükkânların bulunduğunu söylemek mümkündür. Yalnızca yabancıların büyük ölçüde Galata- Beyoğlu bölgesinde konaklamayı tercih etmeleri günümüzde doğru değildir. Osmanlı dönemindeki kadar keskin bir yerli ve yabancı ayrım günümüzde olmamakla birlikte yabancı turistler diledikleri her semtte konaklayabilmektedirler. Geçmişte Galata sokaklarında birçok dilin duyulması ve buna yazarların şaşkınlıkla karşılık vermesi, Avrupa'da çeşitli dillerin konuşulmasına pek alışık olunmadığını düşündürmektedir. Günümüz popüler dilinin İngilizce olması turistler için büyük ölçüde yeterli olmakla birlikte, turistik yerlerde çoklu diller konuşanlar turistleri memnun etmekte ve çok şaşırtmamaktadırlar.

Galata köprüsü ve Galata kulesi hem geçmiş hem günümüz gezginlerinin dikkatini çeken bu bölgedeki unsurlardır. Fakat değişikliğe uğradığı söylenmelidir. Köprü güncel zamanda birçok yerli vatandaşın balık tutmasıyla ünlüdür. Turistler balık tutan bu insanları izlemekten keyif duyar, fotoğraflarını çeker ve köprü üzerinden yürümeyi, hatta tramvay veya araba ile geçmeyi hoş bir deneyim olarak kabul etmektedirler. Geçmişte seyyahların bahsettiği köprüden geçiş için ödenen para günümüzde uygulanmamaktadır. Kule ise günümüzde resmi olarak bir müzedir ve her gün saat en

son 23.00'a kadar açıktır.[5] Üstelik geçmişte yukarı çıkmak için kullanılan merdivenler bugün yalnızca iniş için kullanılmakla birlikte yukarıya son 3 kat hariç asansörle çıkılmaktadır. Oysa en geç dönem seyyahımız olan Mamboury kulenin günün her saati girilebilecek bir yangın kulesi olarak kullanıldığını söylemiş ve aradaki büyük değişimi gözler önüne sermiştir.

Taksim bölgesine doğru çıkıldığında ise tüm yazarların ortak olarak bahsettikleri fakat bugün olmayan büyük bir mezarlık alanı mevcuttur. Tıpkı Karacaahmet Mezarlığında olduğu gibi seyyahların hayatın parçası olarak bahsettikleri mezarlıklar bu günkü İstanbul halkının mezarlık ziyaretine verilen anlam çok daha farklı olduğundan o dönemki sosyal yaşam ile mezarlık mekânını birleştirme fikri oldukça ilginçtir. Fakat dünya üzerinde para alınarak içine girilebilen, bir müze özelliği kazandırılmış ve mezar taşlarıyla insanları büyüleyen bir gezi biçimi de giderek yaygınlaşmaktadır. Örneğin Ukrayna'nın Lviv şehrinde Lychakiv isimli mezarlık gidilmesi gerekenler listesinde karşımıza çıkmaktadır. Ücret ödeyerek birbirinden çeşitli mezar taşlarının olduğu adeta Açıkhava müzesi olan bu mezarlığı ziyaret etmek mümkündür.

Üsküdar ile bu bölge arasında geçmişteki bir başka ortak nokta ise Mevlevi tekkesidir. Bugün Galata Mevlevihanesi bir müzedir ve müzenin açık olduğu gün ve saatlerde bilet alan veya müze kartı olan her misafire hizmet vermektedir. Mevlevilik kültürü hakkında bilgi edinmek veya bu kültür dâhilinde kullanılan eşyaları ve mekânları görmek isteyen herkese açıktır. Geçmişte ücret ödenmeden saygı içerisinde izlenen semah törenleri günümüzde rezervasyon gerekli olan ve biletle girilen bir gösteri halini almıştır. Galata Mevlevihane'sinin haftanın belli gün ve saatinde yaptığı gösteri başka çeşitli işletmeler tarafından başka yerlerde yapılmakta ve bilet satışları gerçekleştirilmektedir. Tıpkı geçmiş seyyahların çeşitli yorumları gibi günümüzde de bu gösteri kimilerine sıkıcı gelmekle birlikte kimilerini çok etkilemektedir. Günümüzde bu gösteriye giden çoğu insan Mevlevilik kültürü hakkında bilgi sahibi olmamakla birlikte Türkiye'de yapılması gereken meşhur bir aktiviteyi gerçekleştirme amacıyla bu gösteriye gitmeyi tercih etmektedirler.

[5]www.muze.gov.tr, 11.11.2022, 12.18

Seyyahların rotalarında bahsedilen ve günümüzde olmayan bir diğer yapı da Halil Paşa topçu kışlası ve talimhanesidir. Bu kışla günümüz gezi parkının bulunduğu yerde yükselmekteydi. Zaman içinde mezarlıkların taşınması ve pansiyonlar, otellerin artışıyla özellikle gayrimüslim halkın burada artışı bölgenin Taksim'e doğru yayılmasını sağlamıştır. Bu süreç bu bölgeyi adeta Osmanlı'nın Avrupa yüzü olarak karşımıza çıkarmıştır ki günümüzde, seyyahların bahsettiği batılıya hitap eden hayatın hala devam ettiği söylenebilir. Her ne kadar hala çeşitli ülke temsilcilikleri Taksim bölgesinde yer almaktaysa da istiklal caddesinin fazla renkli ve hareketli olması sebebiyle turistler bu elçilikleri turlarda özellikle göstermediğimde nadir fark etmektedirler. Bölge artık konsolosluk binaları ve bayrakları sebebiyle değil etrafta görülen turist çeşitliliği, restoranlar, mağazalar ve kalabalık sebebiyle daha çok ilgi çekmektedir. Ayrıca gezginler Sultanahmet bölgesinde gezmişlerse binaların Avrupai görüntüsünden ve tarzın bu denli hızlı değişiminden etkilenmekte ve oldukça sevmektedirler. Özellikle batılı turistler bölgede yabancılık çekmediklerini dile getirmektedirler. Gerek kafeleri, gerek pasajları, gerekse genel havası açısından Beyoğlu bölgesini ve İstiklal caddesi üzerindeki görüntüyü Avrupa'dan farksız bir yer olarak kabul etmektedirler. Ayrıca çok bilgili olmayanları, Osmanlı'nın bu denli Avrupalı insana geçmişte istedikleri şekilde yaşayabilecekleri bir ortam hazırlamasına şaşırmaktadır.

Beyoğlu ilçesinde geçmiş gayrimüslim yaşamlarının günümüzdeki etkisi ile konsoloslukların varlığı yanı sıra kiliselerin aktif olarak işlevini sürdürmesi sonucu günümüzde Hristiyanların İsa'nın doğumu olarak kutladıkları Noel Bayramı için merkez nokta olması şaşırtıcı değildir. Christmas akşamı Hristiyanlar burada ibadetlerini ve kutlamalarını gerçekleştirirken yerli turistlere hitap eden acenteler de Christmas temalı geziler gerçekleştirmektedirler. Bu geziler gündüz çocuklar için gerçekleştirilirken akşam vakti, Noel yemeği ile birlikte yetişkinlerle bir Beyoğlu Christmas gezisine dönüşmektedir. Böylelikle çoğunluğu Müslüman nüfustan oluşan bir ülkenin en önemli şehirlerinden birinde kültürlerin birbirini yakından tanıması, çocukların da küçük yaşlarında farklı inançlarla tanıştırılması ve ileride doğabilecek ön yargıların engellenmesi sağlanmaktadır. Özellikle çocuklar için bu tip geziler az olmakla birlikte arttırılması bilinçlenme açısından büyük katkı sağlayacaktır. Bölgenin

tarihine vakıf olan veya olmak isteyen yerli turistler geçmişlerini öğrenmenin ve kültürel bir aktivite yapmanın mutluluğu ile gezilerini tamamlamaktadırlar. Bu rota acenteler için ise farklı bir tur programına sahip olmak ve bu sebeple tercih edilmek gibi avantajlar getirmektedir.

Seyyahların Beyoğlu bölgesinde bahsettikleri eğlence hayatı günümüzden farklı olsa da turistlerin, özellikle bu bölgede konaklayanların her türlü eğlence arayışlarına karşılık verebilmesi açısından, buranın sosyalleşme ve eğlenme ile anılması geçmişle benzerlik gösteriyor denebilir. Günümüzde daha fazla seçenek olması ve kültürün değişmesi tek farklılık olarak düşünülebilirken, hala eğlenmek için önerilen bir bölge olma özelliğini korumaktadır. Öyle ki akşam iyi vakit geçirmek, renkli ve kalabalık yerlere gitmek isteyen misafirlere bu bölge önerilen seçeneklerdendir. Pera'da batılı tarzda kafelerin açıldığını daha 19. Yüzyılda söyleyen seyyahlar bu zamanlarda burayı görseler herhalde şaşırmazlardı.

Görsel 15: Galataport Denizden Görünüş

Geçmişte limanlarındaki ticaretle anılan Galata, 2021 yılında açılan Galataport sebebiyle turizm ve sosyal yaşam ile anılmaya başlanmıştır. Burası gerek Galataport öncesinde burada açılan kafe ve restoranların çeşitliliği gerekse artık liman içerisinde açılan tüm mağazalar ve bölgede inşa edilen oteller gereği turistlerin ve yerlilerin günlük sosyal aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri bir bölge olmuştur.

Taksim ve Galata bölgeleri dışında yazarların bu çevrede bahsettikleri başka semt ve mahalleler, Tatavla (Kurtuluş), Nişantaşı, Şişli, Pangaltı, Okmeydanı, Aya Dimitri, Kasımpaşa, Piyalepaşa, Piripaşa, Hasköy, Halıcıoğlu, Sütlüce ve Kâğıthane'dir. Fakat Seyyahların Galata, Pera ve Taksim bölgesi dışında gittikleri diğer semt ve mahalleler şüphesiz bugün gezmek için çok popüler mekânlar değillerdir. Bunun en büyük sebebi şehrin hacminin 19. Yüzyılda ve bugün tamamen farklı olması, zaman sorunları ve uzaklık, yakınlık algısının tamamen değişmesi olduğu düşünülmektedir. Geçmişte atlı tramvay gibi ulaşım araçları seyyahların gezi programlarına fayda sağladıysa da günümüzde bu durum değişiklik göstermektedir. Günümüzde bölgesine göre araba, raylı sistemler veya deniz yolu ulaşımları geçmişle benzerlik göstermeyecek şekilde yer yer kolaylıklar yer yer zorluklar getirmektedir. Çünkü şehirdeki trafik sorunu her yerde aynı ulaşım aracını kullanmayı mümkün kılmamaktadır. Ayrıca turistin yeterli vakti yoksa gidilmesi çok kolay olan bir bölge bile kolayca gözden çıkarılmakta ve geziye dâhil edilmemektedir. Günümüzde ulaşım araçlarına bir de tarihi olma özelliği eklenmiş olanları vardır ki "tünel" onlardan biridir. Tıpkı istiklal caddesindeki ve Moda'daki tramvay gibi hem ulaşıma katkı sağlamakta hem de tarihi olmasıyla turistlerin ilgisini çekerek, geziye katılması gereken bir deneyim halini almaktadır.

Günümüzde İstanbul'u ziyaret eden misafirler eğer Şişli, Maçka, Nişantaşı gibi bölgelerde konaklamıyorlarsa bu bölgeleri bilmeleri ve gitmek istemeleri pek mümkün olmayabilir. Fakat turist eğer lüks bir semtte alışveriş yapmayı talep ederse Nişantaşı bölgesi önerilmektedir. Bu bölgelerde bulunan ve artık çeşitli ülkelerde kendini tanıtmayı başarmış yerli marka ve butikleri misafir biliyorsa özellikle Nişantaşı bölgesini bilip gitmek istemesi de ihtimaller dâhilindedir. Günümüzde lüks alışveriş ihtiyacını karşılayan, isim yapmış alışveriş merkezleri de bu isteği karşılayabilir olduğundan Nişantaşı da her zaman ilk tercih olmayabilir.

Okmeydanı, Kasımpaşa, Halıcıoğlu, Hasköy, Piripaşa, Piyalepaşa, Sütlüce, Kâğıthane gibi ilçe, semt ve mahalleler Nişantaşı ve çevresine göre iyice bilinmeyen ve sorulmayan mekânlar olarak bahsedilebilir. Hasköy'e giden yazarlar geçmişte kötü şartlara sahip bir Yahudi Mahallesi görürken bugün bu bölgenin şehrin diğer yerlerinden böylesine bir farkla ayrıldığı söylenemez. Günümüzde çoğunlukla çocuklu misafirlerin çocukları için tercih ettiği Hasköy yakınlarındaki Rahmi Koç müzesi diğer

turistik bölgelere göre nadir de olsa talep edilmektedir. Kâğıthane ise geçmişte Frenk ve Rumların toplanıp eğlendikleri oldukça popüler bir yer olarak bahsedilirken günümüzde ne yerli ne de yabancılar için turistik veya eğlence amacı içermeyen bir ilçedir. Yakınında 2003 yılında açılmış olan Miniatürk müzesi özellikle yerli ve çocuklu ailelerin tercih ettikleri bir müze olmakla birlikte yabancılar tarafından nadiren bilinmektedir.

Kasımpaşa bölgesi seyyahların tersanelerle oldukça bağlantı kurarak uğradıkları bir yer olmuştur. Tersaneye girmeseler de tersane bazı turların dönüşe geçmek üzere sınır noktası haline gelmiş veya uzaktan izlenmekten keyif alınmış bir bölge olarak karşımıza çıkmıştır. Günümüzde ülkemize gelen turistlerin bu tersaneler hakkında bilgileri genelde olmamasının yanında, Haliç tersane bölgesi güncel gezi rotalarına pek yakın olmadığından, ancak araçla çevresinden geçildiğinde gösterilen bir yer olmuştur.

Galata bölgesinde en detaylı rota anlatımı yapan seyyahımız Mamboury olmuştur. Sokak sokak gezdiği ve köşe başındaki çeşmelere kadar anlattığı gezisine benzeyen rotaları günümüzde çoğunlukla yerli turistlerle çalışan acenteler "İstanbul semt gezileri" olarak düzenlemektedirler. Bunun en büyük nedeni yabancı gezginlerin bilmediği bir yerin bu denli detaylı tarihine sahip olmaması ve kısa bir süre zarfı içinde maksimum yer görme talebiyle ilgilidir. Seyyahların şehre gelme sebepleri ve kalma süreleri günümüz turizm taleplerine göre oldukça fazladır ve şehrin gelişmiş, merkezi yerlerinin kısıtlı olması sebebiyle daha küçük alanlarda bir veya yarım günlerini dolu dolu geçirebilmektedirler.

Günümüzde özellikle İstanbul'da yaşayan yerli halkın yavaş yavaş yaşadığı şehri tanıma isteği doğmakta ve gelişim göstermektedir. Bu sebeple tıpkı geçmişte gezmek için uzun vakti olan yabancı gezginler gibi, bugün burada yaşayan hatta Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan insanlar bile İstanbul'un mahallelerini keşfe çıkmak ve şehri bütünüyle tanımak istemektedirler. Özellikle İstanbul'da yaşayanlar için sahip olunan bol vakit sebebiyle tüm günlerini ayırabilecekleri küçük semt gezileri son zamanlarda hafta sonunu iyi değerlendirebilecekleri bir aktivite haline gelmiş, bu sebeple bazı semtler geçmişe göre daha fazla ön plana çıkmışlardır. Dolayısıyla Mamboury'nin bahsettiği tek bir semtte bulunan kiliseler, camiler, çeşmeler ve diğer

yapılar bugün ancak yerli turistler ile uzun uzun konuşulabilecek ve tek tek ziyaret edilebilecek çeşitte bir gezi programıdır. Yabancı turistlerle, çok özel ilgileri olmadığı takdirde bu denli detaylı rotalar ağır ve gereksiz gelme ihtimali daha yüksek programlardır. Ancak yol üzerinde geçerken kısaca bahsedilebilir ve çevrenin genel tarihiyle birlikte bilgiler pekiştirilerek yapı ve mekân arası bağlantı kurularak bölgenin tarihinin akıllarda yer etmesi sağlanabilir. Gezilere giden misafirlerin çok azı araştırıp gelmeyi tercih ettiklerinden, çok bilindik yapılar hariç yalnızca önünden geçtikleri, gözle gördükleri yerleri merak etmeye veya bu yerlerle ilgilenmeye meyillidirler. Zira turistler genellikle boş vakitlerini iyi değerlendirmek üzere tatil amaçlı gezmeleri dolayısıyla kültüre olan ilgileri zaman zaman tarihe olan ilgilerinden fazla olmaktadır.

Seyyahlar ve günümüz turistlerinin çoğunun Türk yemekleri açısından yorumlarının olumlu olduğu gözlemlenmiş, yalnızca Gautier Türk yemeklerini ve içtikleri suyu temizlik ve tat anlamında eleştiren kişi olmuştur. Fakat daha sonra bir paşa tarafından yemeğe davet edilmesi sonucu gözlemlerinin daha iyi olduğu fark edilmiş ve yemekten sonra el yıkama törenini de uzunca anlatarak temizlik detayına dikkat çekmiştir. Günümüz turizminde bir yerin temizliğine güvenmek çoğunlukla sokak lezzetleriyle bağdaştırılmaktadır. Sokak lezzetlini tatmaktan çekinmediğinde turist, her yerden yemek yiyebileceğine dair güven kazanır. İstanbul'da yapılan tadım turları veya diğer turların herhangi birinde bu konuda kötü yorum yapan bir turiste rastlamak düşük ihtimal olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişteki yazarların sıkça bahsettiği gibi bu gün de ülkeye her gelen misafir Türk kahvesi tatmak, farklı ülkelerde tatmış olmalarına rağmen mutlaka asıl yerinde deneyimlemek isterler. Fakat bugün Türk çayı kavramı da en az Türk kahvesi kadar bilinen bir gerçektir ve turistlerin severek tükettikleri bir içecek olmuştur.

Seyyahların gezi yapmaktan keyif aldıkları bir diğer bölge ise Haliç'tir. Mamboury'nin kirli olduğundan bahsettiği Haliç, günümüzde bu algısından uzaktır. Burada gerek deniz gerekse kara yoluyla gerçekleştirilen gezi programları genelde Eyüp'te bulunan Eyüp Camii ve Pier Loti tepesinde bitmektedir. Günümüzde Pier Loti tepesi ve Eyüp Sultan Camisi yabancı turistler için genellikle birden fazla sefer şehre geldiklerinde farklı bir yer arayışı olarak karşımıza çıkabilmekte, arkadaş önerisi veya internet araştırmalarıyla merak edilerek talep edilmekte veya önceden hazırlanmış

programlarda görülüp internet üzerinden satın alınmaktadır. Bunun dışında elbette ki önceliğe ve kişilerin kendi merak ve zevklerine göre bu programlar her zaman değişebilmektedir. Fakat şehre ilk defa gelen ve bu bölge hakkında pek bilgiye sahip olmayan bir kişiden Eyüp Sultan Camisi ve Pier Loti'ye gitme talebini almak pek alışılmış bir durum değildir.

Geçmişte Haliç bölgesinin önde gelen ulaşımı deniz yoluyla olduğundan bugün ile aradaki fark ortaya çıkmaktadır. Haliç hattında planlı vapurlar bu gün de devam etmekle birlikte [6] geziler için kara yolu ulaşımı daha çok tercih edilmektedir. Bunu en büyük sebebi vakitle ilgilidir fakat İstanbul gezilerinin her anında araç kullanmak semt içlerinde zor olacağından turun başlangıç ve bitiş noktasına gitmek ve dönmek, semtler arası geçiş gibi sebepler için araç tercih edilmektedir.

Mamboury Eyüp bölgesine deniz yoluyla ulaşmış ve önce cami ardından Pier Loti tepesine gitmiştir. Eyüp ve Pier Loti tepesi arasında bu gün var olan teleferik Eyüp Mezarlığı üzerinden müthiş bir manzara sağladığından etkileyici bir deneyimdir. Bu teleferik oldukça zaman kazandırdığından bu program günün çeyreğini kapsayarak ardından araç ile başka bir bölgeye geçilebilir ve programa başka semtler eklenebilir. Günümüzde Mamboury aksine, önce araçla gidilen Pier Loti tepesinde fotoğraf ve çay molası ardından teleferik ile aşağı iniş ve Cami ziyareti sonrasında araçla gezi rotasına devam etme, daha çok tercih edilen sıralamadır.

Mamboury'nin bir başka gün yürüyerek yaptığı programlarından biri Haliç, Ayvansaray ve Eyüp semtlerini içerir. Yazarın tek güne sığdırdığı program günümüz gezilerine benzemekle beraber çok daha yorucu olduğu söylenebilir. Mamboury otomobile uygun bulmadığı bu geziye vapurla başlamıştır ki bahsedildiği gibi bu semtlere vapurla gitmek veya semtler arası yürümek vakit konusunda yavaş kalacağından bugün pek tercih edilmemektedir.

Mamboury vapur yolculuğu bittiğinde şehir surlarından içeriye girer girmez birçok yapı görerek buralardan bahsetmiştir. Yapılar; Blakherne Kilisesi, günümüzde olmayan Toklu Dede Camii, Cabir Camii, Anemas Zindanı, Tekfur Sarayı, Kariye Camii, Kefeli Camii, Odalar ve Kasımağa mescitleri, Bodrum kapalı sarnıcı ve Aetios

[6]www.sehirhatlari.istanbul, 12.11.2022, 14.40

Sarnıcı (Vefa Stadı), Mihrimah Sultan Camii'dir ve buradan sonra öğle yemeği yenir. Yazarın turunun yalnızca öğleden öncesi kısmı günümüzde Bazı yapılar eksik olacak şekilde yerli misafirlerle hali hazırda tüm gün olarak gerçekleştirilen bir programdır.

Güncel yerel acenteler başlangıç ve bitiş noktalarına ulaşım kolaylıklarını da göz önünde bulundurularak çizdikleri yürüyüş rotalarını gerek Edirnekapı'dan gerekse Cibali'den başlatarak tur programlarını satmakta ve uygulamaktadırlar. Hatta son yıllarda Fener, Balat, Ayvansaray ismiyle oldukça popüler olan bu programlar sayesinde bu semtlerin görüntüsü de iyi yönde değişmiştir ve popülerlikleri hala devam etmektedir. Geçmişte Fener semti için Fontmagne "asil bir havası var" yorumu yapmış olsa da ortak bir gözlem olarak Balat, bakımsız ve kötü şartlarda bir Yahudi Mahallesidir. Günümüzdeki hali ise o günleri aratmayacak cinstendir ve bu da aradaki farkı gözle görülür şekilde ortaya koyarak semtin ve dolayısıyla çevresinin turizme ne denli başarıyla kazandırıldığını göstermektedir.

Öyle ki Balat mahallesine gittikten sonra Türk hamamına gidip temizlenmeyi düşünen seyyahlar olmuştur ve Türk hamamı bazıları tarafından cesaret edilerek alınması gereken bir hizmettir. Tüm endişelere rağmen sonucundan memnun kalmışlardır. Günümüzde de sabahları şehri keşfedip akşamüzeri turları bittiğinde hamamlara gidip rahatlama isteğine sahip oldukça fazla yabancı turist mevcuttur. Hamama gidip yorgunluk atmak Türkiye denince akla gelen ilk aktivitelerden biridir. Yalnızca merak için giden, gidip çok sevip ülkesine döneceği güne kadar neredeyse her gün giden veya daha önce bahsedildiği gibi önyargılara sahip olup da tercih etmeyen gezginler de mevcuttur. Özellikle bazı Hollywood filmlerinin etkisinde kalınmasından dolayı hamamlara ön yargıyla bakan yabancı erkek turistler olsa da hamam genellikle merak edilen ve denenen bir hizmettir. 1978 yılında gösterime girmiş "Midnight Express" filminde hamamın cinsellik ve erotizm unsurlarıyla eş tutulması[7] insanların en çok etkilendikleri sahne olarak turlarda zaman zaman dile getirilmektedir. Ayrıca yabancı erkek turistler için bir erkeğin erkeğe masaj yapması veya yıkaması gibi hizmetler tuhaf karşılanmaktadır. Fakat çoğunluk merak edip giden veya gidip çok memnun

[7]Sümeyye Söylemez & Gökhan Göktürk, "Hollywood Sinemasında Türkiye'ye Yönelik Oryantalist Bakışın Sosyolojik Analizi", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 54, Aralık 2021, s.248-269.

kalan kesimdir denebilir. Vakti olmadığından gidemeyenler de bir sonraki gelişlerinde programlarına hamam servisini dâhil edeceklerini dile getirmektedirler.

Fener, Balat, Ayvansaray bölgeleri yerli gezginlerin yanında Yabancı turistlerin de internet araştırmaları veya arkadaş önerileri sebebiyle duydukları semtlerdir. Günümüzde popüler fotoğraf çekme mekânları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Hem yerli hem yabancı misafirlerin sosyal medyada başkalarından gördükleri manzara, kafe veya sokak fotoğraflarının çekildikleri yere gitmek, turlarda özellikle bu bölgeler için aldığım taleplerdendir.

Seyyahların yoğun olarak yaptıkları gezilerden bir diğeri de sur gezileridir. Günümüz gezilerinde sur gezisi talep eden yerli ve yabancı gezginlerin deniz surlarından çok kara surlarını kast etmeleri ve akıllarına bu taraftaki surların gelmeleri daha muhtemeldir. Seyyahımız Edmondo de Amicis daha 19. Yüzyıldan bu fikri onaylamış, Haliç yönündeki şehir surlarının sanat ve tarih bakımından en az dikkat çeken surları olduğunu söylemiştir. Biraz önce bahsedilen Fener, Balat ve Ayvansaray gezisinde Tekfur Sarayı itibariyle Fener semtine kadar görülen surlar gezi dâhilinde büyük bir etkiye sahip olmakla birlikte bu geziler sur gezisi adı altında sunulmamakta ve öncelik surlardan ziyade semtin ve çeşitli yapıların tarihi olarak ele alınmaktadır.

Mamboury'nin bu bölgedeki gezilerine Yavuz Sultan Selimi eklemiştir ki günümüzde bu bölgede Yavuz Sultan Selim Camii, Aspar sarnıcı ve Sultan sarnıcının da ziyaret edildiği geziler daha çok yerli turistlere hitap etmektedir. Özel ilgisi ve bilgisi olmadığı takdirde Turistlerin bu bölgeye gelme oranı çok düşüktür.

3.2.1.2. Suriçi Bölgesi

Suriçi her daim turistik gezilerde en ön planda olan bir bölgedir. Günümüzde bölgenin bir kısmının çoğunlukla turistik amaçlara hizmet ettiğini söylemek, İstanbullu insanların yaşayabileceği konutlardan çok otel, müze, restoran gibi işletmelerle çevrilmiş olduğundan bahsetmek mümkündür. Fakat seyyahların yoğunlukla bahsettikleri 19. Yüzyılda hala var olan bir imparatorluğun başkenti olma özelliği göstermesi ve yönetim binalarının burada bulunması, geçmiş dönemlerde sur içine

verilen anlamı şüphesiz derinleştirmektedir. Günümüz Sultanahmet bölgesinde şehrin kültürel turizmi denince akla gelen en ön plandaki yapılar bulunduğundan yabancı turistler daha çok bu bölgedeki otellerde kalmayı tercih etmektedirler. Yabancı turistlerin bu yöndeki tercihleri seyyahların döneminden farklılık göstermektedir.

19. Yüzyılda Beyoğlu bölgesi daha çok yabancı ziyaretçilerin konakladıkları yer olmakla birlikte günümüzde her iki bölge tercih edilmekteyse de en popüler ziyaret yapılarının olduğu yarımada bölgesindeki oteller gezilere yakınlığı açısından kolaylık sağladığı için günümüzde daha avantajlı görülerek tercih edilmektedir. Hemen her gezide yarımadada Sultanahmet bölgesinin dâhil olduğu bir program görülmektedir. Misafir eğer şehre ilk defa geliyorsa ve kısıtlı vakti varsa tek başına da, profesyonel bir hizmet ile de büyük ölçüde tercih edeceği program bu bölgede gerçekleşmektedir. Daha uzun bir gezi programı varsa bu bölge yine mutlaka dâhil olmakla birlikte, Beyoğlu, Karaköy, Kadıköy, Boğaz gibi bölgeler ve daha fazlası misafirin bilgisi veya acentenin yönlendirmesi ile mutlaka eklenmektedir.

Aklınızda kalan en güzel yer neresi?

	Frekans	Yüzde
Boğaz	225	21,9
Sultanahmet Camii	173	16,8
Ayasofya	121	11,8
İstiklal Caddesi	68	6,6
Topkapı Sarayı	61	5,9
Sultanahmet Meydanı	57	5,6
Adalar	44	4,3
Tüm Şehir	39	3,8
Galata Kulesi	30	2,9
Moda	20	1,9
Ortaköy	18	1,8
Dolmabahçe	16	1,6
Yerabatan Sarnıcı	15	1,5
Süleymaniye Camii	15	1,5
Kapalıçarşı	12	1,2
Diğer	113	11,3
Toplam	1027	100,0

Tablo 3: İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğü-İstanbul Turist Profili ve Davranışları Araştırması-Turistlerin Aklında Kalan Yerler

İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğünün 2016 yılında yapmış ve yayınlamış olduğu Turist Profili ve Davranışları Araştırmasında turistlere İstanbul ziyaretlerinde akıllarında kalan en güzel yerin neresi olduğu sorulduğunda belirtilen ilk yerlerin Boğaz, Sultanahmet Camii ve Ayasofya olduğu belirlenmiştir. Tarihi Yarımada'dan sonra akla gelen ilk bölgenin de Beyoğlu ve çevresi olduğu görülmektedir.

3.2.1.2.1. Geçmişten Günümüze Ayasofya Gözlemleri

Bu bölgede ilk önce bahsedilmesi gereken en önemli yapılardan biri Ayasofya'dır. Tüm seyyahların mutlaka programlarında olmuş, olmasa da başlangıç veya bitiş noktası yerine konmuştur. Günümüzde de mutlaka ziyaret edilmesi gereken yapılar arasında yerini almıştır. Tüm yazarların ziyaretleri sırasında Ayasofya'nın Camii olduğu göz önünde bulundurulursa günümüzle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Fakat buna rağmen çeşitli farklılıklar gözlemlenmektedir.

Öncelikle hemen her seyyahımızın bahsettiği mozaik parçalarının bilinçsizce satılması ve avuç avuç turistlere verilmesi bilgisi günümüzde ne turistler tarafından normal karşılanacak ne de cami görevlileri tarafından yapılacak bir davranıştır. Geçmişten günümüze gelişen turizm algısı ve tarihi koruma bilinci bu davranışın çoktan önüne geçmiştir.

Ramazan ayında Gayrimüslimlerin bu camiye girmesinin tehlikeli görülmesi fikri de günümüzden oldukça uzaktır. Öyle ki çeşitli turistik camiler namaz vakitlerinde kapansa bile bu yasaklama amacıyla değil ibadet edenlere saygı amacıyladır. Ayasofya, buna rağmen ibadet vakitlerinde, ibadet alanına girmemek şartı ile herkese açık olarak hizmet veren bir camidir. Yalnızca Cuma günleri içeri girmek mümkün olmamaktadır bunun da en büyük sebebi insanların dışarı taşacak kadar kalabalık halde ibadet ediyor olmasıdır. Geçmişte yabancı ziyaretçilerin izin kâğıtları ile Ayasofya ziyaretleri, içeride terlik veriliyor olması ve şapkalar ile bastonların nartekste bırakılıyor olması da günümüz ziyaret bilgisiyle örtüşmemektedir. Herkesin ayakkabısını koyabileceği dolaplar mevcutken ziyaretçiler çorapları veya yalın ayakla içeri girebilmektedirler.

Bunlara ek olarak Mamboury Ayasofya'nın üst katının Kadir gecesinde yabancılara tahsis edildiğini söylemiştir. Bugün Kadir gecesi ve yabancılarla ilgili herhangi bir uygulama mevcut değildir. Yapının üst katının geçmişte açık olup günümüzde kapalı oluşu, üzüntüyle karşıladığım farklılıklardan biridir. Üst kattaki manzarasının büyüleyici ve bütünleştiriciliğinden mahrum kalınması bana kalırsa eksikliktir. Seyyahlardan üst kattaki mozaiklerin, apsisin ve imparatorluk kapısı üzerindeki mozaiklerin kapatıldığını söyleyenler olmuştur. Bu bilgilerin bir kısmı günümüzde de geçerlidir. Apsis ve imparatorluk kapısı üzerindeki mozaikler yapı 24 Temmuz 2020 yılında camiye çevrilir çevrilmez kapanmıştır. İmparatorluk kapısı üzerindeki mozaiği kaplayan kumaş düşmüş ve tekrar kaldırılmadığından bugün açık bulunmaktadır. Apsisteki örtünün ise namaz vakitlerinde kapatılıp sonradan açılabilecek dinamik bir perde sistemi olduğu söylenmişse de[8], kısa süre içinde bozulduğu görevlilerce bildirilmiş ve hala yapılmamıştır. Üst kat kapalı olduğundan mozaikler hakkında net konuşmak doğru olmamakla birlikte mozaiklerin gösterilmemesi amacıyla kapatılmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Yapının kilise olarak yapılıp Cami'ye dönüştürüldüğü herkesçe bilinen bir gerçekse, Hristiyanlık sembollerinin herhangi bir dine karşıt değil, kültürel çeşitliliğin bir parçası olarak görülmesi, turizm açısından daha faydalı olacaktır.

Günümüzde veya yapının müze olduğu dönemlerde Fotoğraf çekme konusunda herhangi bir kısıtlama yokken Mamboury fotoğraf çekmenin yasaklandığını söylemiştir. Taç giyme bölümü ise Mamboury döneminde halı altında kalmış, günümüzde ise ziyaretçilerin rahatça görebilmesi için açık bırakılacak şekilde yerlere halı kaplanarak turizme kazandırılmıştır.

Seyyahlarımız döneminde Osmanlı etkisiyle sahip olunan cami kültürünün günümüzle oldukça farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Osmanlı döneminde külliyeler insanları bütünleştirmek, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayarak kültürü bir paydada toplamak amacı güderken[9] günümüzde cami denince akla yalnızca ibadet gelir

[8] Erdem Köymen, Fatma Zehra Dabbagh, "Ayasofya Mozaiklerinin Gizlenmesine Yönelik Teknoloji Tabanlı Bir Araştırma", **Art-e Sanat Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 27, s.239-27.
[9]Ali Cançelik, "Osmanlı Kültür Hayatında Camii ve İşlevleri Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii Değerlendirmesi", Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir yayınları, **Kurumsal Alan okumaları,** 2017, S.177.

olmuştur. Bu sebeple çoğu seyyahımızın cami içinde duvar örülerek yapılmış hastaneler ve yan neflerde saklanan hazine değerinde eşyaların bulunduğu depo bölümleri görmeleri oldukça normaldir. Fakat günümüzde külliyenin insanın yaşamına etkisinden çok yalnızca cami algısı yaygın olduğundan bu bilgi güncel alışkanlıklarla örtüşmemektedir.

Terleyen sütun da seyyahların dikkatini çeken bir unsurdur. Bugün bu sütunun eski ününü kaybettiğini söylemek mümkündür. Bu duruma hem insanların hikâyesini çok duymamış olması hem de sütunun kadınlar bölümünde kalmış olması etki etmiştir. Ana ziyaret alanından sütuna direkt geçiş bulunmamaktadır. Vaftizhane kapısı geçmişte de günümüzde de kapalı olmakla birlikte Mamboury kapısının duvarla örüldüğünü söylemiştir. Günümüzde yalnızca var olan kapısı kapalı haldedir.

Geçmişte seyyahlar Ayasofya'yı San Marco kilisesiyle kıyaslasalar da Ayasofya'yı daha iyi durumda bulduklarını açıklamışlardır. Fontmagne ve Cox yapının cami olmasıyla ilgili olumsuz bazı yorumlarda bulunmuştur. Fontmagne Türklerin buranın bir gün büyük bir Hristiyan yapısı olacağını kabul ettiklerini ve bu yapının saygısızca kullanıldığını söyleyerek açıkça topluma yakıştırmadığı hakkında yorumlar yapmıştır. Ayrıca sonradan eklenen mimari detayların da ahengi bozduğunu savunmuştur. Cox ise yapının tek eksiğinin Müslüman badanasından kurtulup eski eşyalarına kavuşması olduğunu söylemektedir.

Seyyahlardan Amicis'in Ayasofya'yı iki rehber ile gezdiği görülmektedir. Biri Rum diğeri Türk olarak tercih ettiği rehberlerden her açıdan düşünceyi öğrenmek istediği görülmekte ve bilinçli bir gezi yapmak istediği düşünülmektedir.

Görsel 16: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Sultanahmet Avlu Çıkışından Ayasofya Manzarası ve Kalabalık

Seyyahlardan bazılarının Ayasofya'nın III. Ahmet çeşmesine bakan kapısından girip çıktıkları görülmüştür. Günümüzde kullanılmayan bu kapının kullanılma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda ziyaretçilere oldukça faydalı olabileceği düşünülmektedir. Yüksek sezonda turist sayıları ve yoğunluğu düşünüldüğünde Ayasofya önünde bitmek tükenmek bilmeyen sıralara rastlanmakta, çoğu misafir bu sıraları bekleyemeyeceğinden ziyaretten vazgeçmektedir. Böylesine önemli olan ve insanların dikkatini çeken bir yapının ziyaretinin büyük zorluklarla gerçekleştirilebilmesi turizm açısından bir dezavantajdır. İbadet edenlerin Cami girişini turistlerden ayırmak çok yakın zamanda çözülmüş bir sorundur. Bu çözüm öncesine uzun bir dönem bu insanların ibadet vaktine yetişmek için kalabalığı yararak içeriye girme çabası hem insanlar arasında olumsuz iletişim örnekleri doğurmuş hem de bütün bu zorlu bekleyişi daha da zorlaştırmıştır. Rehberli turlar belli programlar dâhilinde satıldığından rehberin gün içinde bu programı belirlenen saate kadar yetiştirmesi gerekmektedir. Bu sebeple yalnızca Ayasofya sırasında uzunca saatler beklemek içeride geçirilen zaman ile birlikte büyük vakit almakta ve programlar vaktinde bitirilememektedir. Bu nedenledir ki rehberler de tıpkı geçmişte ibadet etmek isteyenlerin yaptığı gibi

gerginliğe yol açacak, sıraya kısa yoldan girme gibi hareketlere girişerek, kuralsız ve düzensiz hareketler denemektedirler. Bugün Ayasofya'nın iki farklı kapıdan iki adet çıkışı ve bir kapıdan bir adet girişi mevcuttur. Giriş kapısı yalnızca ibadet vaktine yakın zamanlarda ibadet edenler ve etmeyenler olarak ikiye bölünmekte diğer zamanlarda herkes aynı sıraya girmektedir. Çıkış kapıları ise biri Sultanahmet meydanına diğeri Caferiye sokağa açılmaktadır. Girişinde bu kadar sorun yaşanan bir binanın çıkış seçeneklerinin giriş seçeneklerinden çok daha fazla ve rahat olması şaşırtıcıdır.

Ayasofya'nın müze olduğu bir dönemde, İstanbul'da uzun uçuş aktarması olup yalnızca Ayasofya'yı görmek için havaalanından yarımadaya gelen mimar bir turistle yaşadığım deneyim düşünülürse, günümüzde bu yapıya girmenin insanın aklına yalnızca "zorluk" getirmesi oldukça üzücüdür. Bu kişi derslerde Ayasofya hakkında çok fazla bilgi edindiğinden en büyük hayalinin Ayasofya'yı görmek olduğunu söylemiştir. Kendisinin çok kısıtlı vakti olduğundan bir araçla havaalanından Ayasofya'ya geldiği, neredeyse sadece bu yapıyı gördüğü ve hemen kısa süre içinde tekrar havalimanına dönüp diğer uçuşuna yetiştiği düşünüldüğünde bu misafirin günümüz şartlarında Ayasofya Camii'ni bu şekilde ziyaret etmesi oldukça güçtür. Turizm sektöründe çalışıp, Ayasofya önünde oturarak beş saatini geçiren turistlerle tanışanlar mevcuttur. Bu kişi, en büyük hayalinin burada oturmak ve manzaranın tadını çıkarmak olduğunu söyleyerek uzunca bir zaman çeşitli ritüellerle bölgenin ve Ayasofya manzarasının tadını çıkarmıştır. İnsanlar üzerinde Ayasofya'nın ne denli etki uyandırdığı bu örneklerle de rahatça görülebilmektedir.

Sultanahmet bölgesi bugün trafik açısından problemli ve katı kurallara sahip bir yerdir. Çeşitli sokaklar araçlara yasaklanmış olmakla birlikte bu durum turizm araçları için büyük sorun teşkil etmektedir. Fakat Mamboury araçlı gezilerinde Ayasofya'ya araç ile geldiğinden bahsetmiştir. Bugün herhangi birinin araç ile Ayasofya önüne gelmesi imkânsızdır. Mamboury'nin Ayasofya ziyareti sonucu yine otomobil kullanarak III. Ahmet çeşmesine kadar gitmesi de bir başka günümüzle uyuşmayan bilgidir. Mamboury III. Ahmet çeşmesinden su içmiş ve burada sebilcilerin olduğunu anlatmıştır. Günümüzde bu çeşme çalışmamakla birlikte yalnızca fotoğraflarda yer alan hoş ve gösterişli bir çeşmedir.

3.2.1.2.2. Topkapı Sarayı'nın Geçmişi ve Bugününe Bakış

Bugün müze olan Topkapı sarayının ana kapısı Bab-ı Hümayun'da güvenlik kontrolü gereği belli vakitlerde yoğunluk olmakta, tıpkı Ayasofya gibi sıra beklemek gerekebilmektedir. Fakat bilenlerin tercih ettikleri Gülhane parkından girilip Arkeoloji müzesi önünden geçerek varılan saray girişi de yoğun olarak kullanılmaktadır fakat ana müze giriş kapısı Bab-ı Hümayun'dur. Bu kapı üzerinde şuan mevcut olmayan köşkün 19. Yüzyıl ikinci yarısında yaşanan büyük yangında zarar gördüğü[10] bilinmekle birlikte sonradan yıkılmıştır. Amicis yıkılmadan önceki halini görme fırsatı bulmuştur.

Sarayla ilgili günümüz ve geçmiş arasındaki en büyük değişim Saraya verilen anlamın ta kendisidir. Günümüzde Osmanlı imparatorluğunun tarihi, eskiyi ifade ettiğinden, insanlara hikâye olarak gelmekte, imparatorluğun gücünden bahsedilse, araştırılsa veya anlatılsa da artık var olmadığından kişilerde büyük yankı yaratmamaktadır. Seyyahlarımız döneminde devam eden imparatorluk yönetimi, son dönemleri de olsa ağırlığını hissettirmektedir. Nitekim artık müzenin içerisinde yönetim bölümleri ve güvenlik görevlileri olmasına rağmen geçmişte Yeniçeri subayları ve nöbetçileri hatta ikinci kapıda idam fermanı bekleyen cellatların beklediği görülmüştür. İkinci avluya girerken Amicis cihan Sultanının nefesini hissettiğini belirtmiştir.

Amicis'e göre Avrupa bu yapı hakkında hem güzel hem de korkunç denebilecek şekilde bir tasvir oluşturmuştur. Amicis bu söylemiyle günümüzde de ülkeler arası uygulanan medya politikalarını anımsatmıştır.

Günümüzde medyanın etkisiyle farklı kültürlere önyargılı olan bazı batılı gezginler mevcuttur. Bu tip gezginler kendi kültürlerini üstün görmekten çekinmemektedirler ve bazen bilgilerini onaylamak umuduyla gezdikleri gözlemlenir. Bu tip fikirlerle karşılaşmak, seyahat etmenin getirdiği açık fikirli olma durumundan, düşük ihtimalli olsa da muhtemeldir. Şüphesiz bir Müslüman ülkesi olan Türkiye ve en popüler şehri İstanbul'a gelenler de kendi kültürlerinde olmayan tarihi ve kültürel farklılıkları keşfetmek istemektedirler. Fakat bununla birlikte ülkenin yönetimi, kuralları,

[10]Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, cilt, 41, s.256-261.

toplumun yaşayış biçimi ve memnuniyeti gibi konular da merak edilmektedir. Kendi ülkesinde duyup öğrendiği her türlü konuyu merak etmekte ve doğruluğunu teyit etmek istemektedirler. İlk öğrendikleri bilgiler zaman zaman gerçekten uzak ve negatif olabilmekteyken burada öyle olmadığını deneyimleme fırsatına sahip olmaktadırlar. Onlara şehri, tarihi ve kültürü objektif ve iyi şekilde tanıtan birileriyle karşılaştıklarında ön yargılarının eski katılıklarını kaybettikleri tecrübelerle görülmüştür. Bu da seyahat etmenin ve seyahat eden kişiye sunulan servisin önemini bir kez daha karşımıza çıkarır.

Artık Salı günleri hariç her gün ziyaret edilebilecek sarayda geçmişte de ziyaret günlerinin olması dikkat çekicidir. Fakat günümüzdekinin aksine Gautier fermanlarla ve bahşişlerle içeri girdiklerini söylemiştir. Yanlarında gruba önderlik eden çevirmenlerin bu işleri kapı gardiyanlarıyla hallettiklerini ve bu insanların Türkçe konuştukları için kolayca turistleri aldatabileceklerini belirtmiştir. Bu sebeple de İngilizce veya Fransızca gibi Katolik ve evrensel bir dilin kabul edilmesi gerektiği fikrini ortaya atmıştır. Günümüzde İngilizce evrensel dil olma özelliği içermesiyle Gautier'nin isteği gerçekleşmiştir. Ayrıca bu durum güvende hissetme konusunun bir gezgin için ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Evrensel dil kavramı şüphesiz güvenlik dışında kolaylık açısından da önemlidir ve turizmin kalitesine katkı sağlamaktadır. Günümüzde Gautier'nin bahsettiği gibi sarayda ayakkabı çıkarmak veya terlik giymek gibi uygulamalar mevcut değilse de bazen turistler girip çıktıkları camilerden etkilenerek ayakkabı çıkarıp çıkarmayacağımızı nadirde olsa saraya girmeden sormaktadırlar. Üstelik geçmişte uygulanan saray görevlileriyle gezilmesi gibi rahatsız bir fikir günümüzden oldukça uzaktır. İsteyen misafir müze giriş saatinden çıkış saatine kadar tek başına sarayda vakit geçirebilmektedir.

Bugün saray ziyareti boyunca içine girilebilecek yapıların sayısı şüphesiz geçmişten daha fazladır. Seyyahlarımız döneminde hala kadınların yaşıyor olduğu haremin yalnızca kapısı görülebilmiştir. Oysa günümüzde her bir bölümü açık olmamakla birlikte haremde büyükçe bir bölüm görülebilmekte ve haremi görebilmek için ayrıca para ödenmektedir. Haren ve kadın konusunun seyyahlarımızca çok merak edildiği görülmekle birlikte bugün bile İslamiyet ve kadın konusunun yine batılı turistler tarafından zaman zaman merak edilen bir konu olduğu gözlemlenmektedir.

Üçüncü avluda bulunan ve Mamboury tarafından kötü durumda olduğu belirtilen Ağalar Camii ve içinde hala el yazmalarının bulunduğu Enderun Kütüphanesi değişim gösteren yapılardandır. Günümüzde Ağalar Camii, kapalı olmakla birlikte restore edilmiş halde ve ayaktadır. Kütüphanenin içerisindeki kitaplar ise bugün Ağalar Camii binasında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi ismiyle yer almaktadır.[11] İlk avluda görülen Aya İrini kilisesi geçmişte askeri müze ve mühimmat deposu olarak farklı dönemlerde kullanılmıştır. Fakat günümüzde boş bir kilise yapısı olarak, Topkapı sarayı biletiyle beraber veya ayrı alınabilen bilete tabi bir saray parçasıdır. Geçmişte bahçesinde görülen Bizans kalıntıları seyyahları sevindirmiş ve bu tarihi koruma anlamında bir ilerleme olarak görülmüştür. Bizans müzesi fikrinin temellerini oluşturduğunu düşünülse de günümüzde bir Bizans müzesi bulunmamaktadır. Geçmişte seyyahların bahsettiği ahırlar ve hastane yapısı bugün görülmemektedir.

Geçmişte kötü şartlarda gözlemlenen Saray surlarının günümüzde iyi durumda olduğu söylenebilir. 2014 yılında üç etapta projelendirilen[12] saray surları, yenileme çalışmalarıyla günümüzde büyük ölçüde ayağa kaldırılmış ve iyi duruma getirilmiştir.

Seyyahlardan bu saraya birden fazla defa geldiği gözlemlenenler olmuştur. Günümüzle kıyaslandığında gezilerinde gittikleri yerlere bir daha giden insan sayısı oldukça azdır. Hem vakit kaygısından hem de mümkün olduğunca çok ve değişik şey görme isteğinden dolayı bu talep pek az görülmektedir. İstanbul'a defalarca gelmiş, sanat meraklısı ve daha çok şey görmek yerine, hoşuna giden şeyleri tekrar görmek isteyen nadir de olsa misafir deneyimim mevcuttur.

Topkapı Saray ziyaretinin günümüzden farklı bir diğer unsuru da Arkeoloji müzesi ve Gülhane parkıdır. Seyyahlar bu iki yerin sarayın bir parçası olduğunu bilmeleri sebebiyle Sarayla bir alarak gezilerine beraber dâhil etmeye çalışmışlardır. Fakat bugün turistlerin çoğu Gülhane parkının veya Arkeoloji müzesinin saray sınırları içinde olduğundan habersiz olması ve buraları kendi başlarına da az biliyor olmaları sebebiyle tek başlarına bile öncelik olarak tercih etmemektedirler.

[11]Zeynep Atbaş, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt 41, s. 101-113.
[12] http://www.kulturvarliklari.gov.tr, 21.11.2022, 18.32.

Geçmişte Asar-ı Atika olarak bahsedilen müze günümüzde Arkeoloji müzesi olarak adlandırılmakta ve içeride bulunan Çinili köşk, seyyahlarca Çinili müze olarak bahsedilmektedir. Bugün Arkeoloji müzesi Topkapı Sarayının yanında oldukça sönük kalmakla birlikte geçmişte Mamboury'nin Topkapı sarayını dâhil etmediği programlara Aya İrini, Asar-ı Atika, ve Çinili müzeyi dâhil ettiği görülmektedir. Bugün bu iki yapı ve 1883 yılında inşa edilmiş Sanayi-i Nefise mektebi ile birlikte İstanbul Arkeoloji Müzeleri olarak geçmekle beraber Topkapı Sarayı müzesinden ayrı bir girişe ve bilete tabidir. Bu sebeple günümüz Topkapı Sarayı gezilerine dâhil değildir. Arkeoloji Müzeleri misafirin ilgi alanına göre geziye dâhil edilen bir programdır.

Mamboury'nin otomobilli gezilerde yine sarayın birinci avlusuna kadar otomobille geldiğini söylemesi, buradan Asar-ı Atika müzesi ve Çinili müzeye de otomobille gitmesi bugün yine araçla imkânı olmayan bir rotadır.

Günümüzde trafik problemi özellikle Sultanahmet bölgesinde çözüme ulaşması şart hale gelmiştir. Trafiğin yoğun olduğu zamanlarda turizm araçlarının rehberler ve misafirlerle buluşması en yakın park yerinden bile çok uzun vakitler almaktadır. Ayrıca şehirde ama en çok Suriçi bölgesinde büyük bir taksi problemi çığ gibi büyümekte ve taksiciler bahsedilen trafik problemi sebebiyle bu bölgeye turist götürmek istemeyerek müşteri seçmektedirler. Boş taksiler müşterileri yolda görüp durmadıkları gibi, trafiğe maruz kalacakları zaman fazladan para talep etmektedirler. Bütün bu sorunlar turizm hizmet kalitesini düşürmektedir. Sultanahmet'in tarihi bir bölge olması sebebiyle bazı ana yollar otomobillere kapatılmıştır. Bu durum yerinde bir karar olmakla birlikte yetersizdir ve turizm araçlarıyla ilgili başka problemler türetmiştir. Bu sebeple kişilere özel araçlar ve taksilerin bölgeye girişinin belli sınırlar dâhilinde tamamen yasak olması yerinde bir karar olabileceği gibi, turizm araçlarına ayrılan özel, bölgeye yakın park yerleri ve turistlerle buluşma noktaları belirlenmelidir. Bu durum yerli ve yabancı herkes için kolaylaştırıcı olacağından turizme olumlu etki edecektir.

Mamboury Çinili müzede İslam eserlerinin sergilendiğini söylese de günümüzde ismine uygun şekilde çini parçalar sergilenmektedir. Mamboury Asar-ı Atika müzesi

hakkında bilgi almak için müze önünde satılan kılavuzlardan yararlanılmasını önererek günümüz algısıyla bir farklılığı daha ortaya koymuştur. Bugün yerli ve yabancı turistler herhangi bir bölge veya müze için çoğunlukla internet üzerinden veya kitaplardan yararlanarak bilgi edinmektedirler. Müze içerisindeki mağazalardan satın alınıp daha sonra okumak üzere kitaplar da tercih edilmekteyse de bunlar sahip olunan tek kaynak değildirler. Her insanın ilginç zevkleri olabileceği gibi, sert kapaklı ve hacimli tarih kitaplarını evinin orta sehpasında sergilemeyi sevdiğinden müze mağazasından kitap alan turist tarafımca görülmüştür. Dolayısıyla bu kitapların her zaman yalnızca okuma amacıyla alınmadığını da söylemek mümkündür. Bu örnek günümüz çağı gezginlerinin bir yere gittiklerini gösterme dürtülerinin geçmişteki merak ile keşfetme duygusuna oranla ne denli farklı olduğunu kanıtlar cinstendir.

Gülhane parkı bugün insanlara sosyal yaşam alanı olması ve lale festivaliyle meşhurdur. Geçmişte seyyahların detaylıca anlatımlar yaptığı Gülhane parkında bugün, programlı gezilerde uzun zaman gezildiği ve incelendiği görülmemektedir. Günümüz gezilerinde Topkapı sarayı kendi başına büyük zaman aldığından ve ardından devam eden programın yetiştirilmesi gerektiğinden Topkapı Sarayı gezisi devamında Gülhane parkına inip gezmek pek fazla tercih edilmemektedir. Yerli gezginlerle tüm gün Topkapı Sarayı gezisi gerçekleştiren acenteler mevcutsa da Gülhane parkı bazen bu programlara dâhil edilmektedir. Yabancı misafirler kendi başlarına olduklarında parkı fark edebilirlerse veya internet araştırmalarında buraya rastlamışlarsa burayı kendi başlarına gezmeye gelmektedirler. Yürüyüş rotası şeklinde gerçekleştirilen gezilerde park yakınından geçmek gerekiyorsa parkın içinden geçerek gidilecek yere varılabilir. Böylelikle buranın sarayın parçası olan bir bahçe olduğunu göstermek ve açıklamak fırsatı bulunmuş olunur. Parkın sonuna kadar gidip detaylıca gezmek yabancı gezginler için özel ilgi alanı kategorisine girmekte ve zamanın bolluğuna ihtiyaç duyulmaktadır. Daha çok yerli çocuk ve yetişkin turlarında detaylı olmayacak şekilde Gülhane parkına gidildiği ve turun orada bitirildiği gözlemlenmiştir. Fakat yine de parkı tur programlarına dâhil etmek veya misafirlerin bütünüyle bir Gülhane Parkı gezisi talep etmeleri pek alışılmış bir şey değildir.

Buna rağmen internette "Gülhane Parkında gezilecek yerler" başlıklarıyla birtakım site veya forumlarda çeşitli dillerde bilgiler yazmaktadır. Bu da insanların arz talep dengesi

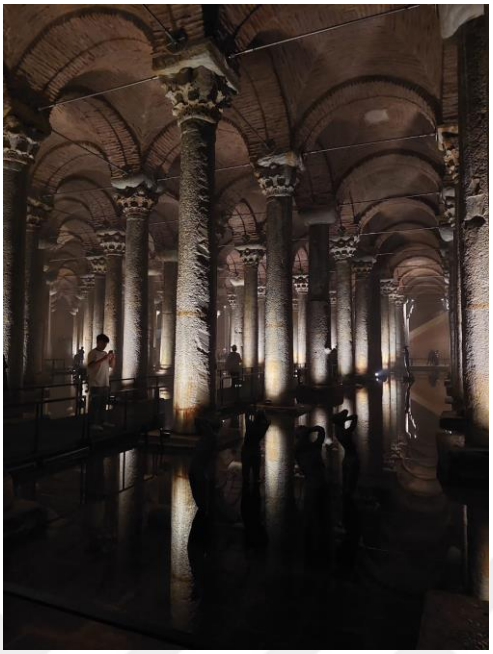
içerisinde burayı da tanımak istediğinin bir göstergesi olabilir. Yapılan bir değerlendirmeye göre Türkiye'de turistik talebin fazla olduğu kentler araştırılmış ve bu kentlerin marka kimlikleri belirlenmiştir. Buna göre İstanbul tarih, kültür, sanat, doğal varlıklar, dini değerler ve deniz başlıklarıyla turistik faaliyetlerde ön plana çıkan değerlere sahiptir.[13] Şehrin sembolleri ise Ayasofya, Sultan Ahmet Cami, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü, İstanbul Surları, Galata Kulesi, Kız Kulesi ve lale olarak belirlenmiştir.[14] Yabancıların çoğunlukla bilmediklerinden pek talep etmedikleri bir yer olsa da, duyan bilen ve merak eden kişiler için bugün Gülhane parkında kafe, müze, açık havada görülebilecek yapılar, kütüphane gibi birçok yapı ve mekân mevcuttur. Zira bugün her geçildiğinde dolu olduğunu görülen bir yerdir. Yapılan değerlendirmede de belli olduğu gibi her yıl Nisan ayında gerçekleştirilen lale festivali Gülhane Parkı'nın popülerliğini arttırmakta, özellikle o dönemki ilgi oranını etkilemektedir. Bununla birlikte yakın zamanda (Nisan 2023) "Gülhane Sarnıcı" ismiyle açılan, seyyahların da eserlerinde bahsettikleri sarnıç, insanların dikkatini çekmektedir. Şuan ücretsiz olan sarnıç parkta tarihten günümüze kazandırılmış güzel bir detay olarak sahip olduğu ilgisiyle Gülhane Parkı'na olan ilgiyi de etkilemektedir. Böylelikle Gülhane parkının programlı ve yabancılara yönelik gezilerde pek fazla popüler olmadığı ama kişilerin vakit sorunu olmadığında keyifli zaman geçirebilecekleri bir yer olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Zira Mamboury de programlı turlarında muhtemelen aynı sebeple Gülhane parkını ön planda tutmamıştır.

[13]Hasan Köşker, Nalan Albuz, Fatih Ercan, "Türkiye'de turistik talebin en fazla olduğu 10 kentin marka kimlikleri üzerine bir değerlendirme", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, cilt 18, sayı 1, 2019, s.348-365.
[14]Hasan Köşker, Nalan Albuz, Fatih Ercan **a.g.m.**, s.348-365.

3.2.1.2.3. Sultanahmet Bölgesinde Yoğun Ziyaret Edilen Diğer Bölge ve Yapıların Değerlendirilmesi

Ayasofya ve Topkapı sarayı dışında bu bölgede programlarda öncelik sırasında olan başka yapılar da mevcuttur. Yerebatan Sarnıcı onlardan biri olmakla birlikte, Sultanahmet Camii, hipodrom meydanı, Çemberlitaş, Beyazıt meydanı, Kapalıçarşı, Mısır çarşısı bunların başında gelir.

Bunlardan Yerebatan sarnıcı geçmişle arasında en büyük fark olanıdır. Seyyahların şahsi mülkler içinden girdikleri sarnıç günümüzde en önde gelen yarımada turist çekiciliklerinden birini oluşturmaktadır. Resmi bir müze olarak hizmet veren sarnıç, girişinde sık sık uzanan bilet sıralarına sahiptir. Kendi imkânlarıyla gelenler bilet almak için sıra beklerken rehberle gezen ziyaretçiler rehber öncelik geçiş hakkından faydalanmaktadır. Geçmişte sisteminin çalıştığı ve su taşındığı söylenen yapı, günümüzde herhangi bir su ihtiyacı karşılamamakta ve içerisindeki su oranı değişmemektedir. İçinde sandalla gezen ve yanında onlara korku hikâyeleri anlatan rehberler bulunduran seyyahlarımız aksine bugün yürüyüş parkuru bulunmakta ve korkunç hikâyeler anlatılacak bir ortam görülmemektedir. Geçmişteki korkunun en büyük sebebi meşale ile sarnıca girdiğini veya az ışıklandırma olduğunu söyleyen seyyahların hissettiği bilinmezliktir. Bugün ise renk değiştiren ışıklar ve çeşitli sanat eserlerinin sergileriyle sanatsal ve otantik bir ortam yaratılmıştır. Geçmişte su sisteminin çalıştığı bir sarnıcın içine ışıklandırma ihtiyacı duyulması ve istendiğinde kullanılabilecek bir sandalın varlığı ilginçtir. Bu sarnıcı merak eden birçok kişinin olduğunu ve sahip olunan bu değerin gösterilmek istendiğini düşündürmektedir. Petrus Gillis 17. Yüzyılda bu sarnıçtaki balıklardan bahsederken Mamboury bu deneyimi yaşayamadığını, balıkların olmadığını anlatmıştır. Günümüzde ise yakın zamanda bitirilen (23 Temmuz 2022) yenileme çalışması öncesinde var olan balıklar, açılış sonrasında görülmemiştir. Böylelikle tarih boyunca balıkların akıbetinin zaman zaman değişiklik gösterdiği söylenebilir.

Görsel 17: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Restorasyon Sonrası Yerebatan Sarnıcı İç Görünüm

Gezginlerin geçmişte de bugün de sarnıca girmenin değdiğini söylediğini kabul etmek gerekir. Bu yapıya girdiğinde manzaraya değdiğini söyleyen Mamboury günümüzle de oldukça paralel bir fikre sahiptir. Günümüzde de tur programında Yerebatan Sarnıcı olan ve burayı önceden duymuş misafirlerimin gitmeden önce oldukça heyecan duyduklarını söylemem gerekir. Özellikle son yenileme çalışmasının meraklılar tarafından her ülkeden takip edildiği ve açılır açılmaz heyecan uyandırdığını söylemek mümkündür. Bugün içeride bulunan su seviyesi restorasyon öncesi su seviyesine göre daha alçaktır çünkü yürüyüş platformu önceki haline göre alçaltılmıştır. Bu da yapının öncekine göre daha yüksek görünmesini sağlayarak çok daha etkileyici olmasını sağlamıştır.

Mamboury'nin deneyimine göre sarnıç revaklarla çevrilmiştir. Bu bilgi Bizans dönemindeki şehri canlandırmak üzere yapılan çalışmaları gösteren Byzantium 1200 isimli web sitesindeki çalışmaları akla getirir. Burada Yerebatan sarnıcının görseli de mevcuttur. Çalışmalarda canlandırılan ve Büyük Konstantin döneminden kaldığı söylenen revaklı yapı içerisinde alışveriş için dükkânlar bulunmaktadır. Belirtilene göre 532 yılında ikinci Ayasofya ayaklanma sonucu yakıldığında avlunun

doğusundaki sütunlar yıkılmıştır. Avlunun zaman içinde yıkıldığı ve sarnıcın ayakta kaldığı söylenirken ortadan kalktığı tarih verilmemiştir. Fakat Mamboury'nin bunca zaman sonra Roma dönemine oldukça benzer şekilde sarnıcın revaklarla çevrili olduğunu söylemesi ilginçtir. Günümüzde revak bulunmamakla birlikte sarnıç üzerinde çok fazla yapı inşa edilmediği dikkat çekmektedir.

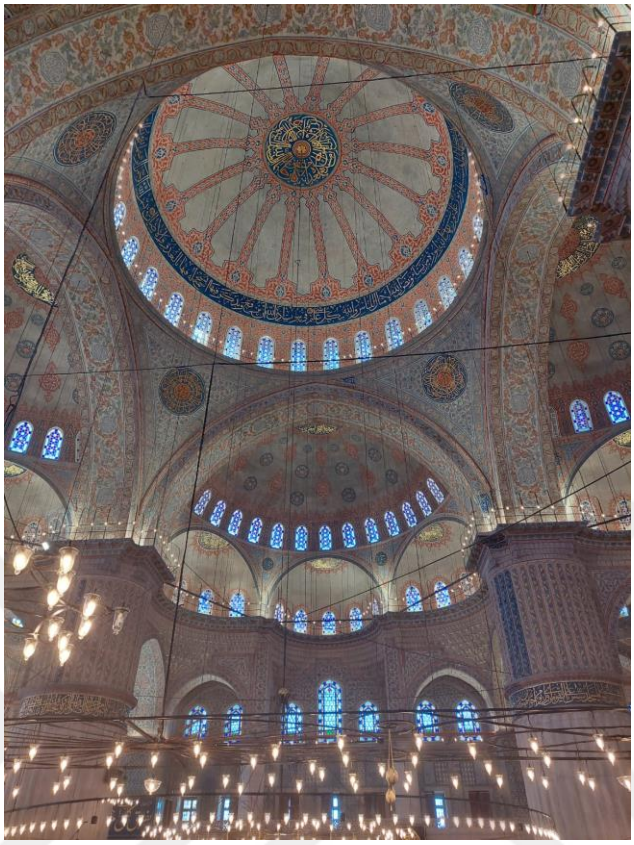
Binbirdirek Sarnıcı günümüzde Yerebatan kadar popüler olmamakla birlikte, geçmişte yabancı ziyaretçiler tarafından bugünden daha fazla bilindiği ve büyük ölçüde ziyaret edildiği görülmüştür. Girişin tıpkı Yerebatan gibi hane kapısından ve aşağı doğru olduğundan bahsedilmekle birlikte günümüzde böyle değildir. Yine geçmişte dışarıdan giren sınırlı ışık gözlenmektedir ki günümüzde dışarıdaki yol seviyesinde büyük bir giriş kapısına ve yürüyüş parkuruna sahiptir. Işık ile ilgili sorun da çoktan ortadan kalkmıştır. Geçmişte sarnıcın kötü durumda olduğunun söylenmesi üstelik içeride işçilerin çalışması oldukça ilginç bir gözlemdir. Günümüzde müze görevi gören Binbirdirek sarnıcı boş ve içinde sergilenen su çok az alanı kaplamakta olduğundan çoğunlukla yürüyüş parkurundan oluşmaktadır. Daha çok yerli turist gezilerinde ve insanlara az bildikleri yerleri göstererek tur keyfini arttırmayı amaçlayan özel programlarda tercih edilmektedir. Bu sarnıç özel bir işletme tarafından işletildiğinden, müze olma özelliği kadar sosyal aktiviteler, davetler gibi amaçlarla da kullanılmaktadır. Yeri geldiğinde bu davetlerin, biletli bir müze olma özelliğinden daha ağır basması sebebiyle, zaman zaman tur grupları veya turistler gittiklerinde içeri girememektedirler. Tur programını netleştirmek üzere turdan önce görüşülen sarnıcın bahsedilen tarihte öğlene kadar açık olup daha sonra düğün daveti sebebiyle kapalı olduklarını söylediği fakat o gün geldiğinde düğün sahibinin özel isteğiyle tüm gün boyunca kapalı olacaklarını söyleyerek fikir değiştirdiği görülmüştür. Bu durum turun programını bozmakta ve sarnıca olan güveni azaltmaktadır.

Günümüzde ismini büyük ölçüde Yerebatan sarnıcı restorasyonu esnasında duyurmuş bir sarnıç vardır ki oda Şerefiye sarnıcıdır. Fakat geçmişte hiçbir yazarın ziyaretine konu olmamıştır. Sarnıcın yenileme çalışmaları sekiz yıl sürerek Yerebatan sarnıcı öncesinde bitirilmiş ve Yerebatan'ın kapalı olduğu dönemde çok tercih edilerek adından söz ettirmiştir. Günümüzde içerisinde bulunan ışık gösterileriyle ilgiyi üzerine

çekmeye devam etmekle birlikte yine Yerebatan sarnıcı kadar bilinir değil fakat Binbirdirek sarnıcından daha popülerdir.

Hipodrom şüphesiz geçmişten günümüze değişmeyen bir ziyaret noktasıdır. Böylelikle gezi programlarındaki yerinin değiştiği söylenemez. Hipodrom sınırları içerisinde dikilitaşlar ve Alman çeşmesi bulunmaktadır. Bunun dışında eski Osmanlı yapıları görülebilir ve eski İbrahim Paşa sarayı olan Türk ve İslam eserleri müzesi ziyaret edilebilir. Dikilitaşlar geçmişte toprak altında kalmış, yosun tutmuş ve bakımsız şeklinde bahsedilse de günümüzde iyi durumda, yenileme çalışmaları yapılmış şekilde ve toprak altında değillerdir. Geçmişte bu meydan çevresinde bahsedilen ve et satışı yapıldığı söylenen et meydanı, mehterhane veya Elbise müzesi günümüzde bulunmamaktadır. Elbise müzesinden bazı seyyahların bahsetmesi bazılarının bahsetmemesi ilginçtir. Müze kaynaklara göre önceleri Aya İrini'de bulunurken ardından at meydanında çadır müze şeklinde sergilenip sonraları Mekteb-i sanayi'de yerini alınmıştır.[15] 1899 yılında kapatıldığı[16] bilinmekle birlikte İçeride ustaca çalışıldığı belli olan mankenler ve çeşitli yönlerden ışıklandırılmış olmaları, Kıyafetlerin bölümlere ayrılmış olması, müzecilik ve sergi kültürünün geliştiğini gözler önüne sermektedir.

[15]Elif Kök, "Yeniçeri Müzesi'ne Ait Yeni Bulunan Bir Çizim", **Akdeniz Sanat dergisi**, cilt 13, özel ek sayı, s. 265-276.
[16]Elif Kök **a.g.m.**, s. 265-276.

Görsel 18: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Restorasyon Sonrası Sultanahmet İç Görünümü

Biraz önce bahsedilen Türkiye'de turisttik talebin fazla olduğu kentler üzerinde yapılan araştırmada belirlenen İstanbul marka kimlikleri içerisinde Sultanahmet Camii de bulunmaktadır. 2017 yılından başlatılarak[17] günümüzde hala devam eden Sultanahmet Camii yenileme çalışmaları, tarihinin en kapsamlılarından biridir. Yenileme çalışması sebebiyle uzunca bir süre yapı görüş açısını kısıtlamasına rağmen ziyarete açık bırakılmıştır ve bu durum gezginlerin ilgisine engel olmamıştır. Böylelikle İstanbul marka kimliklerinden biri olarak üzerindeki ilginin ne denli büyük olduğunu kanıtlanmıştır. Yapı yenileme çalışmaları doğrultusunda bir süre sonra tamamen ziyarete kapatılmıştır. Yapının dışında gerçekleştirilen yenileme çalışmaları içeriden daha erken bittiğinden, tamamen kapatılmadan önce çoğu, tek başına gezen misafir içerinin büyük ölçüde görülemediğini girmeden fark etmemiştir. Bundan dolayı içeriye girip hayal kırıklığına uğrayan kişilere rastlansa da, içerinin durumu

[17] http://sultanahmetcami.org, 24.11.2022, 13.20.

hakkında gezilerde uyarılmalarına rağmen az oranda kişinin girmekten vazgeçtiği gözlemlenmiştir. Misafirler ne göreceklerse görsünler, şüphesiz bu yapının içine girmiş olmanın ve "Ben Sultanahmet Camii'ne gittim" demenin keyfine varmak istemişlerdir. Birçok ziyaretçi yenileme çalışmalarının sürdüğü altı yıl boyunca Sultanahmet Camisini yarım şekilde veya hiç ziyaret edememiştir. Fakat caminin 21 Nisan'da bir törenle tamamen açılması büyük heyecan yaratmış ve artık ziyaretçilerini kabul etmeye hazır şekilde turizmde yerini tekrar almıştır.

3.2.1.2.4. Çarşı Rotaları ve Kültürünün Geçmişten Günümüze Değerlendirmesi

Çemberlitaş ve Nuruosmaniye Camisi tıpkı Mamboury'nin izlediği güzergâh gibi günümüzde de Kapalıçarşı'ya gitmek üzere izlenen yolda görülen yapılardır. Bu esnada hem Roma hem Osmanlı döneminden iki yapı görülmüş ve Kapalıçarşı'ya varılmış olunur. Günümüzde Nuruosmaniye sarnıcında Yeditepe bienali kapsamında sergiler gerçekleştirilmekte[18] ve çoğunlukla bu gibi etkinliklerde içerisi görülebilmektedir. Kapalıçarşı Nuruosmaniye kapısı bu bölgede yapılan geziler açısından çarşıya girmek için en yakın ve uygun kapıdır. Günümüzde Kapalıçarşı'yı gezi programının sonuna bırakan ve çarşı öncesinde öğle yemeği molası vererek şekillenen turlar, şüphesiz Mamboury ile aynı fikirde ilerlemektedirler. Sultanahmet bölgesinde geçmişten günümüze değişmeyen en dikkat çekici ziyaret yapıları ile Kapalıçarşı arasında bir yürüme mesafesi olduğundan, tramvay için kısa ve araç için imkânsız bir yol olduğundan bu bölgeler arası mola verilmeye oldukça uygun bir zaman ve mekân özelliği göstermektedir. Mamboury'nin ısrarla önerdiği Tokatlıyan lokantası günümüzde bulunmasa da, Kapalıçarşı girişinde yemek yenebilecek bazı mekânlar ve Ayasofya ile tramvay durağı arasındaki çeşitli restoranlar hala mevcuttur. Yazarın Sirkeci İstanbul lokantası olarak bahsettiği mekânın Sirkeci tren garı içerisinde yer alan restoran olduğu düşünülmüş fakat Mamboury bu konu hakkında detaylı bilgi vermemektedir.

[18] https://yeditepebienali.com, 08.12.2022, 16.56.

Kapalıçarşı'ya girmek için kullanılan bir diğer kapıya Beyazıt Meydanı yoluyla gidilebilmektedir. Seyyahların anlatımına göre bu meydan güzel koku (ıtriyat) ve teşbih satanlarla doludur. Bu bilgilere dayanarak günümüzde böyle bir görüntü olmadığı söylenebilir. Gautier de meydanda beslenen güvercinlerle burayı San Marco meydanına benzetmiş ve güvercinleri San Marco'daki kadar cana yakın bulmuştur. Meydanın güvercinlerle dolu olması ve insanların güvercin beslemesinin günümüzle benzerlik gösterdiği söylenmelidir. Fakat bugün bu meydan güvercin yemi satan insanlar ve bu yemleri satın alıp fotoğraf çektirmek için kuşları besleyenlerle doludur. Yani bu eylemin motivasyon kaynağı günümüzde değişiklik göstermiştir. Aynı kültür Yeni Camii ve Eyüp Sultan Camii önünde de devam etmektedir.

İstenirse Cami ziyareti yapılabileceği gibi İstanbul üniversitesinden, eski saraydan ve üniversiteye bağlı Beyazıt kütüphanesinden Mamboury kadar detaylı ele alınmayacak şekilde bahsedilip, çarşıya geçilebilir. Mamboury, İstanbul'a yerleşmesi ve uzun sürede burada yaşaması sebebiyle deneyimleri ve bakış açıları günümüz turistlerinden farklı ele alınmalıdır. Bir şehirde kalış süresi arttıkça merakların ve yerel deneyimlerin arttığı düşünülürse Mamboury İstanbul'a yerleştiğinden, çalıştığından ve hayatını burada tekrar kurduğundan dolayı klasik bir gezginden daha öte deneyimlere ve detaylı anlatımlara sahiptir. Günümüzde herhangi bir kütüphaneye girmek ve buradaki eserler hakkında bilgi edinmek isteyebilecek bir gezginden bu konuya oldukça ilgi duyması veya bu tarz bir meslek yapması beklenebilir.

Kapalıçarşı hem geçmişte hem günümüzde en çok ziyaret edilen çarşılardan biri olma özelliğini korumaktadır. Her dönem ticarethanelerle dolu olmuştur. Çarşıya girmeden, gezginin nereli olduğunu anlayan ve dilini konuşmaya başlayan insanların turistleri gezdirmek üzere beklediğini gözlemleyen seyyahlar mevcuttur. Günümüzde çarşı önünde turist gezdirmek için bekleyen insanlar olmasa da çarşı içerisinde turistleri dükkânlarına çekmek için her dilde seslenen satıcılar mevcuttur. Böylelikle çarşıda her dili konuşan çalışanların olması değişmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Turistleri gezdirme görevi resmi olarak turist rehberlerine aittir. İstanbul'a yaklaşık yirmi yıl önce gelen bir misafirim durumun o yıllarda çok daha kötü ve rahatsız edici olduğunu, çarşıda çalışanların seslenmek dışında insanları kollarından tutup alışveriş yapması için zorladıklarını söylemiştir. Fakat günümüzde bu konunun çok daha

rahatladığı, satıcıların yalnızca hafif seslenişler hatta şakalaşmalarla insanları dükkânlarına davet ettikleri söylenebilir. Mamboury çarşı ortasındaki bedestende silahlar, eski tunç ve çini dükkânları olduğunu söylemiş, günümüzde bu yerin cevahir bedesteni olduğu düşünülerek, satılan ürünlerin bugünden daha çeşitli olduğu gözlemlenmiştir. Bu gün Cevahir bedesteni daha çok gümüş ürünlerin satılmasıyla ünlüdür. Geçmişte bu dükkânlar içinde mezatlar yapıldığını söyleyen Mamboury'den farklı olarak günümüzde mezat yapıldığı görülmemektedir. Seyyahların çarşıdaki dükkânların düzen ve nizamından bahsetmelerinin aksine günümüzde daha karma bir görüntü mevcuttur. Mamboury adeta bu günleri görerek taklit ürünlerin arttığı ve kalitenin azaldığı konusunda insanları uyarmış, Gautier ise Avrupai malzemelerden rahatsızlığını dile getirmiştir. Günümüzde Kapalıçarşı büyük ölçüde taklit ürünler satmasıyla ünlenmiş tarihi bir alışveriş yeri olarak özellikle yabancı turistlerin kafasında yerini almıştır. Bunların yanında antika ürünler, halılar, takılar ve diğer otantik malzemeler satılsa da taklit ürünler en dikkat çekenler arasındadır. Bazı seyyahlar Çarşı gezisine Yeni Cami'den başlamış, balıkçılar çarşısı ve Mısır çarşısından geçerek kapalı çarşıya varmayı tercih etmiştir. Bu, günümüzde yokuş yukarı istikamette olduğundan fazla tercih edilmeyecek bir güzergâhtır. Genellikle tam tersi bir rota tercih edilir. Muhtemelen seyyahlarımız Beyoğlu tarafından geldiklerinden dolayı bu şekilde tercih etmişlerdir.

Mamboury bazı gezilerini Eminönü Yeni Camii'den başlatarak çevresinde bulunan Mısır çarşısı, Bal kapanı Han, Rüstem Paşa Camii, Hasırcılar sokağı, parmaklıkçı ve tornacıların olduğu Uzun Çarşı gibi noktalar eşliğinde gezi programları oluşturmuştur. Güncel gezilerde Hasırcılar Caddesi, Rüstem Paşa Camii ve Mısır çarşısı bu noktalar arasından en popüler olanlarıdır. Yeni Camii ise Mısır çarşısı yanında olması ve deniz tarafından da rahatça görünebilen bir yapı olmasından dolayı göz önündedir. Fakat Mamboury'nin programı günümüze uyarlandığında kısa sürede bitecek bir rota olduğundan başka programlar ile kombinasyonu sağlanabilir. Yeni Cami Haliç yönünden bakıldığında sık sık Sultanahmet Camisiyle karıştırılmakta ve mutlaka konusu geçmektedir. Günümüz turistlerinin çok ilgili olanları hariç, birkaç cami gördüklerinde hepsinin benzer olabileceği ihtimaline karşılık her gördükleri camiye girmeyi tercih etmemektedirler. Ayrıca camiye girerken ayakkabıların çıkarılması ve

kadınlar için örtünme zorunluluğu özellikle yaz aylarında üşenmeye sebep olmaktadır. Böylelikle ziyaret edilen cami sayısı geçmişe göre azalmıştır.

Mamboury kendi döneminde Mısır çarşısında tüm yeni çıkan ilaç ve eczane malzemelerinin satıldığını söylemiştir. Günümüzde Mısır çarşısı baharat, kuruyemiş, çay çeşitleri ve Türk lokumuyla ön planda olan bir turistik pazardır. Fiyatlar turistik olmayan bölgelere göre daha pahalı olduğundan turistlere daha çok hitap etmektedir. Uzun Çarşı ise günümüz turlarında az gidilen noktalar arasında yer almaktadır. Süleymaniye Camii'nin olduğu bir programda vakit ve rota uygunsa yürüyerek küçük pazara çıkmak ve bu pazarı boylu boyunca yürümek keyifli bir rotadır. Fakat çok sık denk gelen bir rota olduğu söylenemez. Günümüzde şehrin trafiği, bir yerden bir başka yere gitmekte harcanan zaman, programın yetiştirilme endişesi bu tip çok ön planda olmayan veya tarihi yarımadanın en popüler meydanlarına yakın olmayan bölgeleri gölgede bırakmıştır. Geçmiş programlara bakıldığında gezginlerimizin bazılarının gün içine sığdırdığı bölgeler ile bugünküler arasında fark gözlenebilmektedir. Geçmişte gezginlerimiz yürüseler de araç da kullansalar çok daha fazla bölgeyi bir arada görmek isteyenler bu konuda bugünden daha başarılıdırlar. Günümüzde güzel ve tarihi bilgilerle yoğurulmuş bir gezi yapmak ne kadar önemliyse, yorulmamak, günün keyfini çıkarmak, otelde dinlenilecek zamanın yeterli olması gibi konular da oldukça önemlidir. Bu durum tabiki misafirlerin karakter özelliklerine ve yaptıkları gezilerde verdikleri önceliklere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bal kapanı Han mısır çarşısı ve çevresine çok uzak olmasa da her gezide mutlaka uğranan bir nokta olma özelliğine sahip olmamakla birlikte insanlara otantik bir görsel deneyim sunmaktadır.

3.2.1.2.5. Yoğun Ziyaret Edilen Rotalara Ek Olabilecek Alternatif Noktaların Değerlendirilmesi

Günümüzde tarihi Yarımadasında görülen bu ana gezi noktalarına ek olarak seyyahlar başka noktalar ve yapıları programlarına eklemişlerdir. Bu noktaların bazıları günümüzde az tercih edilmekle birlikte seyyahların bir gün içine çok fazla yapı sığdırdıkları fark edilmiştir. Bu programlar günümüzde birkaç parçaya ayrılarak değişik rotalar oluşturulabilmektedir.

Örneğin Mamboury yaya veya toplu taşıma ile yalnızca bir günlük programında Sultanahmet bölgesinden başlayıp, öğle yemeği yiyip, Kapalıçarşı'yı gezip, Edirnekapı üzerinden Ayvansaray'a kadar gitmiştir. Günümüzde gerek kendi başına gerekse rehberle gezen biri için oldukça zor bir rotadır. Ancak herhangi bir bilgi verilmeden ve çok vakit kaybetmeden hızlıca geçerek gerçekleştirilebilir ki bir anlamı olmaz. Her meslekte olduğu gibi rehberlik mesleğinde de çeşitli hizmet farklılıkları mevcuttur. Örneğin büyük bir gruba rehberlik etmekte öncelik, satın alınan programı yetiştirmek ve tabi ki elden geldiği sürece misafirlere tarihi ve kültürel bilgi vererek güzel bir gün geçirilmesini sağlamaktır. Misafire özel programlanan geziler ise önceliğin misafirin memnuniyeti ile turu şekillendirmek olduğu ve sürprizlere, değişikliklere açık olmayı gerektiren gezilerdir. Günümüzde sahip olduğu vakitte görebildiği kadar tarihi, kültürel mekân görme ve öğrenme arzusuna sahip gezginler varsa da anının tadını çıkarmak, iyi yemek yemek, manzaralı bir mekânda oturarak şehrin enerjisini ve onda yarattığı hissi keşfetme ve bu yöndeki bir deneyim yaşama gibi hislere sahip gezginler de mevcuttur. Bu tip gezginlerle, onların istekleri doğrultusunda zaman zaman bol sohbetli fakat az mekan keşfedilecek programlar da gerçekleştirilebilmektedir. Bu sebeple günümüz gezi programları hem misafire keyif yaşatmak, bazen mola vermek isteyebileceğini düşünerek ona zaman tanımak, hem de tarihsel, kültürel bilgiler ve mekânlarla yoğurulduğundan Mamboury'nin programları kadar yoğun bir planlamaya sahip değildirler. Aksi takdirde programın kalitesi ve mekânların anlaşılırlığından kısılacak ve tur programları anlamsızlaşacaktır. Bu sebeplerle günümüzde Sultanahmet'ten Kapalıçarşı'ya kadar olan bölgede çoğunlukla bir günlük programlar yapılmakla birlikte, en fazla Süleymaniye Camii'ne ve Mısır çarşısına veya ardından Boğaz turu da eklenebilecek şekilde programlar geç biteceği bilinmekle birlikte uzatılabilmektedir. Yarımada'da Süleymaniye-Zeyrek, Fatih'te tadım amaçlı gezi programları veya Fener-Balat gezi programı şeklinde Mamboury'nin sıkıştırılmış programları daha fazla güne ve rotaya yayılacak şekilde günümüzde gezilmektedir. Yabancı turistlere araç ile Eyüp, Fener-Balat-Ayvansaray programı, Süleymaniye Camii ve Mısır çarşısı ile birleştirilerek hem suriçinde hem sur dışında bir paket şeklinde programlar sunulabilmektedir. Bunun en büyük nedeni gidilen yerlerde kısa gezintiler yapılması, çok uzun vakit geçirilmemesi ve bölgeler

arasındaki ulaşımda araç kullanılmasıdır. Bu tip bir programla misafirin az zamanda çok yer görmesi sağlanmaktır.

Seyyahların programlarında yer alan fakat bugün yarımadadaki en bilindik yapılar arasında olmayan bazı noktalar mevcuttur. Küçük Ayasofya Camii bunlardan biri olup acentelerin tur programlarında zaman zaman tercih edilen bir yapıdır fakat az vakti olan ve ilk defa İstanbul'a gelmiş bir misafire ilk önerilen yapılardan değildir. İstanbul'da bulunmuş, daha önce gitmediği bir yeri görmek isteyen, vakit konusunda rahat olan veya oteli bu yapıya yakın olan misafirlerin talep edebilecekleri yapılardandır. Fakat önceden hazırlanmış ve internet üzerinden satışa sunulmuş programlarda yer aldığı sürece misafir, gerek turun ismini gerekse programını ilgi çekici bulması sebebiyle satın alabilir ve gezisinin tadını çıkarabilir. Bu tip çok göz önünde olmayan yapıları görmek veya içeriğinde barındıran gezi programlarına katılmak için internet siteleri, önden yapılan internet araştırması, arkadaş veya acente önerileri işe yaramaktadır.

Sokullu Mehmet Paşa Camii de, yerli gezilerinde yabancılara göre daha görülmesi muhtemel yapılardan bir diğeridir. Bu camiye 2022 yılında en son bir gezi dâhilinde gittiğimde misafirlerle oldukça tatsız bir deneyim yaşadık. Caminin görevlisinin bizlere kötü davranması tüm grubu, acenteyi ve beni oldukça rahatsız etmişti. Meslek hayatım süresince, turizmin kalitesini bozan ve gezilerin insana keyif vermesini ortadan kaldıracak düzensiz her hareketi yapabildiğim her şekilde ilgili yerlere bildirmeyi alışkanlık edindiğim için bu deneyimimde de aynısını uyguladım hatta gruba da böyle yapabileceklerini hatırlattım. Sokullu Mehmet Paşa camisinin bende yarattığı bu kötü izlenim için oldukça üzülüyor ve cami görevlileri de dâhil olmak üzere turizmle yakından uzaktan alakalı olan tüm görevlilerin hizmet kalitesi için ne denli önemli olduğunu bu yapı vasıtasıyla hatırlatmış bulunuyorum.

Laleli Camii yabancı turist programlarında ön planda bulunmamaktadır. Fakat yakınlarındaki Kalenderhane Camii Süleymaniye'ye giden yolda oldukça dikkat çektiğinden ve aynı zamanda bir Bizans yapısı olarak iki farklı dini temsil ettiğinden ziyaret edilmektedir. Yerli gezginlerle Süleymaniye - Zeyrek programlarına çoğunlukla dâhil edilen Şehzade Camii, Damat İbrahim Paşa medresesi, direklerarası

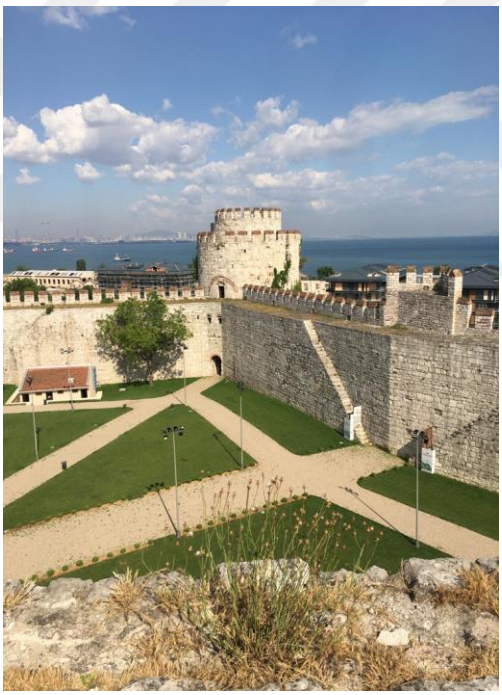
ve bozdoğan su kemeri yabancı turistler tarafından az bilinen ve ziyaret edilen yapılardandır. Fakat Süleymaniye Camii hem yerli hem yabancı gezginlerin dikkatini çekmekle birlikte bilinmekte, birçok manzaralı yerden görülmekte ve merak yaratmaktadır. Günümüzde külliyenin ziyaret edilen başka bölümü olmamakla birlikte Mamboury imarethanede evkaf müzesi olduğunu anlatmıştır. Bu çevredeki Eski Aya Theodora kilisesi olan Molla Gürani Camii, Zeyrek Camii ve Fenari İsa camii günümüzde bahsedilen yerli gezi rotalarında daha fazla görülebilmekle beraber yabancı gezginler için önceden bilinmesi güç yapılardır. Zeyrek Camisinde Mamboury, İmparatoriçe İrene'nin olduğu söylenen bir lahdin bulunduğu söylese de günümüzde bu lahit burada bulunmamaktadır. Molla Fenari İsa Camii 1917 yılında çıkan büyük bir yangında tahrip olmuş fakat 1960 yılında yapılan büyük bir çalışma ile yenilenmiş şekilde bugün ayakta durmaktadır.[19]

Seyyahlardan Fontmagne Sultanların türbelerini gezmelerini vasiyet ettiklerini söyleyerek birçok türbe ve cami gezisinden bahsetmiştir. Aynı şekilde diğer seyyahların da bu güne oranla daha çok cami ve türbe gezisi yaptıkları ve bu yapılara daha çok ilgi gösterdiklerini söylemek mümkündür. Geçmişte türbelerin açtırılması ve girerken bağış yapılması günümüzden uzak bir bilgidir. Camilerde bağış yapılabilecek belli yerler olmakla birlikte isteğe bağlıdır. Türbelerin adeta bir müze gibi kapalı oldukları günler bellidir ve açılış, kapanış saatleri mevcuttur. Açık olduğu gün ve saatlerde herkesin ziyaretine açıktır. Bu sebeple türbe açtırmayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Günümüzde bir adet türbe gören turistlerin diğer türbelerin de benzer olabileceğine olan inançla merak duyguları azalmakta bu sebeple geçmişteki kadar ilgili olmadıkları görülmektedir.

[19]Semavi Eyice, "Fenari İsa Camii", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, cilt 12, s.337-339.

3.2.1.2.6. Geçmişten Günümüze Sur Gezilerine Bakış

Seyyahlardan Gautier diğer gezginler gibi alışılmış yerleri gezmeyeceğinden bahsederek sur gezisini aktarmıştır. Bu açıklama surların geziler için pek tercih edilmediği fikrini akla getirse de birçok seyyahın sur gezisi yaptığı gözlemlenmiştir. Sur gezilerinin vazgeçilmez unsurlarından biri şüphesiz Yedikule Hisarıdır. Günümüzde Yedikule Hisarı adıyla Fatih Belediyesinin bile geziler yaptığı bilinmektedir.[20] Bu bölgeyi kapsayan en popüler rota Yedikule-Samatya gezi programlarıdır. Yedikule Samatya gezi programı yerli gezginler arasında daha bilindik olup yabancılar tarafından pek bilinmediğinden çok tercih edilmemektedir.

Görsel 19: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Yedikule Hisarı Günümüz Görünümü

Kendi deneyimlediğim bir gezide emekliliğinde fotoğrafçılığa merak salan bir İngiliz turist ile Yedikule ve Samatya çevresinde tur yaptık fakat bu gezi misafirin özel isteğiyle tarih odaklı değil, yerel yaşamı fotoğraflamak ve buradaki insanların hikâyelerini öğrenmek amacıylaydı. İnsanların sıcakkanlı tavırlarıyla oldukça keyifle

[20] https://www.fatih.bel.tr, 21.12.2022, 16.18.

geçen bir günün ardından eski birçok dükkânın ve yerli kişinin hikâyesine şahit olduk. Bu misafir İstanbul'a daha önce geldiğinden en bilinen yerleri daha önce gezmişti. Bu sebeple çok daha kültürel bir gezi tercih ederek Samatya'yı seçti.

Mamboury Yedikule'nin Asar-ı Atika müzesi ile bağlandığı bilgisini vermiştir. Şuan Fatih Belediyesi'ne bağlı olan Hisar tıpkı Mamboury'nin bahsettiği gibi günümüzde de rehberli gezilere sahiptir. Fakat geçmişte bu görevi bekçiler üstlenmektedir. Debbağhane kapısı civarında debbağhanelerin bulunduğundan bahseden Mamboury'e benzer olarak günümüzde bu bölgede hala yoğun şekilde deri giyim mağazaları mevcuttur.

Günümüzde sur gezileri yapılmakla birlikte elbette ki Mamboury veya Amicis programları gibi bir günde tamamlanacak şekilde uzun ve yoğun değillerdir. Fark edilmiştir ki İstanbul'da gezi program ve planlamalarını en detaylı yazan ve uygulayan yazarımız Ernest Mamboury'dir. Amicis ise keşfetmeye açık ve uzun yürüyüşlü programları tercih etmiştir. Günümüz gezileri özel ilgi alanları hariç insanların daha çok, iyi vakit geçirmek ve zamanlarını verimli değerlendirmek için tercih ettikleri aktivitelerdir. Tarihi bilgilerle gezmek de geçirilen güzel vakti taçlandıran ve değerini arttıran bir durumdur. Gezilerde verilebilecek bilgiler açısından düşünüldüğünde yine Mamboury'nin kitabındaki bilgiler günümüz gezileri için ağırdır. Mamboury kitabını çok sistematik bir rehber kitabı şeklinde yazmayı tercih etmiş, yapı ve mekânları kategorize edip mümkün olduğunca çok fazla bölgeden ve eserden söz etmiştir. Fakat Edmondo De Amicis daha çok günlerini ve deneyimlerini paylaştığı bir anı defteri tutar gibi kitabını yazmıştır. Günümüz gezginlerinin eğer özel ilgi alanları yoksa bekledikleri bilgi edinme şekli Amicis'in tarzına daha uygundur. Günümüz gezilerindeki çok yorulmadan hoş vakit geçirme algısı seyyahlarımızdan en çok Fontmagne'ye uymaktadır. Kendisi İstanbul Fransız elçisi olan akrabası Eduard Antonine Thouvenel ile şehre geldiğinden gezilerinin diğer gezginlere göre çok daha lüks, yorulmadan, özel teknelerle, kısa ve az detaylı programlarla gerçekleştirdiği fark edilmiştir.

Bugün yapılan geziler de bununla bağlantılı olarak daha küçük sur alanlarını kaplayacak şekilde oluşturulmaktadır. Örneğin "Tekfur Sarayı'ndan Balıklı

Ayazmaya İstanbul Kara Sur gezisi"[21], çeşitli mimarlık kuruluşlarının düzenlediği ve konuyla ilgili kişilerin katılımıyla gerçekleşen "İstanbul'un katmanlarına gezi"[22] adı altında yapılan sur gezileri surların tamamını kapsamak yerine belli yerlerini görmeyi ve etrafında bulunan semtleri tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu turların sonunda hissedilmek istenen, surlar hakkında yeterli görülen bilgiyi almak ve yeni yerleri keşfetmenin vermiş olduğu hazla güzel bir gün geçirmiş olmaktır. Muhtemelen bu tip turlara katılanlar eğer bilgilerin teknik kısımlarıyla ilgilenebilecekleri bir meslek içerisinde değiller ise sur uzunluklarını aklında tutmayacak ve akademik bilgiler zamanla sıkıcı gelmeye başlayacaktır. Böylelikle tüm surları aynı gün gezip gezmediği bilinmeyen Mamboury'nin rotası, günümüzde yürüyüş rotası olarak planlanan programlara göre daha büyük bir bölümü içine almaktadır. Amicis ise programını kendi başına bir günde tamamladığını söylemiş böylelikle Mamboury'nin de bunu yapmış olma ihtimali düşünülmüştür. Günümüzde şehrin topografik durumu, insanların iki nokta arasında yürümede uzaklık algısı farkı ve günümüz şehir trafiği ortamında bir kişinin tüm surları boylu boyunca bir günde yürümesi keyifli veya verimli olmayacak, muhtemelen böyle bir girişimde de kimse bulunmayacaktır. Fakat araç ile yapılmak istenir ve bu yönde bir program yapılırsa mutlaka daha kolay gerçekleştirilebilir.

Seyyahlardan Gautier Samatya'da yaşayan Rumlardan birinin arkadaşının cüzdanını çaldığını söylemiştir. Bu bilgi herhangi bir ülke veya şehirde gezen kişiler için önemlidir fakat aynı konu günümüzde büyük şehirler içerisinde daha alışılmış bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar insanlar bir ülkenin güvenliğini önemseseler de, söz konusu hırsızlık ve dolandırıcılık gibi konular olduğunda "bu tip şeyler dünyada her ülkede başımıza gelebilir" şeklindeki genellemeler ile endişe oranı azalmaktadır. Amicis'in sur gezisini tek başına yaptığını düşünürsek kendini güvende hissettiği anlaşılmaktadır. Bugün turistlerin İstanbul'da kendilerini güvende hissetmediklerini duymak alışılmış bir durum değildir. Şehir kalabalık olmasına rağmen aksine güvenli olduğunu düşünen turistler çoğunluktadır.

[21] https://senanlatistanbul.net, 13.01.2023, 16.44.
[22] https://www.arkitera.com, 13.01.2023, 16.45.

Ülkeler arası politik sorunlar ve terör gibi olayların da günümüzde çok etkili olduğu görülmektedirler. Fakat geçmiş yıllarda dünyanın hem batı hem de doğusunda yaşanan bazı terör ve canlı bomba saldırılarının dünyanın beklenmedik birçok yerinde gerçekleşmesi bu konuda insanların kendilerini bir yerde tam olarak güvende hissedemeyeceklerini düşünmelerini sağlamıştır. Bu sebeple artık turistik faaliyetler bir ülkede çok ciddi ve net bir can güvenliği sorunu olmadığı takdirde yoğunluk değişebilmekle beraber devam etmektedir.

Gerek denizden gerek karadan kısmen bir sur gezisi yaptığı düşünülen Fontmagne, Topkapı ve Edirnekapı'dan bahsederek Kariye Camii'ne gitmiştir. 1948 yılından yakın bir zamana kadar müze olan Kariye, 2020 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına devredilerek cami yapılma kararı alınmıştır. Bunun üzerine başlayan yenileme çalışmaları hala devam etmektedir. Fontmagne'nin bahsettiği Topkapı semti günümüzde, 2009'yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından açılmış Panorama 1453 isimli müzesiyle dikkat çekmektedir. Yerli ve Yabancı ziyaretçileri ağırlamasına rağmen konumu sebebiyle sık tercih edilememekte ve yabancılar tarafından daha az bilinmektedir. Fetih'in detaylarını içeren bir müze olduğundan yerli misafirlerin daha fazla ziyaretine ve merakına konu olmaktadır.

Buradan İsa Kapısı Mescidi (İbrahim Paşa Medresesi), Hekimoğlu Ali Paşa Camii ve Davutpaşa Camii Mamboury tarafından tercih edilen yapılar olmuştur. Günümüzde İsa Kapısı Mescidi, Esekapı Mescidi olarak geçmektedir. Mamboury döneminde bu mescit için bir hane kapısından ulaşıldığı söylenmiştir.

Amicis ve Gautier'nin gezilerinin birbirlerine olan benzerlikleri dikkat çekicidir. Amicis İstanbul'a Gautier'den sonra geldiğine ve bu şehir hakkında birçok kitap okuduğunu belirttiğine göre Amicis, Gautier'nin kitabından ve gözlemlerinden etkilenmiş olabilir. Şehre geliş biçimlerinden, ilk izlenimlerine, kadınlar ve harem olgusundan Türk kültürüne kadar ortak tüm düşüncelerine bakıldığında bu durum desteklenmektedir. Her ikisinin eleştirdikleri konuların ortak olması da dikkate değerdir. Kişilerin kendi seyahat deneyimlerini aktardıkları eserlerin objektif olmayacağı beklenebilmekle birlikte bu kitaplar, okuyucuyu yönlendirmek ve aklında

bir fikir oluşturmakta rahatlıkla kullanılabilmektedir. Örneğin Osmanlı Sarayında bulunan Harem hayatı ve Doğu kadını imajı uzun zaman öncesinde batılı seyyah, gözlemci veya diplomatlar tarafından inşa edilmiş ve günümüze kadar etkisi süren bir algılar bütünüdür. Bütün bu kaynakların vermiş olduğu bilgiler ise haremin gizlilik esası sebebiyle hayal ürünüdür[23] veya Fontmagne'nin Ayasofya için yaptığı yorumda Türklerin bu binanın bir gün büyük bir kilise olacağı konusunda inandıklarını söylemek ve binanın orijinalinden çok daha kötü kullanıldığını söylemek kendi fikrini yansıtmakla birlikte okurlar için bir algı yönetimidir. Abdullah Metin'in "Batı için Doğu'nun bir zenginlik olması fakat Doğuluların elinde zayi olması"[24] fikrinden yola çıkarak, batılı yazarların küçümseyici ve kendilerini üstte görme eğilimindeki tavırlar sergilemeleri beklenebilecek bir durumdur. Dolayısıyla seyyahların zaman zaman övgü dolu sözlerinin yanı sıra, kültürü, dini ve toplumu aşağılayıcı veya kötü gösterici fikirlerini paylaştıkları da görülmektedir.[25] Böylelikle yazarların geldikleri coğrafyanın algısı, kendi öz fikirleri ve deneyimleri bu kaynaklarda belirleyici ana özellikler olmakla birlikte benzer fikirleri paylaşan seyyahların da birbirinden etkileniyor olması oldukça beklenebilir bir durumdur. Böylelikle bilgilerin gerçekliği araştırılmalı ve abartılı durumların etkisinden arındırılmalıdır.

Boğaziçi, araştırmada adı geçen tüm seyyahların mutlaka şehre gelirken ve şehirden giderken gördükleri bir manzara olması yanı sıra Boğaz kenarındaki yapılar ve Boğaz'da vapur veya tekne ile gezi yapmak da gezi programlarında mutlaka yer almıştır.

[23]Mehmet Cihangir, "Théophile Gautier ve Edmondo De Amicis'in Eserlerinde Oryantalist İmgeler", **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**, Yıl/Year: 6, Sayı/Number: 22, Mart/March 2020, s./p. 233-250.
[24]Mehmet Cihangir **a.g.m.**, s./p. 233-250.

3.2.1.3 Boğaziçi Gezileri

Bazı seyyahların deneyimlerine bakıldığında Boğaz'ı neredeyse boylu boyunca kat edip, semt semt bahsettikleri görülmektedir. Günümüzde hiçbir turistin Boğaz semtlerini detaylı şekilde gezip keşfedecek bir vakti bulunmamakla birlikte gemiyle yapılan boğaz turları dışında istenirse Boğaz kenarından araçla geçilerek de fikir sahibi olunabilir. Bunun dışında turistin herhangi bir semte özel ilgisi veya burada herhangi bir yer için duyduğu bir öneri varsa direkt o semte gidilerek keşfedilebilir. Ortaköy, Bebek, Üsküdar, Kuzguncuk ve Rumeli Hisarı aralarında en çok tercih edilenlerdir. Seyyahlar Avrupa ve Asya kıyıları arasından Asya tarafının daha güzel göründüğünü ve Asya tarafında daha çok Müslüman yaşadığını söylemişlerdir. Bugün Genellikle turistlerin Avrupa yakasındaki bölgeleri ziyaret ettikleri ve Anadolu yakasına hiç uğramayanları da görülmekle birlikte kıtalar arasında ciddi bir fark algılanmamaktadır. Yalnızca deniz yoluyla yapılan Boğaz turlarında Anadolu yakasında daha çok yalılar göze çarparken Avrupa yakasında saray yapıları görülmektedir. Fakat uzun yıllar önce İstanbul'a gelmiş misafirlerim bu farklılığın yaklaşık yirmi sene önce belli olduğundan bahsetmektedirler. Şehre ilk defa gelenlerse herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarından çoğunlukla iki kıta arasında net bir farklılık olup olmadığını merak edip sormaktadırlar.

Seyyahlardan bazıları Bebek, Tarabya, Beykoz sahillerinde bir şeyler yemek ve müzik dinlemek için mekânların bulunduğundan bahsetse de Boğaz'da gece hayatı, eğlence gibi aktivitelerin çok kısıtlı olduğunu söylemiş ve buradaki gezilerinde gezginlerin yemeklerini yanlarına getirmelerini önermişlerdir. Bu ve daha fazla ayrıntı Boğaziçi'nin seyyahlara göre neredeyse köy görüntüsüne sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Seyyahlarımızca Pera, Tarabya, Büyükdere ve Büyükada dışında Boğazda otel bulunmamaktadır. Büyükada'nın da Boğaz olarak anılması dikkat çekmektedir. Günümüzde gece hayatının ve bu tip mekânların Boğaz kenarında birçok semtte var olduğunun bilinmesi geçmişin bu algısının büyük ölçüde değiştiğini göstermektedir. Dolayısıyla köy statüsü büyük değişimler göstermiş ve yerini yalılarıyla saygın ve lüks semtlere bırakmıştır. Gece mekânlarına şık kafe ve restoranlar eşlik etmektedir. Günümüz gezginleri bu bölgelerde yemeklerini

yanlarında taşımak şöyle dursun, birbirinden güzel lezzetler tatma fırsatı bulabilmektedirler. Üstelik Boğaz'ın deniz yolu ulaşımında gerek şehir hatları gerek diğer özel şirketler çeşitli atıştırmalık, basit yiyecekler ve birçok çeşit içecek ile misafirlerine hizmet vermektedirler. Böylelikle sadece Boğaziçi'nin kara yönünde değil denizde de aç kalmak ve yiyecek bulamama gibi bir seçenek söz konusu değildir.

Seyyahlardan Ernest Mamboury'nin bizzat yapmış olduğu ve günümüzle neredeyse aynı olan Anadolu kavağında son bulan boğaz gezisi gerek şehir hatları şirketi gerekse özel şirketler ile hala yapılabilmektedir. Öncelikle deniz yolu seferleri artık otellerden değil internet siteleri üzerinden veya broşürlerden takip edilebilmektedir. Mamboury'nin önerdiği şekilde, hala gidiş-dönüş bileti alınarak tercih edilen bir gezidir. Sabah gitmek için ve akşamüzeri dönmek için az sayıda sefer belirlenmiştir. Anadolu kavağında inilerek öğle yemeği yemek, tepedeki Ceneviz kulesini görmek ve etrafı keşfetmek genellikle geçmişe benzer olacak şekilde günü değerlendirme biçimidir. Vakti geldiğinde de dönüş vapuruna binilerek gezi başladığı yerde sonlandırılmış olur. Mamboury'nin geri dönmek istemeyenler için Beykoz'a doğru başka köylerin keşfedilebileceğini önermiştir. Bugün pek tercih edilmeyen bir seçenektir.

Seyyahların Boğaz ve İstanbul manzarası izlemek için Bulgurlu ve Yuşa tepeleri gibi yüksek bölgelere çıktıkları gözlemlenmiştir. Bu durum manzaradan ne kadar etkilendiklerini kanıtlar cinstendir. Seyyahların ziyaretlerine konu olan Günümüzde yerli turistlerin daha çok ziyaret gerçekleştirdikleri Yuşa tepesi yabancılarca pek bilinmemekle birlikte ziyareti de oldukça azdır. Bugün istenirse Çamlıca tepesi veya Çamlıca kulesi Bulgurluya yakın ve bu amaç için daha ilk akla gelen seçenekler olmakla birlikte daha önce bahsedildiği gibi tercih edilme oranı diğer popüler seçeneklere göre düşük kalmaktadır. Boğazın manzarasını gerek yukarıdan görmek gerekse deniz yoluyla içinden geçmek insanların hala hoşuna gitse de bu büyülenmenin geçmişe oranla daha kısa sürdüğü söylenebilir. Günümüzde manzara izleyebileceği herhangi bir yerde bulunan turistler ikinci bir seçenek ile tekrar aynı manzarayı başka açılardan izlemeyi vakit kaybı olarak görmektedirler.

Samuel Sullivan Cox Kandilli köyünden Tüm Konstantinopolis limanının görüldüğünü yazarak buradan manzarayı izlediğini belli etmiştir. Türkiye'de bir köyün yaşamını inceleyerek tüm ülke hakkında fikir sahibi olunabileceğini düşünen Cox, günümüzden oldukça farklı denebilecek bir yorum yapmıştır. Günümüzde Türkiye'nin her bölgesinin kendine özgü kültürü, mutfağı, şivesi, dansı, yöresel kıyafetleri olduğundan buraya gelen yabancı bir turistin her bölgede karşılaşacağı kültürel deneyim farklı olacağı gibi, yalnızca İstanbul'da bile mahalleden mahalleye kültür farklı gözlemlenebilmektedir. Bu sebeple geçmişin gözlemi sonucu yapılan bu yorumun günümüzde geçerli olmayacağı ortadadır.

Beylerbeyi Sarayı Boğaz'da bulunup, Anadolu yakasında seyyahların ziyaretlerine konu olan bir başka yapıdır. Muhtemelen saraydan kaynaklanmaktadır ki Anadolu yakası köyleri arasında en gösterişlisi de Beylerbeyi olarak gözlemlenmiştir. Beylerbeyi Sarayı'nda terasın üst kısmında devekuşu bahçesi ve sarayda bulunan Bengal kaplanından bahseden seyyahlar aksine bugün ana saray binası dışında girilebilecek herhangi başka bir bölüm yoktur. Günümüzde Beylerbeyi Sarayı, Topkapı Sarayı ve Dolmabahçe Sarayının gölgesinde kalması dolayısıyla ilk tercih edilen müze olmamaktadır. Özellikle diğer hiçbir saray görülmemişken tüm İstanbul gezisi boyunca İstanbul sarayları arasında bir tek Beylerbeyi Sarayının görülmesi şehre ilk gelen bir turist için sık rastlanan bir durum değildir.

Asya kıyılarında bir diğer sıkça bahsedilen yer Göksu mesire yeri ve çevresidir. Burada Göksu Kasrı, ona yakın olan Anadolu Hisarı eski kalesi, Göksu deresi ve mesire yeri Türklerin sosyal hayatlarının merkezi denebilecek bir bölge olarak bahsedilmiştir. Bu bölgede eski dönemlerde bahsedilen Türk Müslüman sosyal yaşamının günümüz sosyal yaşam algısı ile büyük değişim gösterdiği gözlemlenmektedir. Günümüzde yerlilerin, Müslümanların, Türklerin veya turistlerin sosyal yaşam yeri olarak kategorize edilmiş ve net çizgilerle birbirinden ayrılmış yerler olmamakla birlikte bugün Göksu ve Küçüksu bölgesi bu konuda her kesimden insan için arka sıralarda kalmaktadır. Günümüzde de oldukça güzel bir yeşillik alan imkânına sahip bu bölge, bilen İstanbullular için boş vakitlerini geçirecek bir mekân olabilmesine rağmen geçmişteki kadar "gelenek" olma özelliğine sahip değildir ve muhtemelen bu bölgeye hiç gitmemiş İstanbullular bile mevcuttur. Yabancı turistler

içinse bu bölgenin bilinmesi düşük ihtimalli olduğundan gezi programlarına dâhil edilecek bir çekiciliği yoktur.

Seyyahlar yakında bulunan Kandilliden de Boğaz'ın en şirin semti olarak bahsetmişlerdir. Bu, günümüz gezi anlayışını kıyasladığımızda bugün ender rastlanabilecek bir durumdur. Çünkü Kandilli gezilere dâhil edilmesi düşünülen bir semt olma özelliğine sahip değildir. Boğaz'ın Asya yönünde günümüzde en çok gidilmesi tercih edilen semt kuzguncuktur. Çoğunlukla yerli gezginler için geçerli olmakla birlikte zaman zaman yabancı turistlere bölge anlatılıp gezi önerilmektedir. Özellikle Yahudi misafirler burada bulunan Yahudi Mezarlığı ve eski Yahudi yerleşimi olması özelliğiyle ilgilenmektedirler.

Fontmagne, M. Thouvenel ile Sultan Çayırına da çok sık geldiklerini ve buranın Asya sahilinin en güzel köşesi olduğunu söylemektedir. Sultan çayırının Küçüksu bölgesini kast ederek söylediği düşünülmüştür.

Fontmagne Asya köylerinin genellikle balıkçılıkla uğraştığını söyleyerek günümüzdeki farklılıklardan bir diğerini gözler önüne sermiştir. Günümüzde turistler ve balık tutma eyleminin en belirgin şekilde birleştiği İstanbul noktaları Galata köprüsü ve İstanbul Boğazı semtleridir.

Görsel 20: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Sultanahmet Camii'ne Karşı Martıları Besleyen Turistler

Boğaz kıyılarında bulunan Büyükdere Gautier'ye göre dünyanın en iç açıcı ve zarif yerleşim yerlerindendir. Zengin tüccarların yaşadığı bu yerde yeni oteller açılmıştır. Hatta kendisi bu otellerden birinin bahçesinde kahvaltı yaptığını söylemiştir. Günümüzde Türk kahvaltısı yabancı turistlerin dikkatini çekmektedir. Bu sebeple gerek kendi otellerinde gerekse başka otellerde veya restoranlarda bu kahvaltıyı deneyimlemek istemektedirler. Bu kahvaltının sağladığı imkânları birden fazla sebep için kullanan ve kahvaltıyı başka fırsatlara çeviren mekânlar mevcuttur. Türk kahvaltısı yiyeceklerin artmasına ve atılmasına kolay olanak sağlayacak bir kültürdür. Bu ziyanı yapmak istemeyen çatı katı işletmeleri artan yemekleri martı beslemek amaçlı kullanarak misafirlerine unutulmaz bir fotoğraf yakalama fırsatı da sunmaktadır. Böylelikle artan yemekler atılmaz, işletme bu aktiviteyle ünlenir ve buraya gelenler de güzel fotoğraflarıyla memnun şekilde ayrılır.

Mamboury Büyükdere'ye gelindiğinde buradan Kabataş tepesine doğru gezintiler yapılabileceğini ayrıca Belgrad ormanına gidip bentlerin görülebileceğini söylemiştir. Burada bahsedilen Kabataş tepesi günümüzde olmayıp neresi için kast edildiği anlaşılmamıştır fakat Belgrad ormanı yakınında olduğu düşünülmüştür. Mamboury'e göre isteyen Prigos ve Alibeyköy üzerinden orman içinden Bahçeköy, Maslak ve Kâğıthane'yi geçerek Beyoğlu'na yaya gidebilir. Mamboury'nin bahsettiği bu programlar günümüzde kulağa oldukça uzun gelmekle beraber tercih edilmemektedir. Belgrad ormanında çeşitli yerel acenteler botanik gezileri veya mantar toplama ve bilgilendirme gezileri yapmaktadırlar. Bu gezilerde bentlerin bazıları görülmekteyse de ormandan geçerek Taksim'e kadar yürünme durumu söz konusu bile olmamaktadır. Günümüzde gezi Belgrad ormanını kapsıyorsa orada başlanıp orada bitmektedir. İstanbul'da gezmeye gelen yabancı bir turistin şehirde ilk aklına gelen şey doğa turizmi olmadığı gibi bu sebepten Belgrad ormanına gezi talebinde bulunmamaktadırlar. Yine Maslak, Kâğıthane gibi bölgeler tıpkı Belgrad ormanı gibi özellikle tercih edilmeyen yerlerdir. Maslak bölgesine yakın olup da tercih edilen en popüler yerin günümüz İstinye Park alışveriş merkezi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle Arap ve Asyalı turistlerin yoğun ilgi gösterdiği alışveriş aktivitesi tabi ki başka ülkelerden

gelen turistlerin de zaman zaman öncelikleri olabilmektedir. Bu yönde tercih edilen alışveriş merkezlerinin başında Cevahir, Zorlu Center ve İstinye Park gelmektedir.

Avrupa yakası Boğaz sahilinde bahsedilebilecek ilk en dikkat çekici yapı şüphesiz Dolmabahçe Sarayıdır. Bugün Topkapı Sarayından sonra en çok ziyaret edilen saray olduğu söylenebilir. Fakat seyyahlarımız döneminde henüz halka açılmadığı gözlemlenmiştir. Çırağan Sarayı ise tam tersi seyyahlardan bazılarının ziyaret ettiği fakat günümüzde başka amaçla kullanılan bir yapı olmuştur.

Çırağan Sarayı günümüzde uluslararası platformda ün yapmış bir otelle yapılan anlaşma sonucunda otel görevi görmektedir. Otelde konaklamayanlar için saray özelliği içeren bölümleri görmek pek kolay olmayacaktır. Bu sebeple Boğaz turları esnasında dışarıdan görülebilmektedir. Çırağan Sarayı veya Dolmabahçe sarayından bahseden seyyahların genelde Tophane ve Sultan Mahmut Camisini de gezerek minik bir rota takip ettikleri görülmüştür.

Seyyahlardan Fontmagne'nin Boğaz kenarında Beşiktaş çevresinde bahsettiği çadır bayramları, hokkabaz ve cambazlarla eğlenme aktiviteleri günümüzde mevcut olmamakla birlikte Boğazın genelinde bu aktiviteler yerini Açıkhava konserlerine ve gece kulüplerine bırakmıştır. Üstelik bu aktiviteler geçmişte mezarlık alanlarında yapılmaktaysa da günümüzde bu mezarlık alanının çoğu mevcut değildir. Bu mezarlıkların bir zamanlar Taksim bölgesinde yer alan ve geniş bir yeri kaplayan mezarlıkların parçaları olabileceği düşünülmüştür. Günümüzde Beşiktaş sırtlarında gösterilebilecek Feriköy, Aya Lefter ve Şişli mezarlıkları dışında mezarlık mevcut değildir. Bahsedilen mezarlıklar da bu tip büyük organizasyonlara yetecek kadar büyük değildir. Beşiktaş semti kendi başına sosyallik içeren bir semt olmakla birlikte yakınlarında günümüzün en önemli sosyal yaşam alanı daha önce bahsedildiği gibi Galataport'tur.

Fontmagne, Beşiktaş kasrının da zarif mimarisini anmadan geçmemiştir. Bu kasrın Ihlamur Kasrı olduğu düşünülmüş, günümüzde yine popülerliğini kaybetmiş bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Seyyahlardan bazılarının Boğaz'da en şirin buldukları semtleri veya iki semt arasının güzelliğini işaret edecek noktalar belirlemeleri şehir hakkında ne kadar bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Bugün İstanbul'a gelen

turistlerin çoğu Boğaz'dan görülen semtleri bilmemekle birlikte nadir olarak isimlerini sorup öğrenmeye çalışmaktadırlar. Boğaz turları esnasında genellikle gözlerine hoş gelen manzaranın tadını çıkarmak öncelikleri olmaktadır. Limitli süre kalacağı bir şehri büyük ölçüde göremeyeceğinin bilinciyle gördükleri ve deneyimledikleri ile yetinmeyi düşünmektedirler. Boğaz semtlerini çok iyi tanımış olacak ki seyyahlardan Fontmagne boğaz sahillerinin güzel görünümüne dekor yorumu yapmıştır. İstanbul'un biraz uzağını çöl olarak değerlendirmektedir. Günümüzde Fontmagne'nin çöl yorumu birçok açıdan geçerli olmamakla birlikte Boğaz'ın semtlerinin her birinin deniz yönünden görüldüğü kadar etkileyici olmadığı hala söylenebilir. Fakat günümüzde her türlü imkâna sahip oldukları söylenmelidir. Örneğin Üsküdar ve Kuzguncuk arasında deniz yönünden görülen villalar ve köşkler yaya olarak aynı iki semt arasından yüründüğünde çevrelerini kaplayan duvarlar sebebiyle görülmediğinden denizden görülen o semtlerden geçiyor olma gerçekliği kıyıda daha farklı algılanmaktadır.

3.2.2. Anadolu Yakasında Tercih Edilen Rotalar ve Turistlerin İzlenimleri

3.2.2.1. Adalar, Kadıköy ve Üsküdar Bölgeleri

Günümüzde yerli turistlerin hafta sonlarını değerlendirecek şekilde adalara gitmeyi tercih etmesi ziyareti tek bir günle sınırlandırmasa da Pazar gününü de içine aldığından geçmişteki yazarların Pazar gününü önermesi ile benzerlikler olduğunu düşündürmüştür. Yabancı turistler için böyle bir sınırlama olmamakla birlikte hafta içi ve hafta sonu tercih edilebilmektedir. Fakat günümüzde her turistin adaları bildiğini söylemek yanlış olur. Turlarda birçok turiste adaları duyup duymadıklarını sorulduğunda bilmediklerine dair yanıtlarla oldukça sık karşılaşılmaktadır.

Görsel 21: İstanbul Valiliği Sitesi - İstanbul Gezi Rotası-Adalar Videosundan Alıntı Görsel

Eski dönemlerde yazarların bahsettiği şekilde yalnızca Galata köprüsünden kalkan vapurlar ve bu vapurların izdihamı sebebiyle keyifli geçmeyen yolculuklar günümüzde kullanılan iskele sayısı sebebiyle değişmiştir. Artık hem Anadolu hem Avrupa yakasından çeşitli iskeleler tarafından hizmet veren Adalar vapur ve motorları özel ve belediye olmak üzere farklı kuruluşlara aittir. Fakat turistler için konaklamayı en çok tercih ettikleri bölgelerden olan tarihi yarımada bölgesine yakın olması sebebiyle Kabataş iskelesinden kalkan vapurların özel günler ve hafta sonlarında daha kalabalık olduğu söylenebilmektedir. Vapurlar Kabataş'tan kalkarak tüm duraklarına eksiksiz uğradıkları takdirde sırasıyla Kadiköy, Kınalıada, Burgazada, Heybeliada ve Büyükada'ya gitmekle birlikte çok çeşitli vapur ve motor hatları belirlenmesi, bazı durakların es geçilmesi ile hızlı hatların oluşturulması günümüzde mümkün olmuştur. Ayrıca Bostancı ve Adalar hattında son dönemlerde ring seferleri düzenlenmekte ve Bostancı'dan kalkan vapur çok geç saatlerde bile tüm adaları gezerek tekrar Bostancı'ya dönmektedir. Yazarların Adalar arasında en çok Büyükada'nın konaklama seçeneklerinin elverişliliğinden bahsetmesi ve buranın en kalabalık ada olarak anılması günümüzde de konunun pek değişmemesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki Ocak 2020 yılında İBB için hazırlanmış olan Adalar Turizm Raporunda 1908 yılından

2009 yılına kadar açılan otel sayısı 14 iken 2019 yılında 61 olduğu gözlemlenmektedir.[26]

Seyyahların Büyükada'da ağırlıklı bahsettikleri turistik çekicilikler; Aya Yorgi Manastırı ki bazıları döneminde tımarhane olarak kullanılmaktadır, Aya Nikola Manastırı ve Hristos Manastırıdır. Büyükada'nın akşam gezintileri, deniz banyoları meşhurdur ve eşekle gezinti yapılmaktadır. Günümüzde yerli yabancı birçok kişinin Büyükada'ya yüzmek için gitmesi düşünüldüğünde deniz banyosu kültürünün, plaj kültürüne dönüşerek yok olmadığı söylenebilir. Bahsedilen manastırlar ise adanın hala en meşhur ziyaret yerlerinden olup Aya Yorgi en fazla bilinenidir. Günümüzde Aya Nikola Manastırı genellikle kapalı olduğundan daha az ziyaret edilen bir yer olmalıdır ve Aya Yorgi Manastırı artık tımarhane olmamakla birlikte burada bulunan "Yücetepe Kır Gazinosu" isimli restoranıyla meşhurdur. Artık adalarda at arabaları ve eşekler bulunmamakla birlikte elektrikli araçlar ile ulaşım sağlanmaktadır. Heybeliada'da ise Rum Ortodoks Ruhban Okulu, Aya Yorgi kilisesi, Paşa limanı, Bahriye mektebi ve bazı kilise yapılarından bahsedilmiştir. Cox Heybeliada'da at arabalarına izin verilmediğini söylemekle birlikte günümüzde tıpkı Büyükada gibi elektrikli araçlar ile ulaşım sağlanabilmektedir. Günümüz yerli turistlere hizmet sunan acentelerden bazıları Adaları; tüm manastır ve önemli yapıları, köşkleri ile birlikte detaylıca gezdirmekle birlikte, çoğu acente hem yerli hem de yabancı turistler için adalarda serbest zaman vererek gezi faaliyeti gerçekleştirdiklerini düşünmektedirler.

Tavşan adası, Sedef Adası, kaşık adası ve hayırsız adalar olarak anılan Yassıada ve Sivriada da yazarlar tarafından bahsedilmiş ve bazıları bu adaları ziyaret etmişlerdir. Günümüzde Yassıada'nın yaşadığı değişim sonrasında ziyarete açılmasıyla az da olsa seferler bulunsa da Sivriada ve Kaşık Adası'na ancak kişinin kendi imkânlarıyla gitmesi gerekmektedir. Sedef Adası'na da gerek kişinin imkânları gerekse sık olmamakla birlikte vapur seferleri mevcuttur. Hiç biri en tercih edilen adalar arasında yer almamaktadır.

19. yüzyıl yazarlarından, Anadolu yakasında Kadıköy'den başlayıp Haydarpaşa'dan itibaren tren istasyonlarını sıralayıp son durak Pendik'e kadar bahseden tek yazar

[26]Adalar Vakfı, Adalar turizm raporu Ocak 2020, s.30,36.

Ernest Mamboury olmuştur. Diğer yazarlar ise Kadıköy ve Üsküdar arasında deneyimlerini tamamlamış ve yalnızca buralardan bahsetmişlerdir. Yazarların döneminde Kadıköy ve moda bölgesinde bolca bulunduğu kaynaklarca desteklenen gayrimüslim nüfus ve levanten nüfusun günümüzde oldukça karma bir görüntüyle karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu durum güncel dünyasındaki göç hareketlerinden payını alan Türkiye'nin sahip olduğu etkiler olarak yorumlanabilir. Günümüz Kadıköy'üne gidildiğinde algı olarak yerli genç nüfusun yanında bölgeyi merak edip gelen veya bölgeye yerleşmiş yabancı nüfusunu hissetmek mümkündür. Fakat bir turist için Kadıköy'ün Sultanahmet bölgesi veya Taksim bölgesine oranla çok daha yerel bir deneyim olduğu gözlemlenmektedir.

3.2.2.1.1. Anadolu Yakasında Turistlerin Tercihleri ve Bölge Hakkında Görüş ve Düşünceleri

Günümüzde Yabancıların tur algıları ve ön plandaki çekicilikler düşünüldüğünde şehrin Anadolu yakasının yalnızca kıta değiştirme hissi dışında pek özelliği olduğu söylenemez. İnsanlar bir şehirde iki farklı kıtanın bu kadar yakın olmasını oldukça büyülü bulurken bazıları için yalnızca uzaktan fotoğrafını çekmek ve bu bilgiye sahip olmak bile yeterli gelmektedir. Bazıları ise bunu deneyimlemeyi değerli bulmaktadır. Öyle ki iki yakayı bir araya bağlayan boğaz üzerindeki köprüden yürüyerek geçmek isteyen turistler mevcuttur. Bu eylemin yasak olduğunu söylendiğinde uğradığı hayal kırıklığının yanı sıra sırf bu deneyimi tatmak için İstanbul Maratonuna katılmak için başvuru yapmayı çözüm olarak düşünmüştür.[27] Bunun bir spor aktivitesi olmasına rağmen uluslararası katılımcılarıyla ülke tanıtımı ve turizm faaliyetlerine katkı sağlayan yararlı bir etkinlik olduğu söylenebilir. Böylelikle uluslararası spor aktivitelerine ev sahipliği yapıyor olmak da turizme katkı sağlamaktadır sonucuna varılabilir.

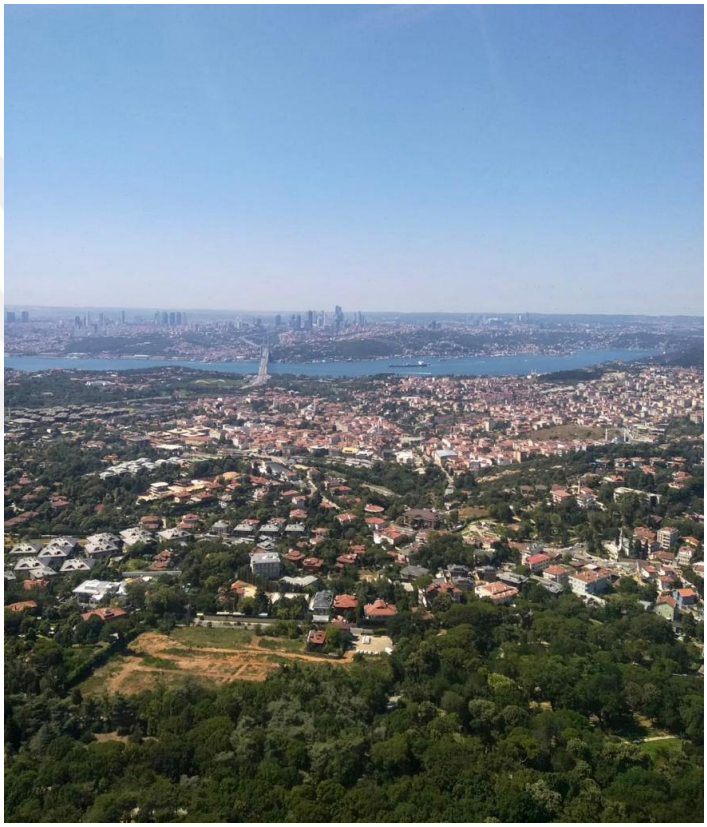
[27] İlk kez 1973 yılında fikri oluşan İstanbul'da kıtalar arası koşma fikri 1979 yılında gerçekleştirilmiştir. Zaman içinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi himayesine giren maraton şehrin de tanıtımı amacıyla İstanbul Maratonu olarak adlandırılmış ve günümüze kadar her yıl daha da artan yerli ve yabancı katılımcı sayısıyla daha büyük bir festivale dönüşmüştür.

Turlarda yalnızca Sultanahmet ve Beyoğlu bölgelerinde gezen bir turiste eğer vakti varsa Kadıköy bölgesi önerilmektedir. Bunun en büyük sebebi ise tarihi değerlerin yanı sıra kültür tanımak ve şehrin yerel hayatını yakından gözlemlemenin de oldukça önemli olduğudur. Kendi ülkelerinde, ülke politikaları gereği, dış ülkeler hakkında birçok bilgiye sahip olan insanların, bazı zamanlarda bilgilerinin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple gelen turistler rehberleriyle yalnızca tarih değil; kültür, politika, toplumsal inanışlar, kurallar vb. birçok konu hakkında konuşmak ve bilgi almak istemektedirler. Turistlerin en çok tercih ettikleri, genellikle geleneksel mekânlar, müzeler ve otellerden oluşan Sultanahmet bölgesinin şehri ve şehir halkının yaşam biçimini yansıtmadığı görülmektedir. Bu sebeple Kadıköy ve Moda'ya gidip bu bölgedeki sosyal hayat seçeneklerini görmek turistlerin ön yargılarını kıracaktır. Beklediklerinden farklı ve çeşitli yaşamlar turistler için ilgi çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstanbul Kültür ve Turizm Müdürlüğünün 2016 yılında yapmış olduğu İstanbul Turist Profili Araştırması – İstanbul Düşünceleri isimli araştırma sonuçlarına göre İstanbul'u ziyaret eden 1065 kişiden %0,5'inin ziyaret öncesinde negatif olan düşünceleri daha negatif olmuş, %9,1'inin ise negatiften pozitife dönmüştür. Düşüncesinin değişmediğini söyleyenler %11,2 iken, Pozitif düşüncesinin ziyaret sonrası negatife döndüğünü söyleyen %4,6'lık bir oran mevcuttur. Düşüncelerinin Pozitif'ten daha pozitife doğru sonuçlandığını söyleyen kişiler ise %74,6 ile çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu araştırmada çıkan sonuçlar verilen bilgileri desteklemektedir.

Seyyahların gezilerinde deneyimlemiş olduğu Çamlıca tepesini turlarına dâhil eden acente programları mevcut olsa da Çamlıca tepesinin her programda olduğunu söylemek güçtür. Kız kulesi de Boğaz turları esnasında görüldüğünde dikkat çekerek mutlaka turistler tarafından sorulmaktadır fakat gezginin özel isteği haricinde kız kulesinin dâhil olduğu profesyonel bir tur programı az rastlanacak bir durumdur. 2019 yılında açılmış ve şehrin birçok noktasından görünen Çamlıca Camii ve yakınındaki Çamlıca kulesi büyüklüğü ve tepedeki görünümleriyle mutlaka turistlerin sorularında yer alan iki yapıdır. Çamlıca Camisi, Çamlıca tepesi içeren nadir programlarda yakınından geçerken meraktan içine girmek isteyen turistler veya dini tur programı satın almış Müslüman turistler dışında tercih edilmesi alışılmış bir yer değildir. Yani

büyük olması algısı günümüz insanının dikkatini çekmektedir. Çamlıca kulesine ise şu ana kadar bir kere müşterimin özel isteğiyle çıkmış bulunmakla birlikte, çıkma sebebinin diğer ülkelerde gördüğü turistik kuleler ile kıyaslama yapmak olduğunu söylemem gerekir. Böylelikle insanların en büyük, en yüksek gibi kavramlar tarafından etkilenmeleri ve bu deneyimlerini belgeleyerek insanlarla paylaşmalarının önemi günümüzde oldukça ön planda bir sebep olarak turizmde karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 22: Ece Duluk Fotoğraf Arşivi - Çamlıca Kulesi'nden Boğaz Manzarası

3.3 TURİSTLERLE YAPILAN ÖZEL SOHBET VE RÖPORTAJLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Acenteci, rehber ve turistlerden oluşan toplam 40 kişiye yöneltilen sorularla teze katkı sağlamak amaçlanmıştır. Yabancı turistler 7 Amerikalı, 10 Kanadalı, 1 Romanyalı, 1 Nijeryalı, 1 Avustralyalı, 2 Rus ve 2 İngiliz'den oluşmakla birlikte yaş ortalamaları 57'dir. 7 yerli turist ile yapılan çalışmaya katılan herkes İstanbullu olmakla birlikte yaş

ortalamaları 38'dir. İstanbul'da gezi konusuna başka açılardan bakabilmek adına 4 Acenteci ve 5 rehber ile de sohbetler gerçekleştirilmiştir. Acentecilerin meslekteki tecrübeleri ortalama 18 yıl, rehberlerin ise 10 yıl olarak belirlenmiştir.

Yabancı turistlere şehre ilk defa mı yoksa birden fazla mı geldikleri, onları bu şehre getiren sebeplerin ne olduğu, şehirde nereleri ziyaret ettikleri ve bu yerleri nereden öğrendikleri, şehri tek mi yoksa rehberle mi gezdikleri ve burada kaç gün kaldıkları hakkında sorular sorulmuştur. Bu doğrultuda şehirde kaldıkları sürenin ortalama 3 gün olduğu belirlenmiş ve İstanbul tatillerini Türkiye'nin başka şehirleriyle birleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Böylelikle seyyahlarımızla aralarında büyük bir konaklama gün sayısı farklılığı ortaya çıkmaktadır.

Şehre ilk defa gelen yabancı turistlerin İstanbul'a gelmelerindeki en dikkat çekici sebepler, kültürel çeşitlilik, tarih, alışveriş, mimari, iki kıtaya birbirinden ayıran Boğaz ve camiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar dışında filmlerden ve arkadaş deneyimlerinden etkilenmek, kitaplardan ve belgesellerden etkilenilmesi de söz konusudur. Osmanlı ve Roma tarihi öğreniyor olmak ve tarihi bilgiler doğrultusunda yapılan araştırmaların bu şehri görerek anlam kazanması ve Türk yazarların kitaplarını okumak da seyahati etkileyen sebeplerdendir. Ayrıca cruise gezisine katılıp rotasında İstanbul olduğu için gelen veya arkadaşlarıyla tura katılarak programa uyan ve şehir hakkında pek bilgiye sahip olmayanlar da gözlemlenmiştir. Şehre gelmeden önce sahip olunan bilgiler sorulduğunda fazla bilgisi olmayan turistlerin az sayıda olmadığı söylenebilir. Bir kısmı satın aldığı tur esnasında öğrendiğini, programını yerel acentesinin önerilerine göre yaptırdığını, şehir hakkında az ve yüzeysel bilgiler bildiğini söylemiştir. Tabi ki gezmeyi ve yeni şeyleri keşfetmeyi sevmek bütün bu turistlerin ortak özelliğidir.

Röportajlar sonucunda Şehre ilk defa gelenlerin %53 ünün tekrar gelmek istemediği ortaya çıkmakla birlikte bunun en büyük nedenleri Türkiye'nin diğer yerlerini gezmek istemek, gelecekte büyükşehir yerine daha sakin yerleri tercih edecek olmak, İstanbul'u yeteri kadar gezdiğini düşünmek, zaman kısıtlılığı dolayısıyla yeni yerler görmek istemek gibi fikirler karşımıza çıkmaktadır. Geri gelmek isteyen %47 ise, şehirde ve ülkede gördüklerinden daha fazlasını keşfetme, yemeklerinden tatma,

kültürü ve insanları sevme, şehri diğer gittiği yerlerden farklı bulma ve şehrin büyüleyiciliği gibi sebepler ile karşımıza çıkmaktadır.

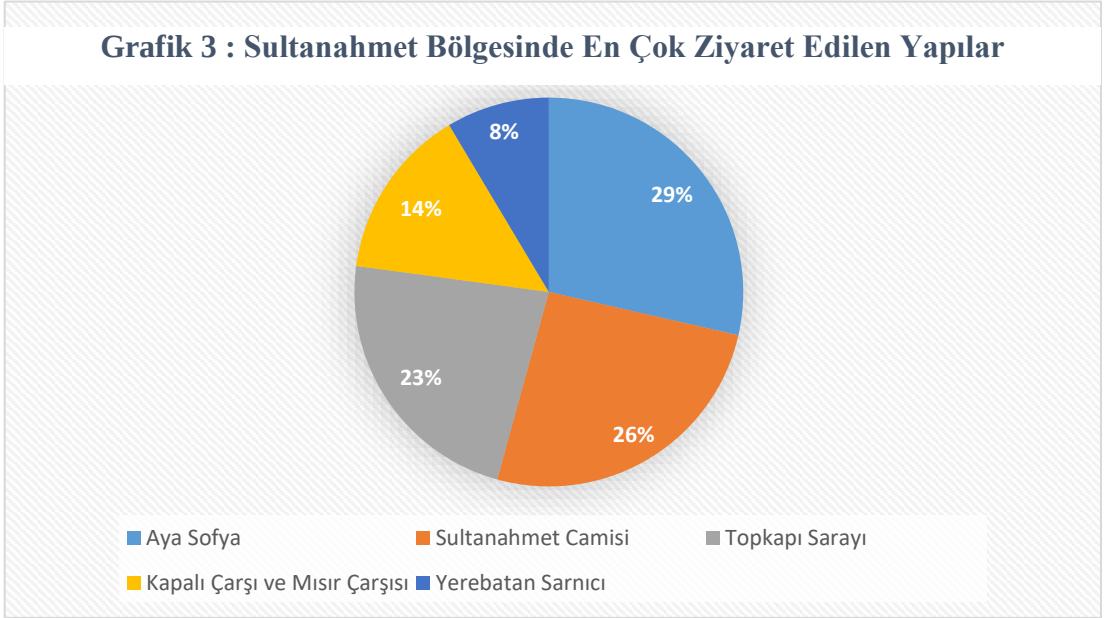
Şehre daha önce gelen turistlerin aralarında ise dört ve ikişer kere gelenler mevcuttur. Bunların %90'ı şehri tekrar ziyaret etmek istediğini hatta bazıları hayatı boyunca gelmek istediğini söylerken %10 ise daha önce defalarca geldiği için daha fazla gelip gelmeyeceğinden emin olmayan kısımdır. Şehre bir daha gelmek isteyenler bunun sebebi olarak yemek kültürü, gezi yerlerinin çeşitliliği, Boğaz ve iki kıtaya sahip olması, tarih, mimari, insanlar ve kültür, daha fazla vakit ayırarak şehri maksimum gezme isteği, alışveriş ve askeri ilgi alanı doğrultusunda daha fazla keşif yapmak gibi seçenekler karşımıza çıkarmaktadır. Asya tarafını ve adaları daha önceki gezisinde vakit yetersizliğinden keşfedememe sebebiyle geri geldiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Şehre Covid sebebiyle gelmiş turistler mevcuttur. Türkiye'nin birçok ülkelerin aksine sınırlarının tam kapalı olmaması başka ülkelerde mahsur kalanlar için iki ülke arası geçişlerde ziyareti mecburi hale getirmiştir. Aynı sebeple gelen ve tanışma fırsatı bulduğum bir turist şehri severek tekrar gelmiş ve ömrü boyunca Türkiye'yi sıkılmadan ziyaret edebileceği kararına varmıştır. Şehirde üç ay geçiren turistin tekrar gelme kararında en etkili olan sebeplerden biri insanların sokak hayvanlarına özellikle kedilere olan tavrından ve yardımseverliğinden etkilenmesidir. Türk halkından favori halkı olarak bahseden gezgin, şehrin gece hayatını da hareketli ve keyifli bulduğunu söylemiştir. Hayvanların sokaklarda umursamaz tavırlar ve sağlıklı duruşlarıyla adeta şehrin sahibi öz güveniyle yer alması, birçok turiste göre medeniyetin, hoşgörünün, huzurun ve saygının temsilidir.

Birden fazla gelen turistlerin bazılarının ilk gezilerinde kısa tatillerle şehrin yeteri kadar tadını çıkaramadıkları ve diğer gelişlerinde daha bilinçli ve daha uzun tatiller tercih ettikleri görülmüştür. Böylelikle ilk geldiklerinde turistik önemli yapıları ziyaret ederek diğer gelişlerinde yerel deneyimler ve daha farklı semtler keşfetme fırsatı yakalamışlardır. 15 yıl arayla iki kere İstanbul'a gelen bir gezgin iki gezisi arasında kıyaslama yaptığında şehrin daha büyük göründüğünü ve çok daha fazla turist kitlesiyle karşılaştığını söylemektedir. Daha önceki gezisinde vakit geçirdiği, alışveriş yaptığı mekânlar kapandığından üzüntülerini belirtenler olmuştur. Örneğin Markiz pastanesi, Denizler kitabevi kapanmıştır. Geldiklerinde girmek istedikleri yapıların

yenileme çalışmalarına denk geldiklerinden içeri giremeyenler üzüntülerini dile getirmekte ve tekrar gelmek için bahaneye sahip olmaktadırlar. Daha önceki seyahatine göre Kapalıçarşı deneyimini çok daha sakin bulan gezginimiz yirmi yıl öncesinde rahatsız edilecek şekilde ısrara maruz kaldığından bahsetmiştir. Bir başka fikir ise geçmiş deneyimine göre daha fazla muhafazakâr insan görmesiyle ilgilidir. İstanbul Batı'nın yanı sıra Doğu'dan da çok fazla turist aldığından Sultanahmet bölgesi karma bir görüntüye sahiptir. Daha muhafazakâr ülkelerden gelen turistlerin de çoğu tarihi yarımada bölgesinde kalmayı tercih etmekle beraber batılı bir turistin Müslüman bir ülkede her gördüğü Müslüman bireyi Türk sanması normaldir. Farklı semtlere gidildikçe bu tip fikirler değişiklik göstermektedir.

Yabancı turistlerin Avrupa yakasında gezdikleri yerler çoğunlukla tarihi yarımadada olmakla birlikte bunlar Ayasofya, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camii, Mısır Çarşısı ve Kapalıçarşı, Yerebatan Sarnıcı, Arkeoloji müzesi, Şerefiye Sarnıcı, Boğaz turu, hipodrom, Rüstempaşa Camii, Nuruosmaniye Camii, Süleymaniye Camii ve şehir surları olarak belirlenmiştir. Yine Suriçi'nde Sultanahmet meydanından uzaklaşıldığında karşımıza Fener, Balat ve Yedikule, Vefa, Horhor semtleri çıkmaktadır. Beyoğlu bölgesi ve çevresinde ise Galata kulesi, Sinagoglar, İstanbul Modern Müzesi, Dolmabahçe Sarayı, İstiklal caddesi, tarihi tünel ve Taksim meydanı noktaları karşımıza çıkmaktadır. Anadolu yakası ise merak edilmekle birlikte gezilen veya gezilmek istenen bölgenin çoğunlukla Kadıköy olduğu görülmektedir. Adalar ise

Grafik 3 : Sultanahmet Bölgesinde En Çok Ziyaret Edilen Yapılar

Kadıköy'e nazaran daha az bilinmekle birlikte gelecek seferlerde gezi planına dâhil edilmek istenen bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fark edilmiştir ki gerek şehre ilk defa gelen gerekse defalarca gelen turistler tarihi yarımadada ve özellikle Sultanahmet bölgesinde çoğunluğu aynı yapıları gezmişlerdir. Fakat ilk defa gelenlerin çoğunun Sultanahmet bölgesi ve çevresiyle sınırlı kaldığı görülürken birden fazla gelen gezginlerin Beyoğlu, Fener-Balat, Yedikule gibi semt çeşitliliğine sahip oldukları fark edilmiştir. Edinilen deneyimler Eyüp, Şehzadebaşı, Fatih ve Zeyrek bölgelerinin de yabancılar tarafından az da olsa tercih edildiğini göstermiştir. Çoğunlukla daha önce gelen ve farklılık arayan misafirlere hitap etmekteyse de ilk defa gelenlerin de önceden hazırlanmış ve internet üzerinden satılan tur programlarından etkilenerek tercih ettikleri programlar olduğu gözlemlenmiştir.

Gezilerini rehberle ve profesyonel acente yardımıyla gerçekleştirmekten hoşlanan misafir kitlemizin yaş ortalamasının yüksek olduğu ve çoğunlukla emekli olduğu gözlemlenirken, daha genç gezginlerin tek başlarına da keşif yapma konusunda istekli oldukları görülmüştür. Profesyonel hizmeti faydalı bulanlar, zamandan kazandıklarını ve kendi başlarına öğrenemeyecekleri bilgileri öğrendiklerini veya kendi başlarına bulamayacakları mekânlara bu servisle rahatça ulaşabildiklerini söylemektedirler. Profesyonel hizmet insanlara güven vermekle birlikte dil sorunlarının da kolayca ortadan kalkması misafiri konforlu hissettirmektedir. İnsanlara detaylı bilgi imkânı sunarken şehrin önemli gezi noktalarını kaçırmamaya yardımcı olur ve vakit kazandırır. Üstelik yerel rehberle gezmek tarih dışında sosyal yaşam, kültür ve daha nicelerini konuşmaya fırsat vereceğinden insanlar hoş bir deneyim olarak düşünmektedirler. Fakat profesyonel hizmet veya kendi başına gezme seçenekleri sorulduğunda her iki seçeneği de yapacağı geziye göre tercih edebileceğini söyleyenler de mevcuttur. Ayrıca bir kere acente servisiyle gezip bir sonraki gelişinde tek gezmeyi düşünen turistler de olmakla birlikte ilk gezilerinde temel bilgileri almış olarak diğerinde kendi başına idare edebileceklerini düşünmektedirler.

Gezginlerin gördükleri yapılar ve yılların oluşturduğu tarihi zenginlik dışında dikkatlerini çeken manzaralar mevcuttur. Çoğunlukla Kapalıçarşı ve Mısır çarşısı içindeki renkleri ve çeşitliliği ilgi çekici bulmuşlardır. Özellikle Kapalıçarşı'da satılan

taklit ürünlerin kalitesi ve çeşitliliği dikkat çekmektedir. Türk mutfağının çeşitliliği ve lezzeti de turistlerin dikkatini çeken bir diğer unsurdur. Şehrin her türlü dinamiğini izlemek ve makineleşmiş değil adeta yaşayan bir şehir olduğunu fark etmek gezginlerimizin keyif aldığı detaylardan biri olmuştur. Böylece tarihsel bilgiler ve yapıların yanı sıra kültürün ve şehrin her detayı da insanları en az tarih kadar etkilemektedir. Turistlerin farklı ve egzotik buldukları her şeyin kendi kültürlerinde olmadığı veya az olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Tıpkı geçmişte olduğu gibi günümüz batılı gezginleri de İstanbul'un yoğun kültür mozaiğine sahip sıcak yaşamını ilginç ve güzel bulmaktadır.

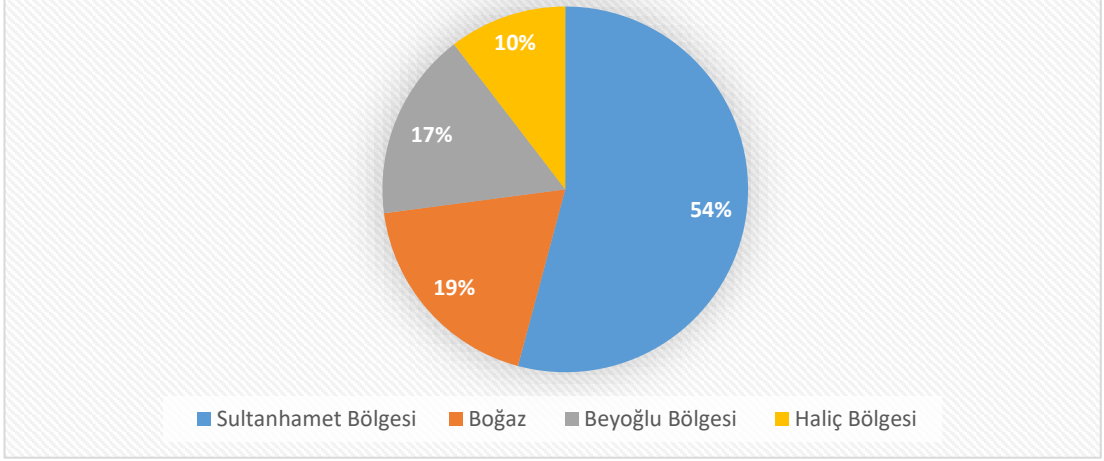
Şehrin ulaşımı hakkında gezginlerin fikirleri benzerlik göstermektedir. Ulaşımın zor olmadığı hakkında benzer kararlara varılmakla birlikte toplu taşıma araçlarının kalabalık olduğunu ve İstanbul'un trafiğinin fazla yoğun olduğunu düşünenler vardır. Fakat şehrin bu kalabalığına rağmen kendini güvende hisseden gezgin sayısı yüksektir.

Şehre daha önce gelmeyen turistlere geziler dışında ne yaptıkları sorulduğunda hamama, Sema gösterisine gitmiş ve bulundukları semt ve çevresinde yürüyüş yaparak keşiflerinden bahsetmişlerdir. Bir kısmı da hiçbir aktivite yapmadığını ve bunun için çok vakitlerinin olmadığını belirtmiştir. Fakat şehre daha önce gelen turistlerin aktivite listesi bundan daha çeşitlidir. Ormanda yürüyüş yapmak, Maçka parkında piknik yapmak, Türk arkadaşlar edinerek onlarla kahvaltı ve mangal aktivitelerine katılmak, Jazz barlar keşfetmek, ünlü otelleri ziyaret ederek kafelerinde oturmak gibi aktiviteler ortaya çıkmaktadır. Anlaşılmıştır ki daha sonra gelenler yerel yaşamın içine girmek ve şehrin tarihi haricinde kültürüne de vakıf olmak istemektedirler. Şehrin tek seferde kısa süre içinde anlaşılamayacağı da büyük ölçüde düşünülen bir durumdur.

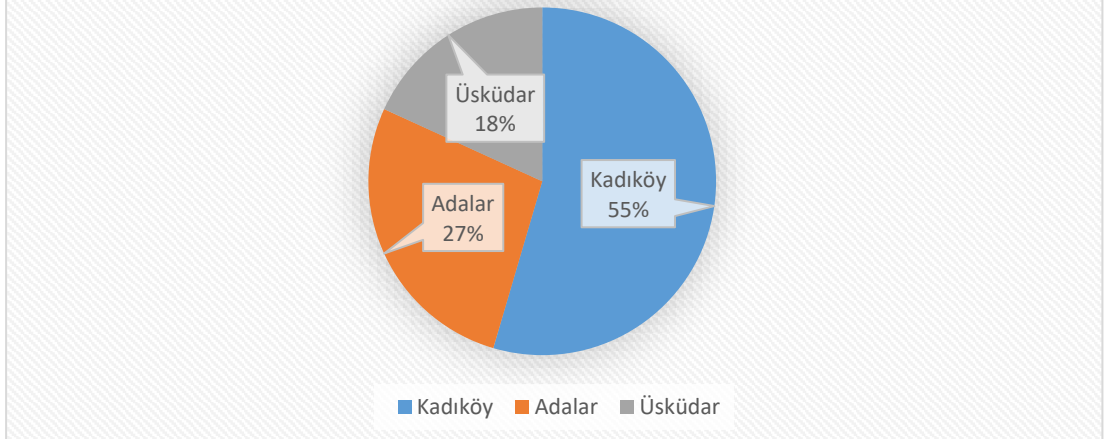
Seyyahların sıkça bahsettikleri Türklerin gezilere bakış açısı konusunu günümüz şartlarında aydınlatmak adına anketimizin Türk gezginleri kapsaması da sağlanmış ve yerli gezginlere özel sorular hazırlanmıştır. Ankette yer alan yerli turistlerin hepsi İstanbul'da yaşamakla birlikte gerek kendilerinin gerekse çocuklarının çeşitli gezi programlarına katılabilmesi için Türkiye'nin çeşitli şehirlerinden İstanbul'a gelen gezi severlerin mevcut olduğu bilinmektedir. Yapılan soru-cevap çalışmasında İstanbul'da yaşayan yerli turistlerin %86'sının seyahat acenteleri tarafından yapılan gezilerden

haberdar oldukları %14'ünün ise haberdar olmadığı belirlenmiştir. Bu gezilere katılmayı tercih edenlerin yaşadıkları yerde daha bilmedikleri çok şeyin olduğunu fark ettikleri gözlemlenmiştir. Şehirde gözlemlenen en büyük farklılık kalabalıklaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin tarihsel özelliklerinin ön plana çıkmasından ziyade her türlü tüketiminin arttığı ve modernleşme yönündeki duruşu yerli turistlerin hoşuna gitmemektedir. Acentelerin gezilerine katılmanın yanı sıra belediyeler gibi kurum ve kuruluşların düzenledikleri gezilere katılan yerli gezginler mevcuttur.

Grafik 4 : Avrupa Yakasında En Çok Tercih Edilen Bölgeler

Grafik 5 : Anadolu Yakasında En Çok Tercih Edilen Bölgeler

Yukarıdaki grafikte belirlenen bölgeler, yerli ve yabancı turist sayılarını ayırt etmeksizin şehrin Anadolu ve Avrupa yakasında en çok tercih edilen bölgeleri gösterilmektedir.

Suriçi bölgesi, Fener-Balat, Arkeoloji Müzeleri, Ayasofya, Topkapı Sarayı, Yerebatan Sarnıcı, Kapalıçarşı, Mısır Çarşısı, İstanbul hanları, Boğaz turu, Kadıköy, Moda, Taksim, İstiklal caddesi, Pierre Loti, Çamlıca Tepesi, Adalar ve Büyükada Aya Yorgi tepesi, Camiler, Üsküdar, Kız kulesi, Galata Kulesi yerlilerin gezdikleri veya gezmeyi önerdikleri yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buralar dışında modern mimari yapılarına, yemek turlarına, Şehrin içerisindeki ormanlarda doğa gezilerine, Balıkçılık ve kıyı turlarına ilgi duyan gezginlerimiz de mevcuttur. Bu yönde yerli gezginlere hitap eden acenteler olmakla birlikte gerek Belgrad ormanı, Atatürk Arboretumu gerekse şehir dışında başka ormanlarda botanik gezileri, mantar tanıma turları düzenlenmektedir.

Böylelikle eskiden çoğunlukla akraba ziyaretleri yaptıkları veya arkadaş buluşmaları üzerine gezdikleri söylenen Türklerin gerek kadın gerek erkek olarak günümüzde çok daha yoğun şekilde gezi programlarıyla ilgilendikleri ve bu oranın giderek artış gösterdiği gözlemlenebilmiştir.

Röportaj çalışmasında acente ve rehberlere yoğun olarak çalıştıkları milletler sorulduğunda Doğu ve Batı'dan her türlü millet karşımıza çıkmakla birlikte gezmeyi tercih ettikleri bölgeler Sultanahmet, Beyoğlu, Boğaz ve Kadıköy olarak görülmektedir. Onları takip eden Eyüp Sultan, Fener-Balat, Üsküdar ve Adalar olmuştur. Bu da yabancı turistlerin cevaplarıyla örtüşmektedir.

SONUÇ

İstanbul'u tarif eden birbirinden güzel pek çok söz söylenmiştir. Bunlardan en çarpıcısı şüphesiz; "dünyaya eğer bir başkent seçilseydi o, İstanbul'dan başkası olamazdı" sözüdür. Ortaçağlardan günümüze kadar İstanbul'u gelip görenler, görmeyenlere anlatmış ve merak duygusu da yeni ziyaretçi sayısını gün be gün arttırmıştır. Üç ayrı imparatorluğa başkent olan İstanbul modern dünyanın artık, stratejik, lojistik, turistik ve ticaret noktalarından biridir. Bu hal, onu ziyaret edenlerin amaçlarının da çeşitlenmesine sebep olmuştur.

19. ve 20. yüzyılda seyyahların İstanbul'a geliş sebepleri farklılık göstermekle birlikte şehirdeki kalış süreleri bakımından ortak noktaları günümüz turistlerine oranla daha uzun olmasıdır. Hatta aralarında seyahat sürelerini sınırlandırmadan şehre yerleşenler de olmuştur. Bu sebeple kısa süreliğine şehri gezip dönen günümüz gezginlerine göre daha detaylı gezdikleri söylenebilir.

Geçmişte, insanların gezilerini herkesle hızlı, detaylı ve istedikleri zamanda paylaşma şanslarının olmayışı keşfetmek için gezme duygusuna hizmet ederken günümüzde sosyal medya etkisi insanların bir yerlere gitmiş olma ve bunu insanlara gösterme duygusuna daha çok hitap etmektedir.

Geçmişte turizm ulaşım açısından zorlukların etkisiyle hızlı gelişememiştir. Günümüze oranla daha az kişinin gerçekleştirdiği seyahatler, sosyal medya gibi mecralarla insanlara sunulamayacağından seyahat kitabı yazmak çok daha kalıcı bir yöntem olmuştur. Bu yöntem sayesinde her türlü detay insanlarla paylaşılabilir. Ulaşılabilen bilginin kısıtlılığı sebebiyle geçmişte yazılan bu kitapların öneminin de bugünden daha büyük olduğu söylenebilir. Günümüzde merak duygusunu karşılamak ve gidermek için, belgeseller, fotoğraflar, videolar ve daha niceleri mevcut olduğundan insanların gittikleri ülke veya şehirlerde yaşadıkları etki kuşkusuz farklıdır.

Hala ayakta ve bir zamanların çekinilen gücü olan bir imparatorluğun topraklarının keşfedilmesi hissi ile günümüz gezginlerinin keşif duyguları farklıdır. Öyle ki neredeyse tüm seyyahların ziyaret ettiği Topkapı Sarayı ikinci avlusunda Amicis, cihanın efendisinin nefesini daha kuvvetli hissettiğini söylemiştir. Dönemin ana sarayı

olarak kullanılmayışı dolayısıyla sarayın yabancı ziyaretçilere açıldığı görülmektedir. Böylelikle turistik faaliyetlere başlandığı ve bir devletin elindeki değerli sayılabilecek bina ve malzemeleri gerek güç göstermek gerekse merak duygusunu gidermek amaçlı sunması söz konusudur. Mamboury'nin Saray ziyareti için açılış ve kapanış saat bilgileri ve gezilebilecek günler vermiş olması, turizm faaliyetlerinin bu sarayda başlangıcına işarettir denebilir.

19. Yüzyıl'da Osmanlı'nın İstanbul algısıyla günümüz İstanbul sınırları birbirinden farklıdır. Fakat iki dönem için de mutlaka gidildiği anlaşılan ve zamana, şartlara göre şekillenen tur rotaları mevcuttur. Seyyahların her dönemde mutlaka gezdikleri Suriçi bölgesinde Sultanahmet semti ve burada hala bulunan yapıların önemlerinin değişmediğinden bahsedilebilir. Fakat bu yapıların bazılarının turizm faaliyetleri doğrultusunda işlevleri ve bağlı oldukları kurumlar değişmiş ve günümüzde çok daha profesyonel ve programlı şekilde görülmesi sağlanmıştır. Bu bölgede geçmiş ve günümüz ulaşım imkânları büyük farklılık göstermektedir. Özellikle Mamboury'nin programlarında sık kullandığı görülen otomobil, günümüzde Sultanahmet semti içerisinde birçok sokakta yasaklanmış ve turizme uygun bir ortam hazırlanmaya çalışılmıştır.

Günümüzde Ayasofya, tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi cami olarak kullanılıyorsa da geçmişe kıyasla bazı işlev farklılıkları mevcuttur. Bugün turistlerin ziyaretleri göz önünde bulundurularak ibadetin de devam ettirilmesi sağlanır ki buda turizme verilen önemin ve turizmin günlük yaşama etkisinin bir göstergesidir. Geçmişte izin belgesiyle Ayasofya'ya girdiğinden bahseden seyyahlar olmakla birlikte günümüzde yapıya girmek için yaşanan en büyük sorun girişte bitmek bilmeyen sıradır. Bu problemin çözüme kavuşturulması yerli ve yabancı tüm ziyaretçilere ve ibadet edecek kişilere fayda sağlayacaktır.

Önceleri Ayasofya mozaiklerinin herkese satılmasının günümüzde beklenmeyecek bir durum olması turizm ve elindekini koruma algısının günümüzde çok daha gelişmiş olduğunu göstermektedir. Herhangi bir tarihi eserin yasadışı yöntemlerle satılması dünyada turizmine önem veren birçok ülke için ciddi suçlar içermektedir. Bugün Kültür ve turizm Bakanlığının "Kültür Varlığı Kaçakçılığı ile Mücadele" birimi

konunun ne denli ciddiye alındığını göstermektedir. Bir ülkenin tarihsel obje, bina ve kayıtlara sahip çıkmasının en önemli sebeplerinden biri kültür turizmi olmalıdır. Bunlar sayesinde elindeki değerleri somut biçimde gösterebilen ülkeler, reklam ve sosyal medya unsurlarından yardım alarak merak duygusunu desteklemekte, ülke turizmini ve popülerliğini arttırmaktadır. Geçmişte Ayasofya'nın taç giyme tören alanının halı ile kapalı olması ve günümüzde yine cami olmasına rağmen bu bölümün açık olması elde olan değerin korunması ve gösterilerek dikkat çekmesine bir örnektir.

Sultanahmet Camisi Ayasofya'nın aksine ibadet saatlerinde tam anlamıyla kapanmakla birlikte, turistlere açıldığı zamanlarda oldukça kalabalık ve insana huzur veren cami ortamı dışında bir duygu yansıtmaktadır. Böylelikle kültürle ve yaşamla bizzat iç içe olan bu yapıların günümüzde turistik olanı ve olmayanı insan zihninde ayrılmıştır. Fakat geçmişte Müslümanların günlük yaşamının cami ile iç içe olduğunu söyleyen seyyahların gittikleri hiçbir yerde onlara özel herhangi bir muameleden bahsetmemesi günümüz şartlarına göre dikkat çekmektedir. Artık Suriçi bölgesinde çoğunlukla otel, müze, restoran, turistik camiler ve kafelerin oluşu bölgeyi adeta turistler için bir film platosu özelliğine büründürmüştür. Çünkü günümüz turizm anlayışı, gelen turiste bir daha gelmek ve tanıdıklarına gezisini önermek dürtüsünü uyandırmak istediğinden turistlere yönelik çekicilik unsurları oluşturulmaktadır. Bu nedenle eldeki değerler korunmaya ve yenilenmeye çalışılmaktadır.

Topkapı Sarayının, Gülhane Parkı ve Arkeoloji müzesi ile aynı sınırlar içerisinde bulunduğu çoğu günümüz turist tarafından bilinmemektedir. Saray sınırlarının çok büyük olması ve yapıların dağınık şekilde yayılması sebeplerden biri olmakla birlikte diğeri Topkapı Sarayı ve Arkeoloji müzelerinin iki farklı müze oluşu ve Gülhane parkının ise halka açık bir başka alan olarak algılanmasıdır. Bütün bu yapılar ve bölümler arasında Topkapı Sarayı birçok turist tarafından ziyaret edilmesi gereken yapı olarak bilinmesine rağmen Arkeoloji müzeleri ve Gülhane parkını bilen yabancı turist sayısı daha azdır. Bu durum zaman kavramının değişmesi ve insanların gezi planlarının minimalize olmasının kanıtıdır. Topkapı sarayının her bir köşesi görülmek yerine genel bilgi sahibi olmak ve en önemli noktaların bilinmesi bugün özellikle yabancı turistler için yeterlidir.

Seyyahların camilerle birlikte türbe gezilerini de yoğun yaptıkları ve hatta bazılarının bir günlerini cami ve türbeleri ziyarete ayırdıklarını görmek günümüzden farklıdır. Bugün camilerin içerisinde türbe olduğunu bilmeyen turistler olmakla birlikte, öğrendiklerinde merak etseler de bir örneğini gördükten sonra fazlası dikkat uyandırmamaktadır. Günümüzde tüm gün yalnızca cami ve türbe ziyareti içeren bir rotanın Müslüman gezginlerce talep edileceği beklenmekle birlikte genellikle yerlilerin tercih ettiği fark edilmektedir. Aksi durumda, Müslüman olmadığı, mimarisine veya kültürüne özel ilgi duymadığı takdirde yabancı turistler için yalnızca cami ve türbe rotası pek alışılmış bir tercih değildir. 19. yüzyıl Müslüman ve İslam algısının günümüzde oldukça değiştiğini de söylemek mümkündür. Geçmişte İslam inancının kurallarına göre yönetilen geniş bir İmparatorluğun Müslüman kültürünü dünyaya yayması ve etki etmesinin bunda büyük payı olmalıdır. Günümüzde siyasi ve toplumsal konularda rahatlıkla kullanılabilen ve medya algı yönetimine oldukça açık olan din meselesi zaman zaman önyargılı turistlerin tepkileriyle karşılaşılmasına sebep olmaktadır. Fakat teknoloji ve internet çağının getirmiş olduğu imkânlarla araştırma yapan ve bundan dolayı inançlara ön yargısız yaklaşan turistler de mevcuttur. Böylelikle turizm her dönemde kültürleri doğru bilgiler ışığında birbiriyle tanıştırmayı sağlamıştır.

Sultanahmet'in diğer popüler yapıları da sarnıçlardır. Sarnıçlar Roma döneminde ayrı, Osmanlı döneminde ayrı ve günümüzde apayrı anlamlar içermektedir. Geçmişte Yerebatan sarnıcında gezmek isteyenler için içeride kayık bulundurulması ve az da olsa ışıklandırmaya sahip olması turistik faaliyetlerin yüzünü gösterdiğini düşündürmektedir. Yerebatan sarnıcı ve Binbirdirek sarnıcı seyyahlar tarafından en çok bilinen ve gezilen sarnıçlar olmakla birlikte günümüzde Yerebatan ile Şerefiye sarnıçları, yapılan başarılı yenileme çalışmalarıyla en çok tercih edilenlerdir. Yerebatan sarnıcı görüldüğü üzere her daim en popüler sarnıç olmakla birlikte bunun en büyük sebebi büyüklüğünden olmalıdır. Şerefiye sarnıcı ve Binbirdirek sarnıcı geçmişle bugün arasında popülerlik açısında yer değiştirmiştir. İki sarnıç da sapasağlam olmasına rağmen Şerefiye sarnıcı yeni restorasyonu ve içerideki ışık gösterisiyle daha çok dikkat çekmekte ve Binbirdirek Sarnıcı belediye veya turizm bakanlığına bağlı olmadığından tanıtımı iyi yapılamamaktadır.

Seyyahlardan özellikle çok ilgili olanlarının günümüz gezi rotalarından daha uzun ve yorucu denebilecek rotalar çıkardıkları gözlemlenmiştir. Günümüz birkaç gezisinin birleşiminden oluşacak rotalar seyyahlar tarafından aynı günde kat edilmiştir. Bunun, o günkü ulaşım şartlarından, şehir hayatındaki koşuşturma ve aceleciliğin günümüz boyutlarında olmayışından, mekânlarda dinlenme sürelerinin kısalığı ve gün içinde erken başlayan ve oldukça geç saatlere kadar devam ettirilen gezilerle mümkün olduğu düşünülmüştür. Günümüzde geziler geç olmayan vakitlerde bitmekte, yerli ve yabancı turistler gezi sonrası başka programlar yapmak, dinlemek veya hoş mekânlarda vakit geçmek istemektedirler. Bu anlayış geçmişteki, kısa zamanda bolca yer keşfetme dürtüsüyle örtüşmemekte, daha fazla konfor içermektedir.

Haliç sahilleri ve daha ilerisinde Eyüp semti günümüzde de ziyaret edilmekle birlikte yoğunluğu yabancı turistler için geçmişe göre daha azdır. Özellikle Haliç seyyahların sahillerinde ziyaret ettikleri semtler günümüzde yerli ve yabancı turistlerin hala gitmeyi tercih ettikleri yerlerdir. Haliç kıyısının geçmiş ve günümüz görünümü seyyahların anlatımlarına göre oldukça farklıdır. Özellikle geçmişte seyyahlar tarafından Fener ve Balat semtleri için yapılan birbirinden çok farklı yorumları ve Haliç'in kirli olması günümüzden uzaktır. Artık bu iki semtin neredeyse birbirinden farkı yoktur ve Haliç kirliliğinden arınmıştır. Eyüp ise şehir merkezine uzak denilebilecek bir yerdir ve bu sebeple kısa süreli İstanbul ziyaretçileri genellikle bu semti bilmemekte veya tercih etmemektedirler.

Yerli gezginlerin özellikle de İstanbul'da yaşayanların geçmişten bugüne kültürel gezi yapma noktasında çok daha bilinçlenmiş olduğu verilen örneklerle, edinilen deneyimlerle, yapılan sohbetler ve soru cevap uygulamamızla ortaya konmuştur. Bu da eskiden yabancı gezginler ve yerliler arasındaki kültür gezilerinde ve turistik faaliyetlerde olan büyük farkın bugün büyük ölçüde azaldığını kanıtlamaktadır.

Şehrin Avrupa yakasında Suriçi'nden sonra şüphesiz yabancı turistlerin en çok gitmek istedikleri yerlerden biri Beyoğlu bölgesidir. Turistler günümüzde şehrin sosyal yaşamına karışmak ve renkli sokaklarda şık kafe ve restoranlar görmek istediklerinde Galata - Beyoğlu önerilebilecek bölgeler arasında gelmektedir. Galata köprüsünden 19. yüzyılda para vererek geçen seyyahların yerini günümüz balıkçıları ve özgürce

köprü üzerinde yürüyen veya tramvayla geçiş sağlayan turistler almıştır. Galata ve Üsküdar'daki tekkelerin geçmişte günümüzden daha popüler olduğu görülür. Çünkü o dönemlerde bu tekkeler aktiftir ve inançları doğrultusunda ritüellerini gerçekleştirmektedirler. Fakat günümüzde tekkeler aktif olmamakla birlikte, büyük ölçüde Mevlevi dervişler ile ün salmış sema gösterileri turistik bir gösteri olarak varlığını sürdürmektedir. Geçmişte Galata kulesinin günün her saatinde açık olması da ziyaret etmek için oldukça uygun olduğunu göstermektedir. Kule artık her gün 23.00'a kadar açık bulunan bir müze görevindedir. Buranın belli kurallar ve bilet karşılığında ziyaret edilebilmesi bugün turizm düşünesi sebebiyledir. Sema gösterilerinin Mevlevi tekkesi aktif olmamasına rağmen devam ediyor olması kültürün korunması ile birlikte turistlere tanıtılması anlamı içererek turistik bir aktiviteye dönüştürülmüştür.

19. Yüzyıl'da seyyahların birçok semtte bahsettikleri mezarlık kültürü günümüz ile farklılık göstermektedir. Artık mezarlıkların sosyal yaşam özelliği bulunmamakla birlikte tarihsel, anıtsal ve mimari açıdan önem taşıyanları haricinde ziyareti tercih edilmemektedir. Bugün böyle bir gezi kültürünün oluşması şüphesiz insanın geçmişle bağlantısını koparmak istememesi ile ilgili olmalıdır. Geçmişte mezarlıklarıyla beraber sosyal yaşam alanı ve alışveriş bölgesi olarak ilan edilmiş Beyoğlu, bugün mezarlık bölgesi olmamakla birlikte diğer özelliklerini temsil etmeye devam etmektedir. Böylelikle semtler ihtiyaç dâhilinde gelişmeye devam etmiş ve buna göre şekillenerek modernleşmiştir.

Geçmişteki Tersane bölgesi yerini artık Galataport'a bırakmıştır ve burası yerli yabancı herkesin sosyal alan ve alışveriş ihtiyacını karşılamaktadır. Önceden Beyoğlu bölgesinin yeme- içme ile anılması ve günümüzde gerek bu bölgede gerek başka semtlerde sokak lezzetleri turlarının düzenlenmesi kültürün ve yemeklerin hala merak unsuru olduğunu göstermekle birlikte beğenildiğini de kanıtlamaktadır. Yemek kültürüne ve temizlik anlayışına verilen tepkiler geçmişle benzerlik göstermekle birlikte olumludur. Bölgenin hala şehrin Hristiyan yaşamını destekleyecek biçimde aktif kiliselere sahip olması da kültürün yine ihtiyaç dâhilinde değişimine devam ettiği ve turizmde yerini aldığını göstermektedir.

Seyyahların Avrupa yakası gezileri ve gözlemleri şüphesiz Anadolu yakasından daha fazladır. Günümüzde de bu anlayışın değiştiği söylenemez. Bugün de Yabancı turistlerin en başta gelen gezi rotaları genellikle Avrupa yakası içerisinde yer almaktadır. 19. yüzyıl seyyahlarının İstanbul Anadolu yakasında ilgilerini çeken gezi bölgeleri Adalar, Kadıköy ve Üsküdar ilçeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyükada geçmişte de olduğu gibi en çok ziyaret edilen, en kalabalık ve en çok konaklama seçeneğinin olduğu adadır. Diğer adalar da turizm bakımından hareketli olmakla birlikte en çok yabancı turist çeken adanın Büyükada olduğu bugün de rahatlıkla söylenebilir. Fakat geçmişte yazarların bahsettiği ada yaşamı oldukça yerel olarak gözlemlenmiştir. Günümüzde gelirinin çoğunu turistlerden kazanan adaların bu yönde verdiği hizmetler yerel halkı mutlu etmemekle birlikte eski, sıcak ada yaşamını ve kültürünü yok etmektedir. Üstelik kazancını, hitap ettiği yerli ve yabancı turistlerden sağlayan adaların çoğu yabancı turist tarafından bilinmediği de söylenebilir. Şüphesiz şehir merkezlerinden uzak oluşu ve gezi programlarındaki zaman kısıtlılığı bu durumu etkilemektedir. Her şeye rağmen hiçbir şey zaman içinde adaların turizm açısından gelişmesini engellememiştir.

Şüphesiz seyyahların gördüğü semtler geçmişten günümüze büyümüş nüfusu artmış ve belde, kasaba kategorisinden çıkmıştır. Kadıköy ve Üsküdar da bunlardan biridir. Kadıköy geçmişte Levantenlerin bulunduğu bir bölge olarak adlandırılırken günümüzde çok daha karma bir görüntü mevcuttur. Fakat seyyah kaynaklarımızda bahsedildiği gibi Kadıköy'ün hala hareketli bir bölge olduğu, sanat ve sosyal aktivitelerin, alışverişin yapıldığı bir ilçe olarak görüldüğü söylenebilir. Bugün Beyoğlu gibi Kadıköy'de de tadım turları yapılmakta ve Kadıköy en çok bu özelliğiyle ün salmaktadır. Üsküdar ise geçmişte Mekke'ye giden kervanların yola çıktığı, Bursa'ya giden Express treninin kalktığı ve kışlasıyla askeri özelliğe sahip bir yer olarak bahsedilmekteyse de günümüzde bunlardan eser yoktur. Üsküdar günümüz rehberli gezilerinde yabancı turistler için genellikle Eminönü veya Karaköy'den kalkan Boğaz turlarının uğradıkları bir yerdir ve Boğaz turu güzergâhlarında Üsküdar'da misafir isterse indirilerek Anadolu yakasında olmanın deneyimi yaşatılmaktadır.

Çamlıca tepesi eski ve yeni dönemlerde de varlığını gelişerek sürdürmekle birlikte bu bölgeye eklenen kule ve camii şehrin birçok noktasından dikkat çekmektedir. Programlarda çok sık olmamasının yanı sıra acenteler misafirin önceliği doğrultusunda Çamlıca tepesi, kule ve camiyi programlarına ekleyebilmektedirler. Tepe üzerinde açılan işletmeler de burada yemek yiyerek veya içecek yudumlayarak manzara izleme hizmeti sunmaktadır. Kule ve camii insanların gitmeyi çok merak ettikleri yerler olmasa da uzaktan görüp mutlaka sordukları yapılardır. İnsanların dikkatini uzun ve büyük yapılar her daim çekmiştir. Zaman zaman yalnızca bu yapılarda bulunmak ve bunu belgelemek için de gittikleri gözlemlenmiştir.

Seyyahların Boğaz gezileri ele alınmaya değer şekilde farklılık göstermektedir. Öncelikle birçok bölgede olduğu gibi Boğaz'da da gezmek için belirli aylar önermiş yazarımız mevcuttur. Günümüzde yabancı bir ülkeye gitmeden, gidilen tarihin hava koşulları çoğu insan için önemli olmakla birlikte ülkeye gidilecek en iyi tarihler ve en güzel hava durumu dönemleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Fakat gözlemlenmiştir ki seyyahlar aynı şehir içinde bulunsalar dahi daha minik bölgeleri ayrı ayrı ele alarak gidilecek en güzel zamanları belirlemeye çalışmışlardır. Bunun en büyük sebebinin günümüzdeki İstanbul sınırları ve geçmişte İstanbul denince akla gelen coğrafya olduğu düşünülmüştür. Eskiden yoğun yerleşim yerlerinin günümüzden daha toplu ve küçük bir alana yayılması, Boğazların daha az yerleşime ev sahipliği yapması, adaların şehirden uzakta kalıyor olması bu bölgelerin İstanbul haricinde ele alınmasına sebep olmuştur.

Günümüzde klasik Boğaz turları özel ve belediye kuruluşlarınca yapılmakla birlikte yabancı misafirler çoğunlukla bu geziler doğrultusunda Boğaz'ı deniz yoluyla geminin gittiği noktaya kadar görme fırsatı yakalamaktadırlar. Fakat geçmiş yazarların her birinin kaç Boğaz semtine gittikleri hakkında net bilgiye sahip olmamakla birlikte, deniz yoluyla semtlerin önünden geçerken verdikleri bilgi detayları sebebiyle birçok semte gittikleri düşünülmüştür. Seyyahlar aksi şekilde ifade etmiş olsalar da şüphesiz bugün boğaz kenarı birbirinden nezih semtlerle doludur ve deniz yönünden insanlara harika bir manzara yansıtmaktadır. Fakat günümüz gezi imkânları sebebiyle Suriçi, Beyoğlu, Haliç ve Anadolu yakası rotalarının bazen tamamı bile yabancı bir gezgin

tarafından kat edilemezken Boğaz semtlerinde tek tek program yapma imkânı oldukça azdır.

İstanbul, iki kıtayı birbirinden ayırması ve iki denizi birbirine bağlaması sebebiyle alışılmış bir şehir olmadığından özellikle Boğaz'dan görenleri oldukça etkilemektedir. Fakat günümüzde turistlerin verdikleri tepkiler genellikle olumlu olmakla birlikte geçmişteki seyyah kitaplarından okunduğu kadar heyecan dolu ve coşkulu olmamaktadır. Bu da insanların heyecan duydukları, büyülendikleri konuların zaman içinde azaldığını düşündürmektedir. İnternet ortamı, televizyon programları ve belgesellerle zaten her türlü bilgiye ve görsele ulaşabilmeleri insanların merak duyguları azalmaktadır. Bu sebepledir ki insanoğlunu etkilemek ve merakını taze tutmak için her türlü sektörün daha fazla üretmesi gerekmektedir. Bu durum tüketim çağının yalnızca bir ürünü tüketmek ile ilgili olmadığını, turizm gibi hizmet, görsellik ve bilgi içeren bir sektörün de durmadan gelişmesi gerektiğini bizlere hatırlatır.

Geçmişte Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde buraya gelip, çalışıp, yerleşip veya seyahat edip merak duygularını karşılama amacıyla gezen batılı seyyahlar ile günümüz internet çağı insanlarının merak dürtüleri ve gördüklerine verdikleri tepkiler şüphesiz büyük farklılık göstermektedir. Fakat İnsanların deneyimlerini kalıcı hale getirmesi ve başkalarına aktarma duygusu geçmişle benzerdir. Kitap yazmak yerine insanlar deneyimlerini artık sosyal medyadan paylaşarak, ileride kendilerine hatırlatmak için not alarak veya fotoğraf biriktirerek muhafaza etmektedirler. İster günümüzde ister geçmişte, sahip olunan vaktin iyi değerlendirilmesi hissi her daim kişiye yeterli gelmiştir. Gerek 9 haftalık zamana sığdırdığı gezi rotalarıyla Amicis, gerekse günümüzde İstanbul'da iki gününü geçiren bir turist kendi var olan vaktini en iyi şekilde değerlendirmenin vermiş olduğu hisle buradan ayrılmaktadır. Bu da insanların kendi deneyimlerinin her zaman kendilerine göre en özel ve en başarılı olduğunu bize göstermektedir. Dolayısıyla tüm gezginlerin deneyimleri sahip oldukları zaman doğrultusunda bu zamanı en iyi şekilde değerlendirmesiyle ilgilidir.

Geçmişte bir seyyaha kültürünü tanıtmak, elindeki değerleri göstermek insanlara hoş gelmekteyse de günümüzde bu, ülke ekonomisine katkı sağlayan bir sektör haline geldiğinden, artık kültürü tanıtmak ve sevdirmek anlamlarının yanı sıra para kazanma

amacına da hizmet etmektedir. Böylelikle seyyahların dönemiyle günümüz arasında gezginlere bakış açısı da büyük ölçüde değişmiştir. Bu denli artış gösteren müze sayısı ve restorasyon çalışmaları, turizmde sağlanan istihdam ve ülkeye kazandırdığı gelirle oldukça büyük bir sektör haline gelen ve yatırım yapılan turizm, gelişen insan ve kültür olgusuyla her daim döneme uygun şekilde değişime uğramalıdır. Bu sektörün geçmişten bu güne uğradığı değişimler olumlu görünmekle birlikte bu çalışma esnasında fark edilen ve turistik gezilerin kalitesini düşüren bazı durumların iyileştirilmesi ve sektörü daha ileriye taşımak için geçmişten feyz alınması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

Akay, Nimetullah; "Osmanlı Devletinin Son Döneminde Mevlevîlik", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:**20, **S.**34 (2015), s.122-152.

Artan, Tülay; "Eyüp", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 12, s. 1-6.

Atbaş, Zeynep; "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Cilt 41, s. 101-113.

Avkovan, Emine Nazan; "İstanbul Tatavla / Kurtuluş Semti'nin kültürel ve mimari kimlik değişimi", **Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü,** Yüksek Lisans Tezi, (2019).

Ayverdi, Samiha; **İstanbul geceleri**, Kubbealtı Neşriyat No:107,Baskı 5 (2007).

Browne, John Ross; **Yusef: Or, The Journey of the Fungi [ie Frangi]: A Crusade in the East**, Harper & brothers (1853).

Cançelik, Ali; **Osmanlı Kültür Hayatında Camii ve İşlevleri Gebze Çoban Mustafa Paşa Camii Değerlendirmesi**, ", Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir yayınları, **Kurumsal Alan okumaları,** 2017, S.177.

Cihangir, Mehmet; **Théophile Gautier ve Edmondo De Amicis'in Eserlerinde Oryantalist İmgeler**, Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), Yıl/Year: 6, Sayı/Number: 22, Mart/March 2020, s./p. 233-250.

Cox, Samuel Sullivan; **Prinkipo'da tatlı yaşam ve Prens Adaları**, Çev: Baki Çokneşeli, Adalı Yayınları**,** 2013.

Çelebi, Meryem Elif; "Galata ve Pera'da otel yapılarının gelişimi (1840-1914**)", Sigma** (2011), 3, s.300-307.

Çilli, Özgü; "Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas", **Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı,** Yüksek Lisans Tezi, (2009).

Çolak, Melek; "XX. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da trafik ve tramvay", **Dergipark,** Cilt 0, Sayı 5, 2004 s.75-87.

De Amicis, Edmondo; **İstanbul (1874),** Çev: Prof. Dr. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu, 2006.

Demiriz, Aynur; "Rehber-i Seyyahin ve Ernest Mamboury (Transkripsiyon ve Değerlendirme**"), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul (2012).

Emekli, Gözde, "Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm", **Ege Coğrafya Dergisi**, 15, 2006, s.51-59.

Ertuğ, Zeynep Tarım; "Topkapı Sarayı", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, cilt, 41, s. 256-261.

Eyice, Semavi; "Galata", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 13, s. 307-313.

Eyice, Semavi; "Haliç", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 15, s. 264-280.

Eyice, Semavi; "Fenari İsa Camii", Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt,12, s.337-339.

Gautier**,** Theophile; **İstanbul Kitaplığı Theophile Gautier İstanbul,** Çev: Nurullah Berk, Apa Ofset.

Genim, Sinan; https://www.sinangenim.com/tr/articles.asp?ID=7&Y=2021&AID=266&do=detail

Harmandar, Sevde; "19. Yüzyılda İstanbul'da Değişen Eğlence Anlayışı ve Yeni Eğlence Mekânları", **ETÜT Dergisi, S.**1, 2020, s.117-137.

İmre, Nurettin; "Turizm Sektöründe Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 4.2, 2020, s.1655-1670.

İnalcık, Halil; "İstanbul", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** Cilt 23, s.220-239.

İşli, Necdet; "Ayas Paşa Mezarlığı", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, cilt 4, s.204.

Kantar, Gülnaz &Işık, Erdoğan; "Türkiye'de Sağlık Turizmi", **Sağlık Akademisyenleri Dergisi**, 1.1, 2014, s.15-20.

Karabey, Funda; "Moda'da Hristiyan Dini Yapıları.", **Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Rölöve-Restorasyon Programı, Yüksek Lisans Tezi,** 2001.

Karabulut, Mustafa; "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum" **Mecmua-Uluslararsı Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 1, Sayı,2, (2016), s. 49-65.

Karaman, Mahmut; "Üsküdar'ın Türkiye Kimliği: Üsküdar Anadolu"." **Üsküdar Sempozyumu 1, Cilt 1, (2004)**, s.213-242.

Karavelioğlu, Ali Murat; "Şuara Tezkirelerinde Galata Tasvirleri" **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi** 50 / 50 (Mart 2015), s.71-75.

Kurtuluş, İsmail Hakkı; "Dünden Bugüne Bağlarbaşı, Altunizade ve Kısıklı'daki Kültür Mirasımız", **Üsküdar Sempozyumu 1**, Cilt 1, 2004 s.382-408.

Koç, Yunus;

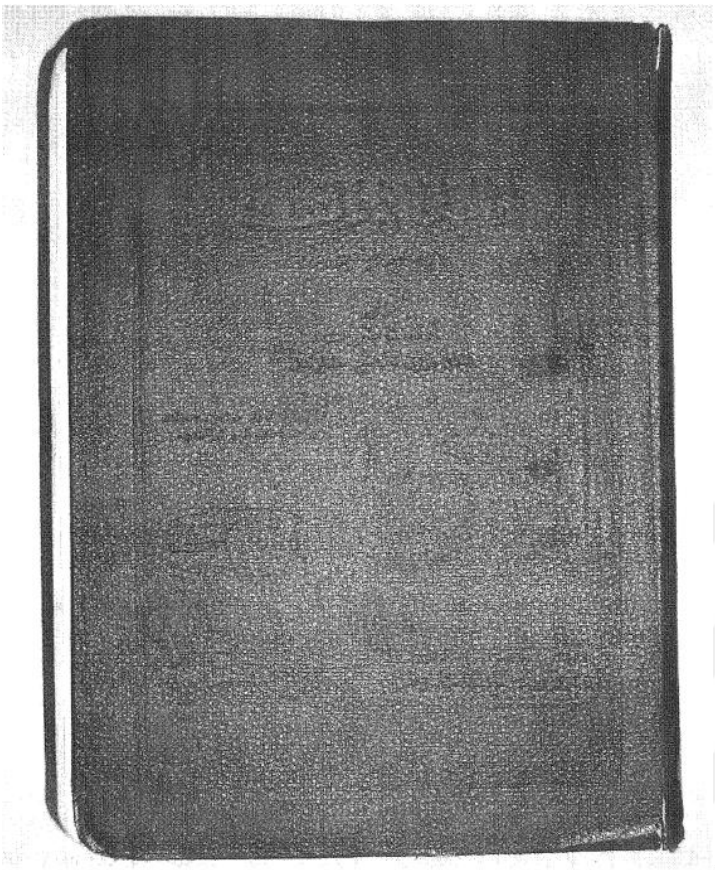
Kök, Elif;	"Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Sayı 16, Cilt 8, (2010), s.171-199.
Köymen, Erdem,Dabbagh, Zehra, Fatma;	**Yeniçeri Müzesi'ne Ait Yeni Bulunan Bir Çizim**, Akdeniz Sanat dergisi, cilt 13, özel ek sayı, s. 265-276.
Köşker, Hasan, Albuz, Nalan, Ercan, Fatih;	"Ayasofya Mozaiklerinin Gizlenmesine Yönelik Teknoloji Tabanlı Bir Araştırma", **Art-e Sanat Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 27, s.239-27.
La Baronne Durand de Fontmagne,	**Türkiye'de turistik talebin en fazla olduğu 10 kentin marka kimlikleri üzerine bir değerlendirme**, Gaziantep University Journal of Social Sciences, cilt 18, sayı 1, 2019, s.348-365.
Millas, Akillas;	**Kırım Harbi Sonrasında İstanbul**, Çev: Gülçiçek Soytürk, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
Ortaylı, İlber;	**Büyükada: Prinkipo, Ada-i Kebir,** İstanbul: Adalı Yayınları,(2014).
Pierre De Tchihatchef,	"Galata", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** cilt 13, s. 303-307.
Sakızlı, Aylin;	**İstanbul ve Boğaziçi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih vakfı, İstanbul (2000).
Söylemez, Sümeyye & Göktürk, Gökhan;	"İstanbul metropoliten alanındaki planlama eylemlerinin Kadıköy merkez alanına etkileri", **Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Anabilim Dalı,** Yüksek Lisans Tezi, 1995.
Toros, Taha;	"Hollywood Sinemasında Türkiye'ye Yönelik Oryantalist Bakışın Sosyolojik Analizi", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 54, Aralık 2021, s.248-269.
Üzümkesici**, Tuba;**	"Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği", **Taha Toros Arşivi** https://core.ac.uk/download/pdf/38302684.pdf
Vakfı, Adalar;	**"**Taksim Topçu Kışlası ve Yakın Çevresinin Tarihsel Dönüşümü", **İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi programı, Yüksek Lisans Tezi,** 2010.
Yılmaz, Malik;	Adalar turizm raporu Ocak 2020, s.30,36.
	"Öğrenme ve Bilgi İlişkisi", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 29.1, 2009, s.173-190.

EKLER

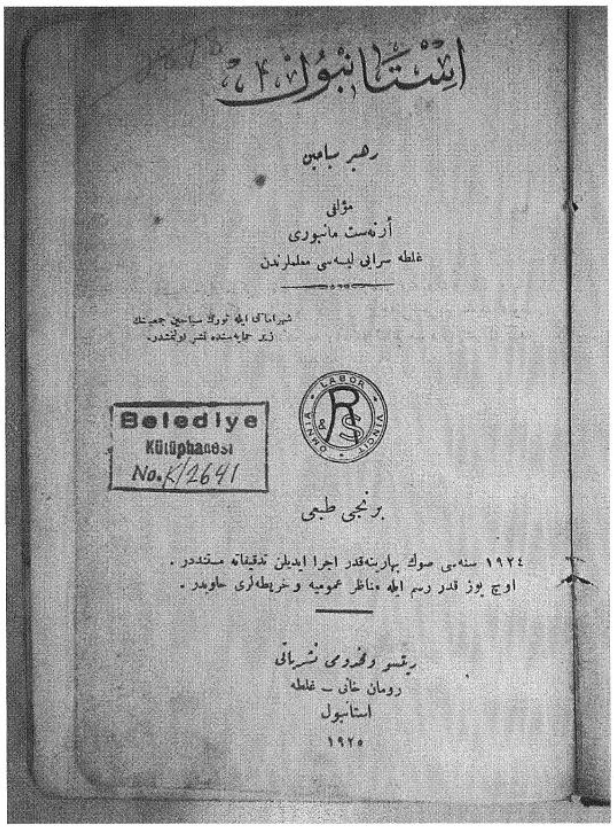
TEZDE ESERLERİ KULLANILAN YAZARLARIN KİTAP KAPAK GÖRSELLERİ VE ÇEŞİTLİ İSTATİSTİKLER

Ernest Mamboury Eserinin 1925 tarihli Fransızca İlk baskısı Kapak Resmi

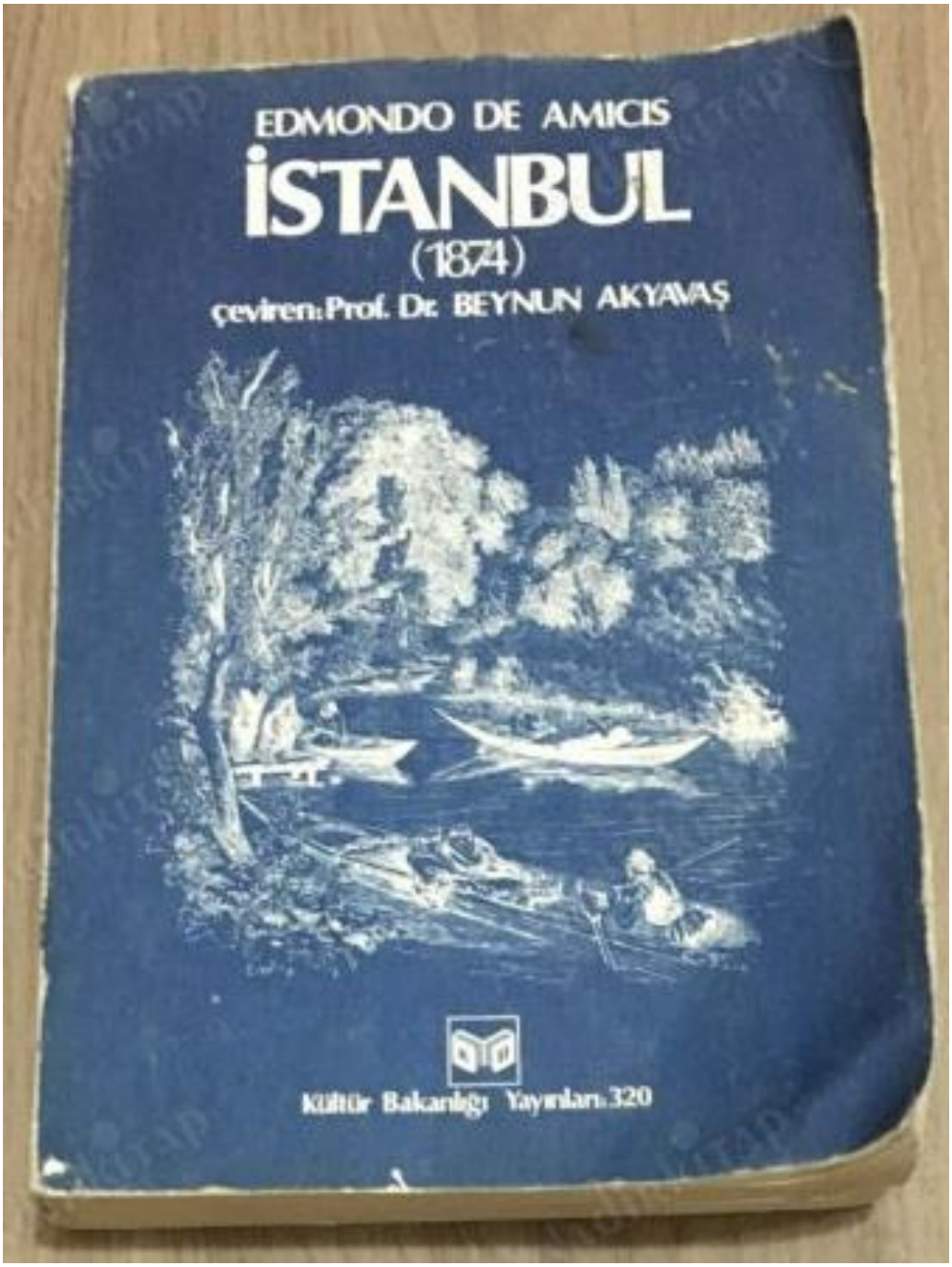

Ernest Mamboury'nin 1925 Yılında Osmanlı Türkçesi Olarak Basılan Kitap Kapağı

Ernest Mamboury'nin 1925 Yılında Osmanlı Türkçesi Olarak Basılan Kitap İç Kapağı

Edmondo De Amicis 1981 yılında Türkçe Olarak Basılmış Kitabının Kapak Resmi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV. Dizi — Sa. 14

EDMONDO DE AMICIS

İSTANBUL

(1874)

Çeviren :
PROF. DR. BEYNUN AKYAVAŞ

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1993

Edmondo De Amicis'in 1993 Yılında Türk Tarih Kurumu tarafından Basılan ve Tezde Faydalanılmış kitabının Kapak Resmi

CONSTANTINOPLE.

BY
EDMONDO DE AMICIS,
AUTHOR OF "HOLLAND," "SPAIN AND THE SPANIARDS," ETC.

TRANSLATED FROM THE FIFTEENTH ITALIAN EDITION BY

MARIA HORNOR LANSDALE.

ILLUSTRATED.

IN TWO VOLUMES.

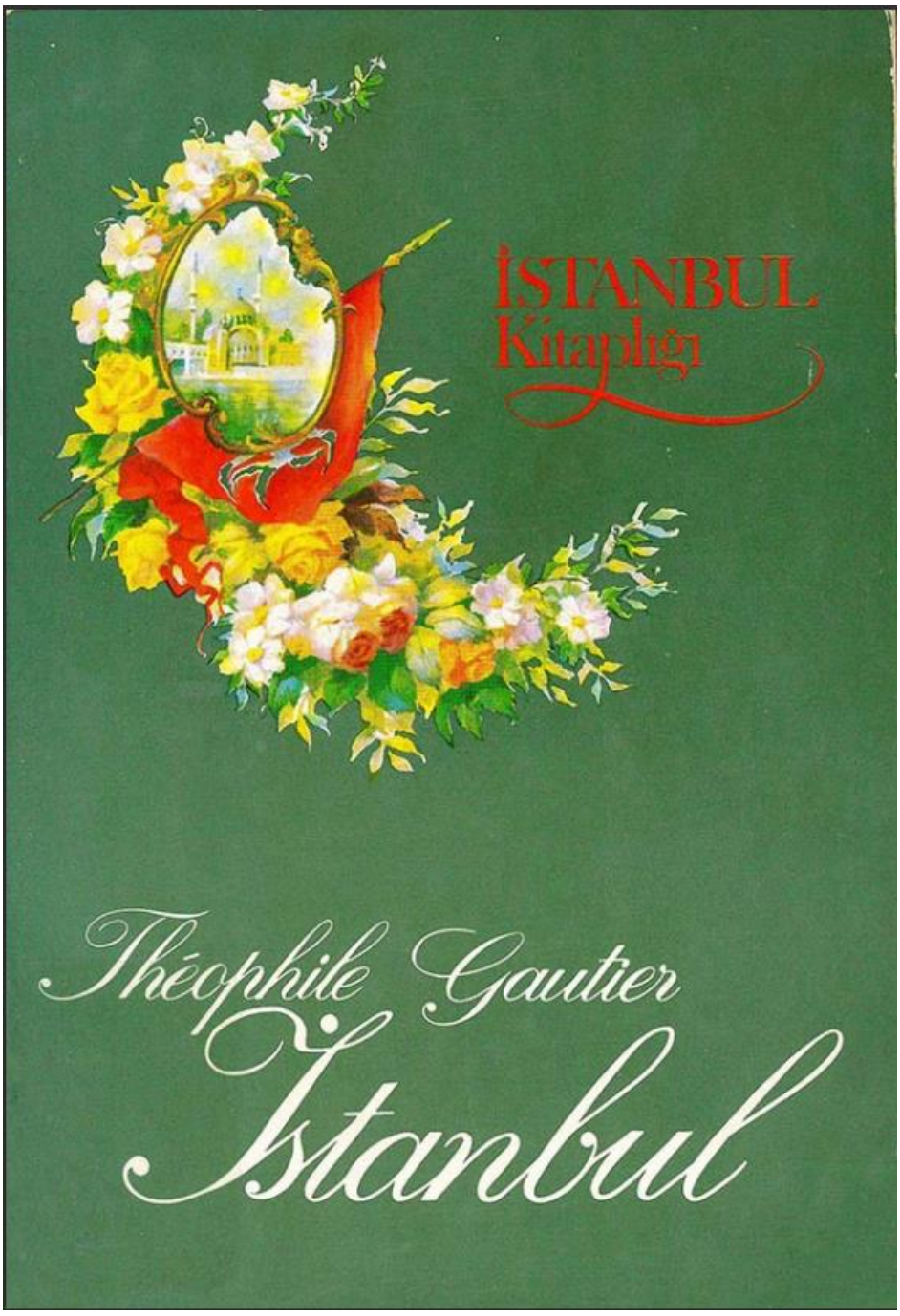
VOL. I.

PHILADELPHIA:
HENRY T. COATES & CO.
1896.

Edmondo De Amicis'in 1896 Yılında İngilizce Olarak Basılan Kitabının Kapak Resmi

COPYRIGHT, 1896, BY
HENRY T. COATES & CO.

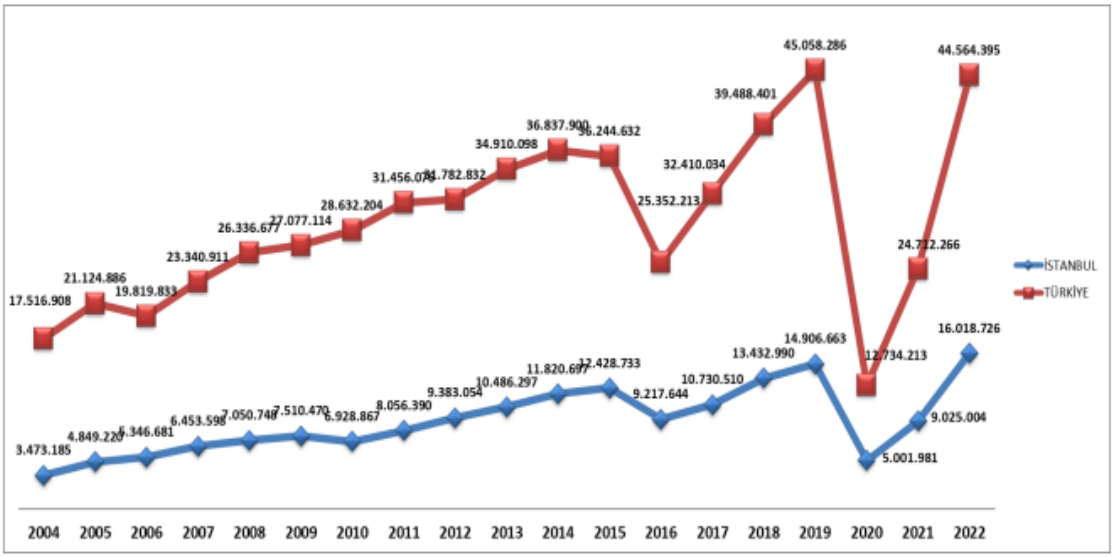
Theophile Gautier'nin Tezde faydalanılmış İstanbul İsimli Kitap Kapak Resmi

La Boranne Durand De Fontmagne'nin 1977 Yılında Basılan ve Tezde faydalanılmış Kitabının Kapak Resmi

2004-2022 YILLARI TÜRKİYE VE İSTANBUL'A GİRİŞ YAPAN YABANCI ZİYARETÇİ SAYILARI

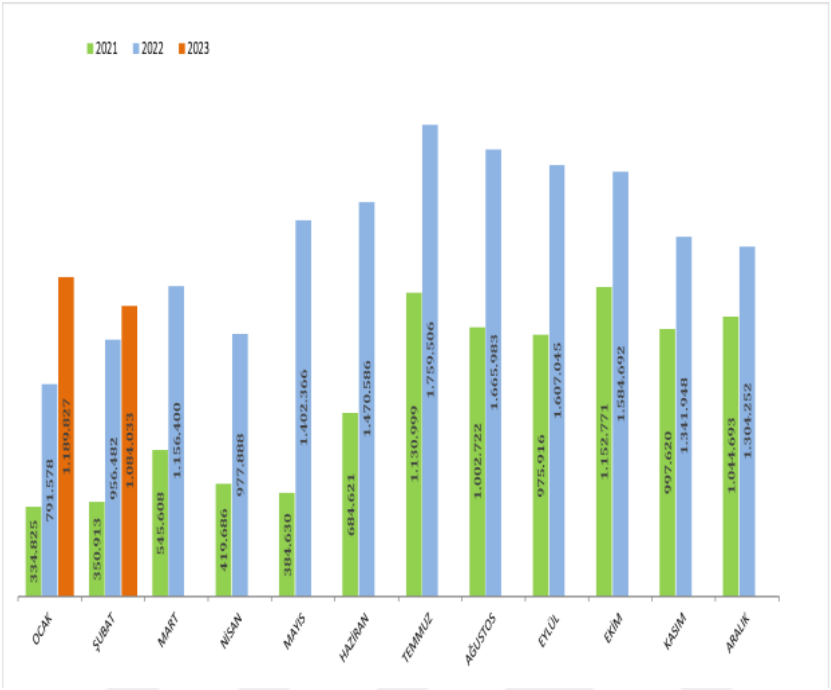
https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/112493,aralik-2022-turizm-istatistikleripdf.pdf?0

İSTANBUL'A GİRİŞ YAPAN YABANCI ZİYARETÇİ SAYILARININ AYLARA GÖRE DAĞILIMI

	TÜRKİYE				İSTANBUL			
	YILLAR			DEĞİŞİM ORANI	YILLAR			DEĞİŞİM ORANI
AYLAR	2021	2022	2023	2023/2022 (%)	2021	2022	2023	2023/2022 (%)
OCAK	509.787	1.281.666	2.005.967	56,51	334.825	791.578	1.189.827	50,31
ŞUBAT	537.976	1.541.393	1.870.414	21,35	350.913	956.482	1.084.033	13,34
MART	905.323	2.079.565			545.608	1.156.400		
NİSAN	790.687	2.574.423			419.686	977.888		
MAYIS	936.282	3.873.212			384.630	1.402.366		
HAZİRAN	2.047.596	5.014.821			684.621	1.470.586		
TEMMUZ	4.360.952	6.664.970			1.130.999	1.759.506		
AĞUSTOS	3.982.168	6.304.770			1.002.722	1.665.983		
EYLÜL	3.513.453	5.475.453			975.916	1.607.045		
EKİM	3.471.540	4.803.198			1.152.771	1.584.692		
KASIM	1.763.982	2.551.483			997.620	1.341.948		
ARALIK	1.892.520	2.399.441			1.044.693	1.304.252		
TOPLAM	24.712.266	44.564.395	3.876.381		9.025.004	16.018.726	2.273.860	
2 AYLIK TOPLAM	1.047.763	2.823.059	3.876.381	37,31	685.738	1.748.060	2.273.860	30,08

https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/112493,aralik-2022-turizm-istatistikleripdf.pdf?0

2021-2023 YILLARI AYLIK GELEN YABANCI ZİYARETÇİ SAYILAR

https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/112394,subat-2023-turizm-istatistik-raporupdf.pdf?0

2019-2022 MİLLİYETLERİNE GÖRE İSTANBUL'A GİRİŞ YAPAN YABANCI ZİYARETÇİLER (İLK ON ÜLKE)

Sıra No	2019		2020		2021		2022	
	Ülke Adı	Ziyaretçi Sayısı	Ülke Adı	Ziyaretçi Sayısı	Ülke Adı	Ziyaretçi Sayısı	Ülke Adı	Ziyaretçi Sayısı
1	Almanya	1.111.561	Rusya Fed.	421.475	Almanya	823.935	Rusya Fed.	1.495.024
2	İran	923.138	Almanya	410.262	İran	781.986	Almanya	1.237.314
3	Rusya Fed.	721.719	İngiltere (Birleşik Krallık)	236.402	Rusya Fed.	747.285	İran	1.097.993
4	Irak	677.144	İran	233.121	Fransa	379.600	Amerika Birleşik Devletleri	717.107
5	Fransa	508.669	Fransa	226.650	Irak	341.490	İngiltere (Birleşik Krallık)	613.199
6	İngiltere (Birleşik Krallık)	489.796	Ukrayna	199.907	Ukrayna	340.821	Fransa	567.475
7	Amerika Birleşik Devletleri	459.909	Hollanda	144.123	Amerika Birleşik Devletleri	323.877	İsrail	473.563
8	Suudi Arabistan	444.891	Irak	138.142	Hollanda	256.931	Irak	423.945
9	Çin Halk Cumhuriyeti	378.172	Amerika Birleşik Devletleri	136.796	Özbekistan	237.423	Suudi Arabistan	390.353
10	Kuveyt	337.679	Azerbaycan	131.095	Ürdün	219.089	Kuveyt	388.926
Toplam	14.906.663		5.001.981		9.025.004		16.018.726	

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmler Genel Müdürlüğü.

https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/112496,ocak-2023-turizm-istatistik-raporupdf.pdf?0

İstanbul'da kaç gün kaldınız?

	Frekans	Yüzde
1 gün	62	5,8
2 - 3 gün	212	19,9
4 - 5 gün	304	28,6
6 - 10 gün	335	31,5
10 gün ve üzeri	151	14,2
Toplam	1064	100,0

https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/61249,turist-profili-ve-davranislari-arastirmasipdf.pdf?0